
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2026

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

JAVOR, Martin: Americkí Slováci Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty
v bojoch druhej svetovej vojny 7

ŠTEINER, Pavol: Archeologické nálezy moderných militárií na lokalite
Holíč – Šibenica v kontexte historických udalostí24

VYHLÍDAL, Milan: Maďarská špionáž proti Československu. Kauza
škpt. int. Viléma Tikala (1895 – 1936)37

Dokumenty a materiály

MASKALÍK, Alex: Problematika zastúpenia Slovákov vo veliteľskom
zbore čs. armády na stránkach čs. armádnej tlače v rokoch 1968 – 196963

Personálie

ŠUMICHRAS, Peter: Služba skúšobného pilota vo Vojenskom technickom
a leteckom ústave Praha (1937)95

PEJS, Oldřich: Jozef Morgenstern – Moreň (osud jedného slovenského dôstojníka)117

Anotácie, glosy125

Kronika137

INHALT

Studien

JAVOR, Martin: Amerikanische Slowaken der Ersten Katholischen Slowakischen Union in den Kämpfen des Zweiten Weltkriegs	7
ŠTEINER, Pavol: Archäologische Funde moderner Militaria an der Fundstelle Holíč – Šibenica im Kontext historischer Ereignisse	24
VYHLÍDAL, Milan: Ungarische Spionage gegen die Tschechoslowakei. Der Fall des Stabshauptmanns der Intendantur Vilém Tikal (1895–1936)	37

Documente und Materialien

MASKALÍK, Alex: Die Problematik der Vertretung der Slowaken im Offizierskorps der tschechoslowakischen Armee in der tschechoslowakischen militärischen Presse der Jahre 1968–1969	63
--	----

Personalien

ŠUMICHRAS, Peter: Als Versuchsflieger im Militärtechnischen und Luftfahrtinstitut Prag (1937)	95
PEJS, Oldřich: Jozef Morgenstern – Moreň (Das Schicksal eines slowakischen Offiziers)	117

Anotationen, Glossen	125
-----------------------------------	-----

Chronik	137
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

JAVOR , Martin: American Slovaks of the First Catholic Slovak Union in the Battles of World War 2	7
ŠTEINER , Pavol: Archaeological Finds of Modern Military Material at the Holíč–Šibenica Site in the Context of Historical Events	24
VYHLÍDAL , Milan: Hungarian Espionage Against Czechoslovakia: The Case of Staff Captain Vilém Tikal (1895–1936)	37

Documents and Materials

MASKALÍK , Alex: Slovak Representation in the Czechoslovak Army's Officer Corps in Czechoslovak Military Periodicals, 1968–1969	63
---	----

Personalities

ŠUMICHRAS T, Peter: Test Pilot at the Military Technical and Aviation Institute (1937)	95
PEJS , Oldřich: Jozef Morgenstern – Moreň (The Fate of a Slovak Officer)	117

Anotations, Glossary	125
-----------------------------------	-----

Chronicle	137
------------------------	-----

ŠTÚDIE

AMERICKÍ SLOVÁCI PRVEJ KATOLÍCKEJ
SLOVENSKEJ JEDNOTY V BOJOCH
DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

MARTIN JAVOR

JAVOR, M.: American Slovaks of the First Catholic Slovak Union in the Battles of World War 2. *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 7-23, Bratislava.

The participation of American Slovaks in Second World War operations remains an under-researched topic. This article discusses the wartime service of members of one of the largest Slovak-American fraternal organisations—the First Catholic Slovak Union—in the US Armed Forces during World War 2. It traces the fates of Union members from the attack on Pearl Harbor in December 1941 through the fighting in the Pacific in 1945. These are, in many cases, previously unknown stories of “our people” serving their new homeland. A portion of the article is devoted to the Union’s home-front contributions, including the purchase of war bonds and the financing of ambulances, aircraft, vehicles, and ships. The article is based on the archives of the First Catholic Union in North America and on the newspaper *Jednota*.

Keywords: American Slovaks; emigration; World War 2; Pacific War; Slovaks in the U.S. Army.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.1>

Život našich krajanov – amerických Slovákov a ich potomkov v USA mal mnoho podob. Od angažovania sa v krajaňských organizáciách, cirkevných zboroch či športových kluboch až po službu v americkej armáde. „Uncle Sam“, teda Strýko Sam ako národné zosobnenie USA, zlákal tisíce našich krajanov. Stopy amerických Slovákov nachádzame v takmer všetkých konfliktoch, ktoré viedla armáda USA, počnúc Americkou občianskou vojnou. Ich stopy vidíme aj v španielsko-americkej vojne a azda najvýraznejšiu stopu zanechali v oboch svetových vojnách, kde ich slúžilo niekoľko tisíc, pričom niekoľko stovák z nich položilo za svoju novú vlasť život. V štúdiu predstavím osudy Slovákov – členov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v druhej svetovej vojne. Jednota bola jednak najsilnejšou slovenskou organizáciou v zámorí, jednak osudy jej členov – vojakov – sa nám podarilo spracovať vďaka kompletnému archívu a ich novinám *Jednota*.

Prvá Katolícka Slovenská Jednota (IKSJ, KJ) vznikla v centre amerických Slovákov v Clevelande v štáte Ohio v roku 1890. Jej zakladateľom bol známy slovenský kňaz Štefan Furdek. Bola poisťovacou spoločnosťou, ktorá do značnej miery sanovala neexistujúci sociálny systém v USA koncom 19. storočia. Postupne sa stala strešnou organizáciou slovenských katolíkov; pred vojnou mala takmer 50 000 členov a niekoľko miliónov dolárov majetku. Členovia IKSJ bojovali v armáde USA už v prvej svetovej vojne, svoje hrdinstvo však preukázali predovšetkým v tej druhej.

7. decembra 1941 japonské letectvo prepadlo americkú námornú základňu Pearl Harbor, čo znamenalo vstup USA do druhej svetovej vojny. Už pri útoku zahynul na torpédoborci Dawnes syn jednotárov zo Spolku č. 507 vo West Side, Cleveland, Ohio, Albert J. Hitrik. „*Náš spolubrat Bela Hitrik, dlhoročný úradník č. 507. K. J. a jeho rodinka boli upovedomení oddelením námorníctva Spoj. Štátov dňa 16. decembra, že ich syn Albert J. Hitrik, 25-ročný, zahynul na torpédoborci Dawnes v boji proti Japoncom, keď loď bola potopená počas zákerného útoku na Pearl Harbor. Mladý Hitrik, ktorý graduoval tu z West Technical School, vstúpil do námorníctva pred tromi rokmi ako dobrovoľník. Oplakávajú ho žiaľom*

zronení rodičia, jedna sestra a jeden brat, Tomáš Hitrik, saržant v tábore Dix, ktorý je už tiež v službe Strýka Sama skoro rok. Tomáš, keď táto smutná novina došla, bol práve doma na tri dni. No 17. decembra rozlúčil sa so svojimi milými rodičmi a sestrou, aby znovu odišiel do tábora.

Nebohý Albert posledne bol na dovolenke asi pred rokom. Keď sa lúčil so svojimi milými rodičmi a priateľmi, zaiste neočakávali títo, že ho už nikdy viac neuvidia. A on s radosťou a hrdý, že môže slúžiť pre Strýka Sama, odchádzal. Ale teraz, keď Tomáš odchádzal, bolo zaiste ťažko rodičom lúčiť sa s ním. Len niekoľko hodín po oznámení smrti Alberta, rodina dostala vianočné blahoželanie od neho, ktoré dával dňa 2. decembra. Tomáš, keď odchádzal, žiadal si len dostať sa čím prv na Havai, aby sa mohol pomstiť za smrť svojho brata aspoň desiatimi za jedného. V mene čísla 507 K. J. i touto cestou vyslovujem hlboko precitenú sústrasť. Boh vás poteš! Nebohý nech odpočíva vo svätom pokoji!. Jozef Jankura, úd č. 507 K. J.“¹

Zraneným v Pearl Harbor bol mladý Jednotár Eduard Ovečka, člen Spolku č. 35 z Lebanon, Pa. „... zaiste budú vám vlasy na hlave dupkom stavať, že musel to byť len Boží zázrak, ktorý zachránil nášho mladého Jednotára od istej smrti počas toho zákerného nápadu Japončikov na Pearl Harbor, lebo hoci bomby padaly okolo neho ako dážď, predsa obstál na živu.“² „V Pearl Harbor dňa 7. decembra 1941 utrpel 54 rán, z ktorých 24 bolo veľmi vážne, takže musel si odležať až 8 mesiacov vo vojenskej nemocnici.“³ V Pearl Harbor počas japonského útoku slúžil aj jednotár Vilém Benkovič, ktorý útok prežil.⁴

IKSJ niekoľkokrát od vstupu USA do druhej svetovej vojny vyjadrovala svoju oddanosť vláde a prezidentovi USA. Na výročnom stretnutí v roku 1942 vydala IKSJ uznesenie: „Prvá Katolícka Slovenská Jednota a všetci jej členovia stoja pri každom vernom Američanovi ako jeden národ a jeden človek, zjednotení a nerozdeliteľní, a ako verní a praví Američania stojíme pri našej vláde, aby sme zabránili šíreniu deštruktívnych ideológií nacizmu, fašizmu, komunizmu a hociakej forme diktátorstva alebo tyranských filozofií do našej milovanej Ameriky.“⁵ Deklarácia mala štyri strany, kde sa píše: „Je preto rozhodnuté Radou riaditeľov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v mene jej členov 92,000 mužov, žien a detí, ktorí sú organizovaní v 1,110 spolkoch roztrúsených po mnohých štátoch, že sľubujeme vernosť zástave Spojených štátov amerických a Republike, s ktorou stojíme ako jeden národ, nerozdeliteľní so slobodou a spravodlivosťou pre všetkých.“⁶

IKSJ ihneď od začiatku vojny kúpila z hlavnej pokladnice vojnové bondy za 50 000 dolárov a začiatkom roka 1942 predseda Michal J. Vargovič oznámil organizovanie zbierky na dve sanitky pre potreby armády. „Amerika, naša Amerika, prežíva v terajšej svetovej vojne najvážnejšiu dobu celej svojej histórie. My sme boli prví napadnutí imperialistickou úlisnou vládou japonskou v nedeľu 7. decembra 1941 v Pearl Harbor. Tam boli mnohí naši slovenskí mladíci, ktorí obetovali svoje životy. Pozdĺž Atlantického pobrežia nacistické ponorky stále útočia na naše loďstvo, kde tiež už mnohí naši slovenskí mladíci zahynuli. Je to nepriateľ takéhoto vzoru, proti ktorému naša krajina a naši spojenci budú musieť bojovať; je to nepriateľ takého to vzoru, ktorého naše ozbrojené sily budú musieť podmaniť; je to nepriateľ takéhoto vzoru, ktorého musíme poraziť, aby sme si zachovali náš spôsob života; je to nepriateľ takéhoto vzoru, ktorého musíme vykynožiť na zachovanie nášho katolicizmu a kresťanstva

¹ Mladý Hitrik zahynul v boji proti Japoncom. In: *Jednota*, 31. decembra 1941, s. 1.

² Mladý Jednotár, Srg. Ed. Ovečka bol vážne zranený v Pearl Harbor. In: *Jednota*, 11. februára 1942, s. 1.

³ Jednotár - hrdina doma na dovolenke. In: *Jednota*, 9. septembra 1942, s. 2.

⁴ Obdržali dobrú novinu a dar od syna z Pearl Harbor. In: *Jednota*, 7. januára 1941, s. 1.

⁵ Franklin D. Rooseveltovi, prezidentovi Sp. Štátov. In: *Zápisnica z ročnej schôdze*, 1941, s. 405 – 406.

⁶ To the President and the Congress of the U.S.A. In: *Zápisnica z ročnej schôdze*, Cleveland, Oh., 1942, s. 522.

sveta vôbec. A následkom toho budeme žiadani priniesť veľké obety. Naša vláda bude od nás žiadať, aby sme sa prispôbobi k tejto vojne; my budeme žiadani pomôcť našej vláde tak, aby mohla viesť vojnu túto do toho najvyššieho stupňa. A aby sme i my Jednotári, my Amerikáni slovenského pôvodu, my katolíci preukázali svoje uznanie a povďačnosť Amerike za všetky príležitosti, ktoré nám boli poskytnuté tu v tej najlepšej krajine na celom svete, ja, čo predseda, osobne apelujem na všetky miestne spolky, na našich úradníkov, na náš ľud tu v Amerike, aby všemožne pomáhali našej krajine vtedy, kedy je na to najväčšia potreba, a tá potreba je tu práve teraz. Preto, čo vás predseda, otváram kampaň zbierky, ktorá ovšem, musí byť dobrovoľná, na sossbieranie dostatočného obnosu na zakúpenie jedného alebo viac ambulancov, ktoré budú darované ozbrojeným silám Spojených štátov.

Sbierka táto započne sa 1. marca 1942 a potrvá za 90 dní. Mená milodarcov budú uverejnené v našom úradnom orgáne "Jednota" V kampani tejto každý predseda miestneho čísla vymenovaný bol za správcu kampane a každý predseda je týmto poverený sbierať milodary na zakúpenie týchto ambulancov.

*Dokážme všetci i takto náš verný amerikanizmus, pracujme spoločne, dávajme a dávajme až nás to bude boieť, za víťazstvo. Všetky milodary majú byť zasielané direktne do úradovne predsedu: Pamätajte Pearl Harbor! S bratským pozdravom, Michal J. Vargovič, predseda IKSJ.*⁷ Do mája na tento účel prispeli členovia IKSJ 1314,53 dolárov. V júli 1942 odovzdali Michal Vargovič, Ján Sabol a Andrej Putka kongresmanovi Pensylvánie Samuelovi A. Weissovi šek na kúpu dvoch sanitiek. „Ceremonie boli skutočne dojímavé a fotografisti z United Press a Associated Press vzali viaceré snímky z tejto historickej udalosti. A kongresman Weiss túto pamätnú udalosť položil i na "Congressional Record". Je toto prvý raz, čo naša Jednota bola spomenutá na kongresnom rekorde za jej 52-ročného jestvovania.“⁸ Ambulancie boli posvätené 23. augusta 1942 v Detroite, Mich.⁹ „Jednotári a vôbec všetci Amerikáni slovenského pôvodu bývajúci v meste Detroite a okrese Owosso K. J., mali česť odovzdať tri ambulance americkej armáde, na ktoré jednotári prispeli dobrovoľnými sbierkami \$4,235.00.

Tieto ambulance posvätené boli v nedeľu 23. augusta popoludní na pozemkoch pri slov. kat. osade sv. Cyrila a Metoda. Posviacku previedol v Amerike dobre známy a horlivý pracovník dp. Jozef Zalibera, ktorému asistovali dp. Ján A. Blaško z Flint, Mich., dp. Ján Daniel z Owosso, Mich., dp. Andrej Forish z Detroit, Mich. a dp. Oskar Šuster v Detroit, Mich.

Slávnosť posviacky začala sa o 4. hodine popoludní. A hoci naši jednotári doznali sa o tejto len v sobotu a v nedeľu ráno, predsa prišli v tak veľkom počte, že naplnili celý veľký pozemok, ktorý sa nachádza pri kostole sv. Cyrila a Metoda. Posviacka bola prevedená dľa nasledovného programu:

1. Procesia kňazov a miništrantov z kostola na pozemky
2. Hudba zahrála americkú hymnu "Star Spangled Banner"
3. Hudba zahrála slovenskú hymnu "Hej Slováci"
4. Reč: dp. Jozef Zalibera, duchovný osady sv. Cyrila a Metoda
5. Reč - Ján J. Rusínák, výpomocný žalobca Wayne okresu, ktorý bol obradníkom slávnosti
6. Hudba zahrála niekoľko skladieb
7. Reč - Andrej G. Putka, predseda dozorcov KI. J.
8. Predstavení boli: dp. Ján A. Blaško z Flint, Mich., dp. Ján Daniel z Owosso, Mich., dp. Andrej Forish a dp. Oskar Šuster z Detroit, Mich.

⁷ Prehlas na všetkých hlavných úradníkov, úradníkov miestnych čísel a starostov IKSJ. In: *Jednota*, 25. februára 1942, s. 1.

⁸ Na ambulanc strýkovi Samovi. In: *Jednota*, 19. júla 1942, s. 1.

⁹ Výsviacka ambulancov sa podarila. In: *Jednota*, 5. augusta 1941, s. 1.

9. PodĎakujúca reĎ - Štefan Krempaský, zap. najv. súdu K. J.
10. Hudba zahrala a obecenstvo zaspievalo "God Bless America".
11. Posviacka troch ambulancov pre americkú armádu
12. Úradné oddanie ambulancov v mene jednotárov br. Jánom Sabolom, hl. tajomníkom K. J.
13. Úradné prijatie ambulancov armádou U.S.A. skrze Lt. W. D. Gill z Fort Wayne, Mich.
14. ReĎ - dp. Ján Blaško, duchovný okr. Owosso K. J.
15. Pochod do kostola sv. Cyrila a Metoda, kde bolo požehnanie a modlitby, aby bol Boh milostivý všetkým jednotárom, ktorí sú vo vojenskej službe U. S. A. a Kanady, a vôbec všetkým našim americkým vojakom, chránil ich a poprial šťastného návratu domov. Slávnosť skutočne sa vydarila v každom ohľade.¹⁰

Sanitky slúžili americkému vojsku v Afrike, Hlavný úrad na ne dal namaľovať nápis: „*Donated by the members of the First Catholic Slovak Union.*” Verte mi, že keď niektorý z našich Jednotárov sa stretne na ceste a uvidí tento nápis, vysloví sa: „Áno, naša Jednota aj v ďalekej Afrike pamätá na svojich ednotárov, na svoj, na náš slovenský katolícky ľud.“¹¹

Slovensko-americká verejnosť bola šokovaná vyhlásením vojny USA Slovenskou republikou. V novinách *Jednota* som nenašiel priame správy o vyhlásení vojny Slovenskom, len čiastočné správy v článkoch predstaviteľov Slovenskej Ligy v Amerike. „*A teraz: k japonskej zrade pridružila sa i zrada mocipánov na Slovensku! Nie síce taká zákerná, podlá, vražedná, ale predsa len odsúdeniahodná. Za všetko, čo sme pre nich vykonali, za všetky obete a lásku, museli sme sa dožiť tejto hroznej hanby!*“¹²

V roku 1942 kúpila Jednota vojnové bondy za 100 000 dolárov v Amerike a za 40 500 dolárov v Kanade. V roku 1943 kúpila americké bondy za 439 650 dolárov a kanadské bondy za 108 000 dolárov.

Koncom roku 1942 mala IKSJ vo vojsku viac ako 4 000 členov, dvanásť z nich padli. V roku 1943 už bojovalo za americkú vlasť okolo 8000 jednotárov a 31 padlo. Spolky organizovali pre svojich členov odchádzajúcich do armády zábavy na rozlúčku, ako aj dávali za vojakov slúžiť sv. omše.¹³

Noviny *Jednota* každý týždeň prinášali fotografie a príbehy členov IKSJ vo vojne. Niekoľko článkov bolo venovaných jednotárskym rodinám, ktoré mali štyroch a viac rodinných príslušníkov v armáde. Právny poradca IKSJ Karol Chapla z Lorain, Ohio a jeho traja bratia boli všetci v armáde USA. Poručík Wallace Chapla slúžil vo vzdušných silách, kapitán Albert Chapla bol lekárom, podplukovník Benjamín Chapla bol pridelený k divízii rangerov a podplukovník Karol Chapla slúžil v Indii.¹⁴

Podobne rodina Novák zo Spolku č. 323 v Smock, Pa. mala päť synov slúžiacich svojej krajine: Steve Novák bol medzi prvými Američanmi, ktorí pristáli v Severnej Afrike, George Novák bol armádny inžinier, Paul Novák slúžil v námorníctve, Michael a Adam Novák slúžili doma v USA.¹⁵

¹⁰ Tri ambulance pre americkú armádu. In: *Jednota*, 2. septembra 1941, s. 1.

¹¹ Amerika je vo svetovej vojne. In: *Zápisnica XXVIII. konvencie. Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v Spojených Štátoch Amerických vydržiavanej v dňoch 6. - 10. septembra 1943 v Morrison Hotel v Chicago, Illinois. Middletown 1943, Chicago, 1943, s. 18.*

¹² Netraťme hlavy. In: *Jednota*, 7. januára 1942, s. 6.

¹³ Usporiadajú peknú zábavu na počesť junákov odchádzajúcich do služby Strýka Sama. In: *Jednota*, 2. septembra 1942, s. 3.

¹⁴ Právny radca Prvej Kat. Slov. Jednoty, Karol A. Chapla a jeho traja bratia sú dôstojníkmi v americkej armáde. Jeden je podplukovník. In: *Jednota*, 27. októbra 1943, s. 1.

¹⁵ The Novak Brothers of Bobtown, Pa. In: *Jednota*, 5. apríla 1944, s. 6.

Rodina Drapcho zo Spolku č. 299 v Clarence, Pa. sa mohla pochváliť tým, že mali štyroch synov a jednu dcéru v „službách strýčka Sama“. Emro Drapcho bol vodič sanitky, poručík Edward Drapcho bol letcom, seržant Cyril Drapcho bol v prápore stíhačov tankov, poručík Joseph Drapcho bol v ozbrojenej divízii a Josephine Drapcho bola v ženskom vojenskom zbore.

Jeden z najznámejších prípadov hrdinstva vojakmi – jednotármi je prípad dvadsaťročného Jozefa E. Durika. *„Veľmi smutná správa došla z oddielu námorníctva Spoj. Štátov pre nášho brata Michala Durika st., zapisovateľa č. 218. K. J. a jeho manželku oznamujúcu im, že ich syn Jozef, úd čísla 218. K. J., ktorý slúžil pri námorníctve Strýka Sama, prišiel nešťastnou náhodou o život na lodi U. S. S. Meredith dňa 15. marca 1942. Mladý Durik zverboval sa k námorníctvu len 5. januára tohto roku, keď mu bolo ešte len 19. rokov.“*¹⁶ Loď zasiahlo náhodne vypustené torpédo a zranilo Durika a jeho priateľa. Jozef E. Durik bez ohľadu na svoje vlastné zranenia zobral škrtidlo a zachránil svojmu priateľovi život. Durik však svojim zraneniam podľahol. Ako písal hlavný veliteľ amerického námorníctva na Pacifiku, admirál Peter V. Nimitz, Durikovo hrdinstvo bude patriť „medzi najkrajšie tradície námorníctva.“¹⁷ Americké námorníctvo pomenovalo 10. októbra 1943 po hrdinovi Durikovi jednu zo svojich lodí. 12. júna 1944 zahynul vo Francúzsku aj jeho brat Ján Durik, rovnako člen Spolku č. 218 v Southwest, Pa.¹⁸

V septembri 1942 noviny *Jednota* uverejnili príbeh člena Spolku č. 215 z Hazleton, Pa. Andreja Hornáka, ktorý slúžil na lietadlovej lodi Lexington potopenej Japoncami 8. mája 1942. *„Mladý Hornák, keď videl, že loď sa už topí, skočil s viacerými spolunámorníkmi do vody, s ktorej o pol hodiny zachránený bol americkým krížnikom.“*¹⁹

Veľký ohlas mal príbeh dvoch slovenských vojakov zo Spolku sv. Cyrila a Metoda v Chicagu: *„Oba bratia z osady sv. Cyrila a Metoda v Chicagu, s inými námorníkmi, strávili 13 dní na mori v záchrannom člne po potopení ich lodí. O ich hrdinstve písali všetky miestne denníky. Reportéri denníkov písali, že celý dej sa započal v bitke pri Šalamúnskych ostrovoch. Japonské lietadlo sa vrhlo i s celým nákladom bomb na americkú loď, na ktorej boli i naši už spomínaní junáci. Celá posádka, až na troch sa zachránila. Pitnej vody mali iba 4 galony. Sucháre bolo strašne zle prežívať, keďže ústa mali vysušené. Rovnako to bolo i s čokoládou. Slepila im ústa, lebo mali vysušené celé útroby. Po jedenástich dňoch boli všetci vysilení, ale na duchu neklesli. Najväčšou posilou im vraj bola nádej v Pána Boha, ktorú čerpali z modlitbovej knižočky. Túto knižočku mal jeden kamarát našich bratov Brinckových, John P. McKay. Jeho katolícka knižočka išla z rúk do rúk každý deň.“*²⁰

Ťažko ranený na fronte v Afrike bol zapisovateľ Spolku č. 224 v Chicagu František Bugal.²¹ Jednotár František Rubaha, člen Spolku č. 59 v Perth Amboy, NJ bol vážne zranený v bojoch na Tulagi. Kanadský Jednotár – Ján M. Juriga, zo Spolku č. 785 z Toronta, Ont., bol vážne zranený v bitke na Sicílii. *„A hoci bol až päť razy strelený, je už na ceste vyzdravenia a sľubuje, že pôjde si vyrovnať účty s nepriateľom.“*²² Ťažko zranený bol aj Michal J.

¹⁶ Zahynul pri mori. In: *Jednota*, 1: apríla 1942, s. 1.

¹⁷ Joseph E. Durik, Our First hero, Posthumously Honored. In: *Jednota*, 20. októbra 1943, s. 7.

¹⁸ Druhý syn zabitý vo vojne. In: *Jednota*, 2. augusta 1944, s. 1.

¹⁹ Jednotár - námorník zachránený. In: *Jednota*, 2. septembra 1942, s. 1.

²⁰ Dvaja slovenskí námorní hrdinovia. In: *Jednota*, 28. októbra 1942, s. 2.

²¹ Brat František Bugal ťažko ranený na bojišti. In: *Jednota*, 6. januára 1943, s. 1.

²² Kanadský Jednotár - vojak zranený. In: *Jednota*, 22. septembra 1943, s. 1.

Mazur, člen Spolku č. 59 v Perth Amboy, NJ, ktorý bol postrelený v Taliansku. Nakoniec svojim zraneniam podľahol.²³

Prichádzali správy aj o nezvestných jednotároch. Takým bol „gunner na lietadle“ Jozef J. Cupina, člen Spolku č. 699 v Binghamton, NY.²⁴ Nezvestným bol aj mladý poručík Teodor Pochily, člen Spolku zo Schenectady, NY, ktorý bol navigátorom na lietajúcej pevnosti „*The Spirit of Franklin Co., Missouri*“, ktorá sa však z útoku nad Nemeckom nevrátila.²⁵ O mesiac neskôr bolo v Jednote oznámené, že Pochily je v nemeckom zajatí. Nakoniec bol zo zajatia vyslobodený.²⁶ Člen Spolku č. 25 v Youngstown, Ohio Eduard Dobran, strelec a „bombovač na lietajúcej pevnosti“ bol najsťor vyhlásený za nezvestného, nakoniec sa jeho lietadlo šťastne vrátilo z misie nad Berlínom.²⁷

Ďalším hrdinom – Jednotárom bol Alojz Gollat, člen Spolku č. 402 vo Fort William, Ontario, Kanada: „*Dozvedáme sa, že na corvette Morden slúži i fort-williamský Slovák Alojz Gollat, kde je topičom. Po torpédovaní spomenutého parníka corvette Morden privolaná bola na pomoc a záchranných prác sa osobne zúčastnil aj Alojz Gollat. Jeho otec, Andrej Gollat, rodák zo Zemanskej Dediny na Orave, je v Kanade už vyše 40 rokov.*“²⁸

Ján A. Valach, člen Spolku č. 245 vo Webster, Pa. bol niekoľkokrát vyznamenaný. „*Náš hrdina, technický saržant Ján Valach je synom Jozefa a Zuzany Valach. Otec pochádza zo Zástrania, ž. Trenčianskej a matka, rodená Zahurovičová z Rožkovian, ž. Šarišskej. Narodil sa v r. 1919 v Helvetia, Pa. Prvé vyznačenie, vyznačný letecký kríž (Distinguished Flying Cross) dostal za “hrdinstvo a mimoriadne výkony” pri hromadnom lete s Havajských ostrovov na Filipíny. Neskôršie bol seržant Valach vyznačený za hrdinské výkony od Malajského polostrova po Šalamúnové ostrovy. Za toto vyznačený bol striebornou hviezdou (Silver Star). A 14. novembra 1942 bolo oznámené, že namiesto druhej striebornej hviezdy dostal vyznačenie sväzkov dubových listkov (Oak Leaf Cluster). Bol guľometníkom na Lietajúcej Pevnosti počas letu nad Rabaulom na New Britain ostrove 7. augusta, keď jeho formácia napadnutá bola dvadsiatimi japonskými Zero lietadlami a v 25-minutovej bitke sostrelila ich sedem. Citácia uvádza, že Valach a štyria iní saržanti stáli ostražite na svojich miestach a strieľali zo svojich pušiek s takou bezchybnou presnosťou, že temer úplne rozprášili útok nepriateľských bojových lietadiel. Dňa 28. decembra usporiadaný bol banket na jeho počesť v Town Hall v East Douglas. Na bankete prečítané boli i viaceré listy, v ktorých pisatelia pochválili hrdinstvá mladého Valacha.*“²⁹

Vyznamenaný bol aj mladý Jednotár Jozef Krchnavý z Brackenridge, Pa., ktorý „*pčas jednej veľkej bitky v sev. Afrike proti silnej palbe zo strojových pušiek vystavil svoj život v nebezpečí, keď popravil telefonické spojenie, následkom čoho odrazené boli tri protiútoky nepriateľa. Za toto hrdinstvo náš mladý hrdina povýšený bol na desiatnika.*“³⁰ Jednotár poručík Albert P. Muška z Perth Amboy, NJ. bol vyznamenaný za „*vedenie letectvej formácie menších bombovačov nad nepriateľské letište, kde zničené boli tri nemecké*

²³ Zasa jeden jednotár položil život za vlasť. In: *Jednota*, 1. decembra 1943, s. 1.

²⁴ Mladý Jednotár vyhlásený za “missing in action”. In: *Jednota*, 1. septembra 1943, s. 1.

²⁵ Poručík T. M. Pochily nezvestný. In: *Jednota*, 1. septembra 1943, s. 1.

²⁶ Vyslobodený. In: *Jednota*, 13. júna 1945, s. 5.

²⁷ Jednotár - vojak, vyhlásený za nezvestného, žije. In: *Jednota*, 25. októbra 1944, s. 1.

²⁸ Slovák zachraňoval ľudí z topiacej sa lode. In: *Jednota*, 6. januára 1943, s. 1.

²⁹ Opisuje hrdinstvá nášeho mladého Jednotára, brata Jána A. Valacha, úda čísla 245. K. J. In: *Jednota*, 10. februára 1943, s. 2.

³⁰ Mladý Jednotár sa vyznamenal počas boja v Tunisii. In: *Jednota*, 12. mája 1943, s. 7.

*Messerschmidt 109-s lietadlá, práve keď tieto chystaly sa vyzdvihnúť do vzduchu. Poručík Muška dosiaľ viedol 25 útokov na nepriateľské územie.*³¹ Muška bol kapitánom lietadla, ktoré spustilo posledné bomby pri víťazstve v Tunisku, no o niekoľko mesiacov neskôr bol vyhlásený za nezvestného: „Major Muška, bombardier - navigator, ktorý už skončil jemu predpísaný počet útokov na nepriateľa, stratil sa počas letu z jeho bázy v Sicílii do Tunisie. Oznamuje sa tiež, že odoprel už viaceré dovolenky, pretože vraj „chcel byť v boji““.³² Jednotár, poručík Filip T. Kujovský, člen Spolku č. 335 v Lebanon, Pa., bol vyznamenaný v bojoch na Šalamúnskych ostrovoch, kde „zabil sám osem Japoncov a prežil hrozné skúsenosti.“³³

Odmenený medailou bol Martin F. Zona, strelec na lietadle „Avenger“. Bol členom Spolku č. 450 v Cleveland, Ohio.³⁴ Svojou odvahou zaujal Jozef Horvat, člen Spolku č. 646 v Sagamore, Pa., ktorý bol trikrát zranený: „Prvý raz bol zranený v Sicílii. Keď sa vyzdravel, jeho oddiel transportovaný bol do Francie, kde bol druhý raz ranený, čo bolo 16. augusta a keď sa vyzdravel, zasa bol poslaný na front, kde bol po tretí raz poranený na obidve nohy. To bolo 23. septembra. Teraz je v špitáli kdesi v Anglii.“³⁵ Vyznamenaný bol aj Jednotár Andrej Pavlačka, ktorý „ako šéf oddielu telefonných drotov 360. batterie delostreleckého sboru viedol vo dne i v noci svoju posádku, často pod silnou kanonádou nepriateľa, aby zachoval telefonické spojenie medzi americkými sbormi v kampani na fronte pri meste Metz medzi 3. a 30. novembrom 1944“.³⁶

Ďalším vyznamenaným bol seržant Michal Mizerák, člen Spolku č. 432 vo Rossiter, Pa., ktorý takto v liste matke opísal svoj čin: „Drahá matko! Pýtali ste ma, aby som vám napísal, za čo som obdržal ten medál, ktorý som domov poslal. Ja som vám nechcel o tom písať, lebo viem, že i tak sa dosť napláčete, ale keďže ma o to žiadate, tak píšem: Naša stotina chcela poslať niekoho na výzvedy ohľadne nemeckých pozícií. Avšak nikto nechcel ísť. Každý sa bál, že ho tam zabijú. Tak prihlásil som sa konečne ja na tú misiu, mysliac si, že ak Pán Boh bude so mnou, takže prídem šťastne nazad. A tak pošiel som teda o 11. hodine v noci, 2. júla 1944, plaziac sa na bruchu až kým som nebol len 50 metrov od nemeckej pozície. Tam som potom ležal celú noc i celý deň pozorujúc Nemcov, čo robia, ktorých som aj počul rozprávať sa. Videl som ich pušky... Tam v blate ležal som teda za celých 24 hodín. Veru ja nikdy nezapomnem, keď som bol medzi nebom a peklom. A len Pán Boh ma zachránil... Na druhý večer prišiel som šťastne ku svojej kompánii, zasa jednu míľu plaziac sa na bruchu. Veru sa mi všetci potešili.“³⁷

Medzi vyznamenanými bol aj člen Spolku č. 425 v Barberton, Ohio Ján Kuzmík: „Vyznamenaný bol za hrdinstvo v bojoch proti Japoncom na San Manuel, Luzon a Filipínach. Je radio operátorom pri delostreleckej baterii a počas veľkej nepriateľskej paľby stále udržiaval komunikáciu i vzdor nepriateľským tankom, súc vystavený nebezpečeniu.“

Postupne prichádzali správy o padlých vojakoch – členoch Jednoty. V auguste 1942 padol v Pacifiku „Jednotár - hrdina, br. Albert Šesták, syn Anny Šestákovskej, ktorý slúžiac pri námorníctve Spoj. Štátov položil svoj mladý život na oltár slobody vo veľkej bitke v Pacifiku pri Midway dňa 7. júna. Náš mladý brat zverboval sa pred dvoma rokmi a teraz bol už „first

³¹ Jednotár-poručík Muška vyznačený. In: *Jednota*, 12. mája 1943, s. 7.

³² Major Muška nezvestný. In: *Jednota*, 29. decembra 1943, s. 1.

³³ Jednotár, poručík Kujovský vyznamenal sa v boji na Šalamúnoch. In: *Jednota*, 19. mája 1943, s. 1.

³⁴ Sgt. Martin F. Zona odmenený medailou. In: *Jednota*, 29. septembra 1943, s. 1.

³⁵ Jednotár - vojak tri razy zranený. In: *Jednota*, 6. decembra 1944, s. 1.

³⁶ Jednotár vyznamenaný. In: *Jednota*, 31. januára 1945, s. 1.

³⁷ List o hrdinstve Jednotára. In: *Jednota*, 25. marca 1945, s. 5.

class seaman". Keď matka zahynuvšieho Alberta bola upovedomená našou vládou, že jej syn padol v boji, odslúžená bola za neho veľká zádušná sv. omša, ktorú odslúžil v chráme Všetkých svätých dp. L. A. Morinec, náš duchovný.

*Rodičia nebohého pochádzajú zo Šarišskej župy, otec Andrej Šesták, ktorý zomrel pred 14 rokmi z Pokrivnice a matka, rod. Karabinošová zo Svini. Tak, brat Albert, spi sladký sen ako hrdina, ktorý si už viacej urobiť nemohol, ako obetovať svoj život za vlasť a slobodu.*³⁸

Člen Spolku sv. Jozefa v Clairton, Pa. František Soltis padol v Afrike, „*kde ho zastihlo nešťastie, lebo jeho lietadlo bolo sostrelené a on tam položil svoj mladý život za našu slobodu. Keď už bolo úradné prehlásené, že náš František je mŕtvý, náš duchovný otec velp. Martin B. Rubický, odslúžil za nebohého zádušnú sv. omšu. Celá farnosť, ba celé mesto vôbec usi- lovalo sa okriať to ranené srdce rodičov neb. Františka. A mestická rada zanecháva živú pamiatku pre všetkých Slovákov, lebo na svojej schôdzi rozhodla, že cesta do nového mesta sa bude volať "Soltis Drive", čo pamiatka prvého padlého vojaka z nášeho mesta v tejto vojne.*“³⁹ V Afrike padol aj člen Spolku č. 220 v Nanticoke, Pa. Ján Kmetz.⁴⁰

V Novej Kaledonii padol v januári 1943 syn predsedu Spolku č. 645 v St. Louis, Ill. Anton Frano.⁴¹ Za novú vlasť padol aj Leo Lovasik, člen Spolku č. 664 v Tarentum, Pa.: „*Nebohý odišiel ku vojsku v mesiaci júl 1942 a bol pridelený ku letectvu čo rádio operátor na bombo- vacom lietadle. Poslaný bol do Anglie, kde sa zúčastnil viacerých náletov nad Nemecko. Ale jeho posledný nálet stal sa mu osudným.*“⁴² Podobne zahynul člen Spolku č. 391 v Duryea, Pa. Michal Kundrat, ktorý „*bol operátorom rádia na bombieri a bolo to počas náletu nad Tokyo, keď bol bomber jeho sostrelený. Urobil až päť náletov nad Tokyo.*“⁴³ Podobne Robert J. Sabol, syn riaditeľa atletického oddelenia Mládeneckého oddelenia, ktorý bol členom posádky lietadla B-29, zahynul 24. mája 1945.⁴⁴ Za mŕtveho bol vyhlásený kapitán Andrej C. Papsun zo Spolku č. 512 v Greensburg, Pa., ktorý bol pilotom na „*B-29 Winged Victory*“ a bojoval v Indii, na Okinawe a na Filipínach. „*Jeho posledný let bol na Tokio 26. mája 1945, kde jeho lietadlo bolo sostrelené a kde celá jeho posádka zahynula. Jeho rodičia pochádzajú zo starej vlasti; otec sa narodil v Jaklovci, ž. Spišská a matka v Olšovianoch.*“⁴⁵

Počas náletu nad Nemeckom zomrel strelec na bombardéri Juraj Janiček, člen Spolku č. 480 v Cudahy, Wis.⁴⁶ Na americkom bombardéri ako rádiooperátor slúžil aj Jozef Bučko, člen Spolku č. 421 v Nanty Glo, Pa. Jeho lietadlo sa nevrátilo z misie nad Francúzskom 21. januára 1944.⁴⁷ Pri zrážke dvoch lietadiel zahynul v Pacifiku člen Spolku č. 595 v Muskegon Heights, Mich. Štefan Šimončík.⁴⁸ Na africkom fronte zahynul člen Spolku č. 2 v Pittsburgh, Pa. Ján Dzadovský.⁴⁹

³⁸ Mladý jednotár zahynul v boji v Pacifiku. In: *Jednota*, 12. augusta 1942, s. 2.

³⁹ Mladý Jednotár padol v boji v Afrike. In: *Jednota*, 25. novembra 1942, s. 2.

⁴⁰ Brat Ján Kmetz padol v boji v Afrike. In: *Jednota*, 27. januára 1943, s. 1.

⁴¹ Zasa jeden Jednotár padol v boji. In: *Jednota*, 10. februára 1943, s. 2.

⁴² Padol v boji za vlasť. In: *Jednota*, 17. novembra 1948, s. 1.

⁴³ Br. Michal Kundrat ml. zahynul v boji. In: *Jednota*, 20. februára 1946, s. 2.

⁴⁴ S. Sgt. Robert J. Sabol vyhlásený za mŕtvého. In: *Jednota*, 3. júla 1946, s. 1.

⁴⁵ Zahynul v leteckých bojoch. In: *Jednota*, 7. augusta 1946, s. 1.

⁴⁶ Lieut. Juraj Janiček padol v boji. In: *Jednota*, 26. januára 1944, s. 1.

⁴⁷ Zase jeden jednotár vyhlásený za nezvestného. In: *Jednota*, 22. marca 1944, s. 1.

⁴⁸ Zasa jeden jednotár položil život na oltár vlasti. In: *Jednota*, 5. apríla 1944, s. 1.

⁴⁹ Mladý jednotár podľahol ranám utrpénym na bojišti. In: *Jednota*, 2. februára 1944, s. 1.

Na talianskom fronte zahynul v apríli 1944 aj Frank Bugal. „*V hrdinskom Fr. Bugalovi spolok sv. Štefana Kráľa č. 224 stráca dobrého úda a príkladného brata. Do nášho spolku vstúpil 8. augusta 1936. Keď dostal správu, že jeho verný kamarát Henry Zahumenský padol v boji na Aleutských ostrovoch, to ho veľmi zarmútilo. Na služobnom prápore spolok náš má 26 hviezd, z ktorých dve sú zlaté; tie reprezentujú našich dvoch hrdinov: Henry Zahumenského 1943 a Frank Bugala 1944*“.⁵⁰ 13. augusta v Taliansku zahynul aj člen Spolku č. 98 v Torrington, Conn. František Šimko.⁵¹

Po vylodení v Normandii prichádzali správy o padlých členoch IKSJ veľmi často. Už 7. júna 1944 vo Francúzsku zahynul člen Spolku č. 343 v Anita, Pa. Juraj S. Virostek.⁵² 12. júna 1944 vo Francúzsku padol Jozef J. Gresh, člen Spolku č. 373 v Toronto, Ohio.⁵³ Vo Francúzsku padol aj člen Spolku č. 376 v Schenectady, NY. Ján Matula,⁵⁴ ako aj člen Spolku č. 200 z Ford City, Pa. František J. Hrabovský, ktorý „*pomáhal vyhnat' Rommela z Afriky a neskôršie zase nemecké hordy zo Sicílie. Konečne bol poslaný do Anglie a ztamaď do Francie s inváziou*“.⁵⁵ Vo Francúzsku zahynul aj zapisovateľ Spolku č. 96 v Carrolltown, Pa. Michal J. Zajac.⁵⁶

Správy o padlých členoch Jednoty boli v každom vydaní novín Jednota. Vo Francúzsku padol člen Spolku č. 218 v Southwest, Pa. Štefan A. Kalata, člen Spolku č. 299 v Clarence, Pa. Štefan E. Jozefík,⁵⁷ člen Spolku č. 35 v Braddock, Pa. Ján R. Kovalik,⁵⁸ člen Spolku č. 402 vo Ft. William, Ontario, Kanada Albert Kresach,⁵⁹ Štefan Komár z Bayonne, NJ,⁶⁰ Emil Seman zo Spolku č. 636 v Rossford, Ohio,⁶¹ Štefan Gottvald zo Spolku č. 582 v Yukon, Pa.,⁶² Andrej J. Imro zo Spolku č. 628 v Homestead, Pa.,⁶³ Jozef Kožuch, člen Spolku č. 200 vo Ford City, Pa.⁶⁴, Štefan Lesnák zo Spolku č. 260 v Youngstown, Ohio,⁶⁵ Frank Klapach zo Spolku č. 380 v Canonsburg, Pa.⁶⁶

Obzvlášť tragický bol francúzsky front pre rodinu Gordanovcov zo Spolku č. 102 v Trenton, NJ, ktorá prišla o dvoch svojich členov – Jozefa a Jána Gordana.⁶⁷ Vo Francúzsku

⁵⁰ Obetoval život za svoju americkú vlasť. In: *Jednota*, 7. júna 1944, s. 2.

⁵¹ Mladý jednotár padol v Taliansku. In: *Jednota*, 20. decembra 1944, s. 1.

⁵² Padol za vlasť. In: *Jednota*, 12. júla 1944, s. 1.

⁵³ Zasa jeden jednotár padol v boji. In: *Jednota*, 9. augusta 1944, s. 2.

⁵⁴ Padol v boji. In: *Jednota*, 16. augusta 1944, s. 1.

⁵⁵ Prvý Jednotár z Ford City padol v boji. In: *Jednota*, 23. augusta 1944, s. 1.

⁵⁶ Padol za vlasť. In: *Jednota*, 10. augusta 1944, s. 1.

⁵⁷ Zasa jeden jednotár padol v boji; Jeden Jednotár zabitý, druhý zranený v boji. In: *Jednota*, 30. augusta 1944, s. 2.

⁵⁸ Úd č. 35. K. J. zabitý vo Francii. In: *Jednota*, 20. septembra 1944, s. 1.

⁵⁹ Kanadský jednotár - vojak zabitý vo Francii. In: *Jednota*, 27. septembra 1944, s. 1.

⁶⁰ Zasa jeden Jednotár padol za vlasť. In: *Jednota*, 27. septembra 1944, s. 1.

⁶¹ Padol vo Francii. In: *Jednota*, 4. októbra 1944, s. 1.

⁶² Brat Štefan Gottvald padol v boji. In: *Jednota*, 4. októbra 1944, s. 1.

⁶³ Sgt. Andrej J. Imro padol za vlasť. In: *Jednota*, 4. októbra 1944, s. 1.

⁶⁴ Druhý jednotár č. 200 K. J. dal svoj život za slobodu. In: *Jednota*, 22. novembra 1944, s. 2.

⁶⁵ Podľahol ranám utrpénym na bojišti. In: *Jednota*, 6. decembra 1944, s. 1.

⁶⁶ Zabitý vo Francii. In: *Jednota*, 20. decembra 1944, s. 1.

⁶⁷ Priniesli tú najvyššiu obeť za vlasť. In: *Jednota*, 10. januára 1945, s. 1.

zomrel 15. júla aj člen Spolku č. 430 v Newark, NJ Andrej S. Eržin, 10. septembra 1944 člen Spolku č. 333 v Grassflat, Pa. Andrej Petkáč,⁶⁸ 10. novembra 1944 člen Spolku č. 353 v Bellaire, Ohio Jozef Hušek,⁶⁹ 10. októbra 1944 člen Spolku č. 245 vo Webster, Mass. Jozef Hvizdoš.⁷⁰ Pri zrútení lietadla, kde bol delostrelcom, zahynul 18. apríla 1945 člen Spolku č. 220 v Rhone, Pa. Štefan Kmetz.⁷¹

14. februára 1945 zahynul člen Spolku č. 784 v Montreale, Quebec, Kanada, Štefan Bachleda. „*Slúžil na rýchlych torpédových člnoch*“.⁷² Na lodi USS Serpens, ktorá bola torpédovaná, zahynul člen Spolku č. 163 v Joliet, Ill. Ján Albert Dancišák.⁷³

Pri vylodení v Guadalcanal padol 23. novembra 1943 člen Spolku č. 340 v N. Tarrytown, NY. Ján Azaltovič.⁷⁴ Na Guame padol člen Spolku č. 36 v Bayonne, NJ Ján Kazimer.⁷⁵ V Pacifiku bol do mora s úplnou vojenskou poctou pochovaný člen Spolku č. 311 v Monessen, Pa. Ján E. Varga, ktorý padol 10. novembra 1944.⁷⁶ V Pacifiku zahynul 17. júla 1944 aj František Stano, člen Spolku č. 527 v Iselin, Pa.⁷⁷ 5. decembra 1944 padol v južnom Pacifiku Ján Potočiar, člen Spolku č. 714 v Dayton, Ohio.⁷⁸ Na ostrove Leyte padol 13. novembra 1944 člen Spolku č. 703 z Chicaga, Ill. Július J. Murgaš.⁷⁹ 1. februára 1945 padol na Luzone na Filipínach člen Spolku č. 206 vo Phoenixville, Pa. Ján Mráz.⁸⁰ Na Filipínach 8. februára 1945 padol aj Cyril Mrva, člen Spolku č. 756 v Owosso, Mich.⁸¹ Na rovnakom mieste - Luzone, Filipíny padol aj člen Spolku č. 114 v Shenandoah, Pa. Jozef Ješínský⁸²; Pavel Bezek, člen Spolku č. 421 v Nanty Glo, Pa. 16. mája 1945⁸³ a člen Spolku č. 340 v N. Tarrytown, Pa. Eduard Kolarič.⁸⁴ Na torpédovanej lodi v Pacifiku padol 29. januára 1945 člen Spolku č. 315 v Munhall, Pa. František Gretz.⁸⁵ Na filipínskych ostrovoch padol 8. mája 1945 zapisovateľ Spolku č. 313 z Chicaga Anton Krotiak.⁸⁶ V Indii padol 4. mája 1945 člen Spolku č. 595 v Muskegon Heights, Mich. Alojz Vandák.⁸⁷

⁶⁸ Brat Andrej Petkáč padol za vlast'. In: *Jednota*, 25. januára 1945, s. 3.

⁶⁹ Brat Jozef Hušek padol v boji. In: *Jednota*, 31. januára 1945, s. 1.

⁷⁰ Padol za vlast'. In: *Jednota*, 21. februára 1945, s. 1.

⁷¹ Priniesli tú najvyššiu obeť za vlast'. In: *Jednota*, 6. júna 1945, s. 2.

⁷² Zahynul v službe kanadského námorníctva. In: *Jednota*, 9. mája 1945, s. 2.

⁷³ Dal život za vlast'. In: *Jednota*, 16. mája 1945, s. 1.

⁷⁴ Zabitý v Guadalkanáli. In: *Jednota*, 27. septembra 1944, s. 1.

⁷⁵ Ranený jednotár zomrel. In: *Jednota*, 6. decembra 1944, s. 1.

⁷⁶ Mladý jednotár zabitý v Pacifiku. In: *Jednota*, 13. decembra 1944, s. 1.

⁷⁷ Jeden padol, druhý je nezvestný. In: *Jednota*, 25. januára 1945, s. 2.

⁷⁸ Obetoval život za vlast'. In: *Jednota*, 7. februára 1945, s. 1.

⁷⁹ Padol za vlast'. In: *Jednota*, 28. februára 1945, s. 1.

⁸⁰ Padol v boji za vlast'. In: *Jednota*, 7. marca 1945, s. 1.

⁸¹ Jednotár podľahol ranám utrpeným v boji. In: *Jednota*, 25. marca 1945, s. 2.

⁸² Jozef Ješínský položil život za vlast'. In: *Jednota*, 11. apríla 1945, s. 1.

⁸³ Brat Pavel Bezek zahynul na Filipínach. In: *Jednota*, 25. apríla 1945, s. 1.

⁸⁴ Zasa im jeden úd padol vo vojne. In: *Jednota*, 1ž. mája 1945, s. 2.

⁸⁵ Dal život za vlast'. In: *Jednota*, 23. mája 1945, s. 1.

⁸⁶ Dal život za vlast'. In: *Jednota*, 30. mája 1945, s. 1.

⁸⁷ Zabitý v Indii. In: *Jednota*, 30. mája 1945, s. 1.

Na Filipínach padol aj seržant Pavel A. Gallik, člen Spolku č. 776 v Simpson, Pa.⁸⁸

Pre niektoré spolky boli straty likvidačné. V priebehu pár mesiacov prišli napríklad v Spolku č. 292 vo Windber, Pa. o dvoch členov: „*Naše číslo je vo veľkom smútku, lebo utratilo dvoch svojich mladých údov, ktorí položili svoj mladý život na oltár vlasti počas vojenskej služby.*“ Andrej J. Emro zahynul počas potopenia lode 16. septembra 1943 a Cyril M. Hudák prišiel o život počas bombardovania Japoncov v Indii. Hudák bol strelcom na „*bombovači*“ a počas náletu zomrel.⁸⁹ Na deň svojich narodenín padol člen Spolku č. 259 v Struthers, Ohio Martin Sedlák. „*Mladý hrdina bol znamenitým parašutistom, v čom sa viac razy vyznamenal. Padol na talianskom fronte.*“⁹⁰ V januári 1944 zahynul na talianskom fronte Štefan Lenča, „*veľmi činný vo spolkovom živote. Za niekoľko rokov bol dozorcom v MO a tiež v č. 333 K. J. Mal účasť na 2. a 3. olympiáde K. J. v Perth Amboy, NJ a v Pittsburgh, Pa. a bol i výtečným loďovým hráčom a členom loďovej čaty, ktorá vydobyla si čampionstvo v Keystone Jednota League roku 1941.*“⁹¹

V Nemecku zahynul člen Spolku č. 796 v Egypt, Pa. Vilém B. Hudák,⁹² zapisovateľ Spolku č. 206 vo Phoenixville, Pa. Ján Štec,⁹³ 1. januára 1945 padol v Nemecku Alojz Bistyak, člen Spolku č. 629 v Chicago, Ill.⁹⁴ „*Niekde v Nemecku*“ zahynul aj Eduard Charney, člen Spolku č. 200 vo Ford City, Pa.⁹⁵ Pri delostrelectve zahynul na nemeckom fronte 25. februára 1945 Eduard J. Bindas, člen Spolku v Youngstown, Pa.⁹⁶ V Holandsku padol 1. novembra 1944 Ján Gonás zo Spolku č. 228 z Lorain, Ohio.⁹⁷ Jozef Mandula, člen Spolku č. 581 v Gary, Ind. zahynul 2. januára 1945: „*Rodičia jeho pochádzajú z Veľkej Breznice, ž. Zemplínskej a do Ameriky prišli pred 21 rokmi, kedy nebohému hrdinovi bolo ešte len štyri roky. Nebohý prihlásil sa ku letectvu 5. decembra 1943. Bol delostrelcom na lietadle.*“⁹⁸ Po prekročení rieky Rýn 11. marca 1945 padol Michal Baran, člen Spolku č. 532 v Black Lick, Pa.⁹⁹ V Nemecku padol 20. marca 1945 Peter Petraš, člen Spolku č. 290 v Raritan, NJ.

V Nemecku padol 17. marca 1945 aj známy jednotár, majiteľ obchodu „*Mica Furniture Store*“ Jozef B. Miča, člen Spolku č. 510 v Kenosha, Wis.¹⁰⁰ V nemeckom zajatí 14. januára 1945 zomrel člen Spolku č. 278 v Middletown, Pa., pilot lietadla P-47 Cyril J. Konečný.¹⁰¹

Často boli v novinách Jednota uverejnené ďakovné listy za vyplatenie posmrtnej podpory po synovi – padlom členovi IKSJ, ako v prípade Štefana Elijaša, člena Spolku č. 142 v Marblehead, Ohio. „*Náš syn padol v boji za svoju americkú vlasť na Filipínach. Veru je*

⁸⁸ Saržant Pavel A. Gallik zabitý na Filipínach. In: *Jednota*, 27. februára 1946, s. 1.

⁸⁹ Dvaja mladíci š. 292. K. J. dali život za vlasť. In: *Jednota*, 9. februára 1944, s. 2.

⁹⁰ Padol v boji. In: *Jednota*, 23. februára 1944, s. 1.

⁹¹ Zasa jeden jednotár zahynul v Taliansku. In: *Jednota*, 3. mája 1944, s. 2.

⁹² Jednotár zabitý v Nemecku. In: *Jednota*, 3. januára 1945, s. 1.

⁹³ Dal svoj život za vlasť. In: *Jednota*, 17. januára 1945, s. 1.

⁹⁴ Brat Alojz Bistyak padol v boji. In: *Jednota*, 24. februára 1945, s. 2.

⁹⁵ Zasa stratili jedného brata vo vojne. In: *Jednota*, 14. marca 1945, s. 2.

⁹⁶ Padol v boji. In: *Jednota*, 28. marca 1945, s. 1.

⁹⁷ Brat Gonás padol. In: *Jednota*, 7. marca 1945, s. 1.

⁹⁸ Obetoval život za vlasť. In: *Jednota*, 11. apríla 1945, s. 1.

⁹⁹ Brat Michal Baran padol v boji. In: *Jednota*, 15. apríla 1945, s. 2.

¹⁰⁰ Lt. Jozef B. Miča padol za vlasť. In: *Jednota*, 11. júla 1945, s. 1.

¹⁰¹ Lt. Cyril J. Konečný zomrel v zajateckom tábore. In: *Jednota*, 18. júla 1945, s. 1.

*nám ľúto za naším drahým synom. Prajeme vám všetkým, drahí bratia, aby vás Pán Boh každého jedného chránil od takého veľkého žiaľu, aký my prežívame. My by sme veru radšej boli videli svojho syna, ako tých tisíc dolárov, lebo človek nemôže mať v žiadnych peniazoch toľkú potechu ako vo svojich milých dietskach.*¹⁰²

IKSJ mala medzi vojakmi aj vysoko postavených členov. V júni 1942 bol povýšený na majora Jozef Hradel, člen Spolku č. 748 z Niles, Mich.¹⁰³ Ján Čupela, člen Spolku č. 707 v Hazleton, Pa. bol od prvého júla 1942 povýšený na „*First Class Private*“.¹⁰⁴ Člen Spolku č. 756 v Owosso, Mich. Ján M. Gašparovič bol v auguste 1942 povýšený na poručíka. Jeho rodičia Ján a Katarína Gašparovič pochádzali z Budmeríc. Mali 12 detí, všetci boli členmi IKSJ.¹⁰⁵ Poručíkom bol aj člen Spolku č. 35 v Braddock, Pa. Leo Semeš.¹⁰⁶ Hodnosť kapitána v U.S. Medical Corps získal Jozef J. Šofranec, člen Spolku č. 25 v Youngstown, Ohio.¹⁰⁷ V armáde USA slúžil aj hlavný lekár IKSJ Anton J. Novák.¹⁰⁸ Na kapitána bol v roku 1943 povýšený Ján A. Širák z Lansford, Pa. Slúžil na lekárskom oddelení v Camp Rucker, Alabama.¹⁰⁹

Najväčšou hviezdou IKSJ bol Michal C. Cherveňák: „*ktorý hral veľkú rolu vo výrobe atomickej bomby. Mladý Cherveňák je graduantom pennsylvánskeho štátneho kolegia; je chemickým inžinierom. Celé tri roky strávil na výskume atomickej bomby so svetochýrnymi vedcami a chemikami. Obaja boli členami Mládeneckého oddelenia a teraz sú členami Jednoty.*“¹¹⁰

Jednota mala vo vojsku aj pilota bombardéra B-24 Liberator, ktorým bol Lieut. C. G. Scerback, člen Spolku č. 425 v Barberton, Ohio.¹¹¹

Medzi zajatými bol František Yellen, člen Spolku č. 59 v Perth Amboy, NJ.¹¹²

Noviny Jednota publikovali listy od vojakov – jednotárov: „*Teraz, keď vojna vypukla, zadržali nás tu v Californii. Ale neviem, kedy pôjdeme preč, ani kde pôjdeme. Tu sa mi páči. Ľudia sú veľmi milí k vojakom. A to - veľa pomáha dobrej morálke vojska. Ešte som nevidel tak vojakov uctiť ako tu na západe. Ťažko bolo zanechať domov, rodičov. Ale to mnohí chlapci museli urobiť, nielen ja. Úfam, že Pán Boh pomôže našej krajine k skorému víťazstvu. Preto obraciam sa na našich čitateľov, aby aspoň modlitbami podporovali naše vojsko. Sgt. Karol A. Skoda.*“¹¹³

V tomto ťažkom období sa uskutočnila XXVIII. konvencia IKSJ v septembri 1943 v Morrison Hoteli v Chicagu, Ill. Na konvenciu prišlo len 277 delegátov, čo bolo oveľa menej než na poslednej konvencii. Michal J. Vargovič vo svojom príhovore ďakoval členom Jednoty za prejavy patriotizmu: „*Prívet hl. predsedu nebol by úplne kompletný bez nejakých poznámok od vašeho predsedu o PATRIOTIZMU našej organizácie a jej členstva. O tomto predmete*

¹⁰² Ďakujú za posmrtnú podporu po synovi, ktorý padol v boji za vlasť. In: *Jednota*, 27. októbra 1943, s. 1.

¹⁰³ Jednotár majorom. In: *Jednota*, 3. júna 1942, s. 1.

¹⁰⁴ Povýšený. In: *Jednota*, 1. júla 1942, s. 1.

¹⁰⁵ Ján M. Gašparovič poručíkom. In: *Jednota*, 19. augusta 1942, s. 1.

¹⁰⁶ Jednotár - poručík. In: *Jednota*, 2. septembra 1942, s. 1.

¹⁰⁷ Jednotár - kapitán. In: *Jednota*, 14. októbra 1942, s. 1.

¹⁰⁸ Hl. lekár v službe Strýka Sama. In: *Jednota*, 23. septembra 1942, s. 1.

¹⁰⁹ Povýšený na kapitána. In: *Jednota*, 6. januára 1943, s. 1.

¹¹⁰ Jednotár pracoval na výrobe atomickej bomby. In: *Jednota*, 5. septembra 1945, s. 1.

¹¹¹ Pilot bombera. In: *Jednota*, 12. júla 1944, s. 1.

¹¹² František Yellen, úd č. 59 v zajatí Japoncov. In: *Jednota*, 24. februára 1943.

¹¹³ Od vojaka - jednotára. In: *Jednota*, 14. januára 1942, s. 1.

chcem sa tu vysloviť, aby všetci ľudia v celých Spojených štátoch a v Kanade mali príležitosť poznať a byť oboznámení s činnosťami, ktoré Jednota koná v týchto kritických časoch a v tejto svetovej vojne. A verte, mohol by som tu spomnúť mnohé veci, ktoré naša Jednota vykonala pre naše Spojené štáty a na ktoré je pyšná a hrdá. Chcem tu poznamenať, že my sme prvá organizácia medzi všetkými podpornými organizáciami v Amerike, ktorá úspešne nasbierala nadosť peňazí zakúpiť tri ambulance pre našu armádu. My sme boli prvá organizácia, ktorá darovala tieto ambulance našej vláde Spojených štátov. Pre tento skutok dostalo sa nám hodného uznania z vojnového departmentu, asíce od generála Ulio, ktorý nám zaslal úradné písomné uznanie, z čoho dali sme kopie vytlačiť a tieto boli zaslané všetkým číslam našej organizácie.

Ďalej chcem spomenúť, že skrze naše spolky v Spojených štátoch a v Kanade naša organizácia darovala na Červený kríž, U. S. O. a na Kanadský Červený kríž. Naši úradníci sa tiež všemožne vynasnažujú vo všetkých riadnych a mimoriadnych činnostiach. Zároveň aj naši členovia v celej Amerike a v Kanade obetave venujú svoj čas vo fabrikách a v mlynách, aby sa vyhotovila munícia pre naše Spojené štáty a Kanadu. Ja nemyslím, žeby bol čo len jeden spolok, ktorý nedaroval aspoň čo-to našemu cieľu, aby sme čím skôr uvideli deň víťazstva. Všetci spolupracujeme, lebo v spojení je moc a ja myslím, že my Slováci sme najlepšie spojený národ v Amerike.

V meste Pittsburghu naši Slováci darovali "Flying Fortress" našej armáde. V Clevelande Slovenská Liga v Amerike totiž my Slováci darovali sme tri "Training Planes" Spojených štátov. V Milwaukee, Wis. naši Slováci darovali ambulance a v New York City vydržiava sa voľná zbierka, aby tam tiež mohli zakúpiť ambulance. Zároveň aj naša sesterská organizácia, Prvá Katolícka Slovenská Žednota a jej spolky a členstvo zakúpily stá a stá "Chapel Cars" pre našu armádu.

Áno, dali sme číro našej vláde. Hej, dali sme aj vlastné životy našich mladíkov. Máme 7,000 našich mladíkov, ktorí slúžia v armáde Spojených štátov. A veru hrdí sme na to. Ďalšia zvesť nás aj zabolí, ale predsa hrdí sme aj na to, že dodnes naša Jednota stratila 40 týchto mladíkov. Štyridsať ich položilo svoj život za našu vlasť a nikdy sa nám už nenavrátia.

Čo sa týka zakúpenia bondov, my Slováci katolíci v celých Spojených štátoch zakúpili sme vojnové bondy do 25 miliónov.

Tieto sú len pár obetavých vecí, ktoré naši slovensko-katolícki Jednotári vykonali v prospech našej vlády cieľom aby sme čím skôr získali pokoj celého sveta.

*Ďalej, čo sa týka našich bratov Jednotárov, ktorí slúžia v armáde Spoj. štátov, na tých sme tiež nezabudli. Všetkým tým chlapcom zaslali sme osobný medál, na ktorom je vytlačené jeho meno a na druhej strane je tam medál Nepoškvrneného Počatia Panny Márie, ktorá ochraňuje našich vojakov dňom i nocou až kým sa nám nenavrátia a až kým nezvíťazíme.*¹¹⁴

Na strieborné medaily pre vojakov – jednotárov išlo 2871,58 dolárov. Bolo rozhodnuté zakúpiť 3000 medailí pre členov Jednoty, ktorí mali slúžiť v armáde USA alebo v Kanade. Koncom januára 1943 bola zakúpená ďalšia zásoba medailí, spolu ich bolo 5000.¹¹⁵

IKSJ prispela 100 000 dolárov aj Americkému červenému krížu.¹¹⁶ Podporili aj organizáciu U. S. O. príspevkom na zariadenie centra pre americké vojsko.

¹¹⁴ Prívet hl. predsedu I. Kat. Slov. Jednoty. In: *Zápisnica XXVIII. konvencie. Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v Spojených štátoch Amerických vydržiavanej v dňoch 6. - 10. septembra 1943 v Morrison Hotel v Chicago, Illinois. Middletown 1943, Chicago, 1943, s. 28 – 30.*

¹¹⁵ Amerika je vo svetovej vojne. In: *Zápisnica XXVIII. konvencie. Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v Spojených štátoch Amerických vydržiavanej v dňoch 6. - 10. septembra 1943 v Morrison Hotel v Chicago, Illinois. Middletown 1943, Chicago, 1943, s. 19.*

¹¹⁶ Zpráva predsedu. In: *Zápisnica XXVIII. konvencie, Chicago, 1943, s. 19.*

V roku 1944 zakúpilo členstvo IKSJ vojnové bondy za 44 175 dolárov, a tak meno IKSJ nieslo päť „*ambulančných vlakov armády Spojených Štátov*“. Výkup bondov z pokladnice IKSJ dosiahol v roku 1944 v USA 885 000 dolárov a za 147 500 dolárov bondov kanadských. Vo vojne bolo vyše 8000 jednotárov a v roku 1944 ich padlo 149. Americká vláda pomenovala po amerických Slovákoch tri lode slobody – Rev. Štefan Furdek, Generál Milan Rastislav Štefánik a Seržant Matej Kocák. Vláda odmenila i jednotlivé mestá, v ktorých Slováci pracovali za úspech vojnových pôžičiek. Scranton dostal bombardovacie lietadlo s názvom „*Anthracite American Slovak*“. Slováci z Milwaukee zas získali bombardovacie lietadlo „*Slovaks of Wisconsin*“.¹¹⁷

Z radov IKSJ narukovalo do armády USA a Kanady spolu 8919 mužov, z ktorých 438 padlo. Do apríla 1942 napríklad farnosť sv. Cyrila a Metoda v Bridgeport, Conn. poslala do armády 150 svojich farníkov – členov Jednoty. Farnosť sv. Vendelína v Clevelande poslala 100 a malá farnosť sv. Jozefa v Owosso, Mich. poslala 50 svojich farníkov. Do roku 1944 mala farnosť sv. Jána Krstiteľa v Allentown, Pa. 320 svojich farníkov v americkej armáde.¹¹⁸ Jednota rozposielala slovenským farnostiam knihy cti, aby do nich zapisovali mená Slovákov, ktorí odišli do armády. Všetkým členom IKSJ, ktorí slúžili v ozbrojených silách do apríla 1943, bolo rozdáných viac ako 4000 strieborných medailí.¹¹⁹

Od vstupu USA do vojny noviny Jednota vôbec nepublikovali články o Slovenskom štáte a jeho spojení s Nemeckom. O Slovenskom národnom povstaní je prvý článok až z 27. septembra 1944: „*Staré slovenské príslovie hovorí: Never Nemcovi zakiaľ je teplý. Zaiste takto si mysleli Slováci aj keď nacisti zabrali Slovensko. Nebolo inej cesty; museli sa poddať ozrutnej nemekej vojenskej mašine. Že by Slováci boli spokojní s nemeckou nadvládou, to žiadny dobrý Slovák a rozumný človek by neuznal. Slováci museli všetko trpieť. A v dejinách sveta žiaden iný národ nepretrpel toľko, ako slovenský národ. Česi majú svoje Lidice, ale Slovensko bolo "Lidicami" odkedy sa dejiny píšu!*

Teraz Slováci povstali proti Nemcom. O tom sa začalo písať ešte asi pred mesiacom. Že na Slovensku vrelo, to sme vedeli. Ale nevedeli sme, práve kedy to vybuší v otvorený boj. Stalo sa to v posledných dňoch augusta. A je to boj o slobodu, o život slovenského národa. Práve takýmto bojom, akým bol ten za prvej svetovej vojny, po ktorej Slováci mali dostať svoju slobodu a po ktorej mala sa uskutočniť Pittsburghská Dohoda.

Veru, nadišiel najsvrchovejší čas, aby aj slovenskí Amerikáni trocha sa prebudili a rozkľývali za slobodu a život slovenského národa. Prešiel jeden mesiac od povstania slovenských vlastencov, slovenské dediny miznú a slovenská krv tečie potokami... hej, ZA SLOBODU A ŽIVOT SLOVENSKÉHO NÁRODA! A o tom nečítali sme ešte ani jeden "úradný výrok" našich slovenských organizácií. Na Slovensku hori a my, zdá sa nám, ešte stále sa chováme ako deti nemých otcov. Veru, bratia a sestry, veľmi smutno to vyzerá. Každý starokrajový národ má akú-takú oporu vo svojich krajanoch v Amerike, ale ten Slovák je opustený ako prst. Nesmieme už odkladať s prepotrebnou prácou za život národa. Pričinné sa teraz u patričných úradov, aby ten náš národ nebol zase zaznávaný v povojnovom svete. Áno, ktorý národ je ochotný bojovať, život obetovať, ten je aj súci a schopný panovať! NECH ŽIJE SLOVENSKÝ NÁROD A SLOVENSKO!“¹²⁰

Začiatkom roka 1945 sa Hlavný úrad Jednoty rozhodol poskytovať systematickú pomoc vracajúcim sa vojakom IKSJ. 25. apríla 1945 začala špeciálna zbierka na bronzovú tabuľu,

¹¹⁷ Jednota, 24. mája 1944, s. 1. a ďalšie.

¹¹⁸ Naše slovenské katolícke osady a počet ich vojakov. In: Jednota, 29. apríla 1942, s. 4.

¹¹⁹ Jednota, 21. apríla 1943, s. 1.

¹²⁰ Slováci povstali proti Nemcom. In: Jednota, 27. septembra 1944, s. 4.

zaznamenávajúcu všetky mená členov IKSJ, ktorí slúžili v ozbrojených silách, a takisto bola založená vzdelávacia nadácia na poskytovanie peňazí na vzdelávanie detí, ktorých otcovia boli vo vojne. Rada riaditeľov IKSJ stanovila ako cieľ zbierky 50 000 dolárov a prispela prvými 5000 dolárov.¹²¹ Do 23. januára 1946 však bolo vyzbieraných iba 12 915 dolárov, čo bolo sklamaním.¹²²

Pamätajúc na svojich veteránov a na ich príbuzných sa Hlavný úrad KJ rozhodol zakúpiť 10 000 kusov modlitebnej knižky *My Daily Missal*, ktoré daroval jednotárskym spolkom. Hlavný úrad začal zbierku na pomník padlým členom IKSJ. Ku koncu roku 1945 mala IKSJ 64 781 členov a 29 965 členov v spolkoch Mládeneckého oddelenia. Druhá svetová vojna bola teda pre členov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty tragickým obdobím, avšak rovnako aj obdobím hrdinstva jej členov. O život prišlo takmer 500 jej členov, ktorí ho obetovali za svoju novú vlasť.

M. JAVOR: AMERIKANISCHE SLOWAKEN DER ERSTEN KATHOLISCHEN SLOWAKISCHEN UNION IN DEN KÄMPFEN DES ZWEITEN WELTKRIEGS

Die Erste Katholische Slowakische Union (engl. *First Catholic Slovak Union*, Abk. IKSJ) gehörte zu den größten und einflussreichsten Organisationen der Slowaken in Nordamerika. Bereits 1890 de facto als Versicherungsgesellschaft auf Gegenseitigkeit gegründet, entwickelte sie sich schrittweise zu einer Organisation mit mehreren hunderttausend Mitgliedern und einem Vermögen von mehreren Millionen Dollar.

Die Beteiligung der amerikanischen Slowaken an den Operationen des Zweiten Weltkriegs stellt ein bisher wenig erforschtes Thema dar. Der vorliegende Beitrag zeichnet die Schicksale der Mitglieder der IKSJ vom Angriff auf Pearl Harbor im Dezember 1941 bis zu den Kämpfen im Pazifik 1945 nach. Es handelt sich um bislang unbekannte Lebenswege „unserer Landsleute“ im Dienst ihrer neuen Heimat. Ein Teil des Beitrags widmet sich den materiellen Leistungen der IKSJ in Form von Kriegsanleihen sowie der Finanzierung von Ambulanzflugzeugen, weiteren Flugzeugtypen, Fahrzeugen und Schiffen. Die Studie basiert auf der Auswertung des Archivs der Ersten Katholischen Slowakischen Union in Nordamerika sowie der Verbandszeitschrift *Jednota*.

Seit dem Eintritt der USA in den Zweiten Weltkrieg bekundete die IKSJ wiederholt ihre Loyalität gegenüber der Regierung und dem Präsidenten der USA. Ziel war es, die Organisation im bestmöglichen Licht darzustellen und jeglichen Verdacht auf staatsfeindliche Umtriebe oder Aktivitäten, die die Autorität der zuständigen Organe untergraben könnten, im Keime zu ersticken. Dieses Narrativ zieht sich durch nahezu jede Ausgabe der Zeitung *Jednota*. Unmittelbar nach Kriegsbeginn erwarb die IKSJ aus ihrer Hauptkasse Kriegsanleihen im Wert von 50.000 USD. Anfang 1942 kündigte der Vorsitzende Michal J. Vargovič die Organisation einer Spendensammlung für zwei Krankenwagen an, die später der US-Armee in Afrika dienten.

Im Jahr 1942 erwarb die IKSJ Kriegsanleihen im Wert von 100.000 USD in den USA und 40.500 USD in Kanada. 1943 folgten amerikanische Anleihen im Wert von 439.650 USD und kanadische im Wert von 108.000 USD. Ende 1942 dienten mehr als 4.000 Mitglieder der IKSJ in der US-Armee, von denen zwölf gefallen waren. Im Jahr 1943 kämpften bereits rund 8.000 Mitglieder der IKSJ für ihre neue Heimat, wobei die Zahl der Gefallenen auf 31 stieg. Die örtlichen Vereine organisierten Abschiedsfeiern für ihre einrückenden Mitglieder

¹²¹ *Jednota*, 5. apríla 1945, s. 1.

¹²² *Jednota*, 23. januára 1936, s. 5.

und feierten heilige Messen für die Soldaten. Die Wochenzeitung *Jednota* veröffentlichte regelmäßig Fotografien und Berichte über Mitglieder der IKSJ im Krieg. Mehrere Artikel waren Familien gewidmet, die vier oder mehr Angehörige in der US-Armee hatten.

Die IKSJ war auch durch hochrangige Offiziere in den US-Streitkräften vertreten. Im Juni 1942 wurde Jozef Hradel, Mitglied des Vereins Nr. 748 aus Niles, Michigan, zum Major befördert. Zu den Mitgliedern gehörte auch der Pilot eines B-24 Liberator-Bombers, Leutnant C. G. Scerback vom Verein Nr. 425 in Barberton, Ohio. Die IKSJ unterstützte zudem das Amerikanische Rote Kreuz mit 100.000 USD und förderte die Organisation U.S.O. durch Beiträge zur Einrichtung von Betreuungszentren für die US-Armee.

Insgesamt traten 8.919 Männer aus den Reihen der IKSJ in die Streitkräfte der USA und Kanadas ein, von denen 438 ihr Leben verloren. In dieser Studie werden ihre Schicksale und Lebensgeschichten detailliert dargestellt.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

Zápisnica z ročnej schôdze. Prvá Katolícka Slovenská Jednota v Spojených Štátoch Amerických. Cleveland, Ohio, 1941. Archív Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty, Cleveland, Ohio.

Zápisnica z ročnej schôdze. Prvá Katolícka Slovenská Jednota v Spojených Štátoch Amerických. Cleveland, Ohio, 1942. Archív Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty, Cleveland, Ohio.

Zápisnica XXVIII. konvencie. Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty v Spojených Štátoch Amerických vydržiavanej v dňoch 6. – 10. septembra 1943 v Morrison Hotel v Chicago, Illinois. Middletown 1943, Chicago, 194. Archív Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty, Cleveland, Ohio.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

ADAMEC, Joseph. The Slovak Catholic Federation: A 65 Year Perspective. In: *Slovaks in America: A Bicentennial Study*. Middletown, Pa. 1978, s. 223 – 232.

BIELIK, František. Americkí Slováci a Andrej Hlinka. In: Bielik, František – Borovský Štefan (eds). *Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách*. Bratislava : DaVel, 1991.

ČULEN, Konštantín. *Slovenské časopisy v Amerike*. Cleveland, Ohio : Prvá katolícka slovenská jednota, 1970.

JAVOR, Martin. *Prvá Katolícka Slovenská Jednota v Severnej Amerike 1890 – 1945*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2025. 571 s.

KRAJSA, Michael John. *The rise of the first catholic slovak union in America: a fraternal society*. Cleveland, Ohio : First Catholic Slovak Union, 1973.

PAUČO, Jozef. *75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty*. Cleveland, Ohio, 1965.

SUTHERLAND, Anthony. *A Century of Fraternalism. The First Catholic Slovak Union 1890 – 1990*, rukopis.

TYBOR, Martina. *Slovak American Catholics*. Cleveland, Ohio : First Catholic Slovak Union, 1976.

Dobová tlač/ Period print

Jednota, Úradný orgán Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty. Cleveland, Ohio, USA – roky 1941 – 1945.

O autorovi / About the author

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Ul. 17. novembra 1, 04001 Prešov

e-mail: martin.javor@unipo.sk

<https://orcid.org/0000-0002-2133-9818>

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY MODERNÝCH MILITÁRIÍ NA LOKALITE HOLÍČ – ŠIBENICA V KONTEXTE HISTORICKÝCH UDALOSTÍ

PAVOL ŠTEINER

ŠTEINER, P.: Archaeological Finds of Modern Military Material at the Holíč–Šibenica Site in the Context of Historical Events. *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp. 24-36, Bratislava.

Abstract: This study examines the World War 2 military artefacts discovered during archaeological excavations of an early modern gallows at the Holíč–Šibenica site. The assemblage includes a significant collection of ammunition and other artefacts, primarily of Soviet and German origin. All of these finds are related to the frontline combat that took place in the town on 10–11 April 1945. Through the use of primary written sources, these finds can be linked to specific military units and manoeuvres. The study also highlights the advantages of interdisciplinary research into the World War 2 combat.

Keywords: World War 2; military material; Red Army; Wehrmacht; Holíč; Záhorie; frontline fighting.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.2>

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-24-0044.

Úvod

V súčasnosti sa na Slovensku síce pomaly, ale isto rozbieha interdisciplinárny výskum bojových operácií druhej svetovej vojny. Množstvo dostupných prameňov, ako aj možnosti ďalšej práce s problematikou si vyslovene vyžadujú zapojenie odborníkov z viacerých vedných odvetví. Vo všeobecnosti by sa dalo povedať, že informačnú bázu takéhoto výskumu tvoria písomné pramene. Na ich historický výskum môže vo vhodných prípadoch nadväzovať archeologický terénny výskum bojísk, obranných postavení a iných objektov. Na konci snaženia potom stoja otázky spracovania, uloženia a ďalšieho využívania nálezov, teda doména muzeológie a monumentológie.

Skúmanie novovekých archeologických lokalít sa spravidla môže oprieť o početné primárne písomné pramene. Preto pri ňom musíme aplikovať interdisciplinárny prístup. Ignorovanie jedného druhu prameňov totiž môže viesť k nesprávnym interpretáciám alebo nedostatočným objasneniam zistených skutočností. Práve historický výskum má v archeológii novoveku nezastupiteľné miesto a často poskytuje dôležité informácie osvetľujúce mnohé nejasnosti archeologických prameňov.¹

Na druhej strane, archeologické hnutelné nálezy, odkryté nehnuteľné objekty, pozitívne aj negatívne, či nálezové okolnosti často vnášajú nové dimenzie do interpretácie historických prameňov, môžu ich korigovať či dokonca postaviť do úplne iného svetla. Väčšina našich doterajších poznatkov však svedčí o tom, že tieto zdroje sa vo väčšine prípadov dopĺňajú.

V máji 2022 sa začal systematický archeologický výskum v Holíči na polohe Šibenica, zameraný na preskúmanie zvyškov murovanej šibenice. Išlo o prvý výskum náleziska tohto druhu na Slovensku. Výkopové práce sa vykonávali postupným hĺbením rôzne širokých sond v snahe o systematický odkryv čo najväčšieho rozsahu zachovanej architektúry

¹ ŠTEINER, Pavol. *Písomné pramene v archeologickom výskume poľných opevnení z druhej svetovej vojny*. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2023, roč. 27, Supplementum 3 – V hore strom, s. 213, 214.

a antropologického materiálu. Zároveň sme intenzívne využívali prieskum povrchu lokality detektormi kovov, vychádzajúc z predpokladu, že vzhľadom na účel a datovanie stavby, možno počítať s relevantným množstvom kovových nálezov.

Obr. 1: Lokalita Holíč – Šibenica počas výskumu v r. 2022. Pohľad od severu (foto autor).

Už počas prvých dvoch výskumných sezón sa podarilo dosiahnuť významné výsledky: Okrem odkrytia základov murovanej šibenice používanej od stredoveku do 18. storočia sme objavili aj početné kostrové zvyšky tiel popravených jedincov a iné nálezy. Samotnú konštrukciu šibenice predstavovali základy dvoch murovaných stĺpov ohradených múrikom.²

Nálezy moderných militárií na lokalite

Popri očakávaných nálezoč súvisiacich s popraviškom a iných intrúziách (praveká, stredoveká, novoveká keramika) nás prekvapilo objavenie značného počtu moderných militárií. Už pri predbežnom prieskume povrchu lokality s detektorom kovov sa ukázalo, že je doslova posiaty drobnými kovovými úlomkami, ktoré boli identifikované ako fragmenty delostreleckej munície. Nachádzali sme ich vo vrchnej vrstve nad zvyškami oporných stĺpov šibenice, ako aj v širokom okruhu na trávnom povrchu náleziska.

Zároveň sme v sonde, vytýčenej na juho-juhozápadnom svahu vyvýšeniny, zistili výrazné narušenie pôvodného usporiadania stratigrafických vrstiev. Podobná situácia sa javila aj v inej sonde v západnej časti lokality, v podobe úlomkov z vybuchnutej munície a narušenej stratigrafickej situácie. Je možné, že aj základ stĺpu šibenice a južná časť múrika boli poškodené týmito explóziami. Takisto v sonde vykopanej na južnom úpätí lokality ležali zvyšky

² BEŠINA, Daniel – BÖNDE GOGOVÁ, Stanislava – ŠTEINER, Pavol. *Mors in patibulo triumphans. Archeologický výskum šibenice v Holíči*. In: *Pamiatky a múzeá*, 2023, roč. 72, č. 3, s. 18 – 21; BEŠINA, Daniel – BÖNDE GOGOVÁ, Stanislava – ŠTEINER, Pavol. *The gallows in Holíč (Skalica district, Slovakia) archaeological research and virtual reconstruction*. In: *Archaeologiai Értesítő*, 2024, roč. 149, č. 1, s. 313 – 334.

tehlového sokla, zrejme zo zrušenej drobnej sakrálnej architektúry, zvalené smerom na sever, s najväčšou pravdepodobnosťou tiež explóziou delostreleckého projektilu.

Ďalšie indicie k interpretácii týchto intrúzií poskytol nález nevybuchnutého delostreleckého granátu, doslova zapichnutého v mierne šikmej, takmer vertikálnej pozícii v južnej časti lokality. Išlo o nevybuchnutý projektil kalibru 76,2 mm, pravdepodobne používaný pri streľbe z tzv. divíznych kanónov ZIS-3. Vzhľadom na povahu nálezu boli k nemu okamžite privolaní policajní pyrotechnici, ktorí ho prevzali na zneškodnenie.

Krátko nato sme pyrotechnikov museli zavolať znovu, pretože sa nám podarilo detektorom objaviť na severozápadnom úpätí návršia skládku munície z druhej svetovej vojny, pozostávajúcu z troch fragmentov nemeckej ručnej protitankovej zbrane Panzerfaust 60, jednej leteckej bomby a deviatich kusov mínometných granátov. Pod nimi sa nachádzal gombík z uniformy.

Z bezpečnostných dôvodov sme na odporúčanie pyrotechnikov funkčnú muníciu bližšie nedokumentovali, iba fotograficky na mieste. Aj tieto predmety boli odvezené na zneškodnenie.

Okrem uvedených nálezov sme na lokalite nachádzali menšie zlomky z nábojníc munície do ručných zbraní. Nebolo ich však možné identifikovať z dôvodu ich fragmentárnosti, keďže na poli, kde sa nachádza nálezisko, sa v minulosti konali aj poľovačky, o čom svedčili nálezy niekoľkých recentných plastových nábojníc z poľovníckych brokovníc.

Všetky uvedené nálezy pochádzajú z prvej výskumnej sezóny v roku 2022. Počas prác v rokoch 2023 a 2024 sme už žiadne výrazné doklady bojovej činnosti na lokalite neobjavili. Súbor militárií sa tak dá považovať za uzatvorený.

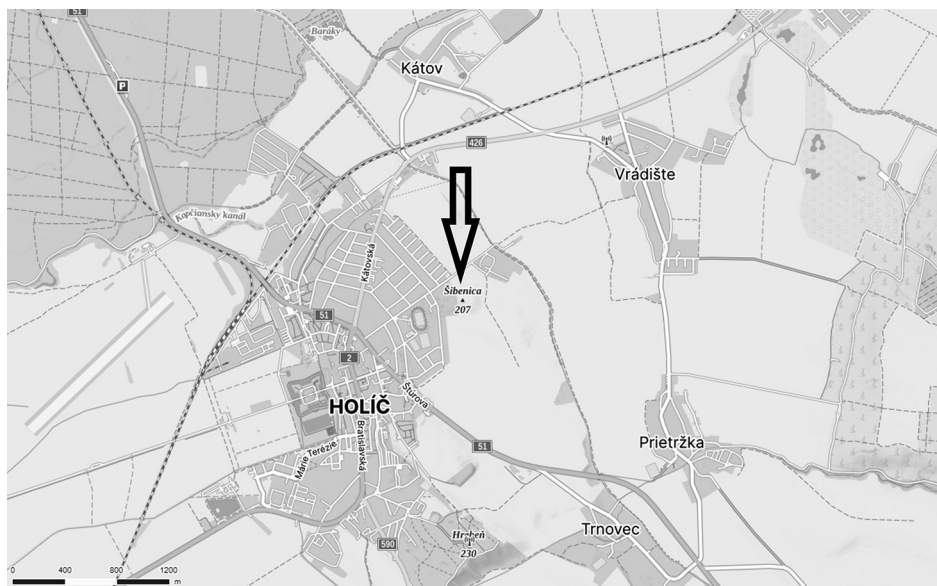
Topografia lokality

Poloha lokality Šibenica poskytuje vynikajúci výhľad na všetky svetové strany, a preto sme okamžite dokázali identifikovať jej taktickú využiteľnosť počas bojov v tomto priestore na konci druhej svetovej vojny.

Obr. 2: Výhľad z lokality Šibenica na sever, na cestu č. 51 zo Senice (foto autor).

Nálezisko sa nachádza na severovýchodnom okraji súčasného intravilánu mesta Holíč, na výšine, ktorá sa pozvoľne zdvíha od rozsiahlej nivy rieky Morava. V nadmorskej výške 206 m n. m. sa vplyvom antropogénnych zásahov vytvoril kruhovitý pahorok s priemerom približne 20 m. Po jeho obvode sa nachádza zámerne vysadený kruh agátov.

Obr. 3: Poloha lokality na mape.

Dominancia polohy vzhľadom na kontrolu komunikácií prichádzajúcich do Holíča je skutočne pozoruhodná. V súčasnosti pokrýva dnešnú cestu 51 zo Senice, ako aj cestu 426 zo Skalice. Okrem toho výhľad zahŕňa aj široký pás nivy rieky Morava s mestom Hodonín na jej pravom, českom brehu. Rovnako výborný je aj výhľad na kótu Šibenica zo všetkých uvedených smerov. Koniec-koncov zjavne pre tieto svoje vlastnosti bola výšina už v stredoveku zvolená za miesto popravniska. V tom období a aj v nasledujúcich storočiach sa telá obesených odsúdencov často nechávali visieť na šibenici, až kým v dôsledku rozkladu tkanív samé nespadli. Miestne autority takto dávali všetkým prichádzajúcim najavo, že výkon spravodlivosti je tam neúprosný a nevyhýba sa ani uplatneniu hrdelných trestov.

Širší historický kontext

Bojové operácie druhej svetovej vojny sa na Záhorie presunuli až na začiatku apríla 1945. Išlo o pokračovanie rozsiahlej ofenzívy Červenej armády, v literatúre známej ako bratislavsko-brnianska operácia.³ Tá v skutočnosti tvorila pravé, krycie krídlo viedenskej operácie, ktorej cieľom bolo dobytie rakúskej metropoly. Tým pádom mali boje na juhozápadnom Slovensku strategický rozmer. Bratislavsko-brnianska operácia sa začala 25. marca 1945 prekročením dolného toku Hrona jednotkami sovietskej 7. gardovej armády a 53. armády, ktorým od 27. marca asistovala 1. gardová jazdecko-mechanizovaná skupina.⁴

³ GRYLEV, A. N. – GURKIN, V. V. – MOROZOV, V. P. – RYŽAKOV, A. F. *Oslobodenie Československa*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966, s. 188.

⁴ ŠTEINER, Pavol. *Babylon armád 2. Boje medzi Hronom a Váhom, február-apríl 1945*. Bratislava : Magnet-Press, 2019, s. 57 – 61.

Posledný menovaný zväzok, tvorený jazdeckými aj obrnenými jednotkami, plnil funkciu údernej päste celej ofenzívy.⁵ Jeho hlavným protivníkom na nemeckej strane bol tankový zbor Feldherrnhalle. Prakticky všetky zásadné bojové strety počas bratislavsko-brnianskej operácie sa odohrali medzi týmito dvomi celkami.⁶

Po tom, ako zlyhali pokusy o odrazenie sovietskeho nástupu medzi Hronom a Váhom, boli sily Wehrmachtu prinútené ustúpiť za Malé Karpaty. Charakter bojov sa zmenil na jednostranné prenasledovanie. Nemecké jednotky sa prirodzene snažili čo najrýchlejšie stiahnuť za riekou Moravu, ktorá jednak predstavovala prírodnú prekážku pre postupujúceho protivníka, a jednak preto, že na území Protektorátu Čechy a Morava už bojovali na ríšskom území s výhodou kratších zásobovacích trás. Sovieti sa na druhej strane snažili udržať kontakt s rýchlo ustupujúcimi zložkami Wehrmachtu a nedopriať im čas na znovusformovanie a zaujatie nových obranných čiar.

Vyššie zmienení protagonisti bojov na seba na Záhorí pravidelne narážali v menších zrážkach. Jazdeckým divíziám Červenej armády sa však nedarilo prinútiť protivníka k vážnejšiemu súboju.

Taktika oboch bojujúcich strán vychádzala z týchto zámerov: Sovieti sa snažili udržať vysoké tempo postupu, aby stačili na rýchlo ustupujúce nemecké jednotky. V tomto ohľade sa osvedčili jednak motorizované zložky 1. gardovej jazdecko-mechanizovanej skupiny⁷, a jednak jej kozácke pluky, využívajúce na prvý pohľad archaické, no v danej situácii efektívne presuny koňmo. Až za nimi postupovali podstatne pomalšie strelecké divízie.

Naproti tomu velenie tankového zboru Feldherrnhalle sa snažilo kryť ústup svojich zložiek malými skupinami pechoty, najmä z nemeckých aj maďarských peších divízií. Tým šetrili vlastné obrnené jednotky. Tie však často vyrážali do prekvapujúcich protiútokov na hroty postupujúcich sovietskych kolón, spravidla s podporou niekoľkých málo tankov, samohybných diel a obrnených transportérov.

Sily zboru Feldherrnhalle prekračovali Moravu za komplikovaných okolností na dvoch miestach: medzi Brodským a Břeclavou a medzi Holíčom a Hodonínom s úmyslom opäť sústrediť svoje jednotky pri Břeclavi.⁸

Sily sovietskych jazdeckých zborov sa po prekonaní Malých Karpát rozdelili na tri smery: tri divízie napredovali na severozápad, teda na Kúty a Brodské, kadiaľ ustupovali hlavné sily zboru Feldherrnhalle. Dve divízie smerovali cez Šaštín na sever a jedna od Jablonice na Senicu.⁹

Najbližšie k Holíču mali 9. gardová jazdecká divízia a 30. jazdecká divízia. Tie však 8. apríla pri obci Radimov narazili na tvrdý odpor nemeckých obrnených jednotiek, ktoré bránili svoju ústupovú cestu na Hodonín. V obrane sa angažoval aj prápor ťažkých tankov Feldherrnhalle vyzbrojený ťažkými tankmi Königstiger, ktoré predstavovali pre Sovietov silného súpera. Za Moravu sa stiahol až v noci na 10. apríla.¹⁰ Preto sovietska kavaléria sto-

⁵ ŠTEINER, *Babylon armád 2*, s. 55 – 57.

⁶ ŠTEINER, *Babylon armád 2*, s. 66 – 103.

⁷ Tankové pluky jazdeckých divízií, ktoré disponovali hlavne tankmi T-34/85 a samohybnými delami SU-76, v menšej miere britskými tankmi Valentine Mk IX a inými západnými typmi.

⁸ SCHILDBERGER, Vlastimil a kol. Šikovník Kurt Knispel. *Vítěz bez vavříků*. Brno : Moravské zemské muzeum, 2022, s. 91.

⁹ KOPPAN, Vladimír. Červený prívál. Boje medzi Váhom a Moravou, jar 1945. Bratislava : MagnetPress, 2021, s. 115.

¹⁰ VON DIEST-KÖRBER, Nordewin. *Diary Entries from 14 December 1944 To May 1945 as Commander of Tiger Tank Battalion 503*. In: LOCHMANN, Franz-Wilhelm – RUBBEL, Alfred – VON ROSEN, Richard

čila svoj postup na Brodské¹¹ a útok smerom na Holíč prenechala divíziám 49. streleckého zboru 53. armády.

Boj o Holíč

10. a 11. apríla 1945 bojovali 203.¹² a 227. strelecká divízia¹³ o priestor východne od mesta, kde sa nachádza lokalita Šibenica. V záznamoch týchto jednotiek nachádzame podrobné informácie o priebehu bojových operácií v okolí Holíča. Pri absencii nemeckých dokumentov, ktoré sú z tejto fázy vojny skôr vzácnosťou, nám nahrádzajú aj zdroje z druhej strany. Denné hlásenia sovietskych jednotiek totiž obsahujú aj prekvapujúco spoľahlivé údaje o protivníkovi, ktoré pochádzali najmä z výpovedí zajatcov a dokumentov získaných od nich alebo padlých vojakov protivníka.¹⁴

Podľa týchto dokumentov sa boj o Holíč začal práve v noci na 10. apríla 1945, keď mesto opustila posledná nemecká obrnená jednotka. Z toho vyplýva, že velenie zboru Feldherrnhalle neplánovalo brániť mesto za každú cenu a nasadilo v jeho okolí iba slabé krycie jednotky. Išlo o 2. prápor 944. granátnického pluku 357. pešej divízie¹⁵, 72. granátnický pluk 46. divízie ľudových granátnikov¹⁶, 46. dobrovoľnícky náhradný prápor tej istej divízie zložený zo zahraničných príslušníkov, tzv. Hiwis a maďarský 13. peší pluk. Okrem nich sovietske pramene spomínajú aj dve zvláštne jednotky: prápor Volkssturmu č. 4141 a maďarské protitankové oddiely č. 8 a 9.¹⁷

Práve nasadenie posledných troch uvedených jednotiek svedčí o úmysle nemeckých veliteľov neplyvať na zdržovanie protivníka regulárnymi bojovými silami zloženými z riadne vycvičených vojakov Wehrmachtu.

Tzv. Hiwis (skratka výrazu Hilfswillige – dobrovoľníci) sa regrutovali najmä z príslušníkov východoeurópskych národov. Často išlo o zajatcov z radov Červenej armády, ktorí sa rozhodli bojovať proti boľševickému režimu. Nemci im spravidla zverovali len pomocné úlohy, napr. v zásobovaní alebo pri budovaní opevnení. Iba zriedka, väčšinou na konci vojny, ich vyzbrojovali a zapájali do bojovej činnosti. Pamätníci a niektorí autori ich často paušálne (a väčšinou nesprávne) označovali ako vlasovcov, podľa známeho generála Vlasova, ktorý založil ruský dobrovoľnícky zbor ROA. Hiwis však pôsobili v rámci nemeckých jednotiek.¹⁸

The Combat History of German Tiger Tank Battalion 503 in World War II. Mechanicsburg : Stackpole Books, s. 367.

¹¹ KOPPAN, Červený prívál, s. 120 – 121.

¹² Veliteľ generálmajor G. S. Zdanovič.

¹³ Veliteľ generálmajor G. N. Preobraženskij.

¹⁴ ŠTEINER, *Písomné pramene*, s. 214.

¹⁵ Veliteľ divízie generálporučík Josef Rintelen.

¹⁶ Veliteľ divízie generálporučík Erich Reuter. Išlo o bývalú 46. pešiu divíziu, ktorú v marci 1945 prekategorizovali na divíziu ľudových granátnikov. Zmenený status znamenal, že divízia už mala napríklad namiesto dvoch delostreleckých plukov iba jeden a aj jej prápor stíhačov tankov sa premenoval na protitankový prápor. Pozri: TESSIN, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht, und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. Fünfter Band: Die Landstreitkräfte 31-70.* Frankfurt am Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn GMBH, 1974, s. 133; ŠTEINER, *Babylon armád 2*, s. 55.

¹⁷ Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1, s. 207. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

¹⁸ Pozri napr.: CROSS, Robin. *Pád ríšskeho orla. Posledné dni tretej ríše.* Bratislava : Perfekt, 1998. s. 18 – 20; WINCHESTER, Charles. *Východní fronta. Hitlerova válka v Rusku 1941-1945.* Brno : Computer Press, 2005, s. 68, 154.

Volkssturm vznikol v septembri 1944 na základe štruktúr NSDAP ako domobrana zložená z mužov od 16 do 60 rokov, neslúžiacich v armáde. Jeho príslušníci používali iba ľahkú výzbroj, predovšetkým pušky a Panzerfausty, výnimočne automatické zbrane. Bojová hodnota jednotiek Volkssturmu bola spravidla nízka. Kompenzovali ju fanatizmom, no väčšinou ich bojové nasadenie končilo zdecimovaním alebo dezerciami.¹⁹ Číslovanie jednotiek kopírovalo číslovanie jednotlivých žúp (Gau) v rámci NSDAP.²⁰ Hoci číslo práporu Volkssturmu nasadeného pri Holíči je v sovietskom hlásení evidentne nesprávne, respektíve skomolené, predsa len, ak predpokladáme, že prvé dve číslice (41) sú správne, mohli by poukazovať na pôvod jednotky v blízkej Viedni, keďže práve neďaleká viedenská župa NSDAP mala číslo 41.

Za skutočnú raritu môžeme považovať nasadenie maďarských protitankových jednotiek č. 8 a 9. Išlo o zvláštne zoskupenia vytvárané od februára 1945 pod nemeckým označením Panzer-Jagd Verband.²¹ Vo výzbroji mali vzhľadom na svoje úlohy hlavne Panzerfausty. Aj podľa sovietskych prameňov bolo pri Holíči nasadených okolo šesťsto príslušníkov maďarských Panzer-Jagd Verband 8 a 9 vyzbrojených samopalmi a vyššie uvedenými protitankovými zbraňami Panzerfaust.

Najsilnejšia zložka nemeckej obrany, 72. peší pluk, držal pozície na pravom krídle, medzi Holíčom a Kopčianmi.²² Ľavé krídlo podľa všetkého obsadili zvyšné jednotky.

Ich protivníkmi boli sovietska 203. a 227. strelecká divízia. Tie sa priblížili od juhu a dostali sa pod paľbu nemeckých a maďarských obrancov, podporovaných vlastným delostrelectvom z pravého brehu Moravy. Ráno 10. apríla o 7.00 začali útok v smere od Senice a po sérii zrážok s oddielmi protivníka sa o 20.00 nachádzali približne 1 km južne od Holíča.²³

Postup Sovietov podporovalo plukovné, divízne a zborové delostrelectvo, postupujúce tesne za pechotou.

O nízkej bojovej morálke najmä maďarských vojakov svedčí informácia o zajatí dvoch príslušníkov 3. roty 9. protitankového oddielu²⁴, ktorých veliteľ sovietskej čaty poslal späť k svojej jednotke a oni sa ešte v ten istý deň vrátili s ďalšími jedenástimi spolubojovníkmi, ochotnými sa vzdať!²⁵

203. strelecká divízia nemienila stratiť kontakt s ustupujúcim protivníkom, a preto pokračovala v postupe aj v noci na 11. apríla. Tento ťah sa ukázal ako efektívny, pretože už o 9.00 mohla hlásiť ovládnutie Kopčian, Holíča, jeho severného predmestia Posvátna a neďalekého Kátova.²⁶ Obrana jednotiek Osi teda musela po krátkom boji (niektoré oddiely aj bez boja) opustiť svoje pozície južne a východne od Holíča. V ten istý deň totiž začali sovietski pešiáci prekračovať Moravu. Boje sa prenášali na druhý breh rieky. Následne Sovieti využili výšiny okolo mesta na umiestnenie delostreleckých batérií a pozorovateľní,

¹⁹ CROSS, *Pád ríšskeho orla*, s. 20 – 22.

²⁰ Online. Dostupné na: <<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Soldat/Volkssturm.htm>> [cit. 14. 8. 2024].

²¹ TESSIN, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht, und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. Dritter Band: Die Landstreitkräfte 6-14*. Frankfurt am Main : Verlag E. S. Mittler & Sohn GMBH, 1974, s. 101, 139.

²² Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1, s. 208. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

²³ Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1, s. 208. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

²⁴ Poznáme dokonca aj ich mená: Gusztáv Zsidner a József Poór.

²⁵ Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1, s. 209. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

²⁶ Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1, s. 214. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

odkiaľ hodľali ostreľovať nemecké sily na pravom brehu Moravy. Konkrétne na polohe šibenice máme preukázateľne doložené dve mínometné batérie po troch hlavniciach, náležiacie k 45. mínometnej brigáde 110. gardovej streleckej divízie.²⁷

Militárie ako dôkazy bojovej činnosti

Vo svetle týchto skutočností sa nám ponúka jedinečná možnosť presnej identifikácie nálezov zo Šibenice a ich spojenie s konkrétnou bojovou činnosťou konkrétnych jednotiek:

Nevybuchnutý projektil delostreleckého granátu kalibru 76,2 mm z južnej časti lokality jednoznačne svedčí o delostreleckom ostreľovaní výšiny v noci z 10. na 11. apríla (resp. 11. apríla skoro ráno) plukovným a divíznym delostrelectvom, konkrétne kanónmi ZIS-3. Nájdený exemplár predstavuje typ protipancierového granátu so stopovkou BR-350A alebo BR-350B, ktorému chýba čiapočka aj balistická kukla.²⁸ Jeho použitie poukazuje na snahu sovietskych delostrelcov zničiť predpokladané opevnenia na kóte Šibenica. Kanóny ZIS-3 boli určené práve na tento účel, keďže strieľali priamou paľbou pod nízkym uhlom na relatívne krátke vzdialenosti, rádovo desiatky až stovky metrov.

Obr. 4: Projektil granátu kalibru 76,2 mm z južnej časti lokality.

²⁷ Schema pozicionnych rajonov artilerii 110 gv.sd i usilenija. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

²⁸ LINNIK, Sergej. *Anti-tank artillery of the Red Army*. 2-Part I. Zverejnené 26. 9. 2013, dostupné na: <https://en.topwar.ru/33793-protivotankovaya-artilleriya-rkka-chast-2-ya.html>. Za pomoc s identifikáciou ďakujem T. Tkáčikovi.

Nález Panzerfaustu, presnejšie jeho bojovej hlavice a spúšte, môžeme spojiť s pôsobením maďarských protitankových oddielov 8. a 9. Sovietske pramene uvádzajú, že boli vybavené práve týmito zbraňami a samopalmi.²⁹

Panzerfaust v sebe kombinoval princípy raketového projektilu a bezzáklzového kanóna. Dizajn hlavice s kumulatívnou náložou zabezpečoval prepálenie pancierovania zasiahnutého objektu. Verzia 60, nájdená pri Holíči, sa dostala do výroby na jeseň roku 1944. Účinný dostrel (60 m) bol vyjadrený v názve typu. Streľba na väčšiu vzdialenosť znižovala pravdepodobnosť zásahu na 50 až 70 %.³⁰

Nájdené súčasti Panzerfaustu na lokalite Šibenica predstavujú jeho tri zložky:

Skorodovaná hlavica kalibru 140 mm zložená z predného krytu (Kappe) a tela projektilu (Geschoßkörper) s výbušnou zmesou trinitrotoluénu a trihexogénu a nasadzovacím krčkom. Okrem nej sa našla aj železná páková spúšť.

Obr. 5: Depot munície zo západnej časti lokality.

Zľava hlavica Panzerfaustu 60, mínometné graná-ty O-832D a letecká zápalná bomba B2EZ.

Nálezy boli po fotografickom zdokumentovaní pyrotechnikmi odvezené a zneškodnené (foto autor).

Ďalšie nálezy fragmentov delostreleckej munície na lokalite naznačujú aj možnosť zásahov granátov sovietskych húfníc M-30 kalibru 122 mm a kanónových húfníc ML-20 kalibru 152 mm.

Nález deviatich mínometných granátov O-832D zas môžeme bezpochyby spojiť s rozostavením batérií 45. mínometnej brigády (obr. 5). Pri rýchlom postupe sovietskych jedno-

²⁹ Žurnal bojových dejstvij 203 sd. Tom1, s. 207, 208. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

³⁰ ROTTMANN, Gordon L. *Panzerfaust and Panzerschreck*. Oxford : Osprey Publishing, 2014, s. 10, 11, 18, 21, 22.

Obr. 6: Páková spúšť Panzerfaustu 60 nájdená neďaleko depotu munície.

tiek ich obsluhu zanechali na mieste. V tomto štádiu vojny to nebol ojedinelý prípad. Pri rýchлом postupe a dobre fungujúcom zásobovaní muníciou sa delostrelci a mínometčici nemuseli zdržiavať s balením a prenášaním nespotrebovaných projektilov a nechávali ich v opustených palebných postaveniach, pretože sa mohli spoľahnúť na prísun nových.

Obr. 7: Gombík zo žandárskej (?) uniformy nájdený spolu s depotom munície.

vé prieskumné lety“³² Luftwaffe, hlásenie 227. streleckej výslovne uvádza, že protivník nevyvíjal v jej sektore žiadnu leteckú aktivitu.³³

Skutočnosť, že sa v jame spolu s nimi a s ostatnými militármi našiel aj gombík so skríženými mečmi (obr. 7), aké sa používali na československých a slovenských

Letecká bomba nájdená v depote spolu s ostatnými predmetmi (obr. 5) predstavuje typ B2EZ, zápalnú bombu,³¹ používanú na rušivé bombardovanie, v tejto fáze vojny a v danom sektore bojov vykonávané väčšinou stíhacími bombardérmi Focke-Wulf Fw-190. Nájdený exemplár je mierne zdeformovaný a chýba mu koncový krúžok stabilizátora. Prítomnosť leteckej bomby na lokalite paradoxne nekorešponduje s údajmi z hlásení oboch prítomných sovietskych divízií. Kým 203. strelecká spomína iba „jednotli-

³¹ GERMAN EXPLOSIVE ORDNANCE. Dostupné na: <<https://stephentaylorhistorian.com/wp-content/uploads/2020/09/op-1666-german-explosive-ordnance-volume-1.pdf#:~:text=As%20the%20bomb%20progresses%20through%20the%20air%2C,Veeder%20counter%20to%20rotate%20backward%20to%20zero>> [cit. 24. 9. 2025].

³² Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1, s. 208. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

³³ Operativnaja svodka no 007. Štadiv 227 Načalniku Štaba 57 Strelkovogo Korpusa, 10. 4. 45, s. 1. Dostupné na www.pamyat-naroda.ru.

uniformách,³⁴ môže naznačovať, že krátko po prechode frontu zrejme miestne žandárstvo pozbieralo na výšine nevybuchnutú muníciu a uložilo ju do narýchlo vykopanej jamy, kde zostala nasledujúcich 77 rokov.

Záver

Zistené skutočnosti okrem uvedených faktov naznačujú veľký potenciál výskumu moderných militárií na autentických miestach bojov pri vhodnom prepojení s analýzou písomných prameňov.

Dostupnosť najmä sovietskych primárnych prameňov pomáha vo viacerých rovinách: Zasadenie archeologických nálezov do historických reálií, konkrétnych manévrov bojujúcich jednotiek dotvára mimoriadne plastický obraz o priebehu bojov. Umožňuje tak upresniť priebeh zrážok, výzbroj jednotiek a ich použitie. Dôležitými sa javia aj nálezy munície in situ, nevybuchnutých granátov ale aj črepín explodovanej munície. Poukazujú na vysokú intenzitu delostreleckého ostreľovania skúmanej výšiny projektilmi rôznych kalibrov.

Vysokú hodnotu má tiež stotožnenie nálezov s jednotkami spomínanými v hláseniach. Hlavica Panzerfaustu 60 korešponduje s údajmi o výzbroji maďarských protitankových oddielov 8 a 9, kým súbor deviatich mínometných granátov potvrdzuje prítomnosť batérií 45. mínometnej brigády na kóte.

Jedinú nezrovnalosť predstavuje nález leteckej bomby, ktorý nekorešponduje s písomnými prameňmi, ale naznačuje inú možnosť, ako sa na miesto dostal. Mohlo ísť o dôsledok ojedinelého náletu, ktorý nestál štábnym dôstojníkom za zaznamenanie, alebo sa na lokalitu dostal z iného miesta...

Zostáva iba dodať, že podobné nálezy, či už zo systematických výskumov bojísk, alebo, ako v prípade holičskej šibenice, objavené náhodou pri sledovaní iných výskumných cieľov, dokážu obohatiť naše poznatky o priebehu frontových bojov na území Slovenska v rokoch 1944 a 1945, prípadne prinášať nové, doteraz neznáme fakty.

P. ŠTEINER: ARCHÄOLOGISCHE FUNDE MODERNER MILITARIA AN DER FUNDSTELLE HOLÍČ – ŠIBENICA IM KONTEXT HISTORISCHER EREIGNISSE

In den Jahren 2022–2024 wurde an der Fundstelle Holíč – Šibenica eine archäologische Untersuchung durchgeführt, mit dem Ziel, die Überreste einer neuzeitlichen Hinrichtungsstätte zu erforschen. Neben den erwarteten Befunden gelang es, eine beträchtliche Menge an Militaria aus dem Zweiten Weltkrieg zu sichern. Dabei handelte es sich um Fragmente detonierter Artilleriemunition an der Oberfläche und im Untergrund sowie um eine nicht detonierte Artilleriegranate. Auch die Fundumstände der Galgenreste deuteten auf erhebliche Beschädigungen infolge mehrerer Explosionen hin. Im Zuge der Arbeiten wurde mithilfe von Metalldetektoren zudem ein Depot sowjetischer und deutscher Munition aus dem Zweiten Weltkrieg entdeckt, darunter der Sprengkopf und die Abzugsvorrichtung einer Panzerfaust, neun Mörsergranaten sowie eine Flieger-Brandbombe.

Sämtliche Funde sind Überreste der Frontkämpfe, die an diesen Orten am 10. und 11. April 1945 stattfanden. In jenen Tagen deckten mehrere Einheiten der Wehrmacht und der Königlichen Ungarischen Armee den Rückzug der gepanzerten Kräfte des Panzerkorps „Feldherrnhalle“ über die March. Neben den Infanteriebataillonen der 357. Infanterie-Di-

³⁴ KLIMENT, Charles, K. – NAKLÁDAL, Břetislav. *Slovenská armáda 1939-1945*. Praha : Naše vojsko, 2003, s. 212. Za pomoc s identifikáciou ďakujem R. Moravcovi.

vision und der 46. Volksgrenadier-Division wurden zur Verteidigung bei Holíč auch ein Volkssturm-Bataillon sowie die hastig bewaffneten ungarischen Panzerjäger-Abteilungen Nr. 8 und 9 eingesetzt. Diese Einheiten standen den vorrückenden sowjetischen Schützen divisionen (203. und 227.) gegenüber, die über starke Artillerieunterstützung verfügten. Die Funde von Fragmenten, einschließlich des Blindgängers, sind somit Belege für den Artilleriebeschuss der Höhe. Der Fund des Panzerfaust-Sprengkopfes belegt die Präsenz der ungarischen Panzerjäger-Abteilungen. Nach der Einnahme von Holíč am 11. April bezog die sowjetische 45. Mörser-Brigade Stellung auf dem Hügel Šibenica, wovon die erwähnten Werfergranaten stammen. Der Fund einer deutschen Flieger-Brandbombe korrespondiert jedoch nicht mit den sowjetischen Schriftquellen, die nur minimale oder gar keine Aktivitäten der Luftwaffe verzeichnen. Aufgrund eines Uniformknopfes, der zusammen mit dem Munitionsdepot gefunden wurde, kann angenommen werden, dass örtliche Gendarmen oder andere Sicherheitskräfte kurz nach dem Frontdurchzug die zurückgelassene Munition einsammelten und in einer Grube deponierten, wo sie 77 Jahre lang verblieb.

Die Ergebnisse der archäologischen Untersuchung sowie der Auswertung von Schriftquellen verdeutlichen das große Potenzial eines interdisziplinären Ansatzes bei der Dokumentation der Frontkämpfe des Zweiten Weltkriegs in der Slowakei.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

Operativnaja svodka No 007. Štativ 227 Načalniku Štaba 57 Strelkovogo Korpusa, 10. 4. 45. Dostupné na «www.pamyat-naroda.ru».

Schema pozicionnyh rajonov artillerii 110 gv.sd i usilenija. Dostupné na «www.pamyat-naroda.ru».

Žurnal bojevych dejstvij 203 sd. Tom1. Dostupné na «www.pamyat-naroda.ru».

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

CROSS, Robin. *Pád rišskeho orla. Posledné dni tretej ríše*. Bratislava : Perfekt, 1998. 293 s. ISBN 80-8046-094-9.

GRYLEV, A. N. – GURKIN, V. V. – MOROZOV, V. P. – RYŽAKOV, A. F. *Oslobodenie Československa*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966. 363 s.

KLIMENT, Charles, K. – NAKLÁDAL, Břetislav. *Slovenská armáda 1939-1945*. Praha : Naše vojsko, 2003. 361 s. ISBN 80-206-0596-7.

KOPPAN, Vladimír. Červený prívál. Boje medzi Váhom a Moravou, jar 1945. Bratislava : MagnetPress, 2021. 152 s. ISBN 978-80-89169-75-7.

ROTTMANN, Gordon L. *Panzerfaust and Panzerschreck*. Oxford : Osprey Publishing, 2014. 80 s. ISBN 978-1-78200-788-3.

SCHILDBERGER, Vlastimil a kol. Šikovatel Kurt Knispel. *Vítěz bez vavřínů*. Brno : Moravské zemské muzeum, 2022. 196 s. ISBN 978-80-7028-540-4.

ŠTEINER, Pavol. *Babylon armád 2. Boje medzi Hronom a Váhom, február-apríl 1945*. Bratislava : MagnetPress, 2019. 184 s. ISBN 978-80-89169-65-8.

TESSIN, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht, und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. Dritter Band: Die Landstreitkräfte 6-14*. Frankfurt am Main : Verlag E. S. Mittler & Sohn GMBH, 1974. 316 s.

TESSIN, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht, und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. Fünfter Band: Die Landstreitkräfte 31-70*. Frankfurt am Main : Verlag E. S. Mittler & Sohn GMBH, 1974. 296 s.

WINCHESTER, Charles. *Východní fronta. Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*. Brno : Computer Press, 2005. 159 s. ISBN 80-2510-802-3.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BEŠINA, Daniel – BÖNDE GOGOŤÁ, Stanislava – ŠTEINER, Pavol. *Mors in patibulo triumphans. Archeologický výskum šibenice v Holíči*. In: *Pamiatky a múzeá*, 2023, roč. 72, č. 3, s. 18 – 21. ISSN 1335-4353.

BEŠINA, Daniel – BÖNDE GOGOŤÁ, Stanislava – ŠTEINER, Pavol. *The gallows in Holíč (Skalica district, Slovakia) archaeological research and virtual reconstruction*. In: *Archaeologiai Értesítő*, 2024, roč. 149, č. 1, s. 313 – 334. ISSN 0003-8032.

ŠTEINER, Pavol. *Písomné pramene v archeologickom výskume poľných opevnení z druhej svetovej vojny*. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2023, roč. 27, Supplementum 3 – V hore strom, s. 213 – 220. ISSN 1338-7219.

VON DIEST-KÖRBER, Nordewin. *Diary Entries from 14 December 1944 To May 1945 as Commander of Tiger Tank Battalion 503*. In: LOCHMANN, Franz-Wilhelm – RUBBEL, Alfred – VON ROSEN, Richard *The Combat History of German Tiger Tank Battalion 503 in World War II*. Mechanicsburg : Stackpole Books, s. 349 – 370. ISBN 978-0-8117-3484-4.

Elektronické zdroje / Electronic sources

GERMAN EXPLOSIVE ORDNANCE. Dostupné na: <<https://stephentaylorhistorian.com/wp-content/uploads/2020/09/op-1666-german-explosive-ordnance-volume-1.pdf#:~:text=As%20the%20bomb%20progresses%20through%20the%20air%2C,Veeder%20counter%20to%20rotate%20backward%20to%20zero>>.

LINNIK, Sergej. *Anti-tank artillery of the Red Army. 2-Part I*. Zverejnené 26. 9. 2013, dostupné na: <<https://en.topwar.ru/33793-protivotankovaya-artilleriya-rkka-chast-2-ya.html>>.

www.lexikonderwehrmacht.de

O autorovi / About the author

doc. PhDr. Pavol Šteiner, PhD.

Katedra archeológie

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1, Nitra, 949 01

e-mail: psteiner@ukf.sk

<https://orcid.org/0000-0002-8752-4813>

MAĎARSKÁ ŠPIONÁŽ PROTI ČESKOSLOVENSKU KAUZA ŠKPT. INT. VILÉMA TIKALA (1895 – 1936)

MILAN VYHLÍDAL

VYHLÍDAL, M.: Hungarian Espionage Against Czechoslovakia: The Case of Staff Captain Vilém Tikal (1895–1936). *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 37–62, Bratislava.

This study examines in detail the discovery and investigation of an espionage case involving Staff Captain of Vilém Tikal (1895–1936), an officer assigned to the Provincial Military Command in Prague. Within a broader context, the article also describes the offensive intelligence operations conducted against Czechoslovakia in the 1930s by Hungarian military intelligence via a specialised outstation in Vienna. The article draws primarily on archival sources from the Archive of the Security Services in Prague (ABS), the National Archive in Prague (NA), the Military Historical Archive in Bratislava (VHA), and the Military Central Archive–Military Historical Archive in Prague (VÚA–VHA).

Keywords: Vilém Tikal (1895–1936); espionage; military; 2nd Department of the General Staff of the Ministry of National Defence; Czechoslovak Army.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.3>

Úvodem

Československá republika nebyla v letech před druhou světovou válkou nucena čelit zpravodajským aktivitám pouze ze strany Německa. V podstatě již od doby svého vzniku na podzim roku 1918 vzdorovala také cílenému zpravodajskému náporu ze strany svého maďarského souseda.

Zvláště nebezpečné aktivity v tomto směru vyvíjela vídeňská expozitura maďarské vojenské zpravodajské služby (maďarsky často označována jako „*wieni expozitúra*“ – WEX). Ta byla v roce 1928 navíc personálně posílena a zahájila otevřenou činnost jak proti Československu, tak také proti jeho malodohodovému spojenci Rumunsku.¹ Její nebezpečnost spočívala především v tom, že se velkou měrou zaměřovala na verbování spolupracovníků z řad bývalých příslušníků rakousko-uherské (R-U) branné moci z let první světové války. Případy odhalených špionážních kauz, ve kterých figurovali tito vysloužilci z „Velké války“, ať již v roli důstojníků v záloze, či dokonce v postavení vojáků a důstojníků československé armády, patřily k těm nejzávažnějším, jimž musely československé bezpečnostní složky v meziválečném období čelit.²

Vážnost odhalených kauz umocňovala skutečnost, že maďarské zpravodajství již od 20. let navázalo spolupráci s německou stranou. Toto partnerství se prohloubilo a nabylo na

¹ HARASZTI, György [ed.]. *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Budapest : Corvina Kiadó, 2007, s. 360 – 361. WEX představoval jistou dobu zahraničních předstunutých agenturních ústředí, které 2. oddělení HŠ MNO ve 30. letech zřídilo v nizozemském Haagu a švýcarském Curychu. STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejich výsledků z let 1933–1939. Zpravodajské ústředí*. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 2017, s. 34.

² Blíže k uvedené problematice například: KREISINGER, Pavel – VYHLÍDAL, Milan. Neznámá kapitola z dějin maďarské zpravodajské činnosti proti ČSR. Olomoucký špionážní případ kapitána v. v. Leopolda Katzerna a jeho synovce Wilhelma Katzera. In: *Historie a vojenství*, 2020, č. 4, s. 90 – 109 a HANZLÍK, František – VYHLÍDAL, Milan. Adolf Püchler a jeho služba pro 2. (zpravodajské) oddělení Hlavního štábu. Příspěvek k činnosti československého vojenského zpravodajství před vypuknutím druhé světové války. In: *Historie a vojenství*, 2025, č. 4, s. 4 – 19.

intenzitě po sérii ujednání z let 1932 a 1933. Na základě uzavřených dohod pak docházelo ke koordinaci vzájemné činnosti a současně k výměně získaných informací o Československu a jeho vojenském potenciálu.³

O smutnou roli v jedné ze špiónážních akcí vedených maďarskou rozvědkou se v roce 1936 postaral intendantní důstojník Zemského vojenského velitelství v Praze (ZVV Praha) štábní kapitán intendantstva (škpt. int.) Vilém Tikal. Jeho případ se stal již před rokem 1989 cíleným zájmem autorů tzv. literatury faktu. V roce 1967 jeho kauzu v publikaci „Černý dostal mat“⁴, jež vychází ze vzpomínek gen. Josefa Bartíka⁵, nastínil publicista Miroslav Ivanov. V roce 1975 na něj faktograficky kvalitněji navázal pedagog Vysoké školy Sboru národní bezpečnosti Ota Holub s knihou „Souboj s Abwehrem“⁶.

Všechny výše uvedené výstupy byly ovšem sepsány populárním stylem a obsahují řadu faktografických a chronologických nepřesností. Následující řádky mají za cíl čtenáře seznámit s Tikalovým případem seriózně a plně s respektem k zažitým metodám historické práce. Na druhou stranu též s vědomím jistých mezí pramenících jak z pramenných limitů, tak ze specifčnosti těch dostupných, ovšem bez nutkání k jakékoli fabulaci.⁷ Bylo by to bezesporu zbytečné. Tikalův případ se sice k posouzení vojenské justice nedostal, ovšem tragického vyústění ušetřen nebyl.⁸

Z Vídně proti Československu

Vídeň se coby bývalé hlavní město monarchie stala hned po první světové válce střediskem mnoha zpravodajských služeb, které zde obhospodařovaly své pobočky. Československý zájem se u našeho jižního souseda zaměřoval především na aktivity německé a maďarské zpravodajské služby namířené proti československému území.

V polovině 30. let tak československé obranné zpravodajství mělo o činnosti tamějšího maďarského výzvědného pracoviště slušné povědomí. Taktéž klíčový příslušník této vídeňské expozitury s poněkud nemaďarským jménem Gottfried Reichbauer nebyl pro obrannou sekci majora Josefa Bartíka neznámou osobou. Podle autentických materiálů vojenského zpravodajství byl Reichbauer služebně přidělen do Vídně v roce 1928. Hned následujícího roku zpravodajci získali jak jeho fotografii, tak informace, že zde působí jako exponent maďarské vojenské rozvědky.⁹ V dobových přehledech 2. oddělení HŠ MNO nalézáme také

³ SZABOLCS, Szita. Ujszászy István tábornok pályafutása. In: *Múltunk - Politikatörténeti Folyóirat*, 2006, roč. 51, č. 2, s. 6 a HARASZTI [ed.], *Vallomások*, s. 408.

⁴ IVANOV, Miroslav. Černý dostal mat. Praha : Naše vojsko, 1967, s. 129 – 174.

⁵ Josef Bartík v letech 1935 – 1939 vedl obrannou sekci Pátrací skupiny B 2. (zpravodajského) oddělení Hlavního štábu MNO (HŠ MNO). Jeho důstojníci se tak zabývali obrannou – kontrarozvědnou činností. Více k osobě Josefa Bartíka například: KREISINGER, Pavel. *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. 187 s.

⁶ HOLUB, Ota. *Souboj s Abwehrem*. Praha : Orbis, 1975, s. 79 – 86.

⁷ Při rekonstrukci skutkové podstaty celého případu jsme bohužel více méně odkázáni na velice specifický druh pramenů vzešlých z vyšetřování kauzy československými úřady. Ty sebou nesou různá úskalí dané okolnostmi svého vzniku. Vyšetřované osoby při výsleších často odváděly pozornost od sebe, bagatelizovaly své jednání, případně se přiznávaly pouze k prokázaným činům, a to vše v naději na mírnější posuzování ze strany justice. Materiály, ze kterých čerpáme, tak mohou logicky obsahovat nejen chronologické, ale také obsahové nepřesnosti, které se mohou různou měrou rozcházet s realitou.

⁸ Předložený text je výsledkem řešení DZRO ZDROVOJ.

⁹ Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), signatura

jeho základní osobní údaje: „Narozen 24/I. 1893 v Limbachu, okr. Modra na Slovensku, příslušný do Budapešti. Má jméno maďarizované na ROM. Užívá též pseudonymu Franz RICHTER“ a k tomu množství různých krycích adres a případy některých odhalených špiónážních kauz.¹⁰

Informace, které zpravodajci k Reichbauerově osobě získali, přitom dobře korespondují s jeho personálními materiály. Podle nich lze ještě doplnit, že Reichbauer v roce 1920 absolvoval obranný kurz a o pět let později s velmi dobrým prospěchem také kurz zpravodajské služby generálního štábu. Od března roku 1926 se nacházel ve stavu tiskového oddělení ministerstva obrany v Budapešti. Mluvil dokonale jak maďarsky, tak německy, přičemž velké problémy mu nedělala ani slovenština. K maďarskému vyslanectví do Vídně byl přeložen v hodnosti kapitána k 1. červenci 1928 a k 1. dubnu následujícího roku ho zde vedli již v rámci specializované zpravodajské skupiny. V roce 1931 si své stávající příjmení změnil na Rom. Nebudeme určitě mnoho předbít s informací, že z hlavního města našeho jižního souseda byl v důsledku změněné politické situace převelen, v hodnosti podplukovníka, k 1. červenci 1939.¹¹

Reichbauerova zpravodajská činnost proti Československu nespočívala pouze v cíleném získávání vhodných spolupracovníků z řad početných radikalizovaných menšin, maďarských politiků, či legitimisticky naladěné aristokracie, ale využíval zajímavé možnosti a zaměřil se na verbování osob z řad bývalých vojáků podunajské monarchie.¹² Uvedená taktika měla určitě své opodstatnění. Množství důstojníků zaniklé monarchie zažilo po skončení války profesní i společenský pád se všemi negativními důsledky z toho plynoucími. Právě této nespokojenosti se maďarská rozvědka rozhodla při získávání nových spolupracovníků plně využít.¹³

Špiónážní kauza škpt. int. Viléma Tikala

Pro pochopení širších souvislostí a metod práce maďarské zpravodajské expozitury ve Vídni je potřeba se zastavit u osoby Františka Lechmanna, jež současně představuje klíčovou postavu Tikalovy špiónážní aféry. Lechmann se narodil 8. srpna roku 1889 v Petrovaradině,

(sign.) 302-180-3, *Maďarské zpravodajství Díl II. – Maďarští zpravodajští důstojníci, poddůstojníci, úředníci a zaměstnanci se zpravodajskou funkcí v letech 1929–1935*, s. 191.

¹⁰ Tamtéž, sign. 302-181-3, *Maďarské zpravodajství Díl II. – Maďarští zpravodajští důstojníci, poddůstojníci, úředníci a zaměstnanci se zpravodajskou funkcí v letech 1935–1937*, s. 136.

¹¹ Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténelmi Levéltár, Služební záznam důstojníka na jméno Gottfried Rom (Reichbauer), nar. 1893. Za překlad děkuji Mgr. Petrovi Chorvátovi, PhD. z Vojenského historického ústavu v Bratislavě.

¹² HARASZTI [ed.], *Vallomások*, s. 505.

¹³ Dlouholetý příslušník 2. oddělení HŠ MNO a sám bývalý záložní důstojník R-U armády František Fárek k tomu ve svých vzpomínkách doslova uváděl: „*Rakouská armáda byla konglomerátem všech možných národností bývalé monarchie, jejíž jednotící myšlenkou byl císař. Jemu všichni přísahali. Důstojníci měli svoji kastovní morálku a jako privilegovaná třída nejbliže k trůnu. Rakušáci se stalo u nich vlastenectvím a přehlušilo namnoze jejich národní příslušnost a hrdost. Monarchie se rozpadla, nastaly převraty, které vynesly mnohé lidi nahoru a jiné zase smetly do společenského propadliště. A tak tomu bylo i s mnoha rakouskými důstojníky, kteří podle své příslušnosti se stali náraz prostými občany nástupnických států. Všechna jejich stavovská privilegia padla, a kdo se nedovedl přizpůsobit novým poměrům, anebo setrval ve svém rakušáctví, nemohl počítat s převzetím do nových národních armád a byl odkázán si hledat nové zaměstnání. Ti všichni ztroskotanci života pohlíželi na Vídeň jako na rodnou matku. Tam tíhla jejich touha, naděje v záchranu a návrat ke starým poměrům*“. FÁREK, František. *Z historie zpravodajské služby*. Praha : b. v., s. 131 (v držení autora).

Jeden z hlavních aktérů – František Lechmann na fotografii z počátku 20. let (NA Praha)

Anna Tikalová měla podle šetření československých bezpečnostních složek sehrát v celém případě aktivní roli (NA Praha)

nicméně příslušný byl do Hejčína¹⁴ u Olomouce. Zpravodajské přehledy 2. (zpravodajského) oddělení hlavního štábu ministerstva národní obrany (HŠ MNO) o zadržených maďarských agentech hovoří také o tom, že se hlásil k německé národnosti a hovořil nejenom česky, ale také německy a maďarsky.¹⁵

Lechmann vystudoval nižší střední školu v Novém Sadě, následně dva ročníky kadetky, čtyři ročníky námořní akademie a v průběhu první světové války sloužil v řadách R-U námořnictva na Jadranu. Po válce mu relativně jisté postavení, jež mu válečné námořnictvo zajišťovalo, skončilo. Svět, ve kterém se Lechmann naučil žít, se dramaticky proměnil a těmto změnám se téměř třicetiletý námořník nedokázal plně přizpůsobit. V následujícím desetiletí Lechmanna sledujeme jako osobu bez jistého zaměstnání a bez stálého místa pobytu, o čemž svědčí jeho dochované policejní přihlášky z Brna, Prahy a Olomouce. Nestálý způsob života s sebou nutně přinesl také první konflikty se zákonem.¹⁶

Po vzniku Československa Lechmann ještě chvíli konal vojenskou službu v Rakousku a až v září 1919 přijel ke své sestře do Prahy. Hned z počátku roku 1920 si v hlavním městě našel úřednické místo u Czechoslovak Commercial Corporation of America.¹⁷ V březnu 1923 přešel k dunajské paroplavební společnosti. Na jaře následujícího roku byl ovšem odsouzen k tříměsíčnímu nepodmíněnému trestu pro přečin zpronevěry.¹⁸ Následně pracoval

¹⁴ Původně šlo o samostatnou obec, ale v roce 1919 se stala jednou z městských částí Olomouce.

¹⁵ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 253.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž a Národní archiv (NA), f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. L 695/3, Trestný list, fol. 12 a Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA), sbírka (sb.) Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Františka Lechmanna, nar. 1889, Vormerkblatt.

¹⁸ NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. L 695/3, Trestný list, fol. 12.

Manželé Tikalovi na snímku z 30. let (NA Praha)

jako dělník v Německu a později jako kancelářský pomocník u Okresního úřadu v tehdejších Teplících – Šanově. Odtud se v červenci 1927 přihlásil k pobytu do Olomouce a zde se živil jako vedoucí na stavbách.¹⁹ Ani ne o půl roku později, v lednu 1928, se přestěhoval do Brna, kde až do svého zadržení v březnu 1936 vystřídal na pět různých adres. V moravské metropoli pracoval až do roku 1931 jako kontrolor ve Zbrojovce Brno.²⁰

Při rekonstrukci Tikalova případu jsme velkou měrou odkázáni na Lechmannovy rozsáhlé výpovědi. Právě ty nám v momentech pramenné nouze, kdy není možnost prostudovat ucelené Tikalovo svědectví, mohou posloužit za výchozí materiál k pochopení skutkové podstaty celé kauzy. Je určitou zajímavostí, že obsah protokolů, v nichž Lechmann detailně vypovídal nejen o své činnosti, ale také o aktivitách osob, které sám k trestnímu jednání přivedl, považovali za stěžejní také tehdejší znalci z 2. oddělení HŠ MNO.²¹ Jako jeden z klíčových materiálů je při svém rozhodování o výši trestu později bral i soudní senát.

¹⁹ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 253 a Státní okresní archiv Olomouc (SOKA Olomouc), f. Jednotný národní výbor Olomouc – Okresní velitelství národní bezpečnosti (1900) 1945–1951 (f. M 2 – 12), přihláška k pobytu Franze Lechmanna, nar. 1889.

²⁰ Archiv města Brna (AMB), f. Pobytová evidence občanů Brno 1918–1953 (f. Z1), Policejní přihlášky Františka Lechmanna z let 1928–1940. Za poskytnutí informací děkuji paní Mgr. Veronice Wihodové z Archivu města Brna.

²¹ Státní oblastní archiv Praha (SOA Praha), f. Státní zastupitelství Praha, k. 215, fascikl (fasc.) St 3277/36, Vojenský znalecký posudek, bez folia (fol).

Podle informací z Lechmannových výpovědí došlo k zásadnímu momentu někdy v květnu 1931. Tehdy se sešel s dalším bývalým námořním důstojníkem Augustem Holleschkem. Zřejmě po tom, co si Lechmann postěžoval na svou složitou osobní existenci, mu Holleschek zprostředkoval kontakt na již zmíněného příslušníka maďarské zpravodajské expozitury ve Vídni majora Reichbauera (Romu). Další vývoj se pak odvíjí přesně podle toho, co o aktivitách Reichbauera pracoviště víme. Podle protokolu Lechmann dostal za úkol zůstat v Brně, kde poté s různou úspěšností začal navazovat kontakty se známými důstojníky. V následujícím období dokonce prodělal v Maďarsku radiotelegrafický kurz a až do ledna 1936 v moravské metropoli provozoval vysílací přístroj. Dále od svých známých shromažďoval informace o výrobě v brněnské zbrojovce. Zprávy o produkci tohoto zbrojního podniku následně zasílal na krycí adresu do Vídně. Uvedené však netrvalo dlouho, protože hned koncem roku 1931 byl ze zbrojovky propuštěn.²²

Lechmann na pokusy o získávání spolupracovníků z řad aktivních důstojníků nerezignoval. Právě na tomto Reichbauerovi značně záleželo a případné úspěchy měly bezesporu vliv na Lechmannovo finanční ohodnocení. Koncem roku 1931 proto odjel za svým švagrem Adolfem Kumperou. Uvedený muž měl za manželku Lechmannovu sestru Aloisii a co je zajímavější, v hodnosti majora proviantnictva sloužil jako aktivní důstojník československé armády. Podle obsahu dochovaných výpovědí Kumpera sice Lechmannovy nabídky odmítl, ale vskutku podezřelé chování svého švagra kompetentním úřadům neohlásil.²³

Po tomto neúspěchu si Lechmann vzpomenu na dalšího známého přímo ze služby u válečného námořnictva, jenž však na rozdíl od něj v uniformě stále sloužil. Byl jím jistý Vilém Tikal a právě na jeho získání měl Reichbauer údajně velký zájem. Ačkoli se jednalo o pouhého štábního kapitána intendanstva, tedy příslušníka hospodářsko-správní služby, vídeňskou expozituru muselo zaujmout jeho zařazení u ZVV v Praze.^{24 25}

Sám Vilém Tikal v roce 1914 absolvoval německé vyšší reálné gymnázium v Trutnově. Následně prošel kurzem námořních komisařů v Pule a v říjnu 1915 byl odveden k válečnému námořnictvu. V letech 1917 až 1918 sloužil v Kotoru jako námořní komisař 2. třídy na SMS Kronprinz Erzherzog Rudolf. Po rozpadu monarchie se v prosinci 1918 přihlásil ke službě v československé armádě, kde ho ovšem zvláště závatná kariéra nečekala.²⁶

Po krátkém intermezzu u „oddílu čs. válečného loďstva“ v Litoměřicích putoval na samý východ nové republiky jako požitkový referent u intendance na ZVV v Užhorodu. O pět let později přišel k intendanci 12. pěší divize a až v roce 1930 si svým způsobem polepšil, když se dočkal odvelení k ZVV do Prahy. V hlavním městě působil nejprve jako koncipient na požitkovém referátu intendance a od roku 1933 se zde stal koncipientem referátu proviantního.²⁷

²² ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 253 – 254.

²³ Tamtéž, s. 253.

²⁴ Jednalo se o vyšší velitelství branné moci, jehož oblast zaujímal celá území Čech. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920–1938*. Praha : Libri, 2006, s. 741 – 742.

²⁵ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 254

²⁶ VÚA – VHA, sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Viléma Tikala, nar. 1895, *Prvopis kvalifikační listiny. Část I.*

²⁷ Tamtéž. Proviantní referát patřil do II. skupiny intendance ZVV, a to spolu s referátem mobilizačním, oděvním a ubytovacím. Za tuto informaci děkuji Mgr. Pavlu Šrámkovi, Ph.D. ze Státního okresního archivu ve Zlíně.

Bedřich – mladší bratr Viléma Tikala (NA Praha)

Lechmann k Tikalovi po svém zatčení vyšetřovatelům sdělil: „V květnu 1932 jednal jsem s mj. Reichbauerem a ještě jedním maďarským důstojníkem gšt., jehož jméno jsem se nedověděl. Reichbauer mi vytýkal, že moje dosavadní práce je nedostatečná a že se musím pokusit získat některého čs. důstojníka. Vzpomněl jsem si při tom na jistého T. [Tikala – pozn. aut.], kterého jsem poznal za války na lodi „Kronprinz Erzherzog Rudolf“ v Boce Kotské. Řekl jsem Reichbauerovi, že jsme byli s T. dobří přátelé, a že se domnívám, že toho bych mohl do jeho služeb získat. Nevěděl jsem však, kde T. toho času je a jaké jsou jeho rodinné poměry. Reichbauer vyhledal potom ve schematismu [Schematismus branné moci Československé – pozn. aut.] jméno T. a zjistil, že skutečně existuje škpt. V. T. [Vilém Tikal – pozn. aut.], který je přidělen u ZVV v Praze. Měl radost z toho, že se jedná o důstojníka, přiděleného u tak vysokého vojenského velitelství a vyjádřil se, že by to byl dobrý lov, kdyby

se mi podařilo získat tohoto důstojníka. Na moji námitku, že to je jen důstojník služeb, odpověděl Reichbauer, že tomu nerozumím, že takový důstojník intendance má mnohem větší znalosti o vojenských poměrech, než důstojník zbraní, jelikož za účelem válečných příprav mu musí býti veškeré vojenské záležitosti známy a dále, že intendance je zejména informována o všech změnách v dislokaci, počtu jednotek atd.“²⁸

Hned v květnu 1932, tedy krátce po neúspěchu s majorem Kumperou, Lechmann skutečně Tikala vyhledal. Schůzek v Praze proběhlo několik, avšak konkrétní výsledky se ani po několika měsících údajně nedostavovaly. Po svém zatčení k tomu uváděl: „Při schůzce s Reichbauerem ve Vídni dne 7. března 1933 byl Reichbauer pro tyto nezmary značně rozhořčen a vyjádřil se, že T. [Tikal – pozn. aut.] nás patrně jen klame a že vydaje spojené s mým cestováním a pobytem v Praze přesahují již částku 20. 000 Kč, které lze považovati za ztracené. Při dalším jednání se však Reichbauer opět uklidnil a řekl, že dostal nápad, který jsme měli vlastně provést již dávno. Nařídil mi, abych podrobil T. zkoušce.“²⁹

Dne 11. března Lechmann opětovně navštívil Tikalův byt. Znamého zde ovšem nezastihl, ale podařilo se mu mluvit s jeho manželkou, jež měla být o celé věci od manžela informována. Opětovně nechme hovořit Lechmannův protokol: „V její přítomnosti vyvolal jsem dotazník psaný tajným inkoustem, aby viděla, že při korespondenci není skutečně žádného nebezpečí a ujednal jsem s ní, že se dostavím téhož dne po 21 hodině a přijdu si pro definitivní odpověď. Současně jsem jí ukázal bankovky v částce 5 000 Kč a řekl jsem jí, že tyto peníze ihned vyplatím, když T. [Tikal – pozn. aut.] mi dá odpovědi na otázky obsažené v do-

²⁸ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-181-6, Maďarské zpravodajství díl IV. Metody maďarského zpravodajství do r. 1936, s. 63.

²⁹ Tamtéž, s. 65.

tazníku“.³⁰ Vilém Tikal byl svým způsobem postaven před hotovou věc. Zůstane asi navždy tajemstvím, co ho ke spolupráci nakonec zvíklalo, jisté ovšem zřejmě je, že při opětovné večerní návštěvě Lechmannovi organizaci pražského ZVV sdělil. Ten nelenil a informaci o tom poslal na konspirační adresu do Vídně.³¹

V dubnu roku 1933 s Reichbauerem jednala ve Vídni přímo Tikalova manželka Anna. Po schůzce s Tikalovou měl Reichbauer nařídit Lechmannovi, aby svůj styk s Tikalem omezil, a aby se z bezpečnostních důvodů nepokoušel o získání dalších osob. Finanční požitky mu však běžely dále.³²

Koncem února roku 1936 se Lechmann přestěhoval do Prahy. Jedním z důvodů bylo také to, že měl obdržet nový radiotelegrafický přístroj, a větší a anonymnější město mu mělo dodat více klidu na jeho nerušený provoz. K tomu však již nedošlo, protože ho 4. března 1936 při návštěvě Tikalova bytu zatkla policie.³³

Rozbití skupiny a následné vyšetřování

Záhadou stále zůstává, co stálo za bezprostřední likvidací Lechmannovy zpravodajské „sítě“. Miroslav Ivanov v publikaci „Černý dostal mat“ Tikalovo zadržení přičítá zabavení jeho korespondence při razii proti schránce, kterou pro maďarskou rozvědku obhospodařoval v Českých Velenicích místní hostinský Antonín Schwarz.³⁴ Dostupné prameny ovšem hovoří o tom, že k zatčení Viléma Tikala došlo ještě před samotným zásahem proti Schwarzově „českovelenické“ schránce. Holubova kniha „Souboj s Abwehrem“ pak o pozadí Tikalova zatčení mlčí úplně.³⁵

Podle Václava Kopačky, který v roce 1936 sloužil jako přednosta 2. oddělení štábu ZVV v Praze, v celém případu korespondence svoji roli přece jen hrála. Obranné zpravodajství se totiž na Tikalovu stopu dostalo na základě zajištěných dopisů s podezřelým obsahem.³⁶ Jedna z nejznámějších osobností československého vojenského zpravodajství, František Moravec, pak na uvedenou kauzu ve svých značně problematických pamětech vzpomíná jako na jeden z případů tzv. maďarské korespondence.³⁷

Rekonstrukce sledované události je pro torzovitost dochované pramenné základny značně složitá. Nicméně alespoň podle toho mála, co máme ke studiu k dispozici lze uvést, že vojenská rozvědka od jednoho ze svých agentů³⁸ obdržela někdy v době nástupu Františka Moravce na 2. oddělení HŠ MNO informaci o tom, že mezičlánkem pro spojení s agenty

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž, sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 254.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ IVANOV, Černý, s. 137 a 146.

³⁵ HOLUB, *Souboj*, s. 79 – 86.

³⁶ Dopis Václava Kopačky Františku Havlovi z 30. listopadu 1968 (sbírka autora).

³⁷ František Moravec ve svých rozporuplných pamětech Viléma Tikala uvedl jako štábního kapitána Václava Skládala – zásobovacího důstojníka štábu „První armády“, který ve svém přidělení pracoval na „mobilizačních plánech“. Mimo to ho zde vykreslil jako známého samotného náčelníka hlavního štábu gen. Ludvíka Krejčího. MORAVEC, František. Špión, jemuž nevěřili. Praha : Rozmluvy, 1990, s. 139 – 153.

³⁸ Totožnost uvedeného spolupracovníka 2. oddělení HŠ MNO není bohužel známa.

*Zpravodajská legitimace šéfa obranné sekce Pátrací skupiny B 2. oddělení HŠ MNO
majora Josefa Bartíka (Pavel Kreisinger)*

maďarské rozvědky na československém území je přímo pražský úřad vojenského přidělen-
ce pplk. Istvána Ujszászyho³⁹ 40

Jedním z úkolů maďarských vojenských přidělců skutečně bylo provádět vojensko-
politickou zpravodajskou činnost ve státech, kde byli akreditováni, ale pouze prostřednictvím
vlastního pozorování a různých více méně formálních kontaktů často získaných při nutných
reprezentativních povinnostech. Z obav před provokacemi měl Ujszászy přísně zakázáno
řídít agenty, či v Československu přicházet do kontaktu s nepřátelsky naladěnými osobami.⁴¹

Z primé agenturní činnosti byli maďarští vojenští přidělenci sice vyloučeni, ale navzdory
tomu je zpravodajství využívalo k doručování poštovních zásilek svým agentům pracujícím
v zahraničí. Často se dokonce stávalo, že akreditovaní vojenští přidělenci a jejich úřad pro-
váděl distribuci jak vysílacích stanic a šifrovacích klíčů, tak různých chemikálií a dalšího
(dokonce i destrukčního) materiálu.⁴²

³⁹ Pplk. István Ujszászy zaujal funkci maďarského vojenského přidělence v Praze v červnu 1934. Své působení
v Československu ukončil v únoru 1938. Na jaře 1939 byl jmenován do čela maďarské vojenské zpravodaj-
ské služby 2. VKF (Vezérkari Főosztály). Jednalo se v podstatě o obdobu československého 2. (zpravodaj-
ského) oddělení HŠ MNO. SZABOLCS, Ujszászy István, s. 6. K osobě Istvána Ujszászyho dále například:
SZAKÁLY, Sándor. *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből
1918–1945*. Budapest: Veritas, 2015, s. 70 – 72 a 234 – 236.

⁴⁰ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-1-424, Protokol sepsaný s pplk. Josefem
Fořtem dne 22. listopadu 1949, fol. 2–3.

⁴¹ HARASZTI [ed.], *Vállomások*, s. 535.

⁴² Tamtéž, s. 536.

Právě každotýdenní cesty maďarského diplomatického kurýra do Prahy neunikly česko-slovenskému zpravodajství. Celý úřad pplk. Ujszászyho se tak dostal pod kontrolu Bartikovy obranné sekce. Vedením sledování úřadu maďarského vojenského přidělence byl pověřen Bartíkův podřízený, kapitán Josef Fořt, který při tom bohatě využíval svých agentů. K odhalení další činnosti Fořtovy agenturní sítě nám opětovně brání problematický stav pramenů základny. Bezpečně prozatím známe krycí jména jejich příslušníků jako Skála, Franc, Sokol, Vorel, Vlk atd.⁴³

S jistotou naopak víme, že o vydání rozkazu k prohlídce Tikalova bytu 2. oddělení HŠ MNO požádalo hned 23. února 1936.⁴⁴ Divizní soud v Praze reagoval velice rychle a hned následujícího dne brzy ráno byla u Tikala doma provedena prohlídka. Podle dochovaných materiálů byl Tikal příchodem zpravodajských důstojníků překvapen.⁴⁵ Po zákonném poučení veškerá obvinění odmítl, nicméně rozkazu se podrobil. Vážnost celého případu lze ilustrovat také na tom, že mimo vyšetřujícího soudce a vojenského prokurátora byl přítomen sám přednosta pátrací skupiny pplk. gšt. František Moravec s majorem Josefem Bartíkem. Prohlídka byla velice důkladná. Nevyhnuly se jí ani matrace, peřiny a prostory náležející k bytu, jako sklep a půda. Kdo čeká zajištění zjevně usvědčujících písemností nebo předmětů, musí být zklamán. Do pečetených balíčků putovala nalezená korespondence, fotoaparát, fotografie, zápisníky, různé léky a chemikálie, mapky, písemnosti, vkladní knížky a cestovní doklad Anny Tikalové. Důstojníci zabavili dokonce i korespondenci, jež do bytu doručila pošta v průběhu prohlídky. Zpravodajci si s povolením soudních orgánů ke studiu hned převzali zabavené zápisníky a pas paní Tikalové.⁴⁶

V popisu následujících událostí opětovně trpíme jistou informační nouzí. Po prohlídce bytu podle všeho převezli Tikala na 2. oddělení HŠ MNO do Dejvic, kde s ním sepsali první administrativní protokoly. Při tomto je důležité zmínit, že ucelené Tikalovy výpovědi se v dochovaných materiálech nenacházejí, i když později došlo k jejich využití v trestním řízení proti Františku Lechmannovi a Anně Tikalové. Jelikož měly povahu tajných dokumentů, které mohly prozrazením svého obsahu ohrozit samou bezpečnost státu, tak si je pravděpodobně převzalo zpět zpravodajské ústředí. S největší pravděpodobností pak vzaly za své v březnu roku 1939 při likvidaci zpravodajského archivu.⁴⁷ Na celý případ bylo mimo

⁴³ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-1-424, Protokol sepsaný s pplk. Josefem Fořtem dne 22. listopadu 1949, fol. 2–3 a 9. Rekonstrukce obranné agenturní sítě, kterou 2. oddělení HŠ MNO ve 30. letech v Praze budovalo proti aktivitám německé a maďarské zpravodajské služby je aktuálním předmětem autorova zájmu.

⁴⁴ Tikalovi do Prahy přišli v únoru roku 1930. V říjnu roku 1931 se přestěhovali na Vinohrady do činžovního domu v Rejskově ulici 6, kde pak byli také zajištěni bezpečnostními složkami. NA, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, přihláška k pobytu Viléma Tikala, nar. 1895.

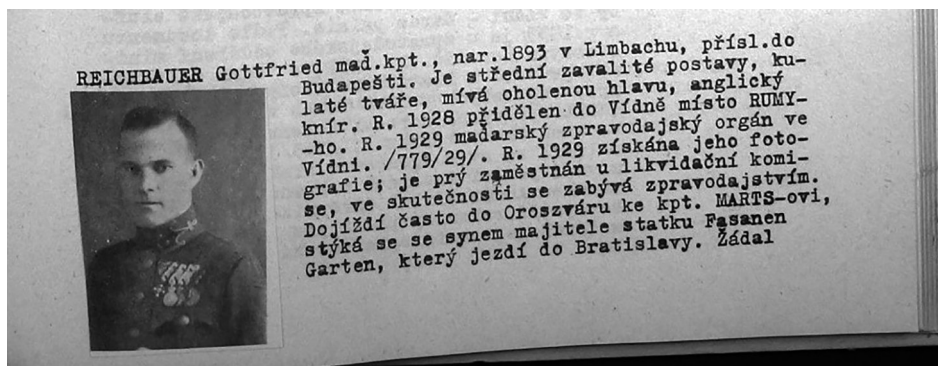
⁴⁵ Václav Kopačka v roce 1968 k bezprostřednímu Tikalovu stavu po zajištění policií vzpomínal: „*Tikal při zatčení prohlásil, že stále čekal na bezpečnostní orgány, aby ho zatkli. Svědomí ho tolik trápi, že chtěl se sám udat. Byl celý zoufalý a je rád, že je tomu konec*“. Dopis Václava Kopačky Františku Havlovi z 30. listopadu 1968 (sbírka autora).

⁴⁶ VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, karton (k.) 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Protokol o provedení domovní prohlídky. Dochované prameny nás seznamují s poměrně obsáhlým seznamem zabavených věcí, bohužel neobsahují analýzu zajištěných předmětů, či informace o jejich spojitosti s Tikalovou zpravodajskou činností. Ve výčtu nás mohou například zaujmout položky vedené jako zápisníčky, záznamníky, korespondence, lahvičky s chemikáliemi, mapa z manévru se zakreslenými pozicemi, intendantní vyhláška ZVV Praha s poznámkami atd. Jako důležitý se nakonec ukázal pouze jeden z Tikalových zápisníků a cestovní pas paní Tikalové. Tamtéž, Seznam věcí v balíčku č. 1 až 5.

⁴⁷ Tikalovy výpovědi se staly součástí řízení proti jeho manželce u Krajského soudu trestního v Praze. Vojenský prokurátor k jejich využití doslova uváděl: „*Vzhledem na skutečnost, že protokol špjt. int. Viléma*

to uvaleno přísné informační embargo. Jakákoli zpráva uniklá do tisku mohla další šetření vážně ohrozit.⁴⁸

Do důstojnické cely vojenské věznice⁴⁹ na pražských Hradčanech Tikala předali až v nočních hodinách 25. února 1936. Z důvodu utajení nebyli místní strážníci seznámeni se jménem zatčeného a navíc obdrželi přísný zákaz s ním zavádět jakékoli hovory. Následujícího dne zde Tikala zpravodajští důstojníci opětovně vyslýchali, a to až do podvečerních hodin, aby pak další kolo výslechů následovalo od půlnoci do asi půl třetí ráno dne 27. února.⁵⁰

První stránka medailonku příslušníka maďarské zpravodajské expozitury ve Vídni Gottfrieda Reichbauera (Roma) z přehledového materiálu o maďarském zpravodajství (ABS Praha)

Podle dochovaných materiálů se Tikal šéfovi obranné sekce k činnosti ve prospěch Maďarska přiznal. Vyšetřujícím důstojníkům navíc pohovořil o roli bývalého námořního důstojníka Františka Lechmanna, se kterým za války sloužil v Kotoru, a jež policii unikal (anebo o jeho úloze v celém případě ještě nic nevěděla). Vypověděl současně o technických konkrétnostech podávání zpráv na krycí adresy do zahraničí. Ty podle vlastních slov obdržel dvě – Herminne Janouschek, Vídeň VII., Myrthengasse 5 a počátkem roku 1934 získal navíc adresu na jistou Josefínu Gatterovou, Vídeň XVIII/1. Witthauergasse 32.⁵¹

Tikala obsahuje velmi důležité údaje vztahující se na obranu státu, z jejichž vyjádření by mohla vzniknouti obraně státu velká škoda, žádám [vojenský prokurátor – pozn. aut.], aby s protokolem bylo zacházeno jako s předmětem tajným, zejména aby z něho nebyly pořizovány opisy ani výpisy, aby netvořil součást veřejně přístupných trest. spisů a aby byl čten pouze v tajném ličení a aby byl trvale uschován i po úplném skončení trest. řízení /po případě aby byl zaslán Ministerstvu národní obrany hl. št./2, odd. k č. j. 6864 Taj. Ex 1936/pod bezpečnou uzávěrou tak, aby bylo znemožněno zneužití jeho obsahu.“ VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, k. 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Věc: Anna Tikalová – doklady.

⁴⁸ NA, f. Ministerstvo vnitra I – Prezidium (f. 225), sign. 225-1316-4, Věc: Škpt. int. Vilém Tikal – zatčení, bez fol.

⁴⁹ Od roku 1935 mělo 2. oddělení HŠ MNO k dispozici několik cel ve vojenské věznici na pražských Hradčanech, kde bylo současně možné provádět administrativní výslechy osob zajištěných pro podezření z nepřátelské zpravodajské činnosti. VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, k. 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Výslech svědka prap. Františka Kovaříka ze dne 2. března 1936.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 418 a SOA Praha, f. Státní zastupitelství Praha, k. 215, fasc. St 3277/36, Spis obžalovací sp. zn. St 3277/36 z 12. listopadu 1936, bez fol. Za poskytnutí materiálu děkuji PhDr. Pavlu Kreisingerovi, Ph.D. z FF UP v Olomouci.

Z množství zabavených věcí se jako důležitý nakonec vyprofiloval pouze průkazní lístek poštovní spořitelny, cestovní pas Anny Tikalové, z něhož vysvítaly cesty do Rakouska, a Tikalův zápisník z roku 1936. Právě v něm vojenští zpravodajci našli poštovní kontakt na zmíněného Antona Schwarze. Bartíkovi lidé buď již věděli, že Schwarze neživí pouze hostinská činnost, nebo je nutně upoutala jeho podezřelá adresa – České Velenice 352, tedy městečko s důležitým železničním uzlem ležící na samých hranicích s Rakouskem.⁵²

Zpravodajskou službu dále zajímala povaha zasílaných zpráv. Podle vzpomínek Tikal z počátku předával zprávy všeobecné, dle Václava Kopačky téměř bezcenné. Když se měl zdráhat předávat informace hodnotnější, bylo mu vyhrožováno udáním československým orgánům.⁵³ Sám Tikal údajně dostával dotazníky psané v běžných dopisech, jež byly podávány na poštu v Praze a adresované na jméno jeho manželky Anny. Mohlo jít tedy o onu korespondenci, kterou po republice distribuoval úřad maďarského vojenského přidělnce. Tikal text v dopisech poté vyvolával zvláštní vývojkou. Vlastní zprávy podepisoval značkou Tg nebo jménem Taussig a podle vlastních slov za svoji činnost v průběhu let obdržel asi 50 000 Kč a 10 000 italských lir.⁵⁴

Zahraniční zpravodajská střediska měla prvořadý zájem o materiály mobilizačního charakteru. K nim sice Tikal z titulu své funkce na proviantním referátu přístup neměl, přesto se mu podařilo do Vídně nakonec zaslat opisy válečných tabulek z mobilizačních dokumentů. Před Bartíkovými důstojníky k tomu také vypovídal, o čemž se zachovala zmínka v přehledech o aktivitách maďarské rozvědky na našem území: „*Maďarský zpravodajský orgán mjr. Reichbauer požadoval ode mne zprávy rázu mobilizačního. Poněvadž jsem měl jiný referát, nemohl jsem mu takové zprávy opatřit. Jednou jsem přišel do kanceláře mob. referenta intendance a chvíli jsem s referentem rozmlouval. Po nějaké době byl referent někým telefonicky odvolán a požádal mne, abych chvíli posečkal v kanceláři, že se brzy vrátí. Všiml jsem si, že mob. spisy nechal rozloženy na stole a této příležitosti jsem využil k tomu, že jsem si na kus papíru vypsál některé části z válečných tabulek. Byl tam právě svazek válečných tabulek dělostřeleckých pluků lehkých, hrubých, těžkých, protiletadlových a z každé tabulky jsem si vypsál určitou část a to tak, že z jedné tabulky jsem opsál organizaci velitelství, z jiné organizaci oddílu, jinde organizaci baterie atd. Referent byl vzdálen asi 20 minut.*“⁵⁵

To je prakticky vše, co lze z dostupných materiálů k odesílaným zprávám vyčíst. Případ škpt. Tikala se k posouzení vojenské justici nakonec nedostal. V ranních hodinách 27. února 1936 ho našli v jeho cele bez známek života. Podle všeho se pod vlivem situace oběsil na pruhu prostěradla, který zavěsil na šroub ve zdi držící kovový chránič kamen.⁵⁶

⁵² VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, k. 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Věc: Anna Tikalová – doklady; ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 418 a SOA Praha, f. Státní zastupitelství Praha, k. 215, fasc. St 3277/36, Spis obžalovací sp. zn. St 3277/36 z 12. listopadu 1936, bez fol. Za poskytnutí posledně uvedeného materiálu děkuji PhDr. Pavlu Kreisingerovi, Ph.D. z FF UP v Olomouci.

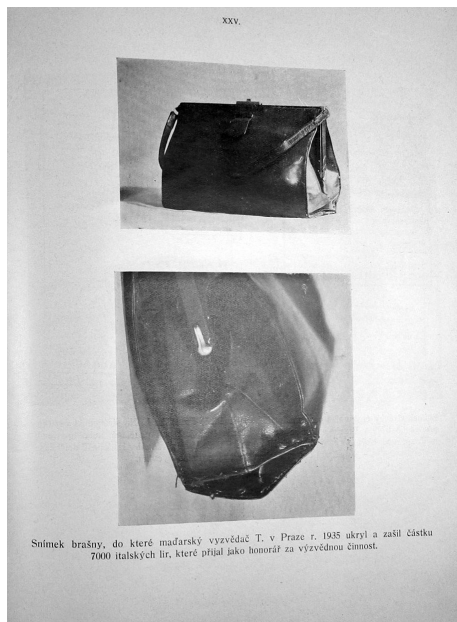
⁵³ Dopis Václava Kopačky Františku Havlovi z 30. listopadu 1968 (sbírka autora).

⁵⁴ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 418 a SOA Praha, f. Státní zastupitelství Praha, k. 215, fasc. St 3277/36, Spis obžalovací sp. zn. St 3277/36 z 12. listopadu 1936, bez fol.

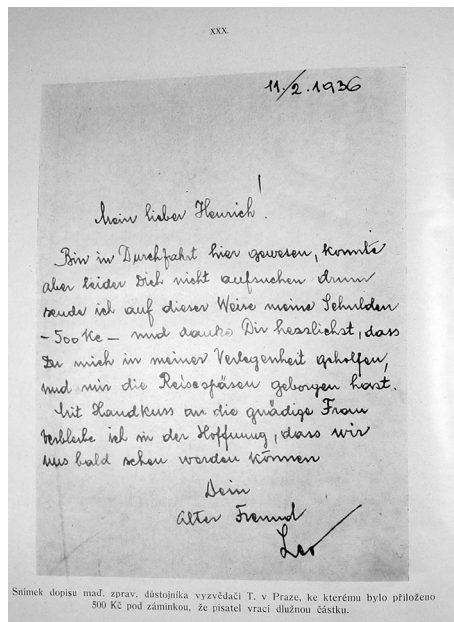
⁵⁵ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-181-6, Maďarské zpravodajství díl IV. Metody maďarského zpravodajství do r. 1936, s. 123.

⁵⁶ VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, k. 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Protokol z 27. února 1936.

Jeho smrt šetření zkomplikovala a současně se stala jedním z dalších předmětů prověřování. Podle lékařského ohledání sebevraždy spáchal někdy mezi třetí a čtvrtou hodinou ranní, tedy krátce po svém nočním výslechu. Následná pitva ale žádné cizí zavinění na jeho úmrtí neodhalila.⁵⁷ Dne 4. března 1936 byl Tikal pohřben na Vinohradském hřbitově v Praze.⁵⁸ O šest dnů později vojenský prokurátor řízení proti němu v důsledku zániku trestnosti jmenovaného odložil.⁵⁹

Snímek brašny, do které maďarský vyzvědač T. v Praze r. 1935 ukrýl a zaslal částku 7000 italských lir, které přijal jako honorář za vyzvědací činnost.

Snímek dopisu maď. zprav. důstojníka vyzvědači T. v Praze, ke kterému bylo přiloženo 500 Kč pod záminkou, že pisatel vrací dlužnou částku.

Originály klíčových dokumentů z Tikalova případu zřejmě vzaly za své při likvidaci zpravodajského archivu v březnu 1939. Musíme si tak vystačit s jejich kopiemi, které byly zveřejněny ve zpravodajských přehledech o aktivitách maďarské zpravodajské služby (ABS Praha)

Tikalovým úmrtím ovšem celá kauza neskončila. Spolu s ním byla zatčena taktéž jeho manželka Anna a současně probíhalo pátrání po Františku Lechmannovi. Anna Tikalová po svém zajištění 24. února 1936 popírala jakékoli povědomí o činnosti svého manžela. Situace se změnila až 4. března, kdy v Tikalově bytě pražská policie zatkla samotného Lechman-na.⁶⁰ Ten zřejmě velice rychle vyhodnotil vážnost situace a začal před vyšetřujícími úřed-

⁵⁷ Tamtéž, Lékařský posudek z 29. února 1936, Věc: Tikal Vilém, škpt. int. – sebevraždy oběšením (27. února 1936) a Lékařský nález z 27. února 1936.

⁵⁸ VÚA – VHA, sb. Vojenské církevní matriky, ZVV Praha – duchovní správa katolická (vel. I. sb.) (XXV), fol. 122. Dle matričních záznamů Hřbitovní správy Praha – Vinohrady je hrob Viléma Tikala evidován na č. 445 v oddělení K Vinohradského hřbitova. Hrobové místo je neplacené a neudržované. E-mailová zpráva referentky Hřbitovní správy Vinohrady paní Marty Novotné ze dne 1. října 2025.

⁵⁹ VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, k. 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Rozhodnutí z 10. března 1936. Podle dochovaných materiálů byla Anna Tikalová zřejmě kvůli zařízení pohřbu manžela propuštěna dne 29. února 1936 na svobodu. S největší pravděpodobností se však nacházela pod kontrolou policie. Opětovně zatčena byla den po pohřbu tedy 5. března. NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, sign. T 971/2, Záznam o zadržení, fol. 2 a 4.

⁶⁰ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 254.

níky detailně vypovídat. Hned následujícího dne Anna Tikalová po konfrontaci s Lechmannem přiznala povědomí o manželových aktivitách, o cestě za Reichbauerem do Rakouska a o finančních odměnách, jež jim ze všeho plynuly.⁶¹

Souběžně s pokračujícím vyšetřováním policie průběžně zajišťovala veškeré poštovní zásilky směřující na Tikalovo bydliště a tyto k dalšímu řešení předávala vojenským orgánům. Bohužel z dochovaných pramenů nejsme schopni určit množství a ani povahu takto zabavené korespondence.⁶²

V souvislosti s Tikalovým případem se policie zaměřila taktéž na jeho příbuzné. Ještě 25. února vyslechla Tikalova syna Viléma.⁶³ Tíživost situace dopadla právě zvláště na Tikalovy děti. Rodiče se nacházeli ve vyšetřovací vazbě. Otec posléze spáchal sebevraždu a byt v Rejskově ulici policie úředně zapečetila. Vilém Tikal mladší tak z příkazu pražského policejního ředitelství nuceně putoval do útulny Jednoty Dobrý pastýř v Praze a Tikalova dcera Ruth skončila v Ústřední dětské útulně hlavního města Prahy v Košířích.⁶⁴

Souběžně probíhalo vyšetřování Tikalova otce, Viléma Tikala staršího, který před policejními úředníky hovořil alespoň o vkladní knížce, kterou mu syn dal do úschovy. Byla vedena na jméno František Soukup a s deponovanou částkou ve výši 33 000 Kč. Syn mu měl ale říci, že jde o finance pocházející z úplatků. Policie v tomto přeshlapovala na místě. Výsledky Tikalových bratrů, bratislavského poštovního úředníka Františka a zubního technika Bedřicha, proběhly bez jakéhokoli hmatatelného výsledku.⁶⁵

Navzdory uvalenému embargu hned 28. února 1936 *Polední list* na své titulní stránce informoval o zatčení Vilémova bratra Františka. Článek s názvem „Úředník poštovního ředitelství zrazoval republiku!“ se o spojitosti na pražskou kauzu škpt. Tikala sice přímo nezmiňoval, ale i tak probíhající vyšetřování vážně ohrozil.⁶⁶

Na základě Lechmannových výpovědí se do zorného pole dostal také major prov. Adolf Kumpera, v té době velitel Divizního proviantního skladu ve Zvolenu.⁶⁷ Dne 4. března 1936 informovalo 2. oddělení HŠ MNO o věci kolegy z 2. oddělení štábu ZVV v Bratislavě. Na Slovensko se vypravili důstojníci z Bartíkovy obranné sekce kapitáni Josef Fořt a Vladimír Cigna, jež spolu s přednostou 2. oddělení ZVV v Bratislavě Kumperu zadrželi, provedli u něj prohlídku a eskortovali ho do Prahy. Taktéž uvedený případ byl vzhledem k zapoje-

⁶¹ Tamtéž, s. 419.

⁶² VÚA – VHA, f. Vojenská prokuratura Praha I, k. 101, obžalovací spis 194/36 Tikal Vilém, Předmět: Anna Tikalová, roz. Weberová, zločin vojenské zrady a Zpráva adresovaná Poštovnímu ředitelství v Praze dne 25. února 1936.

⁶³ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 418 – 419.

⁶⁴ NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. T 564/31, Záznam o zatčení, fol. 4 a Záznam o zadržení Ruth Tikalové a Viléma Tikala, fol. 1.

⁶⁵ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 418 – 419.

⁶⁶ NA, f. Ministerstvo vnitra I – Prezidium (f. 225), sign. 225-1316-4, Věc: Škpt. int. Vilém Tikal – zatčení, bez fol.

⁶⁷ Divisní proviantní sklad 10 byl vojenským úřadem intendantní služby. Nacházel se ve Zvolenu a podléhal velitelství 10. divize. Součástí skladu bylo velitelství skladu s hospodářskou správou a pomocnou četou, proviantní skladiště, pekárna a další odbočky divisního proviantního skladu s dislokací mimo sídlo velitelství. Major proviantnictva Adolf Kumpera zařízení velel od listopadu roku 1934 do pro něj osudného března 1936. FIDLER, *Encyklopedie*, s. 151.

ní aktivního důstojníka značně citlivý. Kumpera tak oficiálně nastoupil na služební cestu a zpravodajci po špatných zkušenostech z minulých dnů podnikli razantní kroky, aby se do tisku již nic nedostalo.⁶⁸

Neohlášení podezřelého chování svého švagra stálo majora Adolfa Kumperu osm měsíců života, ztrátu hodnosti a propuštění z vojska (NA Praha)

Major Kumpera při výslechu přiznal, že byl Lechmannem vybízen k vyzvědačství. Úřady pak na Lechmannovo podezřelé chování neupozornil, protože šlo o švagra. Zadržení a výslechům se nevyhnula ani Kumperova manželka a Lechmannova sestra Aloisie.⁶⁹ Dne 7. března byl Adolf Kumpera pro podezření ze zločinu neoznámení trestních podniků podle zákona na ochranu republiky umístěn do vyšetřovací vazby.⁷⁰ Aloisie Kumperová naopak putovala do zajišťovací vazby Policejního ředitelství v Praze.⁷¹

Hned po Tikalově zatčení se začaly prověřovat také adresy, na které získané zprávy odcházely. Za dvěma byli doposud neznámí příjemci ve Vídni (šlo o adresy Herminne Janouschek na adrese Myrthengasse 5 a Josefine Gatter na Witthauergasse 32). Jediná tuzemská, ta do Českých Velenic, pak před vyšetřujícími budila podezření již svým položením přímo na státních hranicích.⁷²

Bezpečnostní orgány se rozhodly jednat rychle. Dotazem na Četnické stanici v Českých Velenicích se podařilo zjistit, že Schwarzova rodina není považována ze státního hlediska za

⁶⁸ Vojenský historický archiv Bratislava (VHA Bratislava), f. Ministerstvo národní obrany, II. oddělení (Slovensko) (f. 55), sign. 55-9-5, Zpráva 2. oddělení HŠ MNO pro ZVV v Bratislavě ze 4. března 1936, fol. 46. Za poskytnutí materiálu děkuji Mgr. Mateji Medveckému, PhD. z Vojenského historického ústavu v Bratislavě.

⁶⁹ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 239.

⁷⁰ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národní obrany, II. oddělení (Slovensko) (f. 55), sign. 55-9-5, Věc: Kumpera Adolf, mjr. prov. zavedení vyhl. řízení ze 7. března 1936, fol. 42.

⁷¹ Tamtéž, Věc: Adolf Kumpera, mjr. prov. vyzvědačství - sdělení z 9. března 1936, fol. 43.

⁷² ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-181-3, Maďarské zpravodajství díl II. – Maďarští zpravodajští důstojníci, poddůstojníci, úředníci a zaměstnanci se zpravodajskou funkcí v letech 1935–1937, s. 138.

zcela spoľehlivou. Všetchni byli krátce sledováni a 1. března 1936 provedli příslušníci Zpravodajské ústředny v Praze spolu s vojenskými zpravodajci a za asistence místního četnictva ve Schwarzově hospodě razii.⁷³

Do zajišťovací vazby do Prahy tak putovali jak Anton Schwarz, tak všichni jeho synové Richard, František a Josef. Tímto je současně vyvrácena Ivanovova verze o tom, že k Tikalově zatčení došlo na základě zajištěné korespondence z československé schránky. Následným vyšetřováním československé orgány zjistily, že sedlák a čalouník německé národnosti Richard Schwarz byl již od roku 1932 vyzván k přijímání jisté korespondence na svoji adresu do Českých Velenic. Tu pak přenášel do přeshraničního Gmündu, kde ji v nových obálkách přeposílal jistému Franzi Richterovi na vídeňskou adresu Bankgasse 6. Zpravodajci již dobře věděli, kdo se pod kryptonymem Richter ukrývá, a že na adrese Bankgasse 6 sídlí maďarské vyslanectví (a funguje tam koneckonců do dnešních dnů). Richard Schwarz za tuto práci dostával paušálně tehdy velice slušných 500 Kč měsíčně.⁷⁴

Po tom, co se z Českých Velenic odstěhoval, převzal uvolněné „místo“ jeho otec Antonín Schwarz.⁷⁵ Nejstarší z rodu Schwarzů mimo dopisů přes hranice dopravoval také balíky. Ve výsledku hovořil, že jen ke konci roku 1935 mělo jít asi o čtyři větší zásilky obsahující jak různé spisy, tak blíže nespecifikované kovové součástky a plynový materiál. Do této nelegální, ale výdělečné činnosti starý Schwarz zapojil postupem doby také zbylé syny, Františka a Josefa. U Schwarze policie při domovní prohlídce navíc zajistila plynové masky⁷⁶, které ke své smůle nestihl do Vídně odeslat.⁷⁷

Vojenská rozvědka se mimo to snažila o podchycení Reichbauerových aktivit také přímo ve Vídni. Její možnosti na území cizího státu byly samozřejmě značně omezené. Někdy v roce 1935, zde jsme opětovně limitováni stavem pramenné základny, se zpravodajci rozhodli využít k narušení Reichbauerovy činnosti svého dlouholetého spolupracovníka Adolfa Püchlera⁷⁸ vystupujícího pod krycím jménem Medák. Nebylo to špatné rozhodnutí. Kosmopolitní Püchler disponoval výbornými předpoklady k tomu, aby do Reichbauerovy blízkosti skutečně pronikl. Sám v hlavním rakouském městě pracoval jako vedoucí pracovník pojišťovny Phönix a domluvil se bez jakéhokoli problému nejenom německy, ale taktéž maďarsky. Navíc patřil k veteránům první světové války pohybujícím se ve vídeňských kruzích bývalých válečníků.⁷⁹

⁷³ NA, f. Zpravodajská ústředna při Policejním ředitelství Praha (f. 200), sign. 200-324-47, Předmět: Antonín Schwarz a spol., zločin voj. zrady, bez fol. a Tamtéž, f. Zemský úřad Praha – Prezidium Zemského úřadu v Praze (f. 207), sign. 207-885-42, Věc: Schwarz Antonín a spol. z Českých Velenic (zpráva z 2. března 1936), fol. 8.

⁷⁴ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-181-5, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1936/1937, s. 379.

⁷⁵ Tamtéž, sign. 302-182-2, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1935/1936, s. 368 – 369.

⁷⁶ Dne 3. března 1936 byl policii zadržen Jindřich Traxler. Tento tajemník pražské firmy Horák, která se zabývala výrobou plynových masek, při výslechu přiznal, že do zahraničí poslal nejen informace o výrobě v podniku, ale také několik komponentů. Materiály předával jednak při svých častých návštěvách Rakouska, případně přes Schwarzovu přepážku v Českých Velenicích. Tamtéž, s. 431.

⁷⁷ Tamtéž, s. 366 – 368.

⁷⁸ HANZLÍK, Adolf Püchler, s. 7 – 11.

⁷⁹ NA, f. Sbirka různých osobních archivů (f. 550), sign. 550-82-3, Protokol s Adolfem Püchlerem z dubna 1948, fol. 58. V letech 1935–1937 byl Adolf Püchler hlášen k pobytu na adrese Mölker Bastei 3. Dostupné na: <<https://www.digital.wienbibliothek.at/periodical/structure/5311>> [cit. 2. února 2025].

Úředník poštovního ředitelství zrazoval republiku!

Sensační zatčení v budově poštovního ředitelství v Bratislavě. – Prozrazoval obsah důvěrných státních hovorů do zahraničí

—r— Bratislava, čtvrtek. K sensačnímu zatčení došlo včera dopoledne v Bratislavě. V budově poštovního ředitelství byl zatčen 38letý poštovní úředník František Tykal. To- to zatčení se uvádí v souvislost s vyšetřováním velké špionážní aféry, která se provádí v těchto dnech v Komárně. Pokud bylo možno soukromými informacemi zjistit, je prý tento úředník usvědčován, že zrazoval obsah důvěrných důležitých státních telefonických hovorů do zahraničí. Tvrdí se, že tak činil přes Maďarsko, že však sloužil jiné zahraniční mocnosti sousedící s Československem. Vyšetřování špionážní aféry v Komárně se provádí dále a včera prý došlo k dvěma novým zatčením.

Navzdory přísnému informačnímu embargu pronikly určité informace z Tikalova případu do tisku. Mohly vážným způsobem ohrozit probíhající vyšetřování (NA Praha)

Podle Püchlerových poválečných výpovědí byl o realizovaných akcích proti Reichbaue- rovi informován také tehdejší československý vojenský atašé ve Vídni pplk. gšt. Rudolf Kučera.⁸⁰ O zapojení Kučerova úřadu do celé věci bohužel dochované prameny opětovně

Adolf Püchler neboli také agent Medák pracující pro československé vojenské zpravodajství ve Vídni (VÚA – VHA Praha)

mlčí. Na druhou stranu je nutné potvrdit, že úřad vojenského přidělence v Rakousku zaujímal specifické postavení v rámci zahra- ničních zpravodajských pracovišť a zabýval se informační činností jak proti Rakousku, tak proti Maďarsku.⁸¹

V lednu roku 1937 se na základě upozor- nění agenta Medáka podařilo zkontaktovat a získat ke spolupráci úředníka Policejní- ho ředitelství ve Vídni Emila Haase. Haas byl vojenským zpravodajstvím evidován bez krycí značky pod prostým kryptony- mem Emil.⁸² V únoru 1937 ho zpravodajci při schůzce v Bratislavě požádali o lustraci adres z Tikalovy špionážní kauzy. Agent se měl pokusit zjistit k uvedeným lidem co možná nejvíce, od osobních dat až po popis osoby, fotografie, rodinné a osobní poměry, styky a možné cesty do Československa. V případě možnosti se měl dokonce pokusit zachytit jejich korespondenci.⁸³

⁸⁰ NA, f. Sbírka různých osobních archivů (f. 550), sign. 550-82-3, Protokol s Adolfem Püchlerem z dubna 1948, fol. 59 a ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB – svazky, reg. č. 42948 I. S (arch. č. A-19849 I. S), Životopis Pal, fol. 49.

⁸¹ STRAKA, *Rekonstrukce*, s. 359.

⁸² Tamtéž, s. 121 – 122.

⁸³ VÚA – VHA, sb. Vojenské zpravodajství II, arch. č. 42343, Úřední záznam z 1. března 1937, fol. 1/1.

V květnu 1937 Haas vojenským zpravodajcům podal zprávu o adresátech, na které měl podle protokolu zasílat své zprávy Vilém Tikal. Osoby prolustroval s negativním výsledkem policejními záznamy, nicméně současně k dotyčným poskytl informace v podstatě jen potvrzující domněnku, že jde o schránky maďarské zpravodajské expozitury: „*Gatter Josefina, pensistka, nar. 19. VIII. 1864 ve Veroně, Itálie, do Maďarska příslušná, katolička, rozvedená, bydlí od 24. IX. 1928 ve Vídni XVIII., Witthauergasse 32. I. posch. dveře 6.*“ a „*Janouschek Hermine, vdova po hejtmanu, nar. 5. II. 1865 v Trenčíně ČSR, do Budapešti přísl., katolička, od 26. II. 1929 bydlí Vídeň VII, Myrthengasse 5, II. posch. dveře 9.*“⁸⁴ Podobně proběhlo šetření u adres, jež ve svých výpovědích na policii uvedl Lechmann. Vše shodné jako u Tikala – starší, či velmi staré dámy, často vdovy po důstojníkovi, všechny pak příslušné do Maďarska.⁸⁵

Emil Haas prokazoval vojenskému zpravodajství poměrně cenné služby. Jeho potenciál se ale nepodařilo naplno rozvinout. V létě roku 1937 ho spolu s Püchlerem pro podezření ze špionáže zadržela rakouská policie. Výše uvedené skutečnosti samozřejmě znamenaly konec Haasovy práce pro 2. oddělení HŠ MNO.⁸⁶

Přes různá úskalí, se kterými musela vojenská rozvědka zápasit v Rakousku, však sledování úřadu maďarského vojenského přidělence v Praze probíhalo dále. Josef Fořt, který se v dubnu roku 1936 dočkal povýšení do hodnosti štábního kapitána, se touto činností se svými agenty zabýval až do mnichovských událostí roku 1938.⁸⁷

Procesy u Krajského soudu trestního v Praze

V souvislosti s činností Františka Lechmanna bylo v několika procesech a u různých soudů souzeno množství osob. Hned z jara roku 1936 se Divizní soud v Praze zabýval případem Adolfa Kumpery, kterého nakonec 20. dubna odsoudil k nepodmíněnému trestu žaláře v trvání osmi měsíců, ztrátě vojenské hodnosti a k propuštění z vojska. Osudným se mu stalo, že na značně podezřelé chování svého švagra neupozornil vojenské úřady. Jeho manželku Aloisii Krajský soud trestní v Praze 17. února 1937 naopak všech vznesených obvinění zprostil.⁸⁸

Ve stejném procesu jako Kumperová, byla souzena taktéž Anna Tikalová s Františkem Lechmannem (a navíc jeho spolupracovníci – informátoři ze Zbrojovky v Brně).⁸⁹ Po přelíčení ve dnech 8. až 17. února 1937 senát uznal Annu Tikalovou, Františka Lechmanna a záměčníka z brněnského Králova Pole Rudolfa Beyera vinnými, přičemž Tikalovou odsoudil pro zločin vojenské zrady k trestu těžkého žaláře v trvání osmnácti let a k peněžitému trestu 20 000 Kč, Františka Lechmanna k doživotnímu trestu těžkého žaláře a k peněžitému trestu 2 000 Kč pro zločin dokonané vojenské zrady, spoluviny na vojenské zradě,

⁸⁴ Tamtéž, Úřední záznam z 10. května 1937, fol. 4/1 a 4/2.

⁸⁵ Tamtéž, Úřední záznam z 23. dubna 1937, fol. 2/3.

⁸⁶ Tamtéž, Dopis Adolfovi z 10. října 1937, fol. 9/1–9/3 a Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik (ÖStA–AdR), Bundeskriminalamt-Inneres, ZEST-Kartei Emil Haas (1891).

⁸⁷ ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-1-424, Protokol sepsaný s pplk. Josefem Fořtem dne 22. listopadu 1949, fol. 9.

⁸⁸ Tamtéž, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1936/1937, s. 244.

⁸⁹ Předmětný spis Krajského soudu trestního v Praze se bohužel nepodařilo dohledat. E-mailová zpráva ze dne 12. září 2025 od paní Mgr. Valerie Macháčkové ze Státního oblastního archivu v Praze.

Doživotní žalář za vojenskou zradu

V Praze 17. února. Senát krajského soudu trestního v Praze pro věci vojenské zrady odsoudil dne 17. února 1937 po osmidenácti přelíčení za předsednictví soudního rady dr. Bernáška pro zločin vojenské zrady dva obžalované, a to jednoho k trestu těžkého žaláře na doživotí a k peněžitému trestu 2000 Kč, druhého do těžkého žaláře na 18 roků a k peněžitému

trestu 20.000 Kč s příslušným zostřením a ztrátou čestných práv občanských. Další jeden spoluobžalovaný byl odsouzen pro zločin neoznámení trestných podniků podle § 12 č. 1 odstavce 2 zákona na ochranu republiky do žaláře na 10 měsíců nepodmíněně a jiný obžalovaný pro týž trestný čin byl osvobozen. Žalobu zastupoval státní zástupce dr. Zítek. (Úředně.)

Celý případ byl československými bezpečnostními složkami považován za velice závažný. Tomu plně odpovídaly také vyměřené tresty (NA Praha)

pokusu svádění ke zločinu vojenské zrady a podvodu, a Rudolfa Beyera k desetiměsíčnímu žaláři pro zločin nepřekazení a neoznámení trestných podniků.⁹⁰ Aloisie Kumperová byla, jak již víme, obžaloby zproštěna, a trestní věc proti Angelinu Pechmannovi, tedy proti dalšímu ze společníků Františka Lechmanna z brněnské zbrojovky, vyloučili k samostatnému projednání.⁹¹

Jako znalci u soudu vystoupili zpravodajští důstojníci štábní kapitáni Emil Strankmüller a Václav Sláma.⁹² Navzdory Tikalově smrti byl celý případ 2. oddělením HŠ MNO stále posuzován jako velmi vážný s nedozírnými škodami pro obranu republiky. Vojenští znalci byli přesvědčeni o vcelku pravdivé a úplné Lechmannově výpovědi. Za významného hybatele k získání Tikala do služeb maďarské rozvědky pak považovali jeho manželku Annu, navzdory tomu, že Tikal ve svých výpovědích vzal veškerou vinu na sebe a zapojení svých příbuzných popíral.⁹³

Přímou vyzvědačskou činnost soud u Tikalové nemohl prokázat, nicméně měl za to, že o aktivitách manžela věděla a navíc usnadňovala spojení svého muže jak s Františkem Lechmannem, tak s Gottfriedem Reichbauerem z vídeňské zpravodajské expozitury. Tím se dle senátu s manželem spolčila k výzvědným účelům. S vážností celého případu se zapojením vojenských osob pak plně korespondovaly také velice přísné tresty.⁹⁴

Jak Anna Tikalová, tak František Lechmann, podali zmateční stížnost i odvolání proti výši trestu. Z dochovaných materiálů vyplývá, že Generální prokuratura navrhla jejich

⁹⁰ SOA Praha, f. Trestnice pro ženy Řepy, k. 147, fasc. 7294/1937, Tikalová Anna, Rozsudek Krajského soudu trestního sp. zn. Tk VII 2248/36-82, bez fol.

⁹¹ SOA Praha, f. Státní zastupitelství Praha, k. 215, fasc. St 3277/36, Zpráva Vrchního státního zastupitelství v Praze ze dne 17. února 1937, bez fol. Krajský soud trestní v Praze po jednání odsoudil dne 27. ledna 1937 také členy československé „poštovní“ přepážky. Richard Schwarz byl odsouzen do těžkého žaláře na dvanáct roků a k peněžitému trestu 20 000 Kč, jeho otec Antonín ke stejnému trestu odnětí svobody a peněžitému trestu 12 000 Kč, Josef k těžkému žaláři na sedm let a k peněžitému trestu 7 000 Kč a poslední František k osmiměsíčnímu žaláři. ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-181-5, Maďarské zpravodajství díl II. Maďarští vyzvědači, agenti, informátoři, kurýři, osoby podezřelé z vyzvědačství pro Maďarsko a osoby, které se vyskytují v nějaké souvislosti s nimi za období roku 1936/1937, s. 378 – 379. Předmětný spis Krajského soudu trestního v Praze se bohužel nepodařilo dohledat. E-mailová zpráva ze dne 12. září 2025 od paní Mgr. Valerie Macháčkové ze Státního oblastního archivu v Praze.

⁹² Je určitou zajímavostí, že Tikalovy administrativní výpovědi učiněné bezprostředně po jeho zatčení netvořily součást soudních spisů. Vojenské zpravodajství je z důvodu přítomnosti značně citlivých informací, jejichž zveřejnění není v zájmu obrany státu, vedlo jako tajné. Ve spisech tak jsou k dispozici pouze obecné zpravodajské posudky.

⁹³ SOA Praha, f. Státní zastupitelství Praha, k. 215, fasc. St 3277/36, Vojenský znalecký posudek, bez fol.

⁹⁴ Tamtéž, Spis obžalovací sp. zn. St 3277/36 z 12. listopadu 1936, bez fol. Za poskytnutí materiálu děkuji PhDr. Pavlu Kreisingerovi, Ph.D. z FF UP v Olomouci.

podání nevyhovět.⁹⁵ Nejvyšší soud v Brně pak skutečně jak zmatečnou stížnost, tak odvolání proti výši trestu u Lechmanna a Tikalové zamítl.⁹⁶

Nyní již nic nebránilo tomu, aby Anna Tikalová svůj trest nastoupila. Dne 4. srpna 1937 došlo k jejímu předání do Trestnice pro ženy v Řepích. Vězení měla opustit přesně ve 22 hodin a 15 minut 23. května roku 1954. Syn Vilém bydlel v době výkonu trestu matky, coby student reálného gymnázia, na Slovenské ulici v Praze a dcera Ruth v Bratislavě u svého strýce poštovního úředníka Františka Tikala.⁹⁷ Poručníci obou dětí se následně stala sestra Anny Tikalové Marie Weberová.⁹⁸

Po mnichovských událostech

Po konferenci v Mnichově dochází k razantní změně geopolitické situace. Československo přišlo o pohraniční území, stávající prezident Edvard Beneš byl nucen abdikovat a odejít do exilu. V nově nastavených podmínkách československá vláda vyhlásila 7. října 1938 rozsáhlou amnestii, která se netýkala pouze lidí odsouzených pro špionáž ve prospěch nacistického Německa, ale také pro odsouzené za spolupráci s maďarským zpravodajstvím. V následujících dnech a týdnech československá vězení opustilo velké množství takto amnestovaných. Anna Tikalová, které měl trest vypršet až v roce 1954, vězeňskou branou prošla 12. října 1938.⁹⁹ Rozhodnutím vlády jí byl prominut nejen trest odnětí svobody, ale takéž trest peněžitý.¹⁰⁰

Stejně jako na Tikalovou, čekala v nových poměrech svoboda také na Lechmanna. Ten ihned po propuštění odjel do Vídně. Stejně jako další více než milion osob, jež se „zasloužil“ o připojení území vytržených z Československa, tak také on obdržel Medaili na paměť 1. října 1938 (Medaille zur Erinnerung an den 1. Oktober 1938).¹⁰¹ V říjnu 1939 se pak vrátil do Brna, ale v únoru následujícího roku se opětovně odstěhoval do Vídně na adresu Schönbrunner Strasse 91. Do Brna se pravděpodobně již nikdy nevrátil.¹⁰² Zběžné poválečné šetření ze strany Státní bezpečnosti (StB) nepřineslo k jeho osobě žádné významnější poznatky a jeho další osudy zůstávají zahaleny tajemstvím.¹⁰³

⁹⁵ NA, f. Generální prokuratura Brno, fasc. 1576/37 g. p., k. 164a, Informace generálního prokurátora z 27. dubna 1937, bez fol.

⁹⁶ Tamtéž, Rozsudek Nejvyššího soudu v Brně sp. zn. Zm I 344/37 z 5. května 1936, bez fol.

⁹⁷ SOA Praha, f. Trestnice pro ženy Řepy, k. 147, fasc. 7294/1937, Tikalová Anna, Osobní spis trestanky, bez fol.

⁹⁸ Tamtéž, Dopis JUDr. Otakara Lankaše z 26. srpna 1937, fol. 11.

⁹⁹ Tamtéž, Osobní spis trestanky, bez fol.

¹⁰⁰ NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, sign. T 971/2, Zpráva z 18. října 1938, fol. 8.

¹⁰¹ ABS, Kartotéka členů NSDAP, SA a držitelů medaile za zásluhy za 1. říjen 1938, Lechmann Franz, nar. 1889. Další informace dostupné na: <<https://www.vhu.cz/exhibit/nemecka-pametni-medaile-na-1-rijen-1938/>> [cit. 23. října 2025].

¹⁰² Tamtéž, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. L 695/3, Zpráva, fol. 18 a Archiv města Brna (AMB), f. Pobyťová evidence občanů Brno 1918–1953 (f. Z1), Policejní přihlášky Františka Lechmanna z let 1928 – 1940. Za poskytnutí informací děkuji paní Mgr. Veronice Wihodové z Archivu města Brna.

¹⁰³ ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M), sign. 2M 13828, Věc: Lechmann František z Brna – pátrání po pobytu a jištění činnosti (3. únor 1947), fol. 82.

Na rozdíl od Lechmanna Anna Tikalová po propuštění zůstala v republice, kde se přihlásila k pobytu k sestře a současně poručnici svých dětí Marii Weberové do pražských Vinohrad. V lednu 1939 se spolu s dcerou a synem přestěhovala na adresu Barthouova (následně Mánesova) 50.¹⁰⁴ Po okupaci si všichni požádali o německou státní příslušnost, jež jim byla také přiznána.¹⁰⁵ Stejně jako Lechmann, tak i Tikalová obdržela Medaili na paměť 1. října 1938 a v dubnu 1939 navíc vstoupila do NSDAP.¹⁰⁶

V listopadu roku 1941 Tikalovi bydleli opět na Vinohradech, a to na Schwerinově (dříve Vinohradské) 172. Podle poválečného pátrání měla Anna Tikalová asi dva týdny před vypuknutím povstání opustit Prahu a bez řádného odhlášení odjet se svými věcmi do Kolečovic, do obce vzdálené asi deset kilometrů od Rakovníka, jež se od podzimu roku 1938 nacházela v zabraném území. Poslední záznam je u Tikalové zcela formálně datován k 5. květnu 1945 s poznámkou, že jmenovaná „*před revolucí zmizela*“.¹⁰⁷ U jejího syna Viléma je k témuž dni uvedena noticka: „*byl voják, v dubnu 1945 odjel na frontu*“.¹⁰⁸

Další informace pocházejí z roku 1947. Podle nich se Vilém Tikal coby německý voják údajně nacházel v zajetí ve Francii. O životě Anny Tikalové za Protektorátu toho bohužel mnoho nevíme. Podle poválečného šetření se starala pouze o svoji domácnost, k Čechům se chovala přátelsky, nikomu nevyhrožovala a ani nenosila nacistické odznaky.¹⁰⁹

Tikalova dcera Ruth, která se v průběhu okupace vdala a přijala též manželovo příjmení Ruhene (někdy též Ruhenne), se v únoru roku 1945 přestěhovala do holešovické ulice Malá Šternberkova a podle dochovaných materiálů měla pracovat u Německého červeného kříže. Od září roku 1945 pak byla v Praze vedena jako nevěstná, nebo alespoň tak hovoří údaje z její policejní pobytové přihlášky.¹¹⁰

Torzovitými informacemi disponujeme k otci a bratrům Viléma Tikala. V případě otce je informační deficit nejmarkantnější. I když uvedené již značně přesahuje rámec předložené studie, můžeme alespoň uvést, že Vilémův bratr, jinak též poštovní úředník František Tikal, krátce po mnichovských událostech opustil Bratislavu a odjel spolu s manželkou na území odstoupené severní Moravy, kde údajně pracoval na poštovním úřadě v Šumperku. Spolu se svou ženou ale bydlel v nedaleké Rudě nad Moravou, kde hned v prosinci 1938 také vstoupil do nacistické strany NSDAP.¹¹¹

Po Tikalově odchodu ze Slovenska byla v jeho bývalém bratislavském bytě novým nájemníkem navíc objevena zařízení i úpravy elektrických rozvodů, které podle policie vážně nasvědčovaly provozu vysílací stanice. Podezření zesilovala i skutečnost, že František Ti-

¹⁰⁴ NA, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, přihláška k pobytu Viléma Tikala, nar. 1895.

¹⁰⁵ Archiv hlavního města Prahy (AHMP), f. Malý dekret (f. 36), sign. 36-59347, 36-59348 a 36-59349, Výpis ze žádosti o přiznání německé státní příslušnosti za okupace, bez fol.

¹⁰⁶ ABS, Kartotéka členů NSDAP, SA a držitelů medaile za zásluhy za 1. říjen 1938, Tikal Anna, nar. 1897.

¹⁰⁷ ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M), sign. 2M 12491, Věc: Osoby odsouzené před okupací pro zločiny podle zákona na ochranu republiky z 24. listopadu 1947, fol. 9 a NA, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, přihláška k pobytu Viléma Tikala, nar. 1895.

¹⁰⁸ Tamtéž, přihláška k pobytu Viléma Tikala, nar. 1921.

¹⁰⁹ ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M), sign. 2M 13828, Věc: Anna Tikalová – pátrání po pobytu a zjištění činnosti (leden 1947), fol. 86.

¹¹⁰ Tamtéž, přihláška k pobytu Ruth Tikalové, nar. 1922 a ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M), sign. 2M 13828, Věc: Anna Tikalová – pátrání po pobytu a zjištění činnosti (leden 1947), fol. 86.

¹¹¹ NA, f. Zpravodajská ústředna při Policejním ředitelství Praha (f. 200), sign. 200/T-10/22, Věc: František Tikal, podezřivý z vyzvědačství (30. listopad 1938), bez fol. a ABS, Kartotéka členů NSDAP, SA a držitelů medaile za zásluhy za 1. říjen 1938, Tikal Franz, nar. 1897.

kal platil v uvedené oblasti za profesního odborníka. Vzhledem k tehdejší politické situaci však žádné další šetření neproběhlo.¹¹²

O činnosti Viléma mladšího bratra Bedřicha za okupace nemáme žádné informace, jen to, že žil na Liberecku, tedy na území zabraném Německem po konferenci v Mnichově. Hned po osvobození v roce 1945 došlo k jeho zatčení a vyšetřování, nicméně se mu nepodařilo nic prokázat a byl tak propuštěn na svobodu. Nadále pracoval jako zubní technik a podle policie udržoval příhraniční kontakty se svou manželkou, jež byla před tím z Československa odsunuta do ruské okupační zóny. Podle dochovaných hlášení v lednu roku 1948 Bedřich Tikal s největší pravděpodobností nelegálně překročil hranice za svoji ženou do Německa.¹¹³

Poslední zmínky o nejbližší Tikalově rodině nacházíme opětovně v Archivu bezpečnostních složek, když se počátkem 60. let StB pokoušela o získání Tikalovy dcery Ruth Burhene ke spolupráci. Ruth měla tou dobou již občanství Německé spolkové republiky a bydlela spolu s manželem Wolfem Burhene v Bonnu.¹¹⁴ Materiály přináší také kusé informace k Tikalově manželce Anně. Ta, jak již víme, krátce před osvobozením opustila z pochopitelných důvodů Prahu, a počátkem 60. let ji nacházíme u jejího syna Viléma v Mnichově.¹¹⁵

Vilém Tikal mladší, po tom co měl na jaře 1945 odejít jako voják na frontu, se do Československa již nevrátil. Usadil se v Mnichově, kde údajně pracoval v soukromé detektivní agentuře. Podle zjištění StB dojížděl poměrně často do Československa, především do Českých Budějovic a do Prahy. V souvislosti s tím ho také tajná policie rozpracovávala coby potenciálního spolupracovníka. V květnu roku 1966 ale navštívil Československo naposledy a podle zprávy z roku 1976 byly snahy o jeho získání za spolupracovníka ukončeny.¹¹⁶ Další osudy Tikalových blízkých příbuzných nejsou v současnosti autorovi známy.

Závěrem

Československé bezpečnostní složky musely ve 30. letech čelit koordinovanému zpravodajskému náporu nejenom ze strany nacistického Německa, ale také horthyovského Maďarska. Maďarská zpravodajská služba se při budování informačních sítí proti Československu nezaměřovala pouze na svou početnou a poměrně radikalizovanou menšinu, jak to činilo například Německo, ale vsadila ještě na jeden systém. Zahájila cílené tipování osob z řad bývalých příslušníků R-U branné moci, kterých se v nástupnických státech bývalé monarchie včetně Československa ve všech profesních sférách nacházelo zajímavé množství.

Poválečná ztráta společenského a profesního postavení způsobená rozpadem habsburského císařství, často osobní a profesní krize s jistým sentimentem po bývalé monarchii u mnoha těchto jedinců zapříčinila náchylnost k informační činnosti proti systému, který z jejich pohledu za rozpad tzv. starých pořádků mohl.

¹¹² NA, f. Zpravodajská ústředna při Policejním ředitelství Praha (f. 200), sign. 200/T-10/22, Vec: František Tikal, podezřivý z vyzvědačstva (30. listopad 1938), bez fol.

¹¹³ ABS, sb. Sbirka starých svazků a dotazníků (sb. S/D), arch. č. S-1434 LB, Zpráva z 3. února 1948, fol. 1 a 3.

¹¹⁴ ABS, f. Tzv. svazkové agendy, Operativní agenda rozvědky – Hlavní správa rozvědky SNB, svazek reg. č. 10079, Vec: Akcia Přítelkyně – návodka, fol. 1.

¹¹⁵ Tamtéž, Memorandum – Typ Přítelkyně, fol. 64.

¹¹⁶ Tamtéž, f. Tzv. svazkové agendy, Operativní agenda kontrarozvědky (svazky tajných spolupracovníků), svazek arch. č. 678747 MV, Klotzová Eva – výsledek prověrky, fol. 6–7.

Jistým paradoxem může být, že řada bývalých vojáků a důstojníků R-U armády po vzniku Československa přešla do služeb armády nově vzniklého státu. Tito pak po zpravodajské stránce bezesporu disponovali zajímavými zpravodajskými možnostmi a maďarská rozvědka měla na jejich získávání enormní zájem. Scénář při jejich rekrutaci býval nadmíru jednoduchý. Na základě dostupných schematismů československé branné moci, které poskytovaly dobrý přehled o služebním zařazení jednotlivých vojenských gážistů, příslušníci maďarského zpravodajství natipovali vhodné jedince. V další fázi pak došlo k jejich přímému kontaktování, ať již například cestou příslušníka maďarské zpravodajské expozitury ve Vídni Gottfrieda Reichbauera (Roma), či přes některého spolupracovníka z jeho rozvětvené agenturní sítě.

Jedním z vážných špiónážních případů se v roce 1936 stala kauza spojená se špkt. int. Vilémem Tikalem. Tikal patřil k bývalým příslušníkům R-U námořnictva, který po roce 1918 přešel do služeb československé armády. V jejích řadách ovšem závratnou kariéru neudělal. V průběhu 30. let zastával pozici koncipienta u proviantnictva na ZVV v Užhorodu. V roce 1930 si sice svým způsobem polepšil, když došlo k jeho přemístění k ZVV v Praze, nicméně na svém služebním zařazení setrval. Na základě dochované materie bohužel nejsme schopni zcela odhalit přesné pohnutky, které Tikala vhnaly do „náruče“ maďarské rozvědky. Snad skutečně zapůsobila osobní a profesní nespokojenost, možná se oním nebezpečným katalyzátorem stala jeho manželka hlásící se k německé národnosti. S jistotou můžeme ale potvrdit, že vzhledem k hodnotě uvedeného a jeho služebnímu zařazení u pražského ZVV šlo o případ v situaci mezinárodně vyhrocených 30. let velice závažný.

Maďarský způsob budování tajné agentury, zvláště s přihlédnutím ke skutečnosti, že cílil na specifickou kategorii vojenských osob, a že získané informace byly na základě vzájemné spolupráce předávány zpravodajské službě nacistického Německa, považovali tehdejší současníci reprezentovaní důstojníky obranného zpravodajství jako obzvláště nebezpečný. Nejen vojenské zpravodajství následně muselo při odhalování a vyšetřování těchto případů vyvíjet enormní snahu. Plný rozsah činnosti maďarského (a samozřejmě také německého) zpravodajství nelze vzhledem k pramenným limitům plně zmapovat. Lze však mít za potvrzené, že se československým bezpečnostním složkám na vlastním území podařilo odhalit pouze zlomek z činnosti výše uvedených zpravodajských služeb.

M. VYHLÍDAL: UNGARISCHE SPIONAGE GEGEN DIE TSCHECOSLOWAKEI. DER FALL DES STABSHAUPTMANNNS DER INTENDANTUR VILÉM TIKAL (1895–1936)

Die vorliegende Studie befasst sich mit dem Spionagefall um Vilém Tikal (1895–1936), einen Offizier des Landesmilitärkommandos in Prag, der in den 1930er Jahren nachrichtendienstlich zugunsten des ungarischen militärischen Nachrichtendienstes tätig war. Der ungarische Nachrichtendienst betrieb eine gezielte Spionagetätigkeit gegen die Tschechoslowakei bereits seit dem Ende des Ersten Weltkriegs. In seiner Tätigkeit konzentrierte er sich nicht nur auf die ungarische Minderheit in der Tschechoslowakei, sondern auch auf ehemalige Angehörige der österreichisch-ungarischen Wehrmacht, von denen nach dem Zerfall der Monarchie eine beträchtliche Anzahl in den Nachfolgestaaten verblieb. Die gezielte Anwerbung von Personen aus dieser spezifischen Kategorie stellte für die Sicherheit der Tschechoslowakei ein schwerwiegendes Problem dar. Personen mit militärischer Erfahrung und Fachwissen, oftmals noch aktiv dienende, konnten dem ungarischen Nachrichtendienst äußerst wertvolle Informationen aus dem Umfeld der tschechoslowakischen Armee und der Rüstungsindustrie liefern.

Einen der schwerwiegendsten aufgedeckten Fälle ungarischer Spionage auf dem Territorium der Tschechoslowakei stellte der Fall des Stabshauptmanns der Intendantur Vilém Tikal dar. Der ehemalige Offizier der österreichisch-ungarischen Kriegsmarine, der nach 1918 in die tschechoslowakische Armee übernommen worden war, stellte sich Anfang der 1930er Jahre in den Dienst des ungarischen militärischen Nachrichtendienstes. Hinter seiner Anwerbung und Führung stand die Expositur der ungarischen militärischen Aufklärung, die zu dieser Zeit ihren Sitz in Wien hatte und von Gottfried Reichbauer (alias Roma) geleitet wurde. Die Brisanz des gesamten Falles lag vor allem in der dienstlichen Verwendung des Hauptakteurs beim strategisch bedeutsamen Landesmilitärkommando in Prag.

Der vorgelegte Text stellt in einem übergeordneten Rahmen die Aktivitäten des ungarischen militärischen Nachrichtendienstes dar, einschließlich der Spezifika seiner Tätigkeit, die er in der betreffenden Zeit gegen die Tschechoslowakei durchführte. Im Detail analysiert er den eigentlichen Spionagefall Vilém Tikal. Die Studie bietet zugleich einen Einblick in die Problematik der Aufdeckung feindlicher Spionage auf tschechoslowakischem Staatsgebiet sowie in die damit verbundene Tätigkeit der tschechoslowakischen Sicherheitsorgane und der Justiz bei deren Bekämpfung.

Die Studie stützt sich primär auf die Analyse von Quellen aus den Ermittlungen des gesamten Falls Tikal in den Jahren 1936–1937, die im Archiv der Sicherheitskräfte in Prag, im Nationalarchiv in Prag, im Militärhistorischen Archiv in Bratislava sowie im Militärischen Zentralarchiv – Militärhistorischen Archiv in Prag hinterlegt sind.

Souhrnný seznam pramenů a literatury/ List of references and literature

Primární prameny/ Primary sources

Archívy a archívní prameny/Archives and archives sources

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

f. Hlavní správa rozvědky SNB – svazky;

f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302);

f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M);

f. tzv. svazkové agendy, Operativní agenda rozvědky – Hlavní správa rozvědky SNB;

Kartotéka členů NSDAP, SA a držitelů medaile za zásluhy za 1. říjen 1938;

sb. Sbíрка starých svazků a dotazníků (sb. S/D).

Archiv hlavního města Prahy (AHMP)

f. Malý dekret (f. 36).

Archiv města Brna (AMB)

f. Pobyťová evidence občanů Brno 1918–1953 (f. Z1).

Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténelmi Levéltár

f. Služební záznamy.

Národní archiv (NA)

f. Generální prokuratura Brno;

f. Ministerstvo vnitra I – Prezidium (f. 225);

f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva;

f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940;

- f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950;
- f. Sbírka různých osobních archivů (f. 550);
- f. Zemský úřad Praha – Prezidium Zemského úřadu v Praze (f. 207);
- f. Zpravodajská ústředna při Policejním ředitelství Praha (f. 200).

Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik (ÖStA–AdR)
f. Bundeskriminalamt-Inneres.

Státní oblastní archiv Praha (SOA Praha)
f. Státní zastupitelství Praha;
f. Trestnice pro ženy Řepy.

Státní okresní archiv Olomouc (SOkA Olomouc)
f. Jednotný národní výbor Olomouc – Okresní velitelství národní bezpečnosti (1900)
1945–1951 (f. M 2 – 12).

Vojenský historický archiv Bratislava (VHA Bratislava),
f. Ministerstvo národní obrany, II. oddělení (Slovensko) (f. 55).

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA)
f. Vojenská prokuratura Praha I;
sb. Kvalifikační listiny;
sb. Vojenské církevní matriky;
sb. Vojenské zpravodajství II.

Sekundární prameny/Secondary sources **Monografie a sborníky jako celek/Monographs**

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920–1938*. Praha : Libri, 2006. 768 s. ISBN: 80-7277-256-2.

HARASZTI, György [ed.]. *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagy-nak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Budapest : Corvina Kiadó, 2007. 661 s. ISBN 978-963-13-5336-5.

HOLUB, Ota. *Souboj s Abwehrem*. Praha : Orbis, 1975. 251 s.

IVANOV, Miroslav. *Černý dostal mat*. Praha : Naše vojsko, 1967. 174 s.

KREISINGER, Pavel. *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. 187 s. ISBN 978-80-87211-55-7.

MORAVEC, František. *Špión, jemuž nevěřili*. Praha : Rozmluvy, 1990. 378 s. ISBN: 80-946352-42-9.

STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939. Zpravodajské ústředí*. Praha : Vojenský historický ústav Praha, 2017. 423 s. ISBN 978-80-7278-709-8.

SZAKÁLY, Sándor. *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Budapest : Veritas, 2015. 271 s. ISBN 978-615-5465-61-1.

**Kapitoly v monografiách, studie a články/
Articles in Journals, Chapters in Monographs**

HANZLÍK, František – VYHLÍDAL, Milan. Adolf Püchler a jeho služba pro 2. (zpravodajské) oddělení Hlavního štábu. Příspěvek k činnosti československého vojenského zpravodajství před vypuknutím druhé světové války. In: Historie a vojenství, 2025, roč. LXXIV, č. 4, s. 4 – 19. ISSN 0018-2583.

KREISINGER, Pavel – VYHLÍDAL, Milan. Neznámá kapitola z dějin maďarské zpravodajské činnosti proti ČSR. Olomoucký špionážní případ kapitána v. v. Leopolda Katzerna a jeho synovce Wilhelma Katzera. In: Historie a vojenství, 2020, roč. LXIX, č. 4, s. 90 – 109. ISSN 0018-2583.

SZABOLCS, Szita. Ujszászy István tábornok pályaútása. In: Múltunk - Politikatörténeti Folyóirat, 2006, roč. 51, č. 2, s. 4–30. ISSN 2677-156X.

Paměti a nevydané rukopisy / Memoirs and manuscripts

FÁREK, František. *Z historie zpravodajské služby*. Praha: b. v., 1968.

Dopis Václava Kopačky Františku Havlovi z 30. listopadu 1968.

Internetové zdroje/Internet sources

«<https://www.digital.wienbibliothek.at/periodical/structure/5311>» [cit. 2. února 2025].

«<https://www.vhu.cz/exhibit/nemecka-pametni-medaile-na-1-rijen-1938/>» [cit. 23. října 2025].

O autorovi/ About the author

PhDr. Milan Vyhlídal, Ph.D.

Univerzita obrany, Kounicova 44, 662 10 Brno, Česká republika

e-mail: Vyhlidal.Milan@seznam.cz

<https://orcid.org/0000-0002-8799-732X>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

PROBLEMATIKA ZASTÚPENIA SLOVÁKOV
VO VELITEĽSKOM ZBORE ČS. ARMÁDY
NA STRÁNKACH ČS. ARMÁDNEJ TLAČE
V ROKOCH 1968 – 1969

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Slovak Representation in the Czechoslovak Army's Officer Corps in Czechoslovak Military Periodicals, 1968–1969. *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 63–94, Bratislava.

This study explores the views of senior Czechoslovak People's Army officers from both „state-forming“ nationalities regarding how the issue of adequate Slovak representation in the army had been addressed since the end of Second World 2. While the Slovak officers' perspective is subjective and offers few concrete solutions or practical options for the relevant authorities, the views of their Czech counterparts are markedly more constructive.

Keywords: Slovaks in the Czechoslovak Army; Prague Spring; the nationality question in the Czechoslovak Army; the nationality model in the Czechoslovak Army; grievances; federation.
DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.4>

Uvoľňovanie spoločenských pomerov v polovici 60. rokov výrazne predznamenovalo zásadný obrat v riešení primeraného zastúpenia Slovákov vo veliteľskom zbore čs. ľudovej armády (ČSLA). Umocňoval to sám fakt, že *slovenská otázka* (redukovaná vo všeobecnej rovine len na všestrannú zaostalosť Slovenska) sa stala jedným z podstatných faktorov prehlbujúcej sa politickej a spoločenskej krízy krajiny. Nevyhnutný priestor na účinnejšie hľadanie možných východísk vytvoril XIII. zjazd KSČ na začiatku leta 1966, na ktorom uspeli proreformné sily. Zjazd reflektoval nielen ekonomické ťažkosti Československa, ale v kontexte rastúcej nespokojnosti vedúcich predstaviteľov KSS s centralistickým poňatím vlády aj *slovenskú otázku* (hoci zatiaľ vo všeobecnej rovine).¹ Na razancii jej pridávala rastúca nespokojnosť slovenskej politickej garnitúry s toleranciou vedenia KSČ voči chybám, ktoré boli „na Slovákoch spáchané“ – nech išlo o zinscenovanie politickej krízy z roku 1947, vykonštruované politické procesy s buržoáznymi nacionalistami, resp. predstaviteľmi katolíckej hierarchie z prelomu 40. a 50. rokov, či cielené a systematické okliešťovanie právomocí slovenských orgánov, zavŕšené socialistickou ústavou z r. 1960. Všetko umocňoval pomerne necitlivý postoj prezidenta a 1. tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného, ako aj široko rozšírené presvedčenie o tom, že české kraje sú hospodársky „zvyšňované“ na úkor Slovenska. Kritika centralizovaného Československa a čechoslovakizmu, ako prejavu poníženia Slovákov, tak patrila do základného registra politických a publicistických prejavov slovenských politikov.²

Vo vzťahu k *slovenskej otázke* v armáde bolo i riešenie národnostnej problematiky uznané za „*vážny politický problém*“.³ Podiel Slovákov medzi dôstojníkmi sa v rokoch 1950 – 1967

¹ 13. sjezd Komunistické strany Československa (31. května – 4. června 1966). Praha 1966.

² PREČAN, Vilém. *V kradeném čase: výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993*. Brno : Doplněk, 1994, s. 499.

³ NA Praha, f. Předsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971), sv. 15, a.j. 16/3.

podarilo zvýšiť o necelé 2 % z cca 18,2 % na cca 20,0 %, zatiaľ čo medzi práporčíkmi podiel osciloval tesne nad hranicou 25 %. Zloženie dôstojníckeho zboru teda ani zďaleka nezodpovedalo početnej relácii medzi oboma národmi, pričom platilo, že čím vyššia funkcia, tým sa táto disproporcija prehlbovala. V centrálnych vojenských orgánoch sa tento podiel v inkriminovanom období dokázal „vyšplhať“ z necelých 6 % o 1 percento. Hoci v mnohých exponovaných funkciách a v hodnostiach čs. generálov toto zastúpenie prekonalu hranicu 20 %, za existujúcim cca 30 % národnostným podielom Slovákov na demografickej štruktúre obyvateľstva krajiny stále výrazne zaostávalo.⁴

Vo vzťahu k jej riešeniu v armáde bola v januári 1966 Kádrová správa MNO poverená rozpracovaním materiálu o vývoji národnostnej otázky v armáde, ktorý mal ukázať nielen jej ťažiskové problémy, ale aj možné spôsoby jej riešenia.⁵ Stal sa východiskovým materiálom zasadnutia Predsedníctva ÚV KSČ 29. novembra 1966, na ktorom bol problematike národnostnej skladby jej veliteľského zboru venovaný podstatný priestor; širší, než tomu bolo pred 10 rokmi.⁶ V nadväznosti naň MNO vtedy, v duchu straníckej sebakritiky, uznalo nevšímaivosť armádnych kádrových orgánov za hlavnú príčinu, prečo ostávala táto otázka v armáde stále nevyriešenou.⁷ Prijaté uznesenie z novembra 1966 „*Současný stav a další úkoly kádrové práce s vojáky z povolání v Čs. lidové armádě*“ teda opätovne usilovalo zhodnotiť dovtedajší vývoj a vedľa pomenovania existujúcich nedostatkov i naznačiť možné východiská. Na zabezpečenie „*správné národnostnej štruktúry*“ veliteľského zboru (s ktorou sa v strednodobom horizonte rátalo do roku 1980) sa mali prijať účinnejšie opatrenia, hlavne pokiaľ išlo o doplnenie čs. armády Slovákami a zlepšenie úrovne všestrannej starostlivosti a výchovy tých, ktorí slúžili mimo Slovenska. Z dôstojníckych škôl malo byť vyradených 40 až 50 % Slovákov z celkového počtu absolventov, pričom odchod Slovákov nesmel činiť viac než 1/5 z celkového úbytku (čo znamenalo v praxi zníženie ich dobrovoľnej odchodovosti, predovšetkým v dôsledku nemožnosti slúžiť doma na Slovensku, pred dosiahnutím vekových hraníc, resp. splnením nároku na starobný dôchodok). Avizovalo sa navýšenie náborových kvót o 10 % a počnúc školským rokom 1967/1968 malo byť do dôstojníckych škôl vybraných minimálne 40 % žiakov slovenskej národnosti a v ďalších rokoch (v prípade potreby) aj viac. Nevyhnutným malo byť zintenzívnenie spolupráce miestnych orgánov na Slovensku pri náboroch, ako aj úprava organizácie prijímacích konaní. Pozornosť mala byť sústredená hlavne na výber najlepších uchádzačov zvlášť českej a slovenskej národnosti, či zlepšenie individuálnej práce s prijatými uchádzačmi pred začatím štúdia, ako aj v jeho priebehu. V kontexte prebiehajúcich sociologických prieskumov zameraných na viaceré otázky vnútorného života vojakov z povolania sa mal pre vedecké posúdenie relevantných problémov služby vojakov slovenskej národnosti mimo materského územia realizovať rozbor podmienok ich výkonu. Jeho výsledky a prípadné návrhy opatrení mali byť predložené počas roka 1968.⁸

Predsedníctvo ÚV KSČ v uznesení venovalo pozornosť tiež zvyšovaniu prítomnosti Slovákov na vyšších stupňoch velenia a riadenia (či už v rámci centrálnych orgánov, vojsk, resp. školských, teritoriálnych a tylových útvarov a zariadení). V zhode so zaužívanou praxou vyhľadávať, rozmiestňovať a vyzdvihovať vhodných Slovákov do exponovaných funkcií v armáde (platnou od druhej polovice 50. rokov) bolo rozhodnuté realizovať pre cieľavedomé rozmiestňovanie „*kádrů slovenské národnosti do odpovědných řídicích funkcí na minis-*

⁴ AP AČR Praha, f. Kádrové ročenky MNO 1950 – 1967.

⁵ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1966, k. 74, inv.č. 159, sign. 12/1-34.

⁶ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 69, inv.č. 216, sign. 26/2/2-15.

⁷ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956, k. 329, inv.č. 1713, sign. 95-10/II.

⁸ NA Praha, f. Předsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971), sv. 15, a.j. 16/3.

terstvu, okruzích a armádách“ celkový rozbor „obsazení těchto funkcí po úsecích a nomenklaturách s cílem individuálně vybrat vhodné, perspektivní typy a talenty a vytvořit odpovídající přípravou předpoklady pro jejich správné zařazení“. V tejto súvislosti bolo nižším stupňom velenia uložené uskutočniť na základe najbližšieho riadneho hodnotenia vojakov z povolania celkové vyhodnotenie „schopných a talentovaných důstojníků slovenské národnosti“, ktorých mali následne „cilevědomě vést a připravovat v souladu s budováním kádrových rezerv pro vedoucí, především velitelské funkce ve všech oblastech armády“. Nemenej dôležitým bolo tiež rozhodnutie realizovať u Slovákov, „zvlášť schopných a talentovaných, všestranně připravených ... vyzdvížení při nejbližší příležitosti“.⁹ Vo všetkých uvedených aspektoch sa v rámci uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ z novembra 1966 fakticky len spresňovali zásady, ktoré boli v kádrovej výstavbe neúspešne uplatňované.¹⁰

Problém zrovnoprávnenia Slovákov začal narastať od momentu, keď sa v spoločnosti uvoľnili progresívne spoločenské sily. Podobu konkrétnych požiadaviek dostal hneď v januári 1968. Spoločenské zmeny výrazne zintenzívnili proces hľadania nových prístupov k riešeniu národnostnej otázky v armáde, ktoré zaznievali v ešte otvorenejšej forme, než tomu bolo po skončení 2. svetovej vojny. Koncentrovalo sa v nej široké spektrum problémov – od požiadavky posilniť (resp. reštaurovať) vplyv slovenských orgánov na tvorbu a realizáciu vojenskej politiky, podstatne rozšíriť zastúpenie slovenského prvku v centrálnych orgánoch, zvýšiť počet jednotiek a útvarov na teritóriu Slovenska (a tým počet funkcií plánovaných pre tamojší veliteľský zbor), až po požiadavku obnoviť slovenské národné jednotky. Vytvorený priestor (v dôsledku obnovenia slobody slova) poskytol možnosť na kritické zhodnotenie predchádzajúceho obdobia. Otvorene sa poukazovalo na nedostatočné zastúpenie i podradné postavenie Slovákov vo veliteľskom zbore. Armádne velenie si „spýtať svedomie“ a v duchu posledného uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ prijalo kritiku dovtedajšieho riešenia otázky, ktorým nebol dosiahnutý „žiaduci pokrok“, pričom požiadavka zlepšiť situáciu bola uznaná ako „nanejvýš nutná a naprosto oprávněná“.¹¹

Naznačené impulzy a podnety sa premietali aj do tzv. *Akčného programu KSČ*, ktorý sa stal základným programovým dokumentom reformného hnutia. Armádna verzia *programu* z júna 1968 sa usilovala v oblasti kádrovej výstavby v prvom rade o optimalizáciu riadenia a velenia, ako aj podmienok pre osobnú iniciatívu a motiváciu vojakov z povolania, čím priamo nadväzovala na apely o nedostatočnej starostlivosti o človeka v armáde.¹² Obsahom spadala národnostná problematika do časti vzťahujúcej sa k problémom vnútorného života armády, ktoré s ňou bezprostredne korelovali, a fakticky len zhrnula to, čo zarezoňovalo v uznesení Predsedníctva ÚV KSČ a čo sa ďalej v Predjarí rozvíjalo. Opäť tak zaznelo, že

⁹ NA Praha, f. Predsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971), sv. 15, a.j. 16/3.

¹⁰ K problematike riešenia primeraného zastúpenia Slovákov v čs. armáde v období 1966 – 1969 vyšlo niekoľko čiastkových vedeckých či materiálových štúdií: ŠTAIGL, Ján. Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru československej armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*. Bratislava: Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 214 – 239; ŠTAIGL, Ján. Česko-slovenská armáda na Slovensku v rokoch 1945 – 1992. In: *Vojenská výchova*, Trenčín, 1995, č. 4, s. 67 – 78; ŠTAIGL, Ján. Pokus o reformu v armáde v roku 1968. In: *Vojenská osвета*, 2006, roč. 3, s. 82 – 96; MASKALÍK, Alex. Reflexie národnostných vzťahov pri výstavbe vyššieho veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1969. In: ČAPLOVIČ, Miroslav – GONĚC, Vladimír – HOFMAN, Petr (eds.). Česko-slovenská historická ročenka, Brno – Bratislava: Academicus, 2009, s. 99 – 107; MASKALÍK, Alex. Podklad pre Akčný program MNO z roku 1968 o národnostnej otázke. In: *Vojenská historie*, 2011, roč. 15, č. 4, s. 108 – 138; MASKALÍK, Alex. Nástup nového trendu národnostnej výstavby ČSLA po federalizácii Československa a jeho limity. In: *Vojenská historie*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 71 – 82.

¹¹ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1969, k. 37, inv.č. 36, sign. 24/4/1-16.

¹² AP AČR Praha, f. Kádrová správa MNO 1968, č.j. 204 a 918.

nedostatočné rešpektovanie pomeru vojakov slovenskej a českej národnosti pri obsadzovaní veliteľských a náčelníckych funkcií bolo dôsledkom „nesprávnej a necitlivej politickej praxe pri riešení národnostnej problematiky ČSSR“ a že dôsledné riešenie problému je neoddeliteľnou súčasťou demokratizačného procesu v armáde i „nepostrádateľným prvkom brannej politiky, zejména při posilování vnitřní stability státu“. V tejto súvislosti bola zdôraznená nutnosť systematického sledovania problematiky, vyhodnocovania a riešenia vznikajúcich situácií, ako i vypracovania národnostného modelu so stanovením presných proporcií, v akých mali byť funkcie v armáde (na všetkých stupňoch velenia a riadenia) i mimo nej (všade tam, kde boli vojaci z povolania zaraďovaní) obsadzované.¹³ V prípade takéhoto modelu by išlo zrejme o rozvíjanie téz, ktoré boli k uvedenej problematike nastolené už v roku 1946.¹⁴ Rovnako ako vtedy, aj teraz mal byť návodom, ako uplatňovať „primeranosť“ v praxi a neuviesť kádrovú problematiku v oblasti ustanovovania a povyšovania funkcionárov do chaosu.

Na zaistenie jej trvalého sledovania sa zároveň odporúčalo zriadiť v rámci MNO odborný kolektívny orgán na úrovni a s právomocami porovnateľnými s inými riadiacimi ministerskými zložkami (v podobe správy, oddelenia či stálej komisie). Mal mať pevnú organizačnú štruktúru a primerané kompetencie, aby dokázal nielen zodpovedne posudzovať dosah všetkých opatrení z hľadiska národnostnej politiky, ale aj sám predkladať požiadavky a návrhy na riešenie najrôznejších otázok, ktoré v rámci sledovanej problematiky vznikali. Zvažovali sa taktiež ďalšie alternatívy, napríklad obnovenie funkcie štátneho tajomníka MNO (v podobe, v akej existoval krátko po 2. svetovej vojne v rokoch 1945 – 1948), vytvorenie Vojenskej kancelárie SNR či branno-bezpečnostného výboru pri SNR (ktorý by sa zaoberal brannou problematikou len z národnostného hľadiska), resp. slovenskej verzie Rady obrany pri plánovanej Rade ministrov. S deklarovanou snahou o relevantné riešenie otázky bola zdôrazňovaná i nutnosť vytvárania nových mocenských väzieb so zreteľom na vznik národných orgánov a inštitúcií či stanovenie zodpovedajúceho partnera na úseku obrany (ktorým sa mohli stať napr. aj jednotlivé vojenské okruhy). Vzhľadom na avizované nové územné usporiadanie štátu sa malo riešiť i teritoriálne dopĺňovanie armády či napríklad teritoriálna príprava záloh.¹⁵ V súlade s uznesením Predsedníctva ÚV KSČ z novembra 1966 bola pripomenutá i nutnosť „intenzívne rozmisťovať perspektívni dôstojníci slovenské národnosti do rišicích a zodpovedných funkcií na složkách MNO, ve štábech okruhov, armád, akademií a vojenských učilišť“, ako i umožňovať „mladým schopným a nadaným dôstojníkom“ Slovákom „prednostné získaní vysokoškolského odborného vojenského vzdelání“, aby tak bolo možné zabezpečiť percentuálne vyrovnanie vzájomného pomeru vysokoškolsky vzdelaných príslušníkov armády.¹⁶ Bolo však viac než zjavné, že pôjde o hľadanie premyslenej koncepcie zrovnoprávnenia.

Uvoľňujúca sa atmosféra a zrušenie cenzúry znamenali, že dianie v armáde sa dostalo pod drobnohľad médií. Po dvoch dekádach socialistického režimu sa tak vytvorila jedinečná možnosť otvorenej polemiky. Vo vojenskej, ale aj civilnej tlači tak boli uverejňované početné rozhovory s rôznymi predstaviteľmi armádneho velenia o najrôznejších problémoch, ktoré sa s výstavbou čs. armády spájali. Politicky delikátna národnostná problematika nemohla

¹³ VÚA – VHA Praha, MNO / Sekretariát ministra 1968, k. 40, inv.č. 36, sign. 24/4/1-41.

¹⁴ Bližšie k predmetnej problematike pozri: MASKALÍK, Alex. *Úvahy o zavedení „národnostného kľúča“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády po skončení 2. svetovej vojny*. In: *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 115 – 124.

¹⁵ VÚA – VHA Praha, MNO / Sekretariát ministra 1968, k. 40, inv.č. 36, sign. 24/4/1-41.

¹⁶ AP AČR Praha, f. Kádrová správa MNO 1968, č.j. 204 a 918.

ostat' mimo pozornosti, a tak sa na stránkach armádnej tlače objavili najrôznejšie názory, historické state a eseje, ktoré sa k nej vzťahovali. Ani v nich nechýbali poukazy na irelevantný prístup v jej praktickej realizácii, prípadne závery o vedomej diskriminácii Slovákov. Kritizovaná bola nedôslednosť v ich rozmiestňovaní v rámci vyšších stupňov velenia či vo vysielaní na štúdium na vojenské vysoké školy doma, ako aj v zahraničí. Kritika však bola vo väčšine prípadov veľmi subjektívna a bez naznačenia akýchkoľvek východísk a možností, akými spôsobmi by mali kompetentné orgány problematiku reálne riešiť. Prehľad všetkých výstupov, ktoré v najdôležitejších armádnych periodikách (*Lidová armáda* a *A-revue*) vyšli v úzkom časovom okne od apríla 1968 do apríla 1969 (t.j. do nástupu husákovského normalizátorského vedenia), prinášame v predkladanej materiállovej štúdii. Vzácnosť vybraných dokumentov je umocnená faktom, že ich autormi sú výlučne vyšší dôstojníci. Väčšina z nich bola slovenskej národnosti, čo nám umožňuje nazrieť do ich vnútorného sveta, teda do toho, ako oni sami vnímali samotnú problematiku. Nechýba ani pár reakcií zo strany dôstojníkov českej národnosti, ktorí do istej miery umožňujú rekonštruovať pohľad „druhej strany“. Materiály sú publikované v pôvodnom znení aj so všetkými gramatickými a štylistickými nedostatkami, v snahe uchovať ich pôvodnú výpovednú hodnotu, odrážajúcu spôsob uvažovania, prezentácie, a tým aj úroveň intelektu.

Slovenské videnie veci predznamenal už požiadavky slovenských letcov – účastníkov protifašistického odboja, ktoré adresovali veliteľovi Hlavnej správy letectva a vojsk protivzdušnej obrany štátu – námestníkovi ministra národnej obrany 29. marca 1968. Tieto požiadavky žiadali vysvetliť dôvody, ktoré viedli k diskriminácii slovenských účastníkov československého odboja. Zároveň apelovali na „dôsledný návrat“ ku Košickému vládne mu programu z apríla 1945, ktorý sa zaväzoval riešiť vzťahy Čechov a Slovákov na princípe „rovný s rovným“. V armádnej oblasti sa tento program premietal do úlohy vytvárať slovenské národné jednotky a zabezpečiť primerané zastúpenie Slovákov vo veliteľskom zbore a v ústredných inštitúciách „čo do počtu i významu“.¹⁷ Celkový pohľad na vývoj problematiky riešenia „slovenskej otázky“ v čs. armáde priniesol rozhovor slovenského redaktora Smeny Jána Čamaja s pplk. vo výslužbe (krátko nato reaktivovaného do čs. armády v hodnosti plk.) Borisom Horváthom zo začiatku apríla 1968, ktorého hlavné časti priniesol aj armádny týždenník *Obrana lidu*. Niekdajší veliteľ delostreleckého pluku z Brezna (ktorý sa v roku 1947 redислоkoval do Prachatic), resp. Vojenského výcvikového priestoru Kamenica nad Cirochou (ktorý musel opustiť čs. armádu na jar 1953) a za Slovenského národného povstania veliteľ delostrelectva III. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku kritizoval nedostatočné zastúpenie Slovákov medzi dôstojníkmi hlavne v dôsledku prepúšťania mladých slovenských odbojárov. Za hlavnú príčinu pritom označil „národno-socialistickú a šovinistickú politiku“ prezidenta E. Beneša, ktorou chcel zbaviť „SNR jej vojska“.¹⁸

Manévrovací priestor a akýsi rámec problematiky vytváral výťah niekoľkohodinového dialógu redaktorov časopisu *Lidová armáda* s vojenskými zástupcami oboch štátotvorných národov v čs. armáde, kmeňovými pracovníkmi Vojenskej akadémie Antonína Zápotockého v Brne. Slovenskú stranu tu zastupoval zástupca náčelníka Katedry pedagogiky spoločensko-vedného cyklu plk. (neskorší generál) František Hatala, českú stranu náčelník Vedeckého pracoviska pre skúmanie zákonitostí formovania dôstojníka ČSLA pplk. Josef Nováček. V interview sa obaja účastníci zhodli na tom, že národnostné zloženie čs. veliteľského zboru je „pálčivým problémom“, pričom bolo skonštatované, že: „O této otázce bylo hovořeno nejednou, byla přijata četná usnesení, směrnice i návrhy na opatření, ale jejich výsledek je téměř nulový ... Tato skutečnost ukazuje evidentně určitou anomálii. Že tuto otázku bude

¹⁷ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Hlavní správa letectva a PVOS 1968, k. 186, inv.č. 1209/751, sign 12/1-2.

¹⁸ „Národnostní otázka ve vývoji čs. armády“. In: *Obrana lidu*, 1968, č. 14.

nutno řešiť, je zřejmé již řadu let, ale rozhodující složky armády přistupují k tomu tak, že označení váhavosti je značně oslabeným výrazem“. Snahu o reflexiu vzájomných česko-slovenských vzťahov sprevádzali poukazy na deformácie, obmedzovanie národnostných práv slovenského národa v dôsledku čechoslovakizmu a rôznych mocenských tlakov zo strany českých politických činiteľov. Nechýbali apely na návrat k uplatňovaniu záverov Košického vládneho programu z apríla 1945 (v ktorom sa vládny kabinet Zdeňka Fierlingera zaviazal „*učinít konec všem starým sporům a vycházejíc z uznání Slováků jako nacionálně svébytného národa důsledně se snažit, aby v čs. poměru byla uskutečněna zásada “rovný s rovným”, aby tak bylo uplatněno skutečné bratrství mezi oběma národy“*) a potrebu federalizácie, ktorá mala byť „poslednou šancou“ pri riešení národnostnej otázky (nielen) v armáde.¹⁹

O potrebný historický kontext sa zo slovenského uhla pohľadu pokúšali krátke eseje odborníkov, ktorí sa touto problematikou národných dejín zaoberali: pplk. Jána Kollára, staršieho učiteľa Katedry dejín KSČ a ČSSR Vojenskej politickej akadémie Klementa Gottwalda Praha a mjr. (neskoršieho plk.) Ervína Pauliaka, samostatného vedeckého pracovníka Skupiny pre dejiny vojenstva na Slovensku Bratislava, vtedy organizačnej súčasti Vojenského historického ústavu Praha (ktorý zložku viedol po jej transformácii na Odd. vojenských dejín Slovenska v rokoch 1985 – 1990). Podľa pplk. Kollára malo nerovnoprávne postavenie vzniknúť v rokoch 1947 – 1948 v dôsledku „nesprávnych praktík a rozhodnutí“. Najväčším problémom bola nedôvera voči vojakom slovenskej národnosti: „*Masovost nálepky „nespolahlivosti“, ktorá sa dostala aj do radov odbojárov, bola nespravodlivosťou a urážkou na národnej a vlasteneckej cti, bolo to znevaženie toho, čo si armáda mala strážiť ako oko v hlave“*.²⁰ Mjr. Pauliak pre zmenu v rámci svojho historického exkurzu apeloval na to, aby sa história neopakovala, ale naopak, aby sa hľadali cesty k náprave krívd: „*Mnohé problémy sa dajú riešiť hneď ... v riešení problému uplatnenia sa slovenského živilu vo veliteľskom zbore armády dvojnásobne platí staré ľudové porekadlo: čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra“*.²¹

S oveľa otvorenejšou kritikou nedostatočného zastúpenia, ako aj celkového riešenia slovenskej otázky v čs. armáde vystúpil na stránkach *A-revue* slovenský novinár Milan Holub, ktorý sa angažoval v oblasti vojenského a politického spravodajstva a ktorého kariéra bola úzko spojená s publikovaním v mnohých odborných časopisoch a vojenských periodikách v otázkach obrany a bezpečnosti. Jeho článok fakticky odštartoval v periodiku polemiku, ktorá doznievala na jar 1969: „*Slovenské matky by sa snád nemuseli červenat', keby sa ich synovia postavili na roveň so synmi ktoréhokolvek národa. A to nielen čo sa fyzického vzrastu týka, ale i pokiaľ ide o rozumové schopnosti, nadanie, talent a práceschopnosť v ktorejkoľvek oblasti spoločenského života ... Podľa faktov a skutočností si zrejme myslia niečo iné tí, ktorí sa podieľali na kádrovej politike v čs. armáde od roku 1945 a „zásluhou“ ktorých národnostné zloženie príslušníkov armády globálne i na rôznych stupňoch vyzerá tak, ako vyzerá ... Do akých situácií sa dostávajú slovenskí dôstojníci, poddôstojníci, odbojáři atd.? Tu by skôr šlo o celú kroniku, romány a historické štúdie než o jeden článok“.* Autor prišiel aj s riešením, ktorého uplatňovanie v praxi už bolo v centrálnych úradoch, ale aj na veliteľstvách zväzov a zväzkov u vojsk, vojenských akadémiách a učilištiach či v rámci ostatných tylových a teritoriálnych zariadení v posledných 10 rokoch viac než zrejme: „*na každú funkciu by mali kandidovať najmenej dvaja rovnako odborne a politicky schopní ľudia. Z nich jeden (alebo aspoň jeden, ak ich bude kandidovať viac) by mal byť Slovák. Konečný výber, keď sú už splnené predchádzajúce kvalifikačné požiadavky, by mal byť uro-*

¹⁹ Dokument č. 1.

²⁰ Dokument č. 3.

²¹ Dokument č. 6.

*bený práve s prihliadnutím na národnostné zloženie daného stupňa. Teda národnostné hľadisko síce nie prvoradé, ale v konečnej fáze predsa len rozhodujúce. A to najmenej do tej doby, kým sa radikálne nenapravia dvadsaťročné deformácie kádrovej politiky a v dôsledku nich dnešné nepomery v národnostnom zložení armády odzhora až nadol. Každý iný spôsob nech bude zdôvodnený akokoľvek vzletne a demokraticky, bude len iluzórny“.*²²

Reakciou na zmienený článok boli postrehy dôstojníkov českej národnosti, hoci oba sa svojím vyznením líšili. Na širší kontext celej problematiky zastúpenia Slovákov poukázal mjr. František Ščučka, a to najmä vo vzťahu k ich povinnosti slúžiť mimo materského územia. Tento príspevok svojou otvorenosťou a pravdivosťou vyvolal neskoršie pobúrené reakcie svojich slovenských spolubojovníkov: „*Ale čož pak to byla jen záležitost orgánů a institucí ČSR, že jednotky na Slovensku (ale i na Moravě) jsou takové, jaké jsou, a v Čechách – hlavně západních – jsou jiné (rozumíme si, ne?). Že z toho muselo potom vyplynout to, že téměř 50 % důstojníků slovenské národnosti slouží i v Čechách. Je nám snad jasné, že v rámci Varšavské smlouvy máme určité operační a strategické úkoly, jejichž správnost či nesprávnost si nedovolují posuzovat“.*²³ Mjr. (neskorší pplk.) Václav Jelínek pre zmenu kritizoval české nazeranie na celý problém, ktoré však nemalo byť dôsledkom šovinizmu, ale neschopnosti uviedomovať si ho „*v jeho pravých obrysech a v jeho patřičných rozměrech“*. Sám pritom správne očakával dôrazný „*slovenský nástup na armádní frontě*“ a podľa neho bolo povinnosťou všetkých tento proces podporovať. Kľúčovým bolo premyslieť koncepciu zrovnoprávnenia Slovákov v armáde, pričom sa autor zamýšľal aj nad existujúcimi možnosťami a hroziacimi extrémami. Na jednej strane bol problém, ako na vyšších stupňoch velenia a riadenia armády pri nedostatku kvalitných kádrových rezerv a ich obsadenosti odborne vyškolenými pracovníkmi okamžite vyriešiť. Druhým extrémom bolo zasa riešenie „*za každú cenu“*.²⁴

Silne pronárodne boli orientované krátke reakcie ostatných dôstojníkov slovenskej národnosti, ktoré nijako nevybočovali z rámca rétoriky ľudákov z obdobia predmníchovskej republiky či demokratov z obdobia bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny. Všetky sa niesli v znamení kritiky cieleného prehliadania, resp. poškodzovania Slovákov (hoci „vinník“, zodpovedný za existujúci stav, nie je definovaný) a všetky poukazujú na typické slovenské vnímanie problematiky, a to bez zohľadňovania širších súvislostí a existujúcich možností, ako aj eventúálnych východísk. Podplukovník František Čermák kritizoval postoj Ščučku s tým, že „*pokiaľ by otázku rovnomerného zloženia dôstojníckeho zboru mali riešiť*“ ľudia jeho typu aj „*za ďalších dvadsať rokov by sme boli na tom rovnako ako dnes“*. Nezabudol tiež zdôrazniť, že práve „*takíto ľudia*“ „*by si našli vždy dost subjektívnych dôvodov, prečo je správne, že je národnostné zloženie veliteľského zboru zrovna také, aké je. Jeden raz by poslužil argument, že na Slovensku je nižšia úroveň škôl, druhý raz by to bol nezáujem o vojenskú službu, po tretie by to mohol byť historický vývoj, a za ďalšie zase iný a iný dôvod“*.²⁵ Starší dôstojník Odd. operačnej a bojovej prípravy 3. motostreleckej divízie (v rokoch 1964 – 1967 veliteľ 6. motostreleckého pluku) podplukovník (neskôr plukovník) Michal Gavaľa ponúkol zasa iné vysvetlenie toho, prečo v armáde panuje nedostatočné zastúpenie Slovákov medzi vojakmi z povolania: „*Je tomu niekoľko rokov, čo sa metódy práce s vojakmi slovenskej národnosti zmenili. Už nemožno bez následkov robiť otvorenú protislovenskú kádrovú politiku. Preto sa robí politika iná. Napr. na štúdium sa „vyberie“ Slovák, ktorý nemá okrem snahy nič pozitívneho, aby mohol školu s úspechom dokončiť*.

²² Dokument č. 2.

²³ Dokument č. 4.

²⁴ Dokument č. 5.

²⁵ Dokument č. 7.

*Chýbajú mu základné predpoklady ku štúdiu, predovšetkým predbežné všeobecné vzdelanie (tzv. robotnícka politika“). Taký dôstojník ani po skončení štúdia nie je schopný rozširovať svoje vojenské vedomosti na základe znalostí získaných v škole a slúži za vzor Slováka, ktorý i napriek vysokoškolskému vzdelaniu je nespôsobilý zastávať zodpovednejšiu funkciu“.*²⁶ Pre neznámeho majora, ktorý nechcel byť menovaný, malo byť „*dodnes trvajúce vedomé prehliadanie a poškodzovanie Slovákov*“ riadené zhora a to vo všetkých aspektoch „*vojenského života*“, nech išlo o „*vedomé nevyzdvihovanie Slovákov do funkcií zhora až nadol, percentuálne zastúpenie vo funkciách, premiestňovanie útvarov zo Slovenska ...*“.²⁷ Na „*zahanbujúce prehmaty*“, ktoré sa robili voči Slovákom v armáde, si postťažoval major A. Velčický.²⁸

Nástupom normalizácie na jar 1969 sa skončila otvorená polemika (nielen) v armádnej tlači a samotná problematika riešenia primeraného zastúpenia Slovákov vo veliteľskom zbore čs. armády bola zahalená rúskom tajomstva. Týkalo sa to predovšetkým zastúpenia na vyšších stupňoch velenia a riadenia, ktoré bolo najvýraznejšie poddimenzované. Ak sa dovtedy o tejto téme hovorilo viac-menej otvorene, následne sa z nej stalo tabu. Jedným z možných vysvetlení bola snaha nevytvárať konfrontačné ovzdušie, a to obzvlášť nie v ozbrojenom mocenskom nástroji (ktorý bol navyše súčasťou prvého strategického sledu Varšavskej aliancie). V dôsledku toho bola problematika (podobne ako v období 1. ČSR) zámerne držaná v tajnosti ako možný zdroj napätia vo vzájomných česko-slovenských vzťahoch. V nemalej miere mohli v tomto smere zohrávať úlohu i reálne obavy komunistov z toho, aby neutrpela už i tak klesajúca prestíž strany. Straníckym vedením nastúpený kurz, ktorý bol iniciovaný v druhej polovici 50. rokov, však zostal v platnosti. Do vojenských škôl bolo prijímaných 40 % Slovákov a v prípade potreby i viac, starostlivo sa budovali aj kádrové rezervy Slovákov. Zastúpenie Slovákov v dôstojníckom a praporčíckom zbore, ktoré by zodpovedalo demografickým ukazovateľom národnostnej štruktúry republiky, bolo zabezpečené v priebehu druhej polovice 70. rokov.

V prípade exponovaných armádnych funkcií vstúpil do platnosti *Model národnostnej kádrovej štruktúry*, ktorý predstavoval akési orientačné vodidlo, ako v rámci vojenskej správy uplatňovať vzájomné paritné, pomerné a národné zloženie. Paritné (t.j. rovnocenné) zastúpenie sa malo presadzovať v rozhodujúcich funkciách, „*v nichž se ovlivňuje tvorba politicko organizačných i vojensko odborných rozhodnutí, týkajúcich se celé armády*“. Naproti tomu pomerný princíp (podľa počtu obyvateľstva) sa uplatňoval v rámci jednotlivých zložiek a správ MNO a GŠ, resp. vo vedúcich funkciách veliteľstiev a štábov vojsk i útvarov do úrovne práporu vo zväze vrátane, na pedagogických a výchovných funkciách v rámci vojenských akadémií, vysokých vojenských škôl, vojenských škôl a učilišť a na niektorých ďalších úsekoch celoarmádneho charakteru. Národné zloženie (t.j. podľa prevažujúceho národnostného prvku) sa malo pripúšťať vo vojenských inštitúciách národného charakteru. Išlo najmä o úseky vojenských správ a výkonné funkcie v rámci štábov, útvarov, jednotiek, akadémií, škôl, učilišť a ostatných zariadení teritoriálneho charakteru, dislokovaných na území príslušnej republiky.²⁹

Dodnes zostáva nejasné, ako sa v praxi „Model“ aplikoval a akým spôsobom sa kontrolovalo jeho dodržiavanie. Progres bol každopádne zrejímavý. V priebehu 70. a 80. rokov došlo k markantnému zlepšeniu zastúpenia Slovákov na všetkých stupňoch velenia, a to nielen z hľadiska celkových počtov, ale aj významu zastávaných funkcií. Z toho pohľadu bol výpovedným fakt, že až do pádu komunistického režimu zastávali funkciu ministra obrany

²⁶ Dokument č. 8.

²⁷ Dokument č. 9.

²⁸ Dokument č.10.

²⁹ VÚA – VHA Praha, MNO / Sekretariát ministra 1969, k. 30, inv. č. 37, sign. 24/4/1-9.

Slováci (po prvýkrát v spoločnej histórii, navyše v najvyšších generálskych hodnostiach). Pod ich „patronátom“ si vo velení vybojovali pozície i ďalší Slováci. Prakticky už do roku 1971 sa podarilo zabezpečiť tretinový podiel aj medzi náčelníkmi správ a samostatných oddelení, medzi veliteľmi zväzov i zväzkov sa počet Slovákov dokonca niekoľkonásobne zvýšil. Ešte pôsobivejšie vyznieva tento trend pri zhodnotení obdobia rokov 1967 – 1983 (keď boli sledované údaje o zastúpení Slovákov vo vybraných funkciách v ustanovovacej právomoci prezidenta republiky a ministra národnej obrany), keď medzi náčelníkmi správ a hlavných správ i samostatných oddelení MNO a GŠ vzrástol podiel Slovákov z 8 % na 41 %, medzi veliteľmi zväzov (okruhov a armád) zo 17 % na 33 %, medzi veliteľmi zväzkov (zborov a divízií) z 10 na 34 % v r. 1982 a medzi veliteľmi útvarov (plukov a samostatných brigád) z 15 % na 36 %. Obzvlášť úspešne sa vysporiadalo s absenciou Slovákov medzi generalitou. Podiel Slovákov medzi dôstojníkmi s lipovými ratolesťami len v rokoch 1965 – 1989 vzrástol z cca 21 % nad 34 %, zatiaľ čo v absolútnych číslach išlo o takmer trojnásobný nárast. Tretinový podiel pri menovaniach do najvyššej hodnosti sa úzkostlivo dodržiaval až do pádu režimu. Ak v rokoch 1948 – 1964 predstavoval podiel Slovákov na tomto procese len 7 %, potom následne do roku 1989 to bolo už 33 %.

Zásadnou otázkou v tejto súvislosti ostáva, za akú cenu sa podarilo tento progres (po ktorom volala väčšina z dôstojníkov, ktorých výstupy sú predmetom tejto materiállovej štúdie) zabezpečiť. Zvyšovanie podielu Slovákov na vyšších stupňoch velenia a riadenia bolo totiž závislé od rýchleho povyšovania dôstojníkov slovenskej národnosti, ako aj od urýchleného zvyšovania ich kvalifikácie a prípravy. Ako dostupné štatistiky potvrdili, počet vzdelaných a pripravených jedincov v roku 1968 nedosahoval dostatočnú úroveň. Ojedinelým javom neboli plukovníci či generáli bez stredoškolského vzdelania, väčšina dôstojníkov mala za sebou skrátené vojenské kurzy. A to v nastupujúcom období intelektualizácie pracovno-profesných činností a riadenia, ktorá bola priamo závislá od vzdelanostnej kvality ľudského potenciálu. „Boom“ v čs. armádnom velení bol teda dôsledkom vo svete málo vídanej majorizácie, resp. pozitívnej diskriminácie, vnímanej väčšinou slovenských elít (ale i Slovákov celkovo) ako vhodný spôsob satisfakcie za „diskrimináciu“ v predošlom období. Tento proces sa však nevyhnutne dial na úkor kvality vyšších veliteľských kádrov i kvalifikovanejších dôstojníkov českej národnosti, a tým i samotnej armády. Mechanizmus politicky motivovaného obsadzovania exponovaných funkcií Slovákami sa tak stal spolu s jeho dosahmi jedným z najväčších tajomstiev komunistickej diktatúry, ktoré sa v oficiálnom diskurze obchádzalo s veľkou mierou opatrnosti.

Dokument č. 1

Dvojtyždenník *Lidová armáda* prináša interview z dvomi armádnymi funkcionármi Vojenskej akadémie Antonína Zápotockého Brno, zástupcom náčelníka Katedry pedagogiky spoločensko-vedného cyklu plk. (neskoršieho generála) Františka Hatalu (Slováka) a pplk. Josefa Nováčka (Čecha), k problematike riešenia vzájomných čs. vzťahov v čs. armáde

Vzťahy Čechov a Slovákov a federatívne usporiadanie republiky sa v poslednej dobe stávajú výrazne do popredia spoločenského záujmu. Otázky federácie sú živé vo všetkých spoločenských skupinách a vrstvách, a dotýkajú sa priamo i armády ako celku. I nás, príslušníkov ozbrojených síl, nenechávajú mnohé dohady i obavy ľahostajnými. Zišli sme sa preto dvaja – Slovák a Čech – a diskutovali sme o mnohom. Diskutovali sme i o otázkach, ktorých písomná formulácia by bola obtiažna. Spojovala nás jedna dominantná idea, aby sa už nikdy neopakovali deformácie alebo tendencie deformácií vo vzťahu našich národov. Resumé vo forme otázok a odpovedí predkladáme s plným vedomím toho, že niektoré kruhy problémov sú diskusné a že dialóg nemá byť receptom na riešenie národnostnej otázky v Československu.

Jak to bylo vlastně se vzájemnými vztahy Čechů a Slováků v jednotném mnohonárodnostním státě?

Vznik ČSR dával předpoklady vyřešit na rovnoprávnem principu vzájemné vztahy. Ale různorodost koncepcí, s dominující koncepcí čechoslovakismu, tuto možnost limitovaly, nehledě k ambiciózním tlakům české buržoazie. Paradoxní je, že i po období, kdy slovenský národ ukázal v protifašistickém boji svojí plnou životaschopnost i vůli žít ve společném státě Čechů a Slováků, zvítězila postupně fakticky v asymetrickém modelu idea čechoslovakismu, při slovních proklamacích o rovnoprávnosti obou národů. I když toto tvrzení budí dojem ahistorické zkratky, postupný vývoj v omezování faktických i národnostních práv slovenského národa dokladuje tendenci mocenských tlaků ze strany části českých politických činitelů, který, byť nevědomě, sankcionoval čechoslovakismus.

A bolo to opravdu tak jednoznačné?

Aj keď Košický vládny program vo vzťahu k Slovákom nebol nikdy v plnom rozsahu realizovaný, predsa len po oslobodení a hlavne po februári 1948 boli dosiahnuté v rozvoji Slovenska značné výsledky. Ide o známe fakty významu industrializácie, rozvoja ekonomiky, vzdelania, školstva, slovenskej vedy, zvyšovania životnej úrovne atď. No žiaľ, neboli vytvorené podmienky pre plný rozvoj obidvoch národov a ich komplexné zrovnoprávenie. Na tom má iste svoj podiel existencia asymetrického modelu a predovšetkým podstatné obmedzenie práv slovenského národa v tzv. socialistickej ústave z roku 1960.

Vyplyvá snád z toho, že tzv. asymetrický model byl vůbec pochybený?

Dokonalý rozhodne nebyl, federace je nesporně uspořádaním logičtějším a spravedlivějším. Přesto ale, i v asymetrickém modelu, bylo možno zachovávat takt i cit k národnostnímu citění. Vážným narušením potenciálně dobrých vztahů mezi Čechy a Slováky např. bylo, že někteří čeští politikové nejen že inscenovali různé tzv. buržoázně nacionalistické úchytky, ale i ve svých projevech se nezhodli dosti netaktně dotýkali národnostního citění Slováků, což mohlo vést jen k jedinému – k zhoršení vzájemných vztahů mezi našimi národy.

A môže len federalizácia vyriešiť vzájomné národnostné vzťahy?

Sama o sebe rozhodne nie. Ale je neodmysliteľným predpokladom pre právne, politické, hospodárske, kultúrne a štátoprávne usporiadanie týchto vzťahov. Rešpektovaniu národnostného citenia i úcty k jednotlivým národom a národnostiam sa budeme musieť všetci učiť. To nemožno nadekretovať zákonom, to je otázka socialistickej výchovy i jeden zo základných pilierov modelu demokratického socializmu.

Január 1968 vojde preto iste do dejín snád' i ako historický medzník aj v riešení národnostnej otázky. Nechcem tvrdiť, že je to posledná šanca. Veď riešenie otázok našich národov (i národností) je proces. Musia sa vždy brať do úvahy záujmy a problémy dielčie ako i celku. Minulosť nás poučila, že na samostatné (provinciálne) záujmy vždy doplácali obidva národy. Terajší obrodný proces tiež nasvedčuje určitú jednostrannosť. Niekedy sa stavia otázka tak, ako by Slovákom išlo len o f e d e r a l i z á c i u. Zo strany českých občanov často počujeme „když to chtějí, ať si to udělají“. To je ale veľký omyl ! Nebude u nás demokracie, kým nebude zaistená r o v n o p r á v n o s ť o b i d v o c h národov. A táto nebude zaistená bez demokratického socializmu. Čiže je tu dialektická súvislosť a teda Slováci neprosia o milosť, ale chcú, aby každý národ mal to, čo mu patrí.

Celý svet prebieha procesom vzájomnej integrácie. Nie je v tomto smere federatívne usporiadanie a k tomu ešte v tak malom štáte krokom späť?

V žiadnom prípade nie je a nemôže byť chápaná federácia ako absolútne odtrhnutie sa a zatratenie spoločných záujmov obidvoch národov. Federácia je predovšetkým právnym

zakotvením národnostných práv a výrazom suverenity národa. To nevylučuje, ale naopak predpokladá, že obidva národy, ktoré majú spoločný cieľ vytvoriť spokojný a šťastný život, budú mať dostatok štátnickej múdrosti k tomu, aby pochopili, že ich plný harmonický rozvoj je možný jedine v rámci jednotného štátu. Niektoré problémy, dotýkajúce sa v plnej miere obidvoch národov, budú nezbytné riešiť spoločne. Tu predovšetkým ide o otázky spoločného rozvoja ekonomiky, zahraničnej politiky, obrany, teda o najhlavnejšie smery integračného procesu v súčasnej dobe.

Ale lze vyloučit, že všichni bojovníci za federaci přistupují k otázce takto?

Někdy vzniká dojem, jako by požadavek federalizace byl monologem ze strany Slováků. Nesporné je, že se většina příslušníků českého národa staví k této otázce laxe, anebo pochybuje o její účelnosti. V národním českém povědomí jsou až příliš zafixovány některé dosti těžce únosné pohledy na Slovensko a na jeho problém. Na druhé straně opět nesporné je, že k požadavkům federalizace mají tendenci přimknout se různé skupiny, které sledují naprosto jiné cíle, než státoprávní uspořádání v rámci jednotného státu. Tuto skutečnost nelze podceňovat, ale naproti tomu i ve slovenském národě je dostatek progresivních sil, které jsou s to eliminovat tyto extrémní pozice. V tomto směru zůstaly mnoho důležitých prostředků masové komunikace.

Federace bude řešit vztahy dvou našich národů. A co jednotlivé národnosti?

Jedno je nesporné, že pro všechny národnosti u nás žijící (Maďari, Poláci, Ukrajinci, Němci) bude nutno vytvořit podmínky pro jejich národnostní rozvoj. V jaké formě to bude uskutečněno, je dnes obtížné předvídat. Nesporné je, že v ČSSR jako v mnohonárodnostním státě bude nutno vypracovat určitý národnostní statut, jako regulativ vzájemných vztahů. Dále nesporným faktem je, že pro model demokratického socialismu je neslučitelná jakákoliv forma národnostního útlatku i omezování národnostních práv. Na druhé straně ale extrémní tendence, s jejichž symptomy se v poslední době setkáváme a jež se snaží vyloučit práva národa, v jehož prostředí národnostní menšiny žijí, jsou rovněž nepřijatelné. Zde dominantně vystupují snahy některých maďarských skupin na jižním Slovensku.

Ako to je s národnostnou otázkou v armáde?

Zoberme ako východisko Košický vládny program. Zisťujeme, že mnohé jeho ustanovenia neboli vo vzťahu k slovenskému národu splnené, napr. v čl. III sa hovorí: „Vláda sa postará o to, aby v novej čs. armáde bolo plne rešpektované štátoprávne postavenie Čechov a Slovákov podľa zásady ‚rovný s rovným‘ a aby sa Slovákom dostalo vo všetkých ústredných inštitúciách primerané zastúpenie. V jednotnej čs. armáde sa zavedie plná rovnoprávnosť a rovnocennosť slovenčiny a češtiny ako jazyka veliacych i služobných. V rámci jednotnej brannej moci a pri zachovaní plnej jednotnosti velenia a armádnej organizácie budú tvorené slovenské národné vojenské jednotky, ako sa o tom podrobnejšie hovorí v osobitnej kapitole o stanovisku vlády k slovenskej otázke. V armáde sa budú zachovávať a pestovať bojové tradície našich národov, najmä bojové tradície našich bojujúcich vojenských jednotiek a partizánov“.

V čl. VI sa hovorí: „V rámci novobudovanej jednotnej československej brannej moci a na základe jednotných služobných úradov budú tvorené národné slovenské vojenské útvary (pluky, divízie atď.) zložené prevážne z mužstva, poddôstojníctva a dôstojníctva slovenskej národnosti a používajúcej veliacu a služobnú reč slovenskú“.

Je potrebné zdôrazniť význam slova *p r e v a ž n e* zo Slovákov (podtrhnuté autormi). I v Košickom vládnom programe sa jedná o budovanie jednotnej československej armády, čo ešte zdôrazňuje i vládne prehlásenie dnešnej novej vlády (Rudé právo z 25.4.1968).

Je vůbec reálné v současném období, v období strategie atomového ozbrojeného zápasu, budovat jednotky s výrazným důrazem na národnostní strukturu a dislokované na území Slovenska?

Na tuto otázku není možno dát jednoznačnou odpověď. Při plném respektování takových faktů, jako je národní suverenita, musí tato v určitých oblastech ustupovat obecnějšímu, širšímu zájmu, v tomto případě celkové koncepci obranného systému Varšavské smlouvy a úkolů a postavení ČSLA v ní. Nesporným faktem ale zůstává, že poslední reorganizace a redislokace v podstatě vedly k „odzbrojení“ Slovenska. Objevují se hlasy vojsk i odborníků, zda to bylo vždy správné a nutné. Vystává otázka, zda velké nahromadění vojenských sil na našich západních hranicích není nebezpečné z hlediska zranitelnosti. Sporná je otázka úlohy a funkce „okleštěných“ jednotek na Slovensku. Někteří vojenští odborníci jsou toho názoru, že vysoká kumulace jednotek na západní hranici ČSSR není plně funkční. Jestliže se současná struktura dislokace jednotek ukáže disfunkční, naskýtá se pak možnost tvořit strukturu na teritoriálním principu s výraznou dominantou národnostního hlediska. Tím by i jinak stálá otázka tvorby jednotek převažovala nad národních. Tato otázka ovšem vyžaduje důkladnou analýzu.

Jsou však národnostní problémy, které i bez případné teritoriální změny, vyžadují naléhavé řešení? Které to jsou?

Pálčivým problémem je např. národnostní složení velitelského sboru. O této otázce bylo hovořeno nejednokrát, byla přijata četná usnesení, směrnice i návrhy na opatření, ale jejich výsledek je téměř nulový. A tak po dvaceti letech ČSLA konstatujeme, že procento Slováků ve velitelském sboru se podstatně nezměnilo, je jich jen okolo 20 %, a to převážně mladších a na nižších stupních a funkcích. Na ústředních orgánech (MNO, GŠ, HPS) je jen okolo 6 – 7 % Slováků. Tato skutečnost ukazuje evidentně určitou anomálii. Že tuto otázku bude nutno řešit, je zřejmé již řadu let, ale rozhodující složky armády přistupují k tomu tak, že označení váhavosti je značně oslabeným výrazem.

Ovšem tím problém Slováků v ČSLA není ještě vyčerpán. Jaké jsou další skutečnosti?

Je tu ešte celý komplex sociálnych problémov súvisiacich so zmenou prostredia, možnosti zapojenia sa do pracovného pomeru u žien dôstojníkov v inom národnostnom prostredí. Je tu nezanedbateľná otázka školského prospechu detí, ktorá vo väčšine prípadov je motívom k snahe navrátiť sa do vlastného národného prostredia, je tu i dlhodobé prerušenie priateľských a príbuzenských vzťahov. Sú tu i problémy jazykové, kedy i pri skutočnosti, že čeština a slovenčina sú jazyky vzájomne veľmi blízke, u detí sa prejavuje stav, že nerozprávajú a neovládajú pri častých zmenách národnostného prostredia dobre žiadny z jazykov. Tieto okolnosti majú nemalý vplyv na spokojnosť v práci, jej výsledky, odrážajú sa v rodinných vzťahoch a preto už z ľudského hľadiska a požiadavkov na vývoj osobnosti by nemali byť ponechané živelnosti a kladené na druhoradé miesto. Pochopiteľne, i tu je potrebné vyvážať sa typicky československému prístupu, kedy veci sú riešené len nahodilo a prípad od prípadu. Bez komplexnej dôkladnej analýzy nie je riešiteľný ani tento závažný sociálny, ľudský i národnostný problém.

Z niekoľkohodinového dialogu zostalo nakoniec len niekoľko otázok, o ktorých se domnívame, že jsou nejpodstatnější. Zda jsme volili správně okruh problémů či ne, je už záležitostí jiného druhu, a případný špatný výběr nechť je připisán k tíži autorů. Jedno se ale ukázalo zcela jednoznačně, i když z předchozích úvah to nemusí být na první pohled zřejmé: že žádná sociální nebo politická oblast nebyla v propagandě tak zanedbávána jako národnostní otázka, že snad v žádné oblasti nebyla uplatňována tak kategorická a jednostranná ideologická tvrzení jako v národnostní otázce, i když se

jedná o oblasť jednu z nejcitlivejších. A tieto hříchy minulosti budeme musieť v zájmu demokratického rozvoja urýchlene odstrániť.

V úvode sme hovorili, že riešenie národnostnej otázky v ČSSR a tým i v armáde je súčasťou (zložkou) demokratického procesu. Jej cieľavedomé doriešenie prispeje iste i k tomu, že nahradíme demokratizáciu skutočnou demokraciou, teda, že vybudujeme taký systém, v ktorom by už jednotlivé národy a národnosti nemuseli v rámci nejakého nového demokratického procesu znova bojovať o svoje základné, prirodzené práva a nároky.

Lidová armáda, č. 3/1968, s. 44-48, článok Dialog o národnostní otázce.

Dokument č. 2

Týždenník *A-revue* prináša názor slovenského novinára Milana Holuba o slabom zastúpení Slovákov v čs. veliteľskom zbore a nedôslednom riešení problematiky v čs. armáde

Slovenské matky by sa snáď nemuseli červenáť, keby sa ich synovia postavili na roveň so synmi ktoréhokoľvek národa. A to nielen čo sa fyzického vzrastu týka, ale i pokiaľ ide o rozumové schopnosti, nadanie, talent a práceschopnosť v ktorejkoľvek oblasti spoločenského života. Podtrhujem, že si to myslím ja ako jednotlivec. Podľa faktov a skutočností si zrejme myslia niečo iné tí, ktorí sa podieľali na kádrovej politike v čs. armáde od roku 1945 a „zásluhou“ ktorých národnostné zloženie príslušníkov armády globálne i na rôznych stupňoch vyzerá tak, ako vyzerá ... Začnime rokom 1945. i keď je dnes známe, že Košický vládny program (KVP) z hľadiska národnostného bol iba výsledkom kompromisu medzi komunistami na strane jednej a Benešom, ktorý spolu s národnými socialistami existenciu samostatného slovenského národa tvrdošijne popieral, na strane druhej, predsa len akési garancie Slovákom poskytoval aj v armáde ... Ako vyzerá armádna prax? Do akých situácií sa dostávajú slovenskí dôstojníci, poddôstojníci, odbojáři atď.? Tu by skôr šlo o celú kroniku, romány a historické štúdie než o jeden článok ... Z celkového počtu dôstojníkov slovenskej národnosti 49 %, čiže takmer polovička, koná službu v českých zemiach. Viete si predstaviť problémy s tým spojené? Uznávam, že väčšina z nás, ktorí sme neprežili dlhé roky niekde v odlúčených útvaroch, bez rodinného krbu, ale i bez toho najsamozrejmejšieho – vlastného národnostného klimatu a zázemia, pokývame hlavou, pousmejeme sa (národ – buržoázny prežitok), v najlepšom prípade poľutujeme. Lenže ľútosť nikdy nie je pre človeka poctou. Buď je neopodstatnená, a vtedy ho uráža, alebo len oprávnená, a vtedy ho ponizuje, lebo ukazuje prstom na jeho slabosť a nemohúcnosť. Ľútosť je teda to posledné, čo potrebujeme. Potrebujeme situáciu urýchlene riešiť! Odmietam, pravda, riešenie spočívajúce v tzv. „zdravej“ asimilizácii. Zástancovia tejto teórie, podľa mňa novodobej modifikácie čechoslovakizmu z prvej republiky, ju vidia v tom, že mladí Slováci sa čoskoro oženia (63 % zo slovenských dôstojníkov žijúcich v Čechách a na Morave má manželky českej národnosti). Práve naopak, zmiešané manželstvá stresové situácie slovenských dôstojníkov môžu ešte zosilňovať. Nakoniec dochádzajú k záverom: buď sa vyhovie ich žiadosti o preloženie na Slovensko, alebo odídu do civilu. Spomeňme len maličkosti, akými je napr. prepisovanie služobných dokumentov (nie je dosť dobre možné, aby mal každý slovenskú písárku), iná mentalita podriadených vojakov českej národnosti, naväzovanie na bojové tradície (napr. slovenskí pohraničníci právo poukazujú, že znak Chodov je typickým výrazom tradícií českého hraničiarstva), otázka školskej dochádzky detí a pod. skrátka, myšlienka národných armádnych celkov, zakotvená už v KVP, nie je rozhodne neopodstatnená a nemala by byť odložená ad acta ani z dôvodov integrácie, ani pre rozloženie západných vojsk. Musí sa nájsť riešenie uspokojujúce všetky tieto aspekty a pritom nepotláčajúce ad absurdum princíp národnostný. Ale aké? Písať o ťažkostiach je vec populárna a jednoduchá. Ukázať východisko je už ťažšie ... Chcieť však po novinárovi, aby vždy ukázalo i východisko, by znamenalo,

že nepotrebujeme politikov, vedcov, generálov. K takémuto tvrdeniu by sa málokto odhodlal. Tým menej novinári. Preto v máji t. r. redakcia A-revue v čís. 9 adresovala ministrovi národnej obrany gen.plk. Ing. M. Dzúrovi otázku, ako tento problém riešiť. odpoveď najpopularejšej osoby v armáde neuspokojila. Súdruh minister zdôrazňuje, že národnostné kritérium nepovažuje v kádrovej práci za rozhodujúce a prvoradé, ale i „národnostnú otázku“ musíme brať pochopiteľne v úvahu. Dovolím si pripomenúť, že národnostnú otázku, pochopiteľne, berieme v úvahu už vyše dvadsať rokov ... A výsledky? Sú nepochopiteľné, ako ukazuje aj najbližšie okolia súdruha ministra, keď sa naň pozrieme trochu pozornejšie. Najvyšší stupeň, ministerstvo, kde je všetko zaobalené až-až: z 5 zástupcov ministra – 1 slov. národnosti, náč. druhov vojsk a samost. odd. – 14,2 % slov. národnosti, náč. odd. MNO – 9,2 % slov. národnosti, náč. skupín na MNO – 8,3 % slov. národnosti. Ešte horšie to vyzerá, čo je zvlášť zaujímavé, ba priamo zarážajúce, v politickom aparáte: z celkového počtu na HPS MNO – 7 % slov. národnosti, náčelníci oddelenia – 8,3 % slov. národnosti, zástupcovia náč. odd. – 0, náčelníci polit. správ v armáde – 25 % slov. národnosti, zástupcovia náč. správ – 0, náčelníci oddelení pol. správ – 18,8 % slov. národnosti, ZVP plukov – 12,2 slov. národnosti ! Mám vážne obavy, či sa podarí tento neutešený stav pozmeniť aspoň na ministerstve, nieto ešte u celej armády, ak sa budeme držať doterajšej koncepcie. Kvalifikácia, politicko-odborné hľadiská rozhodujúce – ohlásia sa v tejto chvíli zástancovia demokracie, rozpočítanej na desať miliónov voči štyrom, či iný pomer, zachovávajúcí monopol väčšieho a silnejšieho. Súhlasím, že kvalifikácia je prvoradá. Práve preto si myslím, že na každú funkciu by mali kandidovať najmenej dvaja rovnako odborne a politicky schopní ľudia. Z nich jeden (alebo aspoň jeden, ak ich bude kandidovať viac) by mal byť Slovák. Konečný výber, keď sú už splnené predchádzajúce kvalifikačné požiadavky, by mal byť urobený práve s prihliadnutím na národnostné zloženie daného stupňa. Teda národnostné hľadisko síce nie prvoradé, ale v konečnej fáze predsa len rozhodujúce. A to najmenej do tej doby, kým sa radikálne nenapravia dvadsaťročné deformácie kádrovej politiky a v dôsledku nich dnešné nepomery v národnostnom zložení armády odzhora až nadol. Každý iný spôsob nech bude zdôvodnený akokoľvek vzletne a demokraticky, bude len iluzórny. Situáciu nielen nezlepší, ale povedie k narastaniu nepomeru, rozdielnosti, koniec koncov i k rozporom a nejednotnosti. No dobre, budeme vyberať na funkcie Slovákov, vyrovňajúcich sa čo do odbornosti najlepším českým dôstojníkom. Ale kde ich vziať? – To je posledný úder prívržencov status quo ... Riešenie? Naznačil ho už Košícký vládny program, národnostné celky. Ale zasa – kde? Na vyšších či na nižších stupňoch? Zvlášť na vyšších stupňoch sa musia brať v úvahu rôzne faktory. Musia byť preto aspoň dvaja kandidáti, český i slovenský. My to môžeme ovplyvňovať vytváraním predbežných podmienok výberom do vojenských škôl a pod. ... neosobne, za desiatky a stovky dôstojníkov slovenskej národnosti rôznych druhov vojsk a odborností (veliteľov, politických pracovníkov, učiteľov, príslušníkov kontrarozviedky atď.) ... sa pýtam všetkých, ktorí majú čo do toho hovoriť a hlavne možnosti situáciu v armáde zmeniť: KEDY, AKO A ČO UROBIA KAŽDÝ NA SVOJOM ÚSEKU PRÁCE? TO ZNAMENÁ V ÚSTREDNÝCH ORGÁNOCH (ÚV KSČS, VLÁDA, NÁRODNÉ ZHROMAŽDENIE), NA MINISTERSTVE OBRANY, VO VOJENSKÝCH ŠKOLÁCH, U ÚTVAROV?

A-revue, č. 16/1968, s. 66-71, článok Slovenské mamičky, pekných synkov máte

Dokument č. 3

Týždenník *A-revue* prináša prehľad staršieho učiteľa Katedry dejín KSČ a ČSSR Vojenskej politickej akadémie Klementa Gottwalda Praha pplk. Jána Kollára o vývoji národnostnej otázky v čs. armáde po skončení 2. svetovej vojny

Ako uviedol s. M. Holub, súčasný počet vojenských osôb z povolania slovenskej národnosti v ČSĽA (okolo 20 percent) zďaleka nezodpovedá národnostnému zloženiu obyvateľstva ČSSR. Z údajov v jeho článku je zreteľne vidieť, že zvlášť neuspokojivý je pomer vojakov z povolania českej a slovenskej národnosti v obsadzovaní vyšších veliteľských, štábných a straníckopolitických funkcií.

Toto faktické nerovnoprávne zastúpenie má svoje historické korene a príčiny. Hlbšia analýza príčin v nedávnej minulosti, v ktorej sa uvedený stav vytvoril a v podstate nemenil, nebola doteraz urobená. Prinajmenšom by si žiadala diplomové či dizertačné práce z dejín vojenskej politiky nášho štátu. Cez túto existujúcu medzeru v bádani chceme urobiť niekoľko poznámok dotýkajúcich sa príčin a stavu národnostných vzťahov v armáde.

NÁRODNÉ JEDNOTKY

V prvom rade, podľa zákonov logiky, každý dielový či zvláštny problém súvisí bezprostredne či prostredne s problémom všeobecnejším, jemu nadriadeným. Z toho hľadiska treba povedať, že pomery v armáde za posledných 20 rokov boli predovšetkým odrazom pomerov celkovej štátnej politiky. Porušovanie zásad a princípov socialistickej demokracie v štátnej politike a porušovanie princípu rovného s rovným v štátoprávnom usporiadaní vzťahov Čechov a Slovákov sa muselo nepriaznivo odrážať aj na úseku ozbrojených síl.

Je známe, že Košický vládny program riešil integritu (celistvosť) ČSĽA svojráznym spôsobom. Stanovil, že „v rámci novobudovanej jednotnej moci a na základe jednotných služobných úradov budú tvorené národné slovenské vojenské útvary (pluky, divízie atď.) zložené prevážne z mužstva, poddôstojníctva a dôstojníctva slovenskej národnosti a používajúce veliacu a služobnú reč slovenskú“. Bolo by chybou, keby si niekto túto pasáž KVP interpretoval tak, že išlo de facto o nejakú slovenskú armádu. Jednotnosť čs. brannej moci (tak ako som citoval) bola nedotknuteľná. Armáda sa začala po vojne aj v tomto smere budovať. **Na čele MNO bol** (ako aj na Ministerstve zahraničných vecí a na Ministerstve zahraničného obchodu) **minister a štátny tajomník**. Každý iný, českej alebo slovenskej národnosti. Tajomník ministerstva bol rovnoprávny členom vlády ako minister. Čiže na najvyššej úrovni v armáde bola de facto zabezpečená národnostná rovnoprávnosť Čechov a Slovákov. **Pokiaľ išlo o ďalšie služobné funkcie, merítkom pri ich obsadzovaní malo byť primerané zastúpenie oboch našich národov.**

Na podzim roku 1945, kedy sa v plnej miere začala štruktúrne tvoriť nový čs. armáda, hlavne po narukovaní nástupného ročníku vojakov základnej služby, začali na Slovensku vznikať v podstate podľa zásad KVP **národné vojenské jednotky**. Tento ich národný charakter bol daný jedine tým, že tvorené útvary a záväzky mali väčšinu slovenských kádrov z povolania a radových vojakov. Ich ostatné štruktúrne prvky, ako napr. vyššie velenie, organizácia výcviku a celkového života jednotiek, periodické plány a úlohy bojovej a politickej prípravy, mobilizačné úlohy, poriadky a predpisy, boli v plnej miere integrálnou súčasťou centralistického riadenia a velenia ČSĽA. Vojenské jednotky na Slovensku zaisťovali z hľadiska špecifickónárodného predovšetkým:

- vojenskú službu vojakom slovenskej národnosti prevážne na území Slovenska,
- primerané zastúpenie slovenských vojenských osôb z povolania v ČSĽA.

Obe tieto stránky boli nielen v súlade so správnou národnostnou politikou, ale boli aj primeraným odrazom potrieb vojakov slovenskej národnosti, predovšetkým osôb z povolania.

Potreba realizácie človeka vo svojom národnom prostredí je veľmi citlivou stránkou väčšiny občanov akejkoľvek národnosti. Formovanie osobnosti človeka v jeho komplexnosti vyžaduje mimo iných podmienok aj podmienky takého prostredia, aby ono vplývalo čo najoptimálnejšie na rozumový a citový rozvoj osobnosti. V doterajších československých podmienkach, v ktorých sa javí väčšinou vojenské povolanie ako doži-

votné, horeuvedené momenty sú ešte výraznejšie. Pritom nejde len o profesionálnych vojakov, ale aj o ich manželky a deti.

Konkrétna situácia v nedávnej minulosti bola taká, že služobné premiestňovanie vojakov z povolania z jednej národnostnej oblasti do druhej najmä v 50. rokoch nielenže že škodilo tisícom vojakom – občanom z povolania a ich rodinám, ale stovky kvalitných a platných vojenských kádrov sa rozhodlo pre odchod z armády, aby nemuseli slúžiť v inonárodnej oblasti ČSSR. Pritom zhruba išlo tak o Slovákov a ako aj o Čechov. V tomto čase existovala taká prax, zámer, či móda, že čo najviac Slovákov malo slúžiť v Čechách a čo najviac Čechov malo slúžiť na Slovensku.

V súčasnom období počuť aj hlasy k navráteniu sa j horeuvedeným zásadám Košického vládneho programu. Nebolo by správne znevažovať zámery týchto hlasov, či odbývať ich konštatovaním, že pokiaľ ide o našu armádu, trváme bezpodmienečne na jej integrite. Žiadnemu kto kritizuje vecne súčasné národnostné problémy v našej armáde, nejde predsa o jej dezintegritu či o jej národnostné rozdelenie. **Riešenie a to dôsledné, národnostnej otázky v armáde, môže len prispieť k zvýšeniu jej morálno-politickej jednoty a tým aj k posilneniu celkovej bojovej pripravenosti ozbrojených síl.** V tomto smere je chvályhodné to, že nové velenie našej armády zaujalo vo svojom akčnom programe k národnostnej otázke v armáde zásadné a správne stanovisko. Analýza minulosti a súčasného stavu v tejto sfére, ako aj vlna pozitívnej kritiky zdola je báza, na ktorej kompetentné orgány musia stavať svoje momentálne rozhodnutia či perspektívne úlohy.

AKO VZNIKLA NEROVNOPRÁVNOSŤ

Nerovnoprávne národnostné kádrové zastúpenie v armáde sa vytvorilo od rokov 1947 – 1948, kedy sa upustilo od zásad Košického vládneho programu týkajúcich sa armády v jeho šiestom článku. V týchto rokoch existujúce vojenské jednotky na Slovensku boli pozmenené vo svojej vnútornej štruktúre natoľko, že doterajšie národnostné prvky (jednotky z väčšinou Slovákov) boli v prevažujúcej miere negované. Mnohé jednotky boli presunuté na západnejšiu časť republiky z dôvodov operačno-taktických potrieb. Rok 1948 je už poznamenaný tým, že veľké množstvo vojakov z povolania slovenskej národnosti je z armády prepúšťaných pre svoju minulú príslušnosť k slovenskej armáde. Tu len okraj pripomínam, že KVP zaručoval aj týmto vojakom ďalšiu službu v armáde, pokiaľ sa v minulosti neprevinili na úrovni trestnej. Do konca roku 1952 je prepustená väčšina „starých“ vojenských kádrov tak českej ako aj slovenskej národnosti a v armáde nadobudol prevahu taký charakter veliteľského zboru, v ktorom rozhodujúci podiel mali robotnícke kádre.

V tomto procese zmeny charakteru veliteľského zboru boli uplatňované aj nesprávne praktiky a rozhodnutia. Boli to predovšetkým tie, ktoré zapríčinili masový odlev nútený či „dobrovoľný“, vojakov z povolania, bývalých príslušníkov čs. arm. zboru v ZSSR, príslušníkov partizánskeho hnutia, vojakov tzv. západných jednotiek, španielskych interbrigadistov a podobne. **Masovosť nálepky „nespolahlivosti“, ktorá sa dostala aj do radov odbojárov, bola nespravodlivosťou a urážkou na národnej a vlasteneckej cti, bolo to znevaženie toho, čo si armáda mala strážiť ako oko v hlave.**

Ešte v rokoch 1947 – 1948 bola určitá tendencia posilňovania armády slovenskými kádrami. Významným aktom v tomto smere bolo jednorazové menovanie do generálskej hodnosti 13 slovenských dôstojníkov vo februári 1964, aktívnych účastníkov a veliteľov Slovenského národného povstania. Menovanie schválil prezident republiky na návrh Slovenskej národnej rady. Slovenskí vojaci a dôstojníci sa v tomto čase dostávali primerane do škôl a kurzov. Avšak už v roku 1948 nadobudlo prepúšťanie vojenských osôb z povolania slovenskej národnosti zrychleného trendu. Napríklad v banskobystrickej divízií bolo koncom roku 1948 prepustených skoro posledných 30 dôstojníkov a rotmajstrov Slovákov v tejto jednotke. Táto divízia

bola potom preložená na západ republiky. Horeuvedení slovenskí generáli boli za niekoľko málo rokov svojho generálovania nielen prepustení z armády, ale mnohí z nich boli neoprávnene odsúdení na dlhé roky do väzenia. Niektorá z nich boli prepustení z väzenia v polovici 50. rokov znovu zatknutí a odsúdení po neblahých previerkach v rokoch 1957 – 1958.

Je možno konštatovať, že vrchol ako aj stred slovenských vojenských kádrov bol všetkými týmito opatreniami z obdobia „kultu osobnosti“ ochromený a konzervovaný na takej veľmi nízkej úrovni, že logicky z neho musela vyvierat' neprimeranosť v národnostnom zastúpení v armáde. Tu je nutné spomenúť nespravodlivý osud, spočívajúci v totálnom prepustení z armády bývalých príslušníkov čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR, v ktorej prevažovali Slováci. Z počtu vyše 600 dôstojníkov a rotmajstrov zostalo ich po roku 1948 len niekoľko desiatok.

K problematickému štátnoprávnomu riešeniu ústavou z roku 1948, ktorá zabezpečovala len relatívnu autonómiu, **sa do konca roka 1949 pridala problém vykonštruovaného buržoázneho nacionalizmu na Slovensku.** Teória a prax buržoázneho nacionalizmu postihli celú slovenskú spoločnosť a vytvorili predpoklady pre narušovanie zásad rovnoprávnosti aj na úseku armády. **V atmosfére buržoázneho nacionalizmu existovala apriórna nedôvera voči slovenským kádrom, najmä na stredných a vyšších stupňoch armády.** Rast slovenských kádrov v armáde sa hamoval a konzervoval organizačnými prostriedkami, prekážkami pri vyzdvihovaní do vyšších služobných funkcií, pri výbere do škôl a podobne. Nábor do armády v období 1950 – 1953 sa robil tak, že zďaleka nedosiahol vyrovnania úbytku prepúšťaných dôstojníkov – Slovákov.

Problém národnostného zastúpenia v armáde v tomto období sa veleniu ČSLA v čele s Čepičkou ako problém nejavil, a v podstate málo koho zaujímal. Najmä nie tých, ktorí o tejto otázke mali a mohli rozhodovať. Vcelku národnostné zastúpenie bolo po dlhé roky predovšetkým vecou živelnosti. Takýto jav nemohol upevňovať morálno-politický stav našej armády, armády Čechov a Slovákov.

V období 50. rokov boli v armáde potlačované aj také elementárne národné práva, ako je **používanie slovenskej reči pri velení.** Zhora sa vyžadovalo bezpodmienečne aby povel boli slovenskými veliteľmi vyjadrované po česky. Tí, ktorí sa proti tomuto ohradzovali a odvolávali sa na našu ústavu, ktorá uznáva češtinu a slovenčinu ako štátne jazyky, ocitli sa v nemilosti služobne nadriadených orgánov. Extrémne prípady v tomto smere boli, že pri previerkach bojovej a politickej pripravenosti útvarov sa znižovali „body“ len preto, že niektorí velitelia pri velení používali slovenského jazyka. Centrum armády potvrdzovalo toto svoje stanovisko aj tlačovou politikou ministerstva. V tomto momente šlo nielen o porušovanie národných práv, ale aj o útok na národný cit vojakov slovenskej národnosti.

NEÚSPEŠNÉ POKUSY O JEJ RIEŠENIE

Cez uvedené negatívne fakty je nutné pripomenúť, že od konca 50. rokov až po dnes prijali stranické orgány ÚV KSČS uznesenia a opatrenia, ktoré mali odstraňovať nerovnoprávne národnostné zastúpenia vo veliteľskom zbore armády. Tieto opatrenia sa však minimálne odrazili v praxi zodpovedných vojenských orgánov. Príčiny? Ťažko ich jednoznačne vyjadriť. Avšak aj ony korešpondujú s celkovým nekritickým prístupom k národnej otázke v oblasti politickej a štátnoprávnej.

Existuje nemálo argumentov proti tvrdeniu o neriešení národnostný problém v armáde. Nie raz sa napr. vyskytlo, že vyzdvihnutie dôstojníka slovenskej národnosti do vyššej služobnej funkcie bolo spojené s jeho premiestnením do Čiech. A práve tento moment, nesúhlas do inonárodnej oblasti republiky, bol brzdou pri snahe niektorých kádrových orgánov riešiť otázku primeraného národného zastúpenia. Aj také problémy ako napr. dlhoročné (3, 4 a viac rokov) čakanie na rodinný byt u premiestneného dôstojníka, odradzovali od mož-

nosti služobného vyzdvihnutia. Zostať na doterajšom mieste na nižšej funkcii, bez osobných a rodinných problémov, sa ukázalo ako výhodnejšie a prijateľnejšie ako postúpiť v rebríčku služobnej hierarchie. Avšak aj rovnostárske odmeňovanie v kategóriách rôznych funkcií nebolo materiálne lákavé. Horeuvedené ťažkosti v riešení národnostných vzťahov, spočívajúce na strane tých – ktorých sa to bezprostredne dotýkalo, neboli však hlavné. **Tieto spočívajú predovšetkým v koncepcii, ktorá národnostnú problematiku v armáde obchádzala, resp. riešila ju veľmi nedostatočne.**

Problematika služby vojakov z povolania z hľadiska ich zaradovania do miesta inonárodnej oblasti vyžaduje racionálnejšie riešenie od vyšších vojenských orgánov. Zvlášť u vojakov z povolania slovenskej národnosti bude nutné, pokiaľ to dovoľujú takticko-operačné potreby, aby sa vytvárali väčšie možnosti služby na ich národnom území.

PODMIENKY RIEŠENIA

Riešiť to vytváraním národných jednotiek s takým charakterovým obsahom, ako som na začiatku uvádzal? Alebo zvýšením počtu vojenských kapacít na Slovensku? Či pružnou národnostnou politikou, to znamená takou, ktorá bude vytvárať optimálne podmienky mobility osôb z povolania po celej republike?

Každá eventuálna koncepcia riešenia musí vychádzať z rešpektovania hlavných objektívnych a subjektívnych podmienok existujúcich v tak špecifickej štátnej inštitúcii akou je armáda. **Východiská koncepcií musia však v prvom rade mať na zreteli zabezpečenie plnej národnej rovnoprávnosti Čechov a Slovákov a národnosti v ČSĽA. Musí byť vytvorený systém, ktorý umožní realizovať sústavnú kontrolu a vyhodnocovanie plnenia národnej politiky v armáde.** Tento systém by sa mal oprieť o také orgány, ako je napr. branný výbor Národného zhromaždenia, pomocná komisia ministra národnej obrany pre národnostné otázky, sociologický výskum národnostnej problematiky v armáde a podobne. Súčasné riešenie musí byť predchnuté prvkami demokratizačnej tendencie našej spoločnosti, v ktorej vystupuje do popredia náprava minulých chýb, predovšetkým prostredníctvom pozitívnej praxe a činov. Dôležité je – dať možnosť vysloviť sa k týmto otázkam širokým vojenským masám a od nich zhrnúť skúsenosti pre vytýčenie všeobecnej koncepcie národnostnej otázky.

Nové velenie armády nemá ľahkú úlohu, aby napravilo čo možno v najkratšom čase závažné nedostatky z minulých rokov.

Keď by sme chceli zvýrazniť jeden veľmi dôležitý moment minulých chýb velenia ČSĽA pri abstrahovaní od ostatných momentov musíme konštatovať, že tento bol v **nedostatočne primeranom politickom a sociálnom prístupe k riešeniu vnútorných otázok armády.** A tu nemám už na mysli len národnostnú problematiku, ale aj ďalšie otázky, ako sú vzťahy nadriadených a podriadených, spoločenské postavenie vojakov z povolania, zvláštne záujmy vojakov základnej služby, životná úroveň dôstojníkov a praporčíkov, starostlivosť o odborný rast kádrov, pracovné prostredie a starostlivosť o zdravie vojenských osôb atď.

Do celkovej tejto „političnosti“ v armáde musí bezprostredne zapadať a zaujať popredné miesto aj riešenie národnostnej problematiky. Plne sa stotožňujem s plk. Ing. Antonínom Friedrichom, ktorý prednávkou v A-revue zaradil do kvalitatívnych hľadísk dôstojníckeho zboru na prvoradé miesto popri kritérií triedne-politickom aj kritérium národnostnej štruktúry veliteľského zboru.

Naša armáda je v posledných rokoch, a bude aj v budúcich desiatich rokoch, presýtená Slovákmí, vojakmi v základnej službe. Od roku 1965 do roku 1980 podľa „hlásenia“ demografov bude podiel Slovákov na celoštátnom prírastku mládeže po 15 rokoch okolo 65 %. I tieto fakty by nemali byť prehliadané v celkovej politickej práci v armáde.

A-revue, č. 20/1968, s. 58-63, článok Slováci v armáde. Nerešpektovanie rovnoprávnosti.

Dokument č. 4

Týždenník *A-revue* prináša reakciu mjr. Františka Ščučku na článok slovenského novinára Milana Holuba *Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...*, ktorý bol publikovaný v jednom z predošlých čísel periodika

Protože jsme ještě v období svobody názorů a slova, o čemž svědčí různé články v různých časopisech, dovoluji si svůj názor také vyslovit. Problém, o kterém chci psát, není původní, ale je to polemika s jiným názorem. Ale teď rychle k věci. O co vlastně jde.

Jistě jste všichni – nebo aspoň většina – četly v *A-revue* č. 16. článek M. Holuba „Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...“. Četl jsem ho i já, a to jsem neměl dělat, protože při jeho čtení jsem „nadsakoval“ na židli. Ne pro jeho obsah, to ne, protože argumenty, které tam uvádí, jsou jistě pravdivé (aspoň nemám důvod jim nevěřit), ale pro způsob a formy, jak tyto argumenty zvěřejňuje, jak vytrhuje problémy a souvislosti a absolutizuje. Způsob, jakým je tento článek napsán, mě šokoval. Nevím, kdo tento M. Holub je (asi novinář, který jak sám píše, nemá právo a povinnosti rozhodovat – to nechává generálům, politikům, vědcům, ale má právo vyslovovat svůj názor, vytvářet problémy v dnešní ne „zvlášť příhodné době“), ale chci mu tím říci, než budu psát dále, že já jsem obyčejný major – Čech – Moravan – Hanák a zastávám v armádě funkci jako řada dalších majorů Čechů i Slováků (Čechů píše dříve, protože „č“ je v abecedě dříve než „s“), tedy žádné oficiální stanovisko českého „bafuňáře“, ale normálního plebejce (u nás říkáme „brabčáka“).

Při čtení článku (a četl jsem ho několikrát) jsem si kládl otázku: „Co chce s. Holub tímto článkem říci, čeho chce dosáhnout, co říká nového?“ Již jsem uvedl, že uznávám jeho argumenty jako pravdivé, ale že to není nejen nic nového (a proto možná byl i článek zbytečný), ale že to nejsou problémy nejen neřešitelné, ale také nejsou neřešené. Vždyť sám ví, že v rámci federalizace se řada věcí v občanském životě řeší, že se chyby napravují a že to pochopitelně zasáhne i armádu.

A nyní se konkrétně vyslovím k některým částem jeho článku. Uznávám, že mnohé články z KVP zůstaly nenaplněny, ať jde o velící a služební jazyk (což přece se jen později odstranilo, jak sám uznává), nebo o vytvoření slovenských národních jednotek a útvarů složených z příslušníků slovenské národnosti a dislokovaných na Slovensku. Ale což pak to byla jen záležitost orgánů a institucí ČSR, že jednotky na Slovensku (ale i na Moravě) jsou takové, jaké jsou, a v Čechách – hlavně západních – jsou jiné (rozumíme si, ne?). Že z toho muselo potom vyplynout to, že téměř 50 % důstojníků slovenské národnosti slouží i v Čechách. Je nám snad jasné, že v rámci Varšavské smlouvy máme určité operační a strategické úkoly, jejichž správnost či nesprávnost si nedovolují posuzovat.

Myslíte si, s. Holube, že extrémní názory byly jen u Čechů vůči Slovákům? Ono je to oboustranné. Tu nezáleží na národnosti, ale na každém jednotlivci – jeho charakteru. Jako začínající voják jsem sloužil v padesátých letech v Martině, Rožnavě, zajížděl jsem do Ružomberku aj. a v pozdějších letech už jako voják z povolání jsem sloužil i v Levicích, a myslíte si, že odpověď na vyzvání k tanci „Prepáčte, ja s Čechmi netančím“ jsem si vymyslel? Myslíte si, že řada případů, kdy pro matku, manželku či pro mne zboží v obchodech nebylo, ale když tam hned za mnou (a stalo se i se mnou) šel kamarád Slovák, zboží bylo – se nestala? Já tomu, co jste ve svém článku napsal, věřím, ale pochopte, že i to má něco do sebe – že ze 4 miliónů Slováků nemůže být tolik vojáků jako z 10 miliónů Čechů. To, co píšete, tomu věřte zase Vy, protože to je také pravda a skutečná pravda. A mohu i dále říci, že v Popradě při nákupu se naopak prodavačky chovaly daleko líp, než třeba u nás na Hané a vyšly nám vstříc, bez ohledu nato, že jsem Čech. Bral jsem to jako jednotlivosti lidí, podle nichž nelze obviňovat celý národ. Já vím, můžete namítnout, „jak se do lesa volá, tak se z něho ozývá“, ovšem to se zas nedá posuzovat podle národnosti ale podle charakteru lidí.

Souhlasím, že procento důstojníků Slováků v ČSLA je malé, ale proč? Sám na toto „proč“ sice ironicky, ale přece jen odpovídáte, je to otázka nejen odbornosti, ale vůbec počtu posluchačů, kteří do VU, VAAZ a jiných škol jednak přicházejí, kolik se jich přihlásí, kolik je jich přijato (a buďte ubezpečen, že požadavky nedosahují úrovně požadavků na posluchače z Čech a Moravy), a nakonec, jaké je procento úbytku během studia (my říkáme „% úmrtnosti“). Nevěříte-li mi, přesvědčte se sám. Jistě k tomu možnost máte, jako jste měl možnost zjistit si fakta, o kterých píšete (to je také pravda). A je toto snad vina vojenských orgánů? Zdá se mi, že ne, že zde jde o širší souvislosti úrovně školství a pod. Vy přesto tento problém absolutizujete jako problém „českého“ velení armády, což jsem vyrozuměl z vašeho početního a procentního rozboru obsazení jednotlivých čelných funkcí na MNO, GŠ, HPS a pod. (i když se to dá logiky vysvětlit tím, že na tak vysokých funkcích musí být soudruzi starší, s dlouholetou praxí, zkušenostmi a ty vlastnosti určitě u slovenských soudruhů by se v takovém množství nenašly – už pro chyby v národnostní otázce minulosti – to bude možné napravit až federalizací).

Rozhodně souhlasím s názorem, že prováděná asimilace je neslučitelná s pojmem rovnoprávnosti národů. Otázky mentality vojáků, národní cti, tradic, školní docházky dětí a pod. by se neměly přehlížet (tyto problémy by se neměly řešit podle úsloví „člověk si zvykne na všechno – i na šibenici“).

Nakonec chci říci, že nejen já, ale i mnozí ostatní vojáci z povolání jsem sloužili na Slovensku i v Čechách s důstojníky různých národností, že se mezi námi našla, nacházejí a budou nacházet různá individua, ale takovéto jednotlivé případy nelze zovšeobecňovat.

Myslím si, že článek obsahuje sice pravdivé argumenty, ale nemohl postihnout všechny souvislosti, hlavně ty v obecné rovině, které měly a musí být posuzovány a řešeny dialekticky, nikoli abstraktně.

A před koncem jednu otázku. Co si pomyslet o člověku, který je v KZKD a na fakultní konferenci vystoupí a posuzuje národnostní otázku podle toho, že „ho neučí ani jeden Slováček“. Řešení ponechám na čtenářích.

Závěrem pak chci říci, že jsem zde vyslovil pouze svůj názor (i když jsem o tomto článku mluvil z řadou jiných soudruhů a v podstatě jsme se v názorech na něj shodli) s cílem nerozdmýchávat národnostní třenice, ale ve snaze ukázat, že každá mince má dvě strany a že je nutno objektivně posuzovat obě dvě, že „všechny mamky pěkně synky mají“.

A nakonec vás, kteří jste vydrželi přečíst článek až sem, prosím, vraťte se znovu na začátek a přečtěte si všechno znovu a posuzujte, kdo z nás má větší pravdu ... a posuzujte objektivně.

A-revue, č. 22-23/1968, s. 76-78, článek I česká matka.

Dokument č. 5

Týždenník *A-revue* prináša pohľad mjr. Václav Jelínka na širší kontext problematiky riešenia primeraného zastúpenia Slovákov v čs. veliteľskom zbore

27. října byl v Národním shromáždění schválen zákon o federativním uspořádání Československé socialistické republiky. Zákon však zůstane zákonem; Národní shromáždění jej schvaluje ale teprve život jej definitivně potvrdí.

Co natropí většina

11. července 1968 se konala v Bratislavě celoarmádní konference komunistů, které jsem se účastnil jako delegát. Doba byla vzrušená, plná diskusí a ostrých polemik. O tom jsem se ostatně přesvědčil hned v prvních hodinách konference: ano, velitelský sbor je v pohybu a tento pohyb je dán především narůstajícím vědomím, že je nikoli toliko možné, ale právě naopak

nutné, aby řadoví komunisté z řad velitelského sboru, velitelé i politrucci, trupieři, nesoucí na svých bedrech nejtěžší úkoly zabezpečovacího a výchovného charakteru, řekli otevřeně své názory k další koncepci života československé armády. Zvláště potom, kdy k tomu byli vedoucí funkcionáři armády doslova vyzváni. Problémy i problémyčky, které se tak dostaly do varu, tvoří pojednou pozoruhodnou směsici a řekněme rovnou – nerovnou rodinu. Vedle druhořadových otázek (jako třeba organizační těžkosti některých administrativních složek vysokých vojenských úřadů) jsou v jednom pytli i problémy nanejvýš vážné: vědecké řízení armády, řešení rozporu potřeb a možností, snad i perspektiva další reorganizace armády.

Do této atmosféry, zaměřené výrazně k řešení problémů odborných a propagandistických, jsem v Bratislavě – snad až jakoby příliš na okraj diskuse – přednesl návrhy, aby se konference vyslovila i k otázce federativního uspořádání naší republiky, aby podpořila návrh na dvojdílnou federaci na základě parity (otázka trojdílné federace byla tehdy velmi aktuální). Návrh jsem přednesl a pak už jsem jen čekal, až se o něm bude hlasovat. Když se nic nedělo, řekl jsem si, že můj návrh byl asi pojat do některé ze závěrečných rezolucí či do návrhu usnesení. Ale nic takového se nestalo. Můj návrh byl tehdy zřejmě velmi „okrajový“ a nikoho příliš nezajímal.

Když jsem o té věci později přemýšlel (a přiznám se, že trochu času k přemýšlení jsem si našel až v říjnu), **dospěl jsem však k názoru, že můj návrh zřejmě příliš nezajímal českou většinu na konferenci. Chci však zdůraznit, že rozhodně nehodlám fórum celoarmádní konference osočovat z nějakého úmyslného a cílevědomého potlačování mého návrhu. To určitě ne. Toliko konstatuji, že vztah k tomuto návrhu byl v té době charakteristickým znakem asi většiny Čechů v armádě k problému federace. Tato většina necítila tento problém jako záležitost kardinálního významu a dávala (i na konferenci) přednost řešení problému vojenskopolitických.**

Problém zrovnoprávnění Slováků narůstal však do své uzlové důležitosti od okamžiku, kdy se uvolnili progresivní společenské síly v naší společnosti. Podobu konkrétního požadavku dostával hned v lednu 1968, jeho slabiny však byly odhalovány po léta, ještě v období předlednové byrokracie, a jeho naléhavost byla zřejmá. V praktickém životě bylo však přetěžko učinit jakýkoliv krůček kupředu. Tak kupříkladu na dubnové konferenci komunistů hlavního výboru MNO a generálního štábu jsem podal pracovnímu předsednictvu návrh, aby v novém výboru byli početněji zastoupení Slováci. O tomto návrhu jsem pak diskutoval s mnoha soudruhy a ti se mi snažili vysvětlit, že svízel je v tom, že na ministerstvu je jen velmi málo Slováků. To ovšem byla a ještě je pravda. Co víc: složení důstojnického sboru v československé armádě zdaleka neodpovídá početní relaci mezi našimi národy. A čím vyšší funkce, tím se tato disproporce prohlubuje. To je situace neradostná a nelze z ní vinit českou většinu důstojnického sboru, která dnes „sedí na funkcích“. Tento fakt je pouhým důsledkem notorického přezírání česko-slovenského problému, přezírání, které trvalo desetiletí.

Můžeme, pravda, vysledovat a dokázat, že **ani dnes se nedělá všechno proto, aby alespoň perspektivně byl tento nepoměr urychleně korigován.** Důkazem pro toto mé tvrzení může být třeba jen holé konstatování procentuálního poměru Slováků a Čechů, kteří se připravují ve vojenských školách na důstojnické povolání. Kardinálním zjištěním budiž však konstatování, že to vše je přinejmenším důsledkem polovičaté národnostní politiky a plná odpovědnost za to, že padá na hlavu politiků minulosti. Strašák buržoázního nacionalizmu, který v politických procesech dostal oficiální pseudorevoluční punc, působil zřejmě jako trvalý faktor v myšlení politických a aparátů.

Zdlouhavé loučení s hegemonií

Vraťme se však k situaci, jaká je, a snažme se v jejích rozporech hledat nejprve skutečnost, možnosti a posléze i východiská.

Situace je tedy taková, že nepoměrná většina důstojnického sboru jsou Češi, malá menšina pak Slováci.

Jaká je psychologie české většiny? Nechci generalizovat a prosím, abych byl ve všech názorech posuzován shovívavě, jestliže se generalizování přesto dopustím. Odhadnout jakési „průměrné smýšlení“ české většiny je ošidné, lze snadno být nespravedlivým vůči jednomu každému. Domnívám se však, že i dnes, přes základní moment uvědomění si nutnosti rovnoprávného uspořádání, budou obě národní složky velitelského sboru ještě často v zajetí svého někdejšího života a tedy i někdejšího myšlení a někdejších životních zkušeností, což je konec konců i nutné. Myslím si proto, že základní rozdíly v myšlení Čechů a Slováků v řadách důstojnického sboru budou v intenzitě chápání celého tohoto problému. **Česká většina jsou příslušníci národa, který byl donedávna hegemonem, slovenská menšina tuto hegemonii neuznávala. Ve chvíli, kdy hegemonie končí (alespoň podle zákona), zůstává, přežívá však hegemoniální myšlení.** Myšlení českého hegemonu není ovšem myšlením uzurpátora. To my Češi nemáme v povaze. Je to však myšlení touto padesátiletou hegemonií omezené, znečitlivělé a zpozdělé. Češi jsou národ silně intelektuální, a intelektualizace sama sobě přináší problémy. Český národ má tedy problémů dost, vždycky jich měl dost. Češi nejsou od přírody šovinisty, naopak, jejich snášenlivost, družnost a tolerance je pověstná. Jaképak tedy ještě nebezpečí?

Toto nebezpečí je dáno právě těmito našimi vlastnostmi v komplexu. Jsme zvyklí řešit československé problémy po česku, se všemi přednostmi i nedostatky, které s sebou tento český přístup přináší. **Český přístup je humánní, ale také – svým kompromisnictvím i značně zdoluhavý.** Navíc je tu nebezpečí hlavní. My Češi jsme si natolik vědomi svých dobrých vlastností, že pro ně někdy nevidíme opravdové těžkosti. Všechny tyto neduhy lze ovšem daleko snáze překlenout v rovině zákondárné než na úrovni každodenní praxe.

Vzhledem k mentálním vlastnostem a také s přihlédnutím k postoji českého národa k problému federativního uspořádání dovolují si tvrdit: **řešení česko-slovenského problému v armádě bude ze strany české většiny ztíženo především pasivitou.** Tato pasivita nemá pochopitelně nic společného s pasivní rezistencí, opakují, to by byla křivda na nás – Čechy. Naše pasivita je dána tím, že jsme si – v masovém měřítku až donedávna – slovenský problém zdaleka neuvědomovali v jeho pravých obrysech a v jeho patřičných rozměrech. Naše pasivita bude pasivitou lidí, kteří s tím vším sice souhlasí, ale nemají k praktickému řešení problému aktivní vztah.

Naproti tomu slovenská menšina v armádě bude celý tento problém chápat nejen jako věc prestiže, ale také jako věc nezbytného společného zájmu. Jestliže totiž Slováci slouží v odpovídajícím poměru jako řadoví vojáci a nižší velitelé, proč by neměli být odpovídající měrou zastoupení i v důstojnickém sboru? Nebo se snad nepodíleli adekvátně na protifašistickém odboji, jehož tradice (ale i kádry) byly položeny do vínku armády po roce 1945? Ano, právo Slováků na uplatnění v řadách velitelského sboru, naší armády je nesporné, neoddiskutovatelné. Navíc nejsou ani jiné důvody, které by svědčily proti nim. Slováci patří mezi dobré důstojníky, jsou nároční a mají k podřízeným často kamarádštější a otevřenější poměr než Češi.

Dá se tudíž právem očekávat, že „slovenský nástup“ na armádní frontě bude možná důraznější než kdekoli jinde v našem společenském životě. A kdyby nebyl, je naší společnou povinností tento nástup podporovat, ba – provokovat. Společný podíl při obraně vlasti je snad jedním z nejdůležitějších momentů ideálního rozvoje slovensko-české vzájemnosti.

Nebezpečí prvního kola

Vraťme se však k denní praxi. Myslím, že by se mi každý poděkoval, kdybych jako doporučení pro řešení československé otázky v armádě navrhl pouze perspektivní výstavbu

nové generace velitelského sboru. Ano, intenzivní nábor do vojenských škol přednostně na Slovensku, by se měl stát sice předmětem mimořádné péče velení armády, ale kromě toho **bude nezbytné posílit vliv slovenské části velitelského sboru na vyšších stupních – od divízi až po ministerstvo národní obrany.** A to nebude žádná legrace. Na těchto stupních jsou funkce plně obsazeny lidmi, kteří byli pro tyto funkce odborně vyškoleni. Zde nejsou prakticky žádná další volná místa. A co víc, není ani dostatek slovenských kádrů v nynějším stavu armády. Přitom bych chtěl zdůraznit, že přes to přese všechno k posílení slovenské seberealizace na tomto úseku musí dojít, vždyť realizace státoprávního uspořádání bude v budoucnu především věcí orgánů, institucí a lidu a jakýkoliv křiklavý nepoměr v aparátch federálních ministerstev se bude v praxi rovnat byť nenápadnému, přece jen pozvolnému a neviditelnému majorizování. **Vidím proto jako značné nebezpečí, aby ústřenními orgány nebyl – pod tlakem těžkostí, o nichž jsem se zmínil – prohlášen „status quo“ za tiché, byť dočasné východisko ze situace. To by znamenalo ústup již v prvním kole.** Již při zajištění kádrových předpokladů národnostní rovnoprávnosti v armádě. Druhým extrémem by ovšem bylo řešení za každou cenu.

Psychologie české většiny má totiž zase v jiném ohledu v dané situaci vedle povinnosti vůči Slovákům také svá práva. Řečeno na příkladu – jestliže do dnešního dne trvá vcelku disproporce mezi životní úrovní v českých zemích a na Slovensku, pak by za existujícího stavu bylo asi politicky neúnosné, kdyby kupříkladu v příštích letech rostla na Slovensku životní úroveň o 6 % za rok a v Čechách stagnovala nebo se mírně snížila. Vyrovnání životní úrovně lze dosáhnout jen na určité minimální, leč nezbytné časové ploše, při růstu životní úrovně v obou federativních republikách, a to – řečeno smyšlenými čísly, v Čechách kupříkladu o tři až čtyři a na Slovensku o 7 – 8 % za rok. Jinými slovy, vyrovnání lze dosáhnout jedině na vzestupné křivce, neboť prostý občan nemůže nést drastickou materiální odpovědnost za politické období lži a mystifikací.

Tento problém má svou obdobu i v armádě. Nebylo by nic horšího než uměle vyhnat na vedoucí místa slovenskou reprezentaci, která by nedosahovala zdaleka úrovně zaškolených českých odborníků a politických pracovníků. Nic by slovenským soudruhům více neuškodilo, než kdyby šli na vysoké funkce „dělat Slováky“ za každou cenu. Naopak, cena, kterou by za to zaplatili, by se mnohdy rovnala krvavé ztrátě. Já si však troufám tvrdit, že Slováci byli v mnulosti naopak v tomto ohledu potlačováni a podceňováni, ono nebezpečí buržoázního nacionalismu se nad jejich hlavami vznášelo jako kletba. Proto i tendenční výběr do škol a kursů, proto ta apriorní nedůvěra vůči Slovákům. A abychom byli spravedliví – byly a jsou tu i objektivní potíže, které podporují a zvýhodňují chtě nechtě službu Čechů v armádě: většina vojska je při naší západní hranici, tedy v Čechách, a jít sloužit do Čech znamenalo mnohdy ztratit jakýkoliv užší kontakt s domovem. Jít sloužit do Čech znamenalo mnohdy se v Čechách také oženit a mít děti – Čechy. Jít sloužit do armády znamenalo tedy často ve svých důsledcích podvolit se dobrovolně čechizaci, zapomenout polovinu rodného jazyka a místo něho se naučit polovinu českého jazyka. Jít sloužit do Čech znamenalo zřici se zvyků a návyků typických pro život Slováka. **I v tomto ohledu by měla armáda respektovat potřeby příslušníků slovenské národnosti a snažit se radikálně zmírnit trend odnárodnění.**

Nepůjde tedy jen o ožehavé otázky existenční, ale také především o **promyšlenou koncepci zrovnoprávnění Slováků v armádě.** Tyto problémy, myslím, si zaslouží kvalifikovanou diskusi. Proto pokládám její otevření na stránkách A-revue (M. Holub „Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...“ A-revue č. 16). za věc nejen užitečnou, ale nanejvýš nutnou.

A-revue, č. 24/1968, s. 64-68, článok Od hegemonie k rovnoprávnosti cesta trnitá.

Dokument č. 6

Týždenník *A-revue* prináša pohľad samostatného vedeckého pracovníka Skupiny pre dejiny vojenstva na Slovensku mjr. (neskoršieho plukovníka) Ervína Pauliaka (neskoršieho náčelníka Odd. vojenských dejín Slovenska Bratislava) na niektoré súvislosti sprevádzajúce vývoj slovenskej otázky v čs. armáde

Problém Slovákov v našej armáde je starý ako armáda sama. M. Holub (AR-16/68) a J. Kollár (AR-20/68) naznačujú, že aj v povojnovom vývoji je treba tento problém skúmať historicky. Logické zamyslenie sa totiž nutne vedie k takémuto prístupu.

Boli slovenské národné jednotky všeliekom?

Mnohí ľudia sú ochotní tvrdiť, že áno. Hádam majú časť pravdy. Podrobnejší historický pohľad na vývoj slovenských národných jednotiek však dosiaľ nejestvuje. Vari aj preto nezastávame názor, že zrušenie týchto jednotiek bolo hlavnou príčinou ďalších deformácií. Dôležitejšie budú motivácie, ktoré k vlastnému aktu negácie tejto časti Košického vládneho programu (KVP) viedli. Práve tieto motívy prežívajú až do päťdesiatych rokov a možno i ďalej.

Slovenská politická reprezentácia pri moskovských rokovaníach v marci 1945, kde sa KVP rodil, vychádzala pri presadzovaní klauzule o slovenských národných jednotkách zo zlých skúseností z predmníchovskej ČSR v otázkach uplatnenia sa Slovákov v armáde a z národnej mentality Slovákov. Napokon zo skutočnosti, že 1. čs. armádny zbor v ZSSR sa na území Slovenska v tom čase aktívne zúčastňoval frontových bojov. Orientácia delegácie SNR na vytváranie slovenských národných jednotiek plne zodpovedala objektívnej nutnosti a bola správna. Nariadením Predsedníctva Slovenskej národnej rady z 21. februára 1945 sa vytvorilo Povereníctvo SNR pre veci vojenské. Povereníkom bol menovaný plk. dr. Mikuláš Ferjenčík, jeho zástupcami mjr. dr. Anton Rašla za KSS a dr. Vladimír Slávik za DS. Ustanovením sa I. vlády Národného frontu (4.4.1945 až 6.11.1945) sa toto povereníctvo ruší a plk. dr. Ferjenčík sa stáva štátnym tajomníkom na Ministerstve národnej obrany. Tu mal riešiť slovenskú problematiku armády v súhlase s ministrom národnej obrany. Integrita novej československej armády nemala byť, a myslím si že naozaj nebola, narušená.

Čo teda bolo podnetom k postupnému likvidovaniu slovenských národných jednotiek, keď nie otázky integrity armády? Už v 1. polovici roku 1946 sa začína hovoriť o nespoľahlivosti dôstojníkov slovenskej národnosti, pôsobiach na Slovensku, o špatnom vplyve týchto dôstojníkov na vojakov základnej služby – Slovákov, a z toho sa zákonite vyvodzuje nutnosť národnostného „premiešania“ jednotiek armády na Slovensku. Na základe rokovania vlády z 31. januára 1946 MNO vyslala na Slovensko jednotky jednej divízie z Moravy a na istý čas sú vzájomne vymenené vojenské jednotky zo západného Slovenska a južnej Moravy. Napokon dochádza 1.10.1946 k novému systému nástupu brancov – Česi na Slovensko, Slováci do Čiech.

Teda motívy tzv. nespoľahlivosti slovenských dôstojníkov pôsobiach v jednotkách na Slovensku sú pravdepodobne hlavnou príčinou postupnej negácie jednej z významných vojenských statí KVP. Mýtus nespoľahlivosti prežíva počas dlhých rokov ďalšieho vývoja a plodí také deformácie popri inom aj v myslení ľudí, ktoré sme dodnes neboli schopní napraviť do všetkých dôsledkov.

Napriek doteraz uvedenému tvrdíme, že nie je podstatné to, či budú alebo nebudú opäť vytvorené slovenské národné jednotky. Aj v nových podmienkach federatívneho usporiadania ČSSR je integrita ČSLA neoddiskutovateľnou zákonitosťou. Niet však príčin, ktoré by vážne zabráňovali, aby sa vojakom z povolania – Slovákom umožňovalo slúžiť na Slovensku, pokiaľ tam jednotky sú a pokiaľ o to sami žiadajú.

Čistky a nábor

Ďalšou dôležitou otázkou, ktorá mala vplyv na uplatnenie sa slovenského živlu v armáde, boli tzv. čistky dôstojníckeho zboru a nábor nových, strane a štátu oddaných kádrov pre službu v tomto zbore.

Každá revolúcia upevňovala svoje dobyté pozície upevňovaním mocenských orgánov štátu. Ani socialistická revolúcia sa tomuto zákonitému procesu nemôže vyhnúť. Inou otázkou však je skutočnosť, aké dimenzie pôsobili pri hodnotení (kádrovaní) jednotlivých osôb alebo skupín v priebehu čistiek dôstojníckeho zboru. Dnes je všeobecne známa skutočnosť, že slovenský živel v armáde vyšiel z týchto čistiek poznateľne a na dlhé roky nalomený, že to odniesli mnohí poctiví dôstojníci, oddaní vlastenci. V tzv. čistkách po Februári v duchu sprísnených kritérií a postupne v duchu všemocnej tézy „o zákonitom zostrovaní sa triedneho boja“ sa za triedneho nepriateľa i v armáde považuje kdekto. Aj bývalí aktívni účastníci protifašistického odboja musia odchádzať z armády a neraz je s nimi konané trestné pokračovanie.

Neblahý výsledok čistiek je ďalej umocňovaný nedostatočným náborom Slovákov pre službu v armáde. Pravdivo však treba priznať, že velenie armády sa už počas prvých povojnových rokov snažilo nájsť cesty k výchove dôstojníkov – Slovákov. Tak napr. už v r. 1945 bolo prijaté na štúdium v bývalej Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave 229 Slovákov a z toho 171 Slovákov – partizánov, ktorí nespĺňali jeden zo základných predpokladov prijatia, to je ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou.

V tomto období mala ešte podstatnú váhu mienka SNR a významnú úlohu plnila aj inštitúcia tajomníka v MNO. Náborom sa zaoberali najmä príslušné územné orgány strany a štátu. Aj organizácie strany v armáde po svojom vybudovaní venujú otázkam náborom potrebnú pozornosť. Napriek týmto všetkým skutočnostiam nábor na Slovensku nebol nikdy robený dôsledne a jeho zlé výsledky boli neraz podmienené sebauspokojením príslušných orgánov na Slovensku. Orgánom v českých krajinách (celoštátnym) daný stav zrejme vyhovoval.

Sekretariát ÚV KSS na rokovaní 11. mája 1949 popri inom hodnotil plnenie úloh v brannej politike. Prerokoval aj otázku náboru záložných dôstojníkov a vyspelých politických pracovníkov pre aktívnu službu v armáde. Bolo konštatované, že do armády na základe náboru branných komisií územných orgánov KSS nastúpilo 23 osvetových pracovníkov, 3 lekári, 8 právnikov, 3 inžinieri a 85 dôstojníkov zbraní. Celkom teda 122 ľudí. Tento výsledok bol hodnotený ako dobrý. Ani zďaleka však nezodpovedal výsledkom náboru v českých krajinách.

Slovenskému živlu v armáde sa nevytvárajú dobré podmienky uplatnenia sa ani v tých opatreniach, v ktorých strana videla hlavný prostriedok, hlavnú cestu demokratizácie armády, jej zľudovenia. K jedným z hlavných opatrení môžeme zaradiť vytvorenie škôl dôstojníkov dorastu (ŠDD), k čomu dochádza na základe uznesenia predsedníctva ÚV KSČ. ŠDD mali odstrániť hlavnú prekážku prílivu mladých robotníkov a roľníkov do armády – tzv. „hrádzu maturity“. Boli teda obdobou robotníckych prípraviek v podmienkach života armády. Na jeseň 1948 začalo prvých 9 ŠDD. Z toho jediná na Slovensku, v Trnave, do ktorej nastúpili Slováci. Ak uvážime, že jedna ŠDD mala 150 až 200 poslucháčov (celkom nastúpilo asi 2000 poslucháčov), je zreteľné, že vytváranie predpokladov pre uplatnenie sa slovenského živlu bolo minimálne. V roku 1950 sa miesto jednej vytvárajú na Slovensku dve ŠDD (Martin a Košice), ale poslucháči v Martine sú už národnostné zmiešaní.

Vojenská historiografie dosiaľ neobjasnila príčiny vtedajšieho nedostatočného nástupu slovenského živlu do armády z radov mladých robotníkov a roľníkov. Faktom však zostáva, že nábor bol veľmi nedostatočný a podiel Slovákov vo veliteľskom zbore neustále klesal. To sa markantne prejavovalo najmä vo vojenských učilištiach päťdesiatych rokov. Napr. v Tankovom učilišti Klementa Gottwalda v riadnom ročníku 1951 – 1953, v ktorom bolo okolo 500 poslucháčov, neboli ani tri desiatky Slovákov! Slovákov v učilištiach bolo naozaj málo a nemohli početne nahradiť prirodzený aj neprirodzený úbytok slovenského živlu z armády.

Tieto skutočnosti sa celkom zákonite museli objaviť aj neskôr, pri štúdiu na Vojenskej akadémii (podľa vtedy nového systému, už ako vysokej vojenskej školy) a napokon pri ob-
sadzovaní vyšších a najvyšších veliteľských funkcií. Je celkom samozrejmé, že slovenských
kádrov nebolo a pri vyzdvihovaní tých, ktorí boli, nebola vždy voľba najšťastnejšia.

Na začiatku päťdesiatych rokov významne zasiahli do vývoja armády aj zákony (paragraf
37 a 39), podľa ktorých sa do armády získavali robotnícke kádre a záložní dôstojníci. Dosiaľ
nejestvuje hodnoverný pohľad, aké sa tu vytvárali podmienky pre uplatnenie slovenského
živlu. Môžeme iba dedukovať, na základe analógie súčasného stavu, že tiež nedobre. Aj tu
pravdepodobne Slováci prišli „skrátka“.

**Po neslávne známom IX. zjazde KSS (máj 1950) sa „buržoázny nacionalizmus“, kto-
rý údajne mal šarapatíť v strane a štáte, odráža aj v armáde.** Aj medzi vysokými dôs-
tojníkmi a generálmi – Slovákmi sa hľadajú „buržoázni nacionalisti“ a slovenský živiel tieto
deformácie opäť znateľne oslabujú.

Ak si uvedomíme celý povojnový historický proces uplatnenia či neuplatnenia sa Slová-
kov v armáde, je celkom samozrejmé, že sa musel zákonite odraziť v antipatii slovenského
živlu k vojenskému povolaniu ako takému, a táto antipatia prakticky pretrváva dodnes.

Nápravu bude možné dosiahnuť iba vtedy, keď sa dôsledne spoznajú historické korene,
príčiny a okolnosti tohto javu a keď sa vytvoria také podmienky, v ktorých uplatňovanie sa
tohto negatívneho javu nebude možné. Myslíme si, že dosiaľ sa to nestalo, že dosiaľ tomu
tak nie je.

História by sa nemala opakovať

Už neraz v minulosti sa tvrdilo, že v armáde je nedostatok kvalifikovaných, vojensky
a všestranne vzdelaných Slovákov, a preto ich nemožno určovať do významných veliteľ-
ských a iných funkcií. Pokúsili sme sa naznačiť, kde boli príčiny tejto zlej skutočnosti.
Napriek tomu však tvrdíme, že toto konštatovanie nebolo vždy na mieste. Slováci v armáde
predsa len sú (pozri M. Holub, AR č. 16). Mnohí z nich majú aj potrebné vzdelanie a všetky
ostatné predpoklady k výkonu zodpovedných funkcií. Preto ak sa teraz objavujú tvrdenia,
že uplatnenie slovenského živlu v armáde možno vyriešiť až v priebehu ďalších 10 – 15
rokov, treba takéto tvrdenie považovať nie za celkom správne.

Mnohé problémy sa dajú riešiť hneď a treba ich riešiť. Inak by sa vyššie uvedené, akási
kádrovacía formulka, mohlo stať zaklínadlom, ktoré prinesie vo svojich dôsledkoch nové
zlá, nové škody. A o tie nám predsa nejde, práve naopak. Preto sa domnievame, že v riešení
problému uplatnenia sa slovenského živlu vo veliteľskom zbore armády dvojnásobne platí
staré ľudové porekadlo: čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra. Je tu však ešte aj iná
„cesta“. Urobiť tento problém tajným či supertajným. Potom by ale skutočne nebolo možné
o ňom hovoriť a nemalo by zmysel hľadať cesty k jeho riešeniu.

A-revue, č. 2/1969, s. 12-13, článok Slováci v armáde.

Dokument č. 7

Týždenník *A-revue* prináša reakciu pplk. Františka Čermáka na článok mjr. F. Ščučku

Prečítal som si články v čísle 16 (od s. Holuba) i v čísle 22 – 23 z roku 1968 (od mjr. Ing.
Ščučku) týkajúce sa otázky národnostného zloženia dôstojníckeho zboru našej armády.
Článok s. Ščučku som si – ako to radil – prečítal iba dva razy. „Nenadskakoval“ som
síce na stoličke, ako to robil on pri čítaní state s. Holuba, ale nenašiel som v polemizujú-
com článku to, čo sám žiada: akési „súvislosti v obecnej rovine“, ktorými by sa problém
zloženia nášho veliteľského zboru vyriešil. Práve naopak. Po prečítaní článku s. Ščučku
„I česká matka“ som nadobudol dojem, že pokiaľ by otázku rovnomerného zloženia dôs-

tojníckeho zboru mali riešiť ľudia typu s. Ščučku, i za ďalších dvadsať rokov by sme boli na tom rovnako ako dnes. Ľudia podobní s. Ščučkovi by si našli vždy dosť subjektívnych dôvodov, prečo je správne, že je národnostné zloženie veliteľského zboru zrovna také, aké je. Jeden raz by poslušil argument, že na Slovensku je nižšia úroveň škôl, druhý raz by to bol nezáujem o vojenskú službu, po tretie by to mohol byť historický vývoj, a za ďalšie zase iný a iný dôvod.

K otázke vzdelania a záujmu o službu v armáde u príslušníkov slovenskej národnosti: v LU obor navigátorov, ktorý som absolvoval v roku 1950 – 1952, nás bolo v čate 24 frekventantov, z toho Slováci dvaja. Jeden skončil štúdium výtečne, druhý dobre. Vo VAAZ sme študovali v našej učebnej skupine deviati, z toho traja Slováci. Jeden z nich skončil školu ako absolútny výtečník a dvaja ako dobrí. V oboch prípadoch príslušníci slovenskej národnosti dosiahli v priemere lepších výsledkov, ako bol dosiahnutý celkový priemer skupiny. Je mi jasné, že tieto príklady nie je možné absolutizovať. Uvádzam ich preto, aby sa ani z druhej strany negatívne prípady v neprospech príslušníkov slovenskej národnosti neabsolutizovali. Z dlhoročnej praxe v armáde viem, že medzi príslušníkmi veliteľského zboru oboch našich národov existuje veľa vynikajúcich jedincov, ktorí dosahujú v práci dobré až veľmi dobré výsledky. Ale i o tých slabších pracovníkov sa pričiňujú príslušníci oboch našich národností.

Verím, že je dosť príslušníkov – dôstojníkov českej národnosti, ktorí aj problém národnostného zloženia veliteľského zboru chápu správnejšie než s. Ščučka. Najlepšou odpoveďou mu bol článok s. mjr. V. Jelínka v A-revui 24/1968.

A-revue, č. 3/1969, s. 28, článok Pseudoargumenty.

Dokument č. 8

Týždenník *A-revue* prináša kritiku staršieho dôstojníka Odd. operačnej a bojovej prípravy 3. motostreleckej divízie pplk. (neskoršieho plukovníka) Michala Gavalu na nedostatočné riešenie slovenskej otázky v čs. armáde

V článku M. Holuba „Slovenské mamičky, pekných synkov máte ...“ (AR 16/68) nenachádzam ani jediného slova, ktoré by sa dalo pokladať za nepravdivé alebo pochybné. Podarilo sa mu presne vystihnúť stav, aký v armáde v skutočnosti je. Jeho článok nie je zbytočným, ako vo svojom príspevku píše mjr. Ing. Ščučka. Ba naopak, je až príliš žiaducim a prepotrebným pre to, aby sa vydiskutovali otázky, o ktorých sa dávno nehovorilo a nesmeli hovoriť, lebo „narušovali morálne politický stav“.

Podľa článku mjr. Ščučku „I české matky“ (AR 22 až 23/68) sa vlastne nič nestalo, načo teda nariekať, načo sa sťažovať. Videl som žiadosti zasielané rehabilitačnej komisii MNO. Väčšina vojakov z povolania slovenskej národnosti – partizánov, účastníkov SNP i zahraničného odboja – bola z armády prepustených, kádrove, politicky i ináč znemožnených. Môžem poskytnúť s. Ščučkovi adresy plukovníkov generálneho štábu v zálohe, ktorí sú dnes murári, tesári a pod. Alebo adresy ľudí, ktorí po nezákonnom prepustení z armády museli zostať v českých zemiach, lebo nemali iného východiska. Tí by mohli vysvetliť, či bola alebo nebola slovenská národnosť pri hľadaní zamestnania na závažu.

Zvláštnu kapitolu v národnostných vzťahoch zaujíma používanie slovenčiny ako veliaceho jazyka. Pojem veliaca reč neznamena len možnosť v nej vydávať povely, ale zahrnuje celý rad otázok, ako vydávanie predpisov, rozkazov, nariadení atď. Mohol by mi niekto vysvetliť, prečo na zastávkach všetkých útvarov od Medzilaboriec po Cheb sú iba české nápisy? Prečo sú všetky pečiatky písané v češtine? Prečo nemáme československé vojenské časopisy, ale len časopisy české?

Pozornosť si zaslúži i úroveň národného povedomia u vojakov slovenskej národnosti slúžiacich s rodinami v historických zemiach. Nie je nijakou zvláštnosťou, ak sa dvaja Slováci rozprávajú po česky, lebo slovensky nevedia. Sú i prípady, že si niektorí dôstojníci – Slováci – nechali mená počeštiť. Stalo sa pravidlom odnárodnenie detí. Preto dávam klobúk dole pred Slovákmí žijúcimi tridsať i viac rokov v Amerike, ktorí si materinský jazyk zachovali a ešte ho naučili aj svoje deti.

Niektó namietne, že máme dosť generálov i iných funkcionárov slovenskej národnosti, ktorí mohli otázky rovnoprávnosti Čechov a Slovákov v armáde definitívne vyriešiť. To je pravda. Ale národnostné cítenie mnohého je závislé od toho, akú funkciu vykonáva, alebo koľko „berie“. Nepamätám sa, že by niekto z nich verejne vystúpil s podobným požiadavkom. Jednak ich tieto otázky už „nepálili“, jednak im hrozilo obvinenie z „nacionalizmu“.

Je tomu niekoľko rokov, čo sa metódy práce s vojakmi slovenskej národnosti zmenili. Už nemožno bez následkov robiť otvorenú protislovenskú kádrovú politiku. Preto sa robí politika iná. Napr. na štúdium sa „vyberie“ Slovák, ktorý nemá okrem snahy nič pozitívneho, aby mohol školu s úspechom dokončiť. Chýbajú mu základné predpoklady ku štúdiu, predovšetkým predbežné všeobecné vzdelanie (tzv. robotnícka politika“). Taký dôstojník ani po skončení štúdia nie je schopný rozširovať svoje vojenské vedomosti na základe znalostí získaných v škole a slúži za vzor Slováka, ktorý i napriek vysokoškolskému vzdelaniu je nespôsobilý zastávať zodpovednejšiu funkciu. Podobne na príkaz „prednostne vyzdvihovať Slovákov na vyššie funkcie“ sa napáchalo viac zla než osohu. Najhoršie je, že za tento stav nikto nenesie zodpovednosť. Viníme dobu a nie osoby. Doporučoval by som u hociktorého zväzku v českých zemiach k týmto otázkam urobiť prieskum mienenia Slovákov.

Pri realizovaní federácie je otázka zastúpenia Slovákov na rôznych úsekoch nášho života stále aktuálnejšia. Nevyhne sa jej ani armáda. A to i napriek tomu, že slovenské inštitúcie doposiaľ nijaký záujem o situáciu v tejto oblasti neprejavili. Na riešení národnostnej problematiky v podmienkach armády je smutné práve to, že sa Česi od nej dištancujú, akoby sa cítili urazení. Riešenie takejto závažnej úlohy len jednou stranou, t.j. Slovákmí, môže narobiť veľa škody a narušiť i tak naštrbené vzťahy.

Ja osobne som presvedčený, že za 15 – 20 rokov sa budeme na túto problematiku pozerat' v zásade ináč, reálnejšie, bez prehnanej citlivosti zo strany Slovákov a urazenosti zo strany Čechov. Aby tomu tak mohlo byť, treba predovšetkým napraviť krivdy a – otvorene povedané – i národnostné utláčanie Slovákov v armáde. Treba to robiť veľmi taktne, s pochopením jedného i druhého. Je však najvyšší čas už začať.

A-revue, č. 3/1969, s. 28, článok Čo narušuje vzťahy.

Dokument č. 9

Týždenník *A-revue* prináša anonymný názor mjr. C. D. na niektoré nuansy vo vzájomných česko-slovenských vzťahoch v čs. armáde

Môžem povedať, že asi do r. 1962 som žiadne problémy v národnostnej otázke v civilnom a vojenskom živote nevidel. Možno, že to bol ešte zbytok elánu od r. 1945, že všetko, čo sa robí, sa urobí v záujme obidvoch národov. Skryté narážky na toto téma som považoval za výstreľky jednotlivcov. Postupom času asi od r. 1963 som si začal uvedomovať, že nie urážky Slovákov zo strany jednotlivcov sú rozhodujúce. Horšie je dodnes trvajúce vedomé prehliadanie a poškodzovanie Slovákov, riadené až do konca roku 1967 zhora, zo štátnych orgánov, a podobne aj vo vojenskom živote: vedomé nevyzdvihovanie Slovákov do funkcií zhora až nadol, percentuálne zastúpenie vo funkciách, premiestňovanie útvarov zo Slovenska ...

Som ochotný kedykoľvek na rade príkladov svojej osoby i zo svojho najbližšieho okolia dokázať, akú mali a majú pozíciu Slováci v armáde. V pravidelnom hodnotení mám napr. záver, ktorý po dobu 6 rokov nebol realizovaný. Naproti tomu bol do školy poslaný súdruh českej národnosti. Alebo slová komisie, ktorá o mojom osude rozhodovala v r. 1966: „**Vy ste Slovák, vy by ste nám do Čiech nešli**“. Čiže buď rád, že ťa dávame na funkciu, v ktorej si v r. 1953 začínal. Alebo veta z konca roku 1967: „**Kdo se bude baviť o národnostní otázce, postaráme se o to, aby byl nežádoucí**“.

Ľudia, ktorí toto prevádzali, sú aj naďalej na svojich miestach, ako by sa nič nestalo. Preto si myslím, že Slovákom federácia pomôže v civilnom živote odstrániť hodne problémov, ale na vojne ešte dlho nie. Ako vieme, armáda sa vždy za civilným životom oneskoruje.

Chcel by som sa na národnostnú otázku poďať aj zo stránky povahových rysov alebo mentality oboch národov.

My, Slováci a Česi, máme dosť dobrých spoločných vlastností. Je to národná hrdosť, vyšší stupeň kultúry, úcta k minulosti a podobne. Ďalej šetrnosť, ktorá je u českého národa pestovaná skôr pre výlety, kúpu auta, u Slovákov k výstavbe rodinného domku a zabezpečenie rodiny.

Pracovitosť. U Čechov je to skôr vzťah k odbornej práci, u Slovákov – aj vinou zaostávania – vzťah k manuálnej práci.

Česi sa rýchlo zapália pre nejakú vec, ale zas rýchlo vychladnú. Slováci naproti tomu sa pomalšie získavajú pre nové, ale vytrvajú u toho, dajú skôr na skutky. Radi hovoria pravdu do očí, čo je, žiaľ, dodnes nebezpečné a škodlivé.

Ako Slovák si u Čechov cením väčšiu súdržnosť, väčšiu veselosť, aj zmysel pre poriadok a čistotu.

Uvedené veci sú väčšinou známe, ale ku škode oboch národov dosť málo zdôrazňované. Myslím, že obidve naše národy majú dostatok kladných vlastností, a čím sa budú lepšie poznať, tým sa budú lepšie zžívať dohromady.

Čo ma ale na obidvoch národoch mrzí, to je, že minulý systém v nás vychoval názor, že svedomitou prácou sa človek ďaleko nedostane. Sme asi jediný z vyspelejších štátov na našej zemi, kde sa nerobí žiadny alebo je len veľmi malý rozdiel medzi svedomitosťou a nesvedomitou prácou.

Myslím, že pre posudzovanie človeka v civilnom živote aj na vojne by malo byť rozhodujúce vzdelanie, prax, schopnosť uplatniť vzdelanie v praxi, vzťah k ľuďom a nie známosti, posedenie u piva a pod. Pretože vidím, že u nás sa o mnohých problémoch len teoretizuje, ale v praxi sa skoro nič nenapraví, som toho názoru, že mnoho vecí, teda aj národnostnú otázku so všetkými problémami a prežitkami, nevyriešime my, ale až budúcnosť, budúca generácia.

Neviem, či sú všetky moje názory správne. Ak uverejníte môj článok, neuvádzajte, prosím vás, moje meno, pretože Slováci sú stále ešte často nazývaní nacionalistami ...

A-revue, č. 5/1969, s. 22, článok Škoda oboch národov.

Dokument č. 10

Týždenník *A-revue* prináša reakciu mjr. A. Velčického na článok F. Ščučky.

V článku z AR 22 – 23 /68 „I česká matka“ mjr. Ing. Ščučka kritizuje stat' súdruha Holuba v AR 16/68 a poukazuje mimo iné na Martin, že v obchode nedostal to i ono. Som v Martine už nejakú desiatku rokov a pochopil som i iné posádky. V Martine je mnoho príslušníkov českej národnosti, ale sú len jediní, ku ktorým sa takto vystupovalo. Títo jediní – a zrejme k nim patrí i vyššie uvedený s. Ščučka – na každom kroku ukazovali svoju povýšenosť, nadutosť. Slováci sú na toto citliví. Tým chcem len poukázať, že práve títo ľudia zapríčinili a zapríčiňujú určitú nevraživosť medzi našimi národmi (nechcem rozvádzať celú štátnu politiku Novotného a spol.).

Takýmto ľuďom sa iste nepáči ani dnešná politika a vidia v nej i to, čo v nej není. Citujem výrok jedného, čo sa pohybuje okolo nich, a viem, že tlmočil slová svojho nadriadeného: „Teraz uvidíte, čo je Husákov buržoázny nacionalizmus v praxi“. Avšak že on bol jedným z tých, čo predvádzali – obzvlášť v armáde – nadutý šovinizmus už roky, to nevidí a nevidel.

Tiež som obyčajný odborník, t.č. bez inžinierskeho titulu, a čo sa týka škôl, nech súdruh Ščučka nežiada bližšie údaje. Bol by to ďalší zahanbujúci dôkaz o prehmatoch, ktoré sa robili voči Slovákom. Nedostatok skúsených vojakov – Slovákov tiež zdôvodňuje čudne. Vo vojenských bojujúcich jednotkách ich bolo dostatok (viď SNP, vojská v ZSSR atď.). Lenže Slováci neskoršie boli likvidovaní viacej ako Česi.

A-revue, č. 5/1969, s. 22, článok Komu sa nepáči dnešná politika.

A.MASKALÍK: DIE PROBLEMATIK DER VERTRETUNG DER SLOWAKEN IM OFFIZIERSKORPS DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN PRESSE DER JAHRE 1968–1969

Die gesellschaftliche Lockerung Mitte der 1960er Jahre markierte einen grundlegenden Wendepunkt in der Kaderpolitik des Offizierskorps der Tschechoslowakischen Volksarmee sowie in der Frage einer angemessenen Vertretung der Slowaken in dessen Reihen. Bereits ein Beschluss des Präsidiums des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (Präsidium des ZK der KPTsch) aus dem Jahr 1966 versuchte, mögliche Lösungswege aufzuzeigen. Es sollten wirksamere Maßnahmen ergriffen werden, insbesondere hinsichtlich der Ergänzung der Armee durch slowakisches Personal sowie der Verbesserung der umfassenden Betreuung und Ausbildung jener Soldaten, die außerhalb der Slowakei dienten. Der Anteil slowakischer Absolventen an den Offiziersschulen sollte auf 40 bis 50 % steigen, während der Abgang slowakischer Offiziere nicht mehr als ein Fünftel des Gesamtschwunds betragen durfte. In der Praxis bedeutete dies eine Reduzierung der freiwilligen Kündigungen vor Erreichen der Altersgrenze, die primär auf die Unmöglichkeit zurückzuführen war, den Dienst in der slowakischen Heimat zu verrichten. Angekündigt wurde zudem eine Erhöhung der Rekrutierungsquoten um 10 %. Ab dem Schuljahr 1967/1968 sollten mindestens 40 % der Schüler an den Offiziersschulen slowakischer Nationalität sein, in den Folgejahren bei Bedarf auch mehr. Ebenso wurde das Ziel bekräftigt, geeignete Slowaken für exponierte Positionen innerhalb der Armee zu finden, zu platzieren und zu fördern.

Das Problem der Gleichberechtigung der Slowaken verschärfte sich, als progressive gesellschaftliche Kräfte an Einfluss gewannen. Bereits im Januar 1968 nahmen diese Forderungen konkrete Formen an. Der gesellschaftliche Wandel intensivierte die Suche nach neuen Ansätzen zur Lösung der Nationalitätenfrage in der Armee, die nun offener diskutiert wurde als jemals zuvor seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs. Ein breites Spektrum an Problemen trat dabei zutage: von der Forderung nach Stärkung bzw. Wiederherstellung des Einflusses slowakischer Organe auf die Militärpolitik über die substanzielle Ausweitung des slowakischen Elements in den Zentralorganen bis hin zur Erhöhung der Anzahl an Einheiten und Verbänden auf slowakischem Territorium und der Wiedererrichtung nationaler slowakischer Einheiten. Der durch die Wiederherstellung der Redefreiheit geschaffene Raum ermöglichte eine kritische Aufarbeitung der vorangegangenen Periode. Dabei wurde offen auf die unzureichende Vertretung und die untergeordnete Stellung der Slowaken im Offizierskorps hingewiesen. Die Armeeführung führte eine „Gewissenserforschung“ durch und akzeptierte im Geiste des jüngsten Beschlusses des Präsidiums des ZK der KPTsch die Kritik an der bisherigen Praxis, mit der kein „erwünschter Fortschritt“ erzielt worden war. Die Forderung nach Verbesserung der Situation wurde als „äußerst notwendig und absolut berechtigt“ anerkannt.

Die Lockerung der gesellschaftlichen Atmosphäre und die Aufhebung der Zensur führten dazu, dass das Geschehen in der Armee unter genauer Beobachtung der Medien stand. In der militärischen wie auch zivilen Presse erschienen zahlreiche Interviews mit Vertretern der Armeeführung zu verschiedenen Aspekten des Armeeaufbaus. Die politisch sensible Nationalitätenproblematik konnte dabei nicht unbeachtet bleiben. In allen Militärtageszeitungen (*Obrana lidu*, *A-revue*, *Lidová armáda*) wurden unterschiedlichste Interviews, Meinungsbeiträge, Polemiken und Essays zu diesem Thema veröffentlicht. Auch hierin fehlten Hinweise auf inkonsistente Herangehensweisen in der praktischen Umsetzung oder Schlussfolgerungen über eine bewusste Diskriminierung der Slowaken nicht. Kritisiert wurde die Inkonsequenz bei Versetzungen in höhere Führungsebenen sowie bei der Entsendung zu Militärhochschulen. Viele dieser Beiträge blieben jedoch sehr subjektiv und boten nur wenige Lösungsansätze für die zuständigen Organe. Die vorliegende Materialstudie bietet einen Überblick über die interessantesten dieser Veröffentlichungen. Ihre Besonderheit liegt darin, dass ihre Autoren ausschließlich höhere Offiziere waren. Die Texte werden im Originalwortlaut – einschließlich grammatikalischer und stilistischer Mängel – publiziert, um ihren ursprünglichen Aussagewert zu bewahren, der die damalige Denkweise, Präsentation und damit auch das intellektuelle Niveau widerspiegelt.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archives sources

AP AČR Praha, f. Kádrové ročenky MNO.

NA Praha, f. Předsednictvo ÚV KSČ (1966 – 1971).

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Hlavní správa letectva a PVOS 1968.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Kádrová správa 1956 – 1969.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Sekretariát ministra 1968 – 1969.

Dobové a súčasné periodiká / Period Print

A-revue 1968 – 1969.

Lidová armáda 1968 – 1969.

Obrana lidu 1968.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/ Monographs

13. sjezd Komunistické strany Československa (31. května – 4. června 1966). Praha : Svoboda, 1966.

MASKALÍK, Alex. Reflexie národnostných vzťahov pri výstavbe vyššieho veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1969. In: ČAPLOVIČ, Miroslav – GONĚC, Vladimír – HOFMAN, Petr (eds.) Česko-slovenská historická ročenka, Brno – Bratislava: Academicus, 2009, s. 99 – 107.

PREČAN, Vilém. *V kradeném čase: výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993*. Brno : Doplněk, 1994.

ŠTAIGL, Ján. Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru československej armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*. Bratislava : Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, 1993, s. 214 – 239.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách /
Chapters in monographs, articles in journals**

MASKALÍK, Alex. Podklad pre Akčný program MNO z roku 1968 o národnostnej otázke. In: *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 4, s. 108 – 138.

MASKALÍK, Alex. Nástup nového trendu národnostnej výstavby ČSĽA po federalizácii Československa a jeho limity. In: *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 71 – 82.

MASKALÍK, Alex. *Úvahy o zavedení „národnostného kľúča“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády po skončení 2. svetovej vojny*. In: *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 115 – 124.

ŠTAIGL, Ján. *Česko-slovenská armáda na Slovensku v rokoch 1945 – 1992*. In: *Vojenská výchova, Trenčín*, 1995, č. 4, s. 67 – 78.

ŠTAIGL, Ján. Pokus o reformu v armáde v roku 1968. In: *Vojenská osвета*, 2006, roč. 3, s. 82 – 96.

O autorovi / About the author

Mgr. Alex Maskalík, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

e-mail: maskalikalex@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6640-0961>

PERSONÁLIE

SLUŽBA SKÚŠOBNÉHO PILOTA VO VOJENSKOM
TECHNICKOM A LETECKOM ÚSTAVE PRAHA
(1937)¹

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: Test Pilot at the Military Technical and Aviation Institute (1937). *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 95-116, Bratislava.

The topic addressed by the author is processed based on extensive research of contemporary archival materials, supplemented with information from scientific, scientific-popular, popular literature and contemporary press. First of all, it is based on the results of an in-depth analysis, followed by a comprehensive evaluation and processing of the information derived from the documents of personal nature. A distinctive role is played by the information the author drew from the flight notebook of Air Force Col. J. Trnka, issued for use in 1934, and his personal records, professionally managed in domestic and foreign specialised archives. This valuable information about his air service in the Czechoslovak military aviation in the last years of its activity in the broader historical context before the break-up of Czechoslovakia is supplemented by data from archival documents professionally managed in the Military Historical Archive Bratislava and the Military Central Archive – Military Historical Archive Prague. The topic in question is a unique probe approaching the life of a young officer of the Czechoslovak Air Force in the pre-war period.

Keywords: Czechoslovak military aviation; Military Technical and Aviation Institute, Prague; Július Trnka.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.5>

Poručík leteckého Július Trnka sa „rozlúčil“ s leteckým plukom 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ symbolicky 23-minútovým preletom na trati Piešťany – Vajnory, ktorý vykonal v predposledný júlový deň roku 1937.²

Dôvodom rozlúčky s jeho prvým materským leteckým plukom, kde prežil viac než dva úspešné roky služby v čs. vojenskom letecku, bolo trvalé pridelenie do pražského Vojenského technického a leteckého ústavu³, ktorého súčasťou sa od 1. januára 1933 stal Vojenský letecký ústav študijný⁴ ako jeho II. odbor (letecký). Tak, ako príslušníci a zamestnanci ostat-

¹ Pokračovanie štúdií autora pod názvom Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1934 – 1935), ktorá bola publikovaná v zborníku SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Život v službe vlasti, Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, s. 126 – 140; Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1935 – 1936). 2. časť. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 101 – 122; Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1936). 3. časť. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 4, s. 121 – 146; Rok 1937 – posledný rok služby Júliusa Trnku v leteckom pluku 3. (1937). In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 2, s. 127 – 148.

² Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 966, s. 140. Kópia v zbierke autora.

³ Spoločne s por. let. J. Trnkom „opustil“ piešťanský pluk aj skúsený pilot rtm. let. B. Bičišť. Podľa záznamov v jeho kmeňovom liste a vložke k prvopisu záznamu spôsobilosti za rok 1937 bol trvalo pridelený k výkonu služby vo VTLÚ dňom 31. júla 1937 a trvalo premiestnený od leteckého pluku 3 k VTLÚ (1. zbor) k 30. septembru 1937. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 166, čl. 1, šk. 9; VÚA – VHA Praha, osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín, kmeňový list a kvalifikačná listina B. Bičišťa, nar. 28. apríla 1906.

⁴ Vzduchoplatecký študijný ústav vznikol 1. mája 1922. Jeho veliteľstvo sídlilo v Pohořeckých kasárňach v Prahe. Podliehal Vzduchoplateckému odboru MNO ČSR. Jeho organizačnú štruktúru tvorili veliteľstvo

ných troch odborov ústavu⁵ a dvoch jeho samostatných zložiek, aj príslušníci a zamestnanci II. odboru (leteckého) sa zaoberali vlastnými študijnými prácami, ktoré im boli uložené v osobitnom programe ministerstva národnej obrany.

V súvislosti s obsahom programu treba uviesť, že náčelník hlavného štábu ho stanovoval každoročne za súčinnosti prednostov I. – V. odboru ministerstva národnej obrany, prednostu Kontrolného zboru vojenskej správy a veliteľa Vojenského technického a leteckého ústavu. Náčelník hlavného štábu jeho plnenie pravidelne kontroloval pri spoločných porádach s vyššie uvedenými funkcionármi. Počas týchto porád posudzoval potrebu a naliehavosť rôznych nariadení a opatrení (vecných aj osobných) potrebných k požadovanej činnosti ústavu. Výsledkom pracovných porád bolo uznesenie, v ktorom prednostom jednotlivých odborov stanovoval úlohy na zabezpečenie činnosti ústavu podľa ich kompetencie. Do chodu služby ústavu, za ktorý bol zodpovedný výhradne jeho veliteľ, však zložky ministerstva národnej obrany nezasahovali. Veliteľ ústavu o postupe pri realizácii týchto študijných prác, resp. činností informoval náčelníka hlavného štábu prostredníctvom prednostu príslušnej zložky ministerstva národnej obrany. Pri realizácii prác určených programom udržiaval priamy styk so zložkami ministerstva národnej obrany, medzi ktoré patrili aj odbor činností realizovaných ústavom. Oproti tomu s vojenskými útvarmi priamo nekomunikoval. Túto komunikáciu viedol len s vedomím príslušnej zložky ministerstva národnej obrany. Rovnako nebol za ústav oprávnený bez súhlasu príslušnej zložky ministerstva národnej obrany samostatne uzatvárať záväzky, resp. vojenskú správu na výkon vedecko-výskumných činností. Takéto záväzky mohol uzatvárať len s vedomím a súhlasom vecne príslušnej zložky ministerstva národnej obrany.⁶

Pre priblíženie činnosti II. odboru (leteckého) Vojenského technického a leteckého ústavu Praha v roku 1937, t. j. v roku premiestnenia J. Trnku k tomuto výskumnému pracovisku čs. brannej moci, možno použiť uvedené informácie o návšteve prezidenta republiky Dr. Edvarda Beneša⁷ dňa 13. januára 1937 v priestoroch ústavu v Letňanoch. V tento zimný deň sa mal

ústavu, hospodárska správa, pomocná rota, technická sekcia, motorová sekcia, zdravotnícka sekcia, meteorologická sekcia (od VII./1923) a preberacia správa. Od 23. novembra 1923 bol Vzduchoplavecký študijný ústav premenovaný na Vojenský letecký ústav študijný. Od novembra 1927 bolo veliteľstvo ústavu premiestnené do Letňan. Vojenský letecký ústav študijný bol najskôr podriadený Leteckému odboru MNO ČSR. Od 1. januára 1927 podliehal 3. odboru (leteckému) MNO ČSR. Organizačnú štruktúru opäť tvorilo veliteľstvo ústavu, hospodárska správa, pomocná rota, technická sekcia, motorová sekcia, zdravotnícka sekcia, meteorologická sekcia (do VII./2028), navigačná sekcia (od VI./1926), letecké dielne (od XI./1925), pokusná letka, (od III./1925), rádiotelegrafné laboratórium (od IX./1925), ústredný sklad (od III./1925) a preberacia správa. V apríli 1928 bola vykonaná ďalšia reorganizácia ústavu, ktorá stanovila jeho novú organizačnú štruktúru. Po nej ústav tvorili veliteľstvo ústavu, hospodárska správa, technická správa, oddelenia I. až VII., pokusná letka, letecké dielne a ústredný sklad. V septembri 1938 mal II. odbor (letecký) nasledovnú organizačnú štruktúru a personálne obsadenie: prednosta odboru – plk. tech. zbroj. sl. let. RTDr. Ing. Karel Bucháček; 1. oddelenie (aerodynamické) – pplk. tech. zbroj. sl. let. Ing. Karel Mráz; 2. oddelenie (konštrukčné) – pplk. tech. zbroj. sl. let. Gustav Benesch; 3. oddelenie (materiálové) – pplk. tech. zbroj. sl. let. Jan Žváček; letecký skúšobný oddiel – pplk. let. Karel Mareš. STEHLÍK, Eduard. Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938. In: *Historie a vojenství*, 1997, roč. 46, č. 3, s. 110; FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938. Praha : Libri, 2006. s. 701 – 703, s. 719.

⁵ Vojenský technický a letecký ústav Praha tvorili okrem II. odboru (leteckého) nasledovné odbory a samostatné zložky: I. odbor (zbrojný), III. odbor (technický), IV. odbor (chemický), ako aj ženijné oddelenie a zdravotnícka skupina. VÚA – VHA Praha; f. MNO (1918 – 1939), spisy prez., ročník 1936, inv. č. 15879, Sign. 87-1-1, šk. 11497.

⁶ VÚA – VHA Praha; f. MNO (1918 – 1939), spisy prez., ročník 1936, inv. č. 15879, Sign. 87-1-1, šk. 11497.

⁷ Prof. PhDr. et JUDr. Edvard BENEŠ (28. máj 1884, Kožlany – 3. september 1948, Sezimovo Ústí). Významná osobnosť československých dejín, spoluzakladateľ československej štátnosti, generálny tajomník Československej národnej rady, minister zahraničia Československej republiky, predseda Zhromaždenia Spoločnosti

počas návštevy oboznámiť nielen so stavom a výsledkami čs. vojenského leteckého výskumu, ale aj s jeho nedostatkami.⁸ O tom, že návšteva bola personálnym zložením sprievodu na vrcholnej úrovni, vypovedá skutočnosť, že sprievod tvorili minister národnej obrany František Machník⁹, prednosta Vojenskej kancelárie prezidenta republiky div. gen. Ing. Silvester Bláha¹⁰ a jej príslušník plk. gšt. Josef Eret¹¹. V areáli ústavu ho už očakávali generálny inšpektor čs. brannej moci arm. gen. Jan Syrový¹², náčelník Hlavného štábu čs. brannej moci arm. gen. Ludvík Krejčí¹³, náčelník francúzskej vojenskej misie arm. gen. Louis-Eugène Faucher¹⁴ a prednosta III. odboru MNO div. gen. Ing. Jaroslav Fajfr¹⁵. Pred vstupom do budovy ústavu

národov, predseda vlády Československej republiky a prezident Československej republiky. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. s. 52 – 54.

⁸ *Letectví*, měsíční ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII, s. 4 – 5.

⁹ František MACHNÍK (30. apríl 1886, Nebřehovice, dnes Česká republika – 21. november 1967, Ždánice, ČSR). Čs. politik, v medzivojnovom období aj minister národnej obrany (1935 – 1938) a poslanec Národného zhromaždenia republiky Československej za Republikánsku stranu poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu (agrárik). FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 398.

¹⁰ Silvestr BLÁHA (31. december 1887, Zvole, okr. Žďár nad Sázavou, dnes Česká republika – 6. november 1946, Praha, Česká republika). FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 60.

¹¹ Josef ERET (30. október 1892, Červený Hrádek, dnes Česká republika – 15. marec 1973, Washington, D. C., USA). Príslušník Vojenskej kancelárie prezidenta republiky (1935 – 1937). FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 207 – 208.

¹² Jan Bohumír SYROVÝ (24. január 1888, Třebíč, dnes Česká republika – 17. október 1970, Praha, Česká republika). Významná osobnosť čs. vojenských dejín. Účastník 1. svetovej vojny v radoch Českej družiny, neskôr v radoch Čs. streleckého pluku 1 a 1. streleckého pluku čs. légii v Rusku. Účastník bojov pri Zborove, kde utrpel vážne zranenie oka. V rámci čs. légii v Rusku dosiahol významných veliteľských funkcií. Poslednou z nich bola funkcia veliteľa Čs. vojska na Rusi. Taktiež bol povýšený do generálskej hodnosti (1918). V predmníchovskej čs. armáde zastával významné veliteľské funkcie. Počas okupácie bol pod policajným dohľadom. Po skončení 2. svetovej vojny bol škandalizovaný ako kolaborant. V roku 1947 postavený pred Národný súd, ktorý ho odsúdil na 20 rokov väzenia. V roku 1960 bol z väzenia prepustený na základe amnestie. Napriek vysokému veku bol po prepustení z väzenia nútený ešte dva roky pracovať ako nočný strážnik, aby mu bola priznaná penzia. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 603-603.

¹³ Ludvík KREJČÍ (17. augusta 1890, Tuřany u Brna – 9. februára 1972, Ústí nad Orlicí). Významná osobnosť čs. vojenských dejín. Účastník 1. svetovej vojny v radoch c. a k. rakúsko-uhorskej armády, od r. 1917 príslušník čs. légii v Rusku. Po návrate do vlasti významný predstaviteľ čs. brannej moci (veliteľ divízie, Zemský vojenský veliteľ v Košiciach, náčelník Hlavného štábu, hlavný veliteľ čs. brannej moci). Účastník 2. odboja, väznený v koncentračnom tábore Terezín (1941 – 1942). Po skončení vojny formálne prijatý do čs. armády a následne penzionovaný (1947). Po nástupe totality 1948 degradovaný na vojaka (1950) a bola mu odobratá aj penzia (1953). V roku 1969 priznaný čiastočný dôchodok. Hodnosť armádneho generála mu vrátili posmrtné v r. 1990. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 348.

¹⁴ Louis-Eugène FAUCHER (8. októbra 1874, Saivres, Francúzsko – 30. marca 1964, Saint-Maixent-l'École). Účastník 1. svetovej vojny aj 2. svetovej vojny. V Československu od februára 1919 do decembra 1938. Od februára 1926 až do konca jeho pôsobenia v Československu náčelník Francúzskej vojenskej misie v Republike československej a poradca ministra národnej obrany. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 212 – 213.

¹⁵ Jaroslav FAJFR (pôvodné priezvisko PFEIFER) (5. marca 1883, Louny – 8. augusta 1974, Praha). Účastník 1. svetovej vojny v radoch c. a k. rakúsko-uhorskej armády (1914 – 1916). Od r. 1917 príslušník čs. légii v Rusku. Naposledy velil 1. ľahkému delostreleckému pluku, s ktorým sa vrátil do vlasti. V čs. brannej moci postupne velil ľahkému delostreleckému pluku 1, 1. poľnej delostreleckej brigáde, Veliteľstvu zemského delo-

ho čakali veliteľ ústavu, div. gen. Dr. František Kolařík¹⁶, zástupca veliteľa ústavu, brig. gen. Ing. Jaroslav Matička¹⁷, veliteľ II. odboru (leteckého), plk. tech. zbroj. let. RTDr. Ing. Karel Bucháček¹⁸ a ďalší dôstojníci. Div. gen. Dr. František Kolařík ho po prijatí hlásení veliteľa ústavu, zástupcu veliteľa ústavu, veliteľa II. odboru, veliteľa objektov ústavu a dozorného dôstojníka oboznámil v priestoroch spravodajskej sály leteckého skúšobného oddielu v obsiahlej prednáške s celkovým stavom leteckej techniky a smermi, ktorými by sa mala ďalej vyvíjať. Po nej pokračoval mjr. tech. zbroj. let. Gustav Benesch, ktorý vrchného veliteľa čs. brannej moci informoval o nových svetových trendoch v leteckých konštrukčných smeroch. Po skončení prednášok v spravodajskej sále ústavu pokračoval program návštevy prehliadkou aerodynamickéj skúšobne, kde mu predstavili prednostu aerodynamického oddelenia

strelectva v Košiciach, III. odboru (leteckému) MNO. Za brannej pohotovosti bol ustanovený do funkcie veliteľa letectva Hlavného štábu. Počas okupácie Čiech a Moravy sa podieľal na odbojovej činnosti. Po skončení 2. svetovej vojny bol aktivovaný, ale následne bol penzionovaný. V roku 1949 bol zatknutý a spoločne s gen. Ing. Františkom Nosálom a gen. Josefom Peškom odsúdený za vyzvedačstvo na 12 rokov väzenia. V roku 1954 prepustený z väzenia na amnestiu. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 211.

¹⁶ MontDr. Ing. František KOLAŘÍK (1881 – 1950). Účastník 1. svetovej vojny v radoch c. a k. rakúsko-uhorskej armády (1914 – 1915). Od roku 1917 príslušník čs. légii v Rusku (1917 – 1920). Po návrate do vlasti penzionovaný. Od roku 1922 prijatý do čs. brannej moci v hodnosti plukovníka vzduchoplavectva. Najskôr vykonával funkcie na MNO (1922 – 1924), potom veliteľ Vojenského technického ústavu (1925 – 1932) a veliteľ Vojenského technického a leteckého ústavu (1933 – 1939). Po okupácii Čiech a Moravy penzionovaný. V máji 1945 účastník pražského povstania. Po oslobodení škandalizovaný za údajnú kolaboráciu. Jeho meno bolo čiastočne očistené, ale do čs. armády nebol povolaný. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 338.

¹⁷ Jaroslav MATIČKA (1882 – 1970). Účastník 1. svetovej vojny v radoch c. a k. rakúsko-uhorskej armády (1914 – 1915). Príslušník čs. légii v Rusku (1915 – 1917) a čs. légii vo Francúzsku (1917 – 1918). Po návrate do Československa príslušník čs. brannej moci. V roku 1921 na vlastnú žiadosť penzionovaný. Po štyroch rokoch v civile aktivovaný v hodnosti plukovníka letectva. Od októbra 1926 veliteľ Vojenského leteckého ústavu študijného. V máji 1928 vymenovaný do generálskej hodnosti. Od januára 1933 ustanovený za zástupcu veliteľa Vojenského technického a leteckého ústavu. Po okupácii Čiech a Moravy penzionovaný. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 403 – 404.

¹⁸ RTDr. Ing. Karel BUCHÁČEK (3. februára 1888, Praha – 1968). Absolvent reálneho gymnázia a Vysokého učenia technického v Prahe, odbor strojnictvo. Pracoval ako konštruktér v Prahe, Viedni, Brne, Berlíne a Mnichove. Účastník 1. svetovej vojny v radoch c. a k. rakúsko-uhorskej armády, kde dosiahol hodnosť poručíka vzduchoplavectva (1915 – 1918). Od 7. novembra 1918 prijatý do činnnej služby v čs. vojsku v hodnosti poručíka. Od 22. septembra 1919 preložený do „neaktivity“ na základe výnosu MNO. Následne komisár ministerstva verejných prác. Od 1. augusta 1920 opäť nastúpil do činnnej služby ako prednosta študijného referátu MNO. Počas služby v čs. brannej moci bol menovaný, resp. povýšený na kapitána (1. augusta 1920), štábného kapitána (26. mája 1922), majora (2. decembra 1926), podplukovníka (27. marca 1930) a plukovníka (1. júla 1935). Počas služby v predvojnovej čs. brannej moci sa podieľal na vzniku Vojenského leteckého ústavu študijného. Okrem štábných funkcií na MNO vykonával funkcie veliteľa plukovného parku leteckého pluku 3, zemského leteckého skladu I, prednostu II. odboru (leteckého) Vojenského technického a leteckého ústavu a veliteľa Ústredného leteckého skladu. Počas okupácie bol prevedený do pôsobnosti ministerstva školstva a národnej osvety ako vrchný radca archívnej a knižničnej služby. Účastník Pražského povstania, kde mal byť zranený (priestrel nohy). 26. mája 1945 nastúpil do činnnej vojenskej služby vo Vedeckom leteckom ústave. 15. októbra 1945 ustanovený za veliteľa Vedeckého leteckého ústavu. 31. januára 1947 premiestnený k MNO a ustanovený za zástupcu prednostu V. odboru. 1. februára 1948 preložený do výslužby. VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kmeňový list K. Bucháčka, nar. 3. februára 1888; FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 73 – 74; RAJLICH, Jiří. *Príslušníci rakousko-uhorského letectva z českých zemí. Members of the Austro-Hungarian Air Force from the Czech Lands*. Disertační práce v studijním oboru: Historie/obecné dějiny. Univerzita Karlova Filozofická fakulta Ústav světových dějin. 2018. [Online]. Dostupné na: <http://www.vrtulnik.cz/y5/disertacni_prace_rajlich.pdf>.

pplk. tech. zbroj. let. Ing. Karla Mráza, prednostu aerodynamického laboratória, vrchného technického komisára Ing. Dr. Václava Smolařa¹⁹ a prednostu vrtuľovej skupiny kpt. tech. zbroj. let. Ing. Vincenca Hacuru²⁰. Potom si vypočul výklad o podstate a účele aerodynamických skúšok a ďalšom smerovaní tohto odborného pracoviska do budúcnosti. Po skončení prehliadky aerodynamickej skúšobne a krátkom občerstvení v dôstojníckej jedálni II. odboru pokračoval v prehliadke motorovej skúšobne, kde ho previedol prednosta motorového oddelenia pplk. tech. zbroj. let. Ing. Jan Žváček a prednosta motorovej skúšobne škpt. tech. zbroj. let. Ing. Josef Havránek. Pre prezidenta republiky tu pripravili prehliadku leteckých motorov vyrábaných vo vtedajšom Československu.²¹ Prednosta motorového oddelenia následne podal prezidentovi republiky informácie o prezentovaných motoroch a úsilí vtedajších konštruktérov na ďalšom vývoji leteckých motorov. Skúšobňou pohonných látok a mazadiel – jedinečným pracoviskom svojho druhu v Československu – ho previedol technický úradník Ing. Václav Suchý. Potom sa ujal slova prednosta II. odboru plk. tech. zbroj. let. RTDr. Ing. Karel Bucháček, ktorý ako projektant hlavného zariadenia motorových brzd a novej skúšobne pre motory chladené vzduchom predstavil moderné pracovisko ústavu zodpovedné za skúšky leteckých motorov. Po krátkej návšteve automobilovej skúšobne patriacej III. odboru VTLÚ, ktorou prezidenta republiky previedol škpt. Ing. Josef Hornek, pokračoval v prehliadke ústavu. Ukončil ju v priestoroch leteckého skúšobného oddielu, kde ho privítal mjr. let. Ján Ambruš²², budúci Trnkov

¹⁹ Prof. Ing. Dr. Václav SMOLAŘ (20. október 1903, Jičín, dnes Česká republika – 27. apríl 1993, Brno, Česká republika). Absolvent Vysokej školy strojného a elektrotechnického inžinierstva pri ČVUT v Prahe a Ecole Supérieure d'aéronautique v Paríži (1928). Letecký konštruktér, vedecký pracovník a vysokoškolský pedagóg. Dostupné na: <<https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil-osobnosti&load=21855/>>.

²⁰ Ing. Vincenc HACURA (18. september 1904, Prostějov – máj 1976, Praha). Absolvent Českej vysokej školy technickej v Brne, odbor strojný (1922 – 1926). V rokoch 1926 až 1930 navštevoval vojenský inžiniersky internát (vojenská inžinierska kolej) v Prahe. Gázista čs. brannej moci od 21. júna 1930, keď bol ako vojak – chovanec vojenského inžinierskeho internátu vymenovaný za poručíka. Od 12. augusta 1930 do 11. októbra 1930 na 2-mesačnej stáži v Hlavnom leteckom sklade v Olomouci. Po jeho skončení pridelený do učebného kurzu pre letectvo na Českom vysokom učení technickom v Prahe. Následne pokračoval ako asistent v tomto kurze. Od 15. decembra 1932 príslušník Vojenského leteckého ústavu skúšobného v Letňanoch, resp. Vojenského technického a leteckého ústavu (VTLÚ), kde pracoval v odbore aerodynamiky. V neskoršom období sa špecializoval na výskum leteckých vrtúľ v rámci vrtuľovej skupiny II/1. odd. VTLÚ. V rokoch 1936 – 1939 prednášal ako honorovaný docent na Českej vysokej škole technickej v Brne. Počas obdobia neslobody zotrval na zreorganizovanom ústave až do konca vojny, keď sa zapojil do Pražského povstania. V povojnovom období pokračoval v službe v čs. armáde, kde opäť pracoval vo výskume leteckých vrtúľ. Aktívnu službu v čs. armáde ukončil 30. júna 1954, keď bol prepustený do zálohy v hodnosti inžiniera podplukovníka. Potom pokračoval ako referent pre vedecký výskum v odbore vrtúľ v Leteckom výskumnom ústave v Letňanoch. Autor viacerých patentov so zameraním na letecké vrtule. Taktiež autor, resp. spoluautor vedeckých prác v oblasti aerodynamiky a vrtúľ. VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina Ing. Vincenca Hacuru; krátky osobný spis Ing. Vincenca Hacuru; FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 692.

²¹ Predovšetkým boli prezentované tieto letecké motory: Atom, Mikron, A Pegassus II, Sagitta a K-14 (Walter, továrna na automobily a letecké motory, a. s.); ESV-650/750 ks a Baby (ČKD, a. s.); RK 17 a HS-Ydrs (Avia); ZoD 260 ks (Čs. zbrojovka Brno, a. s.). *Letectví*, měsíční ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII, s. 5; NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1983, s. 216 – 227; 229 – 230.

²² Ján AMBRUŠ (19. máj 1899, Gorne Mitropole, Bulharsko – 21. január 1994, Chicago, USA). Príslušník c. a k. rakúsko-uhorskej armády (1915 – 1918), čs. armády (1918 – 1939, 1939 – 1948) a slovenskej armády (1939). Účastník čs. zahraničného odboja na Západe (1939 – 1945). V rokoch 1946 – 1948 poslanec Národného zhromaždenia za Demokratickú stranu. Od marca 1948 až do svojej smrti žil v exile. V rámci rehabilitácie po novembri 1989 mu bola vrátená hodnosť brig. gen. a 10. decembra 1991 bol povýšený na genplk. v. v. *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Hl. red.: Láník, Jaroslav; ved. slov. časti: Čaplovič, Miloslav; Praha – Bratislava : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 12 – 13;

priamy nadriadený. Napriek tomu, že plánovaný čas návštevy vypršal, prezident republiky si vypočul v priestoroch hangáru leteckého skúšobného oddielu Ambrušov výklad o stave leteckých zbraní a všeobecného výstroja vrátane rádia. Pritom využil výstavku zbraní a výstroja používaného vo vojenskom letectve. Prezident republiky si pozrel s nefalšovaným záujmom aj pripravenú pevnostnú (lámáciu) skúšku lietadla Letov Š 32²³ a dynamickú (vibračnú) skúšku oceľového nosníka. Po krátkej prehliadke meracej stanice pokračoval v ceste na letiskovú plochu, kde si pozrel najnovšie typy čs. lietadiel. Po prehliadke sa rozlúčil s hlavnými funkcionármi Vojenského technického a leteckého ústavu, pričom vyjadril svoje uznanie za prácu jeho príslušníkov a civilných zamestnancov.²⁴ Dobová tlač komentovala jeho návštevu nasledovne: „Bylo radostné pro všechny příslušníky letectva sledovati během prohlídky svého nejvyššího armádního velitele s jakým nevšedním zájmem a pochopením sledoval dnešní stav leteckého výzkumnictví. Nedbal časového vymezení pro prohlídku a když konečně s jednohodinovým opožděním se loučil s představiteli VTLÚ a II. odboru, projevil své uznání a přesvědčení, že v Letňanech není naposled.“ Redaktor mesačníka *Letectví* na záver článku o návšteve E. Beneša vo Vojenskom technickom a leteckom ústave s poľutovaním konštatoval: „Jest jen jedné věci litovati, že při této příležitosti nemohl se nejen p. prezidentovi a p. ministrovi, ale i ostatním předním představitelům armády předvésti skutečný stav našeho let. výzkumnictví představovaného II. odborem, srovnal jej so soudobým let. výzkumnictvím zahraničným a prokázati tím dnešní nedostatky a bolesti. Doufáme, že při příští návštěvě, kterou pan president přislíbil, bude již letňanský ústav zbaven starostí, které mu dnes brání, aby se plně rozvinul.“²⁵

Ako už bolo spomenuté vyššie, J. Trnka mal v rámci tohto samostatného vojenského ústavu plniť náročnú výkonnú leteckú službu skúšobného pilota pod priamym velením mjr. let. Jána Ambruša, veliteľa pokusnej letky leteckého skúšobného oddielu.²⁶ V rámci pokusnej letky leteckého skúšobného oddielu, na čele ktorého stál pplk. let. Karel Mareš²⁷, mohol

²³ Letov Š-32 s trojicou hviezdicových motorov Walter „Mars“ bol určený na prepravu piatich pasažierov a dvoch členov posádky. Jedno z piatich vyrobených kusov lietadla prešlo pevnostnou skúškou krídla, ktorá preukázala bezpečnostný násobok len 2,8. NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1983, s. 48 – 50.

²⁴ *Letectví*, mesačník ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII, s. 4 – 5.

²⁵ *Letectví*, mesačník ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII, s. 5.

²⁶ Podľa čl. 59 č. 7 Zborníka dôverných výnosov ministerstva národnej obrany, ročník 1932 patril letecký skúšobný oddiel do podriadenosti II. odboru (leteckého). Jeho úlohou bol výkon skúšok pre ústav. Pre úplnosť možno uviesť, že II. odbor (letecký) mal tri oddelenia: aerodynamika; letecké konštrukcie a balóny (aj palubné a fotografické prístroje); letecké motory. Poslednou organizačnou zložkou bola konštrukčná kancelária. VÚA – VHA Praha; f. MNO (1918 – 1939), spisy prez., ročník 1936, inv. č. 15879, Sign. 87-1-1, šk. 11497.

²⁷ Karel MAREŠ (11. januára 1898, Tábor – 18. júna 1960, Kosova Hora, okr. Sedlčany). Účastník 1. svetovej vojny v radoch c. a k. rakúsko-uhorskej armády (1917 – 1918). 28. januára 1918 padol do zajatia na talianskom fronte. Od 2. februára 1918 príslušník čs. légii v Taliansku. Po návrate do vlasti pokračoval v službe v čs. brannej moci. V roku 1922 absolvoval kurz leteckého pozorovateľa. O rok neskôr bol prevedený od pešieho vojska k letectvu, kde zotrval až do konca jeho vojenskej kariéry. Počas služby v predvojnovom čs. vojenskom letectve zastával rôzne funkcie (technický pobočník veliteľa pluku, učiteľ v leteckej škole, veliteľ kurzu, veliteľ pilotnej školy elementárnej, veliteľ bombardovacej letky, veliteľ perute, veliteľ skúšobného oddielu II. odboru VTLÚ Praha). V tomto období absolvoval aj pilotný výcvik. V odbornej verejnosti bol známy aj ako úspešný športový pilot (napr. získal 2. miesto v III. ročníku Závodu krajin Malej dohody a Poľskom v roku 1929). Po rozbití Československa sa zapojil do domáceho ilegálneho hnutia, kde aktívne pôsobil až do 3. dekády apríla 1940, keď bezprostredne pred zatknutím ilegálne opustil Protektorát Čechy a Morava. V čs. zahraničnom odboji používal krycie meno „Toman“, aby uchránil svoju rodinu pred nemeckými represáliami. Po príchode do Francúzska bol 3. júna 1940 vymenovaný za veliteľa čs. leteckej skupiny v Agde. Po kapitulácii Francúzska odplával na čele čs. letcov na lodi

uplatniť nielen svoje pilotné zručnosti a technické vedomosti, ktoré nadobudol v uplynulých rokoch, ale pod dohľadom skúsených pilotov – príslušníkov pražského Vojenského technického a leteckého ústavu – zdokonaľovať svoj talent leteckého akrobata. Vzorom pre jeho ďalšiu kariéru mu mohol byť nielen jeho rodák J. Ambruš²⁸, ale aj veliteľ oddielu plk. let. K. Mareš²⁹. K osobe tohto skúseného dôstojníka letectva je potrebné uviesť, že ho jeho priamy nadriadený, prednosta II. odboru (leteckého) Vojenského technického a leteckého ústavu plk. tech. zbroj. let. RTDr. Ing. K. Bucháček, hodnotil v roku príchodu J. Trnku k ústavu, ako pracovitého, iniciatívneho a nebojácného dôstojníka letectva s veľmi logickým myslením, dôsledného a bystrého.³⁰

Podľa zápisov v Trnkových osobných záznamoch bol trvalo pridelený k výkonu služby vo Vojenskom technickom a leteckom ústave dňom 31. júla 1937.³¹ Jeho pridelenie k výkonu služby bolo zmenené na premiestnenie o dva mesiace neskôr, 30. septembra 1937. Napriek tomu, že dochované Trnkove spomienky sú pri popise jeho služby v čs. vojenskom letectve pred rozbitím Československa veľmi stručné a dostatočne nedokumentujú jeho vojenskú kariéru v tomto historickom období, na premiestnenie od piešťanského leteckého pluku k pražskému technickému a leteckému ústavu si spomínal takto: „Z Vajnora som si podal žiadosť na preradenie do leteckého študijného ústavu v Prahe, kde som sa aj dostal a dostal som sa za veliteľa skúšobného oddelenia leteckého výstroja, palubných prístrojov, vybavenia kabíny,

Apapa do Veľkej Británie. Po prijatí do britského Kráľovského letectva bol v hodnosti Wing Commander ustanovený za veliteľa 311. čs. bombardovacej perute. Okrem organizátorskej a veliteľskej práce pri sformovaní bojovej jednotky absolvoval aj 6 bojových letov nad okupovanou Európou. Za svoju činnosť bol vyznamenaný leteckým záslužným krížom (DFC). Po odovzdaní funkcie veliteľa perute bol v hodnosti plk. let. premiestnený k študijnej skupine MNO ČSR v Londýne, kde sa pripravoval na plnenie úloh vo vojenskej diplomacii. Pri plavbe do ZSSR, kde mal prevziať úlohy plk. let. J. Berounského, bola jeho loď potopená nemeckým letectvom. K. Marešovi sa podarilo zachrániť. Z ľadového oceánu ho zachránili námorníci z lode Copenland. 1. októbra 1942 prevzal funkciu zástupcu náčelníka Čs. vojenskej misie v ZSSR. V rámci svojej činnosti sa zaslúžil o sformovanie čs. vojenských jednotiek v ZSSR. Po skončení 2. svetovej vojny pokračoval v službe v čs. povojnovej armáde, kde postupne zastával funkcie veliteľa 1. leteckej divízie, dočasného zástupcu veliteľa 1. leteckej oblasti, prednostu V. odboru MNO ČSR, veliteľa leteckého tylu MNO – HŠ veliteľstva letectva. 1. februára 1949 mu bola udelená dovolenka pred odchodom do výslužby a na jeho žiadosť bolo začaté superarbitračné konanie. 1. novembra 1949 bol prepustený do výslužby. Vzhľadom na jeho neuspokojivý zdravotný stav mu bol priznaný invalidný dôchodok. Napriek zásluhám v boji proti fašizmu mu bola 3. novembra 1950 odňatá hodnosť brig. gen. v. v. V ďalších rokoch pokračovalo jeho prenasledovanie, ktoré vyvrcholilo vystaňovaním z bytu a odobratím invalidného dôchodku. Rehabilitácie sa nedočkal, pretože zomrel už ako 61-ročný. 13. apríla 1990 mu bola v rámci rehabilitácie vrátená hodnosť brigádneho generála. VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina K. Mareša nar. 3. novembra 1898; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Hl. red.: Lánik, Jaroslav; ved. slov. časti: Čaplovič, Miloslav; Praha – Bratislava : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 187 – 188.

²⁸ KUČERA, Pavel. Od pokusné letky VLÚS po Letecký zkušební oddíl VTLÚ. Letové zkoušky ústavu dvacátých a třicátých let a osobnosti pilotů. In: PLAVEC, Michal a kol. *Než si podmaníme vzduch. Zalétávací a zkušební piloti a letecké výzkumné ústavy*. Praha : Národní technické museum, Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 29, 2012, s. 75 – 77.

²⁹ KUČERA, Pavel. Od pokusné letky VLÚS po Letecký zkušební oddíl VTLÚ. Letové zkoušky ústavu dvacátých a třicátých let a osobnosti pilotů. In: PLAVEC, Michal a kol. *Než si podmaníme vzduch. Zalétávací a zkušební piloti a letecké výzkumné ústavy*. Praha : Národní technické museum, Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 29, 2012, s. 74 – 75.

³⁰ VÚA - VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina K. Mareša nar. 3. novembra 1898 za rok 1937, s. 2.

³¹ J. Trnka nastúpil službu v leteckom skúšobnom oddiele II. odboru (leteckého) VTLÚ dňa 2. augusta 1937. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 210 zo 16. septembra 1937, čl. 10, šk. 3.

ako kyslíkových prístrojov a podobne.“³²

Pre zachovanie historickej pravdy je potrebné uviesť, že záznam o jeho ustanovení do tejto funkcie sa nenachádza v jeho osobných záznamoch. Zároveň tieto tvrdenia jednoznačne vylučujú dochované dobové záznamy týkajúce sa personálneho obsadenia funkcií v leteckom skúšobnom oddiele.

Vzhľadom na jeho budúcu činnosť ako skúšobného pilota treba zdôrazniť, že v tomto období už v rámci II. odboru (leteckého) Vojenského technického a leteckého ústavu prevažovalo sofistikovanejšie posudzovanie letových vlastností skúšaných typov lietadiel. Dôraz sa kládol na zaznamenávanie a následné podrobné vyhodnocovanie údajov zo snímacích prístrojov umiestnených v lietadle. Typickým príkladom tohto vedeckého prístupu, ktorý eliminoval možný subjektívny názor skúšobného pilota, boli letové meracie skúšky amerického cvičného dvojlopníka Curtiss Fledgling, pri ktorom bola venovaná osobitná pozornosť zaznamenaným parametrom ovládateľnosti, s dôrazom na prednejšiu centráž, ako bola používaná pri domácich typoch lietadiel.³³

Prvý let po príchode k novej materskej jednotke absolvoval v stredu 3. augusta 1937. Podľa pokynov svojho nadriadeného najskôr vykonal dva štarty a pristátia so stíhacím lietadlom B-534-2. Jeho úlohou bol nácvik okruhu. Oba lety pod poradovými číslami 967 a 968 trvali celkom 9 minút. Potom absolvoval ešte jeden let v kabíne toho istého lietadla. Po 20-minútovom lete si ho do svojho zápisníka letov zaznamenal ako „Orientačný“. O deň neskôr vo výkonnej leteckej službe pokračoval, keď s lietadlom v zápisníku letov označeným ako „Curtiss“ absolvoval sedem štartov a pristátí s celkovou dobou letu 22 minút.³⁴ Na základe

³² V osobnom spise J. Trnku sa uvádza, že v dobe od 1. augusta 1937 do 31. decembra 1938 a 1. januára 1939 do 19. marca 1939 vykonával funkciu veliteľa 2. skúšobnej skupiny a skúšobného pilota vo Vojenskom technickom a leteckom ústave v Letňanoch. V osobnom zázname z júna 1945, ktorý bol vyhotovený pri Trnkovom premiestnení k vojenskej leteckej oblasti 4 a je súčasťou jeho kmeňového listu uloženého vo VÚA – VHA Praha, sa uvádza v popise vojenskej služby do 15.III.1939 nasledovné: ... „37 - 15.III.1943 [správne 1939 - PŠ] vTLK [správne VTLÚ - P.Š.] - Letňany – zaliet.[avaci] pilot a zást.[upca] velit.[eľa] skúš.[obného] odd.[elenia].“ Na základe analýzy organizačnej štruktúry Vojenského technického a leteckého ústavu je zrejmé, že v prípade Trnkových spomienok zo 70. rokov minulého storočia „zařadovao“ neúprosny čas. Taktiež zápisy z povojnového obdobia sú nepresné. Jeho tvrdenia o výkone riadiacej – veliteľskej funkcie po príchode k VTLÚ nemajú oporu v jeho kvalifikačnej listine z roku 1937, kde sa uvádza aj nasledovné: „c) Funkce | přidelen II. odb. – LZO – VTLÚ.“... „IV.12: Dosud samostatne nevelel“... „IV.14: Jako mladší důstojník velmi dobře upotřebitelný za vedení staršího důstojníka“. Na základe dochovanej kvalifikačnej listiny z roku 1938 sa však môžeme domnievať, že už v druhom roku služby vo VTLÚ vykonával funkciu prvého dôstojníka 2. skupiny leteckého skúšobného oddielu. K tomuto tvrdeniu nás „navádza“ zápis v predmetnej kvalifikačnej listine v bode IV.12: Velmi schopný jako první důstojník skupiny LSO. Hodnotenie spracoval škpt. let. František Semerád, velitel II. skupiny leteckého skúšobného oddielu II. odboru VTLÚ. Takže nevykonával nielen funkciu zástupcu veliteľa LSO, ktorú zastával mjr. let. J. Ambruš, ale ani funkciu veliteľa II. skupiny LSO, ktorú vykonával škpt. let. F. Semerád. Letectví. Měsíční ilustrovaná revue; roč. XVII, 1937, leden, s. 5; VÚA – VHA Praha; f. MNO (1918 – 1939), spisy prez., ročník 1936, inv. č. 15879, Sign. 87-1-1, šk. 11497; VÚA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina J. Trnku, kvalifikačná listina, časť II, rok 1938, s. 3.; VÚA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; osobný spis J. Trnku, s. 3, por. č. 19; VHA – VHÚ Bratislava, zbierka spomienok a životopisov, pr. č. ŠZX-103 – plukovník letectva v zálohe Július Trnka, s. 4.

³³ KUČERA, Pavel. Od pokusné letky VLÚS po Letecký zkušební oddíl VTLÚ. Letové zkoušky ústavu dvacátých a třicátých let a osobnosti pilotů. In: PLAVEC, Michal a kol. *Než si podmaníme vzduch. Zalétávací a zkušební piloti a letecké výzkumné ústavy*. Praha : Národní technické museum, Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 29, 2012, s. 77.

³⁴ Do kabíny „Curtissa“ sa vrátil 13. októbra 1937, keď najskôr zaujal sedadlo pozorovateľa pri 3-minútovom prelete z Letňan na továrenské letisko Avie v Čakoviciach. Lietadlo pilotoval des. Ján Očenáš, jeho rodák zo Slovenska. Pri spätočnej „cestě“ do Letňan si pozície vymenili. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 970-976, s. 141, resp. por. č. letu 1180-1181, s. 167. Kópia v zbierke autora.

d'alších záznamov v jeho zápisníku letov možno konštatovať, že týmito letmi ukončil svoj „zácvik“ na novom pôsobisku a začal plniť stanovené výskumné úlohy ako skúšobný pilot. Ešte v ten istý deň zasadol do pilotnej kabíny Š-328-121, aby spoločne s por. let. Ing. Arnoldom Kochlöffelom vykonali let za účelom skúšky vrtule s lepenými lamelami. Skúšobný let trvajúci 109 minút vykonali na trase Praha – Hradec Králové – Liberec – Pardubice – Kladno – Praha.³⁵ Deň po tomto lete sadol do kabíny „Šmolika“³⁶ opäť, aby spoločne s škpt. tech. zbroj. let. Rudolfom Hudecom³⁷ vykonali skúšku dýchacieho prístroja. J. Trnka počas tohto letu dosiahol výšku 6000 m. Po splnení stanovenej služobnej úlohy bezpečne pristál po 55 minútach letu na vzletovej a pristávacej ploche domovského letňanského letiska. Týmto letom jeho výkonná letecká služba toho dňa neskončila, pretože vo večerných hodinách absolvoval päť nočných letov s celkovou dobou letu 38 minút.³⁸

Na základe analýzy stránok Trnkovho zápisníka letov možno konštatovať, že ho po príchode do Vojenského technického a leteckého ústavu čakala bohatá výkonná letecká služba. Napríklad 6. augusta 1937 vykonali šesť štartov a pristátí na najmodernejšej a najvýkonnejšej stíhačke čs. vojenského letectva typu B-534, keď najskôr počas štyroch letov nacvičoval „Okruh“ a potom počas dvoch letov „Bojové obraty“.³⁹ O deň neskôr si do zápisníka letov zapísal výškový let v trvaní 24 minút, počas ktorého so stíhačkou B-534-2 dosiahol výšku 6000 m. Rovnakú úlohu plnil aj 9. augusta 1937, keď s tým istým lietadlom dosiahol rovnakú výšku pri 16 minút trvajúcom lete. Po návrate do Letňan vykonali s 35-ročným rtm. let. Jaroslavom Pertlíčkom⁴⁰ trojminútový prelet „Curtissa“ do Kbel.

V prípade jednomotorového dvojplôšníka označeného ako „Curtiss“ išlo s najväčšou pravdepodobnosťou o americké lietadlo typu Curtiss N2C-1 Fledgling; KUDLIČKA, Bohumír. Exoti československého letectva. Curtiss N2C-1 Fledgling. In: *Letectví + kosmonautika*, 2008, roč. 84, č. 9, s. 34 – 38; Curtiss N2C Fledgling. Dostupné na: <<https://www.valka.cz/Curtiss-N2C-Fledgling-t236179#652849>>; KUČERA, Pavel. Od pokusné letky VLÚS po Letecký zkušební oddíl VTLÚ. Letové zkoušky ústavu dvacátých a třicátých let a osobnosti pilotů. In: PLAVEC, Michal a kol. *Než si podmaníme vzduch. Zalétávací a zkušební piloti a letecké výzkumné ústavy*. Praha: Národní technické museum, Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 29, 2012, s. 77.

³⁵ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 977, s. 141. Kópia v zbierke autora.

³⁶ Rozumej – Letov Š-328-121.

³⁷ Ing. Rudolf HUDEC (7. augusta 1904, Suchdol, okres Blansko – dátum smrti neznámy). Absolvent Českého vysokého učenia technického, odbor strojného inžinierstva (1927 – 1930) a 1-ročného štúdia leteckého inžinierstva v Nationale Supérieure de l'Aéronautique v Paríži (1937 – 1938). V rokoch 1927 až 1931 navštevoval vojenskú inžiniersky internát (vojenská inžinierska kolej) v Prahe. Gázista čs. brannej moci od 28. februára 1931, keď bol ako vojak – chovanec vojenského inžinierskeho internátu vymenovaný za poručíka. Príslušník čs. brannej moci v rokoch 1931 – 1939 a 1945 – 1954. V období okupácie Čiech a Moravy prednosta motorovej skúšobne Štátného výskumného a skúšobného ústavu. V povojnovej čs. armáde dosiahol hodnosť plukovníka. VÚA – VHA Praha, f. Vojenský technický a letecký ústav Praha, Domáci rozkaz VTLÚ č. 99 zo 4. mája 1939, čl. 1 – Prejmenování, inv. č. 10, šk. 3; Agentura personalistiky AČR Praha, f. osobní spisy vojáků z povolání, osobné záznamy plk. Ing. Rudolfa Hudeca, nar. 7. augusta 1904.

³⁸ Konkrétne vykonali jeden nočný orientačný let na A-100-20 v trvaní 29 minút. Pozíciu pozorovateľa zaujal des. Ján Očenáš. Po pristátí nastúpil do kabíny stíhacieho lietadla B-534-75, kde počas d'alších 4 štartov a pristátí nacvičoval okruh. Posledný z týchto letov bol Trnkovým jubilejným stým nočným letom. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 979-983, s. 142. Kópia v zbierke autora.

³⁹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 984-989, s. 142 – 143. Kópia v zbierke autora.

⁴⁰ Jaroslav PERTLÍČEK (23. novembra 1902, Sadská, okres Poděbrady – dátum smrti neznámy). Príslušník čs. brannej moci od 1. októbra 1922. Absolvent školy pre výchovu rotmajstrov z povolania pešieho vojska v Košiciach (1925). V letectve od 14. septembra 1924, keď bol premiestnený k leteckému pluku 3. Počas viac než 7-ročnej služby v tomto leteckom pluku bol postupne výkonným rotmajstrom letky, dielovedúcom v dielni plukovného parku a rotmajstrom dielovedúcom v dielni pomocnej lety. V tomto čase absolvoval aj stáž v továrni na lietadlá Aero (1. február – 19. február 1927) a továrni na motory Walter Jinonice (21. február –

Jeho pozorovateľ rtm. let. J. Pertlíček v Kbeloch zostal a do materských Letňan sa vrátil s „Curtissom“ s novým pozorovateľom des. Jánom Očenášom.^{41,42} Deň „uzavrel“ letom na A-100-20, keď preskúšal kompas LK 17.⁴³ V ďalších dňoch absolvoval niekoľko výškových letov, pri ktorých s B-534 dosiahol výšku 6000 m. V pozícii skúšobného pilota plnil aj ďalšie výskumné úlohy: preskúšanie rýchlomeru Jaeger⁴⁴, preskúšanie leteckých kompasov LK 17, LK 20, LK 22 a Klevin 36, preskúšanie francúzskej vrtule Ratier, preskúšanie gyroskopického umelého horizontu viacerých výrobcov či olejových teplomerov. V tomto období nachádzame v jeho zápisníku letov aj prvý záznam o nácviku bojových obrátov na lietadle Ba 122⁴⁵, s osobitným zaznamenaním „letu na chrbte“.⁴⁶

O tom, že výkonná letecká služba v sebe skrývala aj mnohé úskalía, vypovedá tragická udalosť, ktorá sa odohrala v predposledný augustový deň roku 1937. V tento deň vykonala 2-členná posádka tvorená por. let. J. Trnkom (pilot) a ppor. prez. sl. Ing. Václavom Ošťáda-

12. marec 1927). Od 1. januára 1932 premiestnený od leteckého pluku 3 k Zemskému leteckému skladu 3 v Nitre, kde opäť vykonával funkciu dielovedúceho v rôznych výrobných oddeleniach. 30. júna 1937 premiestnený k Vojenskému technickému a leteckému ústavu Praha, kde bol od 1. júla 1937 vrchným mechanikom Leteckého skúšobného oddielu. V tomto služobnom zaradení zotrval do 20. februára 1938, keď bol najskôr trvalo pridelený a 31. marca 1938 aj premiestnený k Leteckému skladu 1. Od 15. mája 1939 na dovolenke na neurčito v dôsledku likvidácie čs. brannej moci. 1. november 1939 preložený do výslužby. Počas okupácie Československa technický úradník v ČKD Praha. 5. mája 1945 nastúpil do služby v skupine škpt. Ing. Šimůnka vo Vysočanoch. Po skončení 2. svetovej vojny slúžil v čs. armáde do 1. marca 1950, keď bol v hodnosti príporčíka letectva preložený do zálohy. VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina práp. Jaroslava Pertlíčka.

⁴¹ Ján OČENÁŠ (29. októbra 1913, Bzovík – 22. septembra 1940, Bratislava). Zomrel na následky leteckej nehody, ktorá sa odohrala dňa 22. septembra 1940 na letisku Vajnory. Podľa vyšetrovania, ktoré viedol mjr. let. Justín Ďurana, rtk. J. Očenáš vzlietol z vajnorského letiska ako vedúci 3-členného roja, aby spoločne s čat. Jánom Nemcom a čat. Františkom Štauderom nacvičovali bojové obraty. Po skupinovom cvičnom nálete na zoraďovaciu stanicu vo Vajnoroch sa roj rozdelil a piloti individuálne nacvičovali bojové obraty vo výške cca 1000 m. Vedúci roja J. Očenáš po nácviku bojových obrátov urobil simulovaný útok na vajnorské letisko a ďalej pokračoval v nácviku bojových obrátov. Po nácviku opäť „zaútočil“ na letisko vo Vajnoroch. Po ňom vykonal ďalší cvičný nálet smerom na Račisdorf. Po nálete na Račisdorf opäť priletel nad letisko Vajnory, na ktoré urobil ďalší simulovaný nálet. Počas výkruhu nad zemou vo výške asi 30 m až 50 m pravdepodobne pri nedostatku potrebnej rýchlosti sa jeho B-534-207 „zviezla“ po krídle k zemi, kde došlo k tragickej havárii. VHA Bratislava, f. HVV 1939 – 1940, ročník 1940, spisy obyčajné, č.j.215336, šk. č. 153; RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 1. zv. Bratislava : Magnet-Press Slovakia s MO SR, 1999, s. 62; Dostupné na: « <https://www.vets.cz/vpm/17377-hrob-jano-ocenash> ».

⁴² Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 992-993, s. 143. Kópia v zbierke autora.

⁴³ Čs. letectvo používalo letecké kompas, ktoré vyrábala firma na prístroje a navigačné pomôcky Ing. Ladislav Kadlec. Napríklad čs. vojenská správa zakúpila pre potreby vojenského letectva kompas LK 14, resp. „Kadlec 14“. Do špeciálneho vybavenia čs. letectva ho zaviedla ako štandardný letecký kompas vzor 34 pre viacmiestne lietadlá. Kompas vz. 34 sa vyznačoval dômyselnou, robustnou a ľahkou konštrukciou. *Letecký vodorovný kompas vz. 34*. Dostupné na: « <https://www.vhu.cz/exhibit/letecky-vodorovny-kompas-vz-34-vyr-c-5038/> ».

⁴⁴ V zápisníku letov uvádzaný aj ako Jäger. Z uvedeného zápisu nie je možné zistiť, či ide o výrobok leteckej divízie francúzskej spoločnosti Jaeger, resp. licenčný výrobok spoločnosti Vincenc Hodek, Letecké prístroje. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 999, s. 144. Kópia v zbierke autora; DUDA, Theodor. *Letecké prístroje. Díl I. Letecké palubní přístroje*. (Prístroje pro kontrolu chodu motoru a vrtule). Praha : Česká matice technická, 1947, s. 33; Informácie o histórii francúzskej spoločnosti Jaeger dostupné na: « <https://hrodanet.com/les-compteurs-jaeger/> ».

⁴⁵ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1053, s. 151. Kópia v zbierke autora.

⁴⁶ V budúcnosti tento prvok (obrat) vysokej pilotáže častokrát využíval pri verejných prezentáciách svojho pilotného umenia.

lom⁴⁷ (pozorovateľ) skúšobný let s lietadlom Letov Š-528-1⁴⁸. V rámci skúšok vrtule Ratier mali vykonať výškový let na dostup až do výšky 8000 m, a to pri konštantnej doprednej rýchlosti 140 km/h. Počas letu mal J. Trnka zapisovať všetky potrebné údaje pre vyhodnocovanie záznamov registračných prístrojov. Pri zostupe mal vykonať v jednotlivých tisícoch metrov trojminútový horizontálny let za účelom zistenia teploty vzduchu. Pozorovateľ V. Ošťádal mal za úlohu zaznamenávať počas celého skúšobného letu teploty hláv valcov motora. V prípade, že by zaznamenal nárast teploty valcov nad povolenú hodnotu, mal na to upozorniť pilota. Vzhľadom na skutočnosť, že skúšobný let sa mal uskutočniť vo väčších výškach, obaja letci boli vybavení samostatnými dýchacími prístrojmi a zimným leteckým výstrojom. V súvislosti s výškovým letom treba spomenúť skutočnosť, že v prípade V. Ošťádal išlo už o jeho piaty let vykonaný za týmto účelom. Podľa meracích prístrojov umiestnených v lietadle skúšobný let prebiehal bez mimoriadnych udalostí až do výšky 7000 m, keď V. Ošťádal vykonal posledné meranie. J. Trnka po dosiahnutí tejto letovej hladiny pokračoval v plnení úlohy až do stanovenej výšky 8000 m a potom začal zostupovať. Výškový let zakončil bezpečným pristátím po 75 minútach letu na materskom letisku o 10.41 h.⁴⁹ Po pristátí v Letňanoch však zistil, že V. Ošťádal sedí v neprirodzenej polohe na pozorovateľskom sedadle a nejaví známky života. Po jeho vyťahnutí z lietadla začali s oživovaním. Na miesto pristátia bol privolaný ppor. MUDr. M. Hladiš, lekár II. odboru Vojenského technického a leteckého ústavu, ktorý pokračoval v jeho oživovaní. O 13.20 h, po dohode s mjr. MUDr. Jaroslavom Zieghartom⁵⁰ a kpt. MUDr. Jaroslavom Hronom, privolanými príslušníkmi leteckého pluku 6 a leteckého pluku 1 „T. G. Masaryka“, túto činnosť ukončil. Telo mŕtveho V. Ošťádal bolo následne odvezené na ošetrovňu Vojenského technického a leteckého ústavu.

Počas následného vyšetrovania⁵¹, ktoré bolo vykonané ešte v ten istý deň, škpt. let. Fr. Semerád, veliteľ II. skupiny leteckého skúšobného oddielu, ktorý obom letcom nariadil

⁴⁷ Ing. Václav OŠŤÁDAL (4. máj 1912, Kolšov, okres Zábřeh – 30. august 1937, Praha). Absolvent Českej vysokej školy technickej v Brne, odbor strojný inžinierstvo. Absolvent školy na dôstojníkov letectva v zálohe, oddelenie technikov vo Vojenskom leteckom učilišti v Prostějove s výborným hodnotením (v poradí 1. z 19 frekventantov). Do hodnosti ppor. prez. sl. menovaný 1. februára 1937. Jeho poslednou kmeňovou jednotkou bola letka 37 leteckého pluku 3 „Generála letca M. R. Štefánika“. VA – CR MO SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov, Kmeňový list ppor. prez. sl. Ing. V. Ošťádal, nar. 4. mája 1912.

⁴⁸ Prototyp lietadla Š-528 vznikol v januári 1935 prestavbou lietadla Š-428. Prvýkrát bol zalietnutý 7. februára 1935. Potom bol až do marca 1935 upravovaný podľa výsledkov týchto skúšok. Stroj poháňal dvojvieddicový 14-valec Gnome-Rhône „Mistral Major“ 14Krsd. NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, s. 56 – 57; VRANÝ, Jiří. *Letov Š-328. 1. díl. od Š-328 po Š-528*. Nevojsice : Jiří Jakab, 2004, s. 21; ŠUMICHRAS, Peter – ANĎAL, Jozef. *Letov Š-328 a Š-528*. HT model speciál No 910. Poprad : HT model, 2004, s. 3.

⁴⁹ Podľa výpovede škpt. let. Františka Semeráda stroj Š-528-1 odštartoval z letiska v Letňanoch o 9.26 h a pristál o 10.41 h. VÚA – VHA Praha, Protokol z výpovede škpt. let. Fr. Semeráda z 30. augusta 1937; Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1065, s. 152. Kópia v zbierke autora.

⁵⁰ Na s. 47 *Schematizmu Československej brannej moci* je uvedený ako mjr. zdrav. Jaroslav Cikhart, letecký pluk 6. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:7becd0d4-327d-414b-8850-1512180b13a1?page=uuid:d1597dd0-c1a2-11d1-bbfb-000d606f5dc6&fulltext=osobni%20vestnik>>.

⁵¹ Vyšetrovaciu komisiu tvorili pri výsluchu škpt. let. Františka Semeráda: pplk. let Karel Mareš, veliteľ leteckého skúšobného oddielu (predseda), kpt. let. Václav Kanta, svedok, npor. let. František Kučera, zapisovateľ. Pri výsluchu J. Trnku bolo zloženie komisie nasledovné: pplk. let Karel Mareš, veliteľ leteckého skúšobného oddielu (predseda), škpt. let. František Semerád, veliteľ II. skupiny leteckého skúšobného oddielu, kpt. let. Václav Kanta, člen, npor. let. František Kučera, zapisovateľ. VÚA – VHA Praha, Protokol z výpovede škpt. let. Fr. Semeráda z 30. augusta 1937, Príloha k č. j. 14.066 Dův-II.37 z 30. augusta 1937; VÚA – VHA Praha, Protokol z výpovede por. let. J. Trnku z 30. augusta 1937, Príloha k č. j. 14.066 Dův-II.37 z 30. augusta 1937.

predmetný výškový let, uviedol vo svojej výpovedi, že posádka pred letom na neho pôsobila dobrým dojmom, na žiadnom z nich nepozoroval nič, čo by mohlo byť dôvodom, aby rozkaz na let nevydal. Podľa jeho úsudku boli obaja letci svieži a schopní danú úlohu splniť. Taktiež mu nebolo hlásené ani nemal vedomosť o ničom, čo by bolo na „závadu vykonania nariadeného letu“. Obaja členovia posádky sa po prijatí rozkazu na let podpísali do knihy letov. Na záver zdôraznil, že V. Ošťádal mal písomné povolenie vykonať päť letov v rámci skúšok vrtule Ratier. Štvoricu týchto letov vykonal v auguste ako výškové lety. Posledný z nich vykonal 19. augusta 1937 do výšky 7000 m. Škpt. let. Fr. Semerád zdôraznil na záver svojej výpovede, že V. Ošťádal sa po každom pristátí z týchto letov cítil zdravotne dobre a pri používaní dýchacieho prístroja necítil žiadnu únavu.⁵²

J. Trnka pri výsluchu pred komisiou vypovedal, že správanie, ako aj vzhľad V. Ošťádal boli normálne. Žiadnu indispozíciu na ňom nevidel. Skúšobný let prebiehal bez mimoriadnych udalostí, v súlade s vydaným rozkazom na let. Počas celého letu nespozoroval, že by V. Ošťádal dával nejaké znamenie. Až pri vystupovaní z lietadla si všimol, že pozorovateľ sedí v sedadle pripútany, so zvesenou hlavou. Na tvári mal dýchací prístroj a v sedadle bolo všetko v poriadku. J. Trnka hneď nariadil, aby V. Ošťádal vyzdvihli zo sedadla a začali s umelým dýchaním. Zároveň bol zavolaný lekár. Na záver svojej výpovede vyslovil domnienku, že V. Ošťádalovi sa dýchacia maska odchýlila pri zapisovaní údajov z teplomerov a ten si pri práci neuvedomil, že nedostáva kyslík a bezvedomie ho prekvapilo. Taktiež zdôraznil, že v zimnom leteckom výstroji a s nasadenou maskou dýchacieho prístroja sa nemohol vytočiť dozadu tak, aby videl až na sedadlo pozorovateľa. Preto nemohol počas letu sledovať činnosť pozorovateľa.⁵³

Komisia po skončení vyšetrovania dospela k jednohlasnému úsudku, že smrť ppor. prez. sl. Ing. V. Ošťádal nastala nepredvídanou zhodou okolností, bez akéhokoľvek cudzieho zavinenia.⁵⁴ Podľa lekára II. odboru (leteckého) Vojenského technického a leteckého ústavu pravdepodobne nastala jeho smrť následkom náhlej zástavy srdca vplyvom výšky a chladu pri výškovom lete. Ani včasná a účelná lekárska pomoc nezabránila smrti, hoci boli použité všetky známe prostriedky.⁵⁵

Na záver tohto smutného prípadu treba uviesť, že strata života mladého muža bola aj pre československé letectvo o to bolestivejšia, že ppor. prez. sl. Ing. V. Ošťádal bol jedným z najlepších mladých technikov letectva.⁵⁶

⁵² VÚA – VHA Praha, Protokol z výpovede škpt. let. Fr. Semeráda z 30. augusta 1937, Príloha k č. j. 14.066 Dův-II.37 z 30. augusta 1937.

⁵³ VÚA – VHA Praha, Protokol z výpovede por. let. J. Trnku z 30. augusta 1937, Príloha k č. j. 14.066 Dův-II.37 z 30. augusta 1937.

⁵⁴ VÚA – VHA Praha, Protokol o prvej obhliadke a o zistení okolností súvisiacich s úmrtím ppor. prez. sl. Ing. V. Ošťádal z 30. augusta 1937. VTLÚ Praha, č. p. 2dův.-37 z 30. augusta 1937.

⁵⁵ VÚA – VHA Praha, Lékařský nále z 30. augusta 1937.

⁵⁶ VÚA – VHA Praha, Úradná správa č. 39 z 31. augusta 1937 – Náhla smrť vojenského inžinýra pri výškovom lete (správa spracovaná III./1.odd. MNO ČSR).

Pre úplnosť možno uviesť, že vojenský pohreb ppor. prez. sl. Ing. V. Ošťádal sa uskutočnil 3. septembra 1937 v Postřelmově pri Zábřehu na Morave. Na základe rozkazu veliteľa Vojenského technického a leteckého ústavu div. gen. Ing. Dr. F. Kolaříka sa ako deputácia na pohrebe zúčastnili nasledovní príslušníci jeho II. odboru (leteckého): mjr. Dr. Josef Jedlička, por. let. Július Trnka a rtm. let. Jaroslav Pertlíček. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 198 z 2. septembra 1937, čl. 15, šk. 3.

Spomienku Ing. V. Ošťádalovi venovali aj v septembrovom čísle mesačníka „*Letec*“, v ktorom uviedli: „Naše plachtařská obec utrpěla těžkou ztrátou předčasným odchodem svého nadšeného spolupracovníka Ing. V. Ošťádal, který 30. srpna zemřel při výškovém lete, podlehnuv náhle srdeční slabosti. Ač odešel mlád, ve věku 25 let, zanechal po sobě několik konstrukcí letadel, závažný kluzák BO-31, větroně VSB-35 a VSB-

J. Trnka sadol po tomto tragickom dni do kabíny lietadla už na druhý deň. Opäť to bolo lietadlo Š-528-1, s ktorým deň predtým letel s nešťastným V. Ošťádalom. S týmto dvojpláštníkom vykonal dva lety v trvaní 43 minút. Neletel sám, pretože pozorovateľské sedadlo zaujal škt. tech. zbroj. let. R. Hudec.⁵⁷ Týmito letmi sa v ten deň neskončila jeho výkonná letecká služba, pretože v posádke s kpt. let. V. Kantom vykonal prelet na trase Letňany – Kbely. Po pristátí v Kbeloch vykonal skúšku prístroja „Maximall“.⁵⁸ Po jeho skúške v trvaní 33 minút sa vrátili na letisko v Letňanoch.⁵⁹

V nasledujúcich dňoch si do zápisníka letov zapísal lety nielen ako pilot, ale aj ako pozorovateľ. Napríklad 2. septembra 1937, po skúške motora „ČKD“⁶⁰ v B-534.139, zhadzoval padáky z kabíny trojmotorového lietadla Avia F-VIIb-3m. Sedem minút trvajúci let vykonal s bývalým príslušníkom piešťanského leteckého pluku rtm. let. B. Bičišťom.⁶¹ Po splnení tejto úlohy sa vrátil do kabíny ako pilot, aby pri 14-minútovom lete s B-122-7 nacvičoval leteckú akrobáciu, ktorá sa mu „pomaly dostávala pod kožu“. Druhý septembrový deň ukončil štvoricou nočných letov s B-534-75.⁶²

O tom, že Trnkova výkonná letecká služba ako pilota leteckého skúšobného oddielu bola oproti službe stíhacieho pilota v leteckom pluku značne odlišná, vypovedajú zápisy v jeho zápisníku letov. Išlo nielen o súbor úloh, ktoré plnil ako skúšobný pilot, ale aj o rôznorodosť leteckej techniky, ktorú pri plnení týchto úloh používal. Napríklad len počas druhého mesiaca jeho služby vo Vojenskom technickom a leteckom ústave pilotoval šesť typov lietadiel zaradených do leteckého parku čs. vojenského letectva, resp. o ktorých zavedení sa reálne uvažovalo. Konkrétne išlo o nasledovné typy lietadiel: B-122, B-534, Š-528, Š-328, A-100 a E-39. V porovnaní s tým – ako stíhací pilot letky 37 pilotoval počas posledného roku služby v leteckom pluku 3 zväčša len najmodernejšie lietadlo čs. vojenského letectva – stíhacie lietadlo B-534.⁶³ Bohužiaľ, v jeho zápisníku letov nachádzame len strohé záznamy dokumentujúce plnenie rôznych výskumných úloh s rôznymi typmi lietadiel. Neumožňujú nám nadobudnúť reálny obraz o rozsahu študijných prác, ktoré boli II. odboru Vojenského technického a leteckého ústavu uložené vo zvláštnom programe ministerstva národnej obrany. Na zažltnutých stránkach Trnkovho zápisníka letov nachádzame tieto záznamy: napr. 6.9.1937: Š-528-1; účel letu a jeho vykonanie: Ratier⁶⁴; B-534-11: účel letu a jeho vykonanie: Scieie potrubie (3 lety); 7.9.1937: A-100-1: účel letu a jeho vykonanie: Sperry; 9.9.1937: B-534; účel letu a jeho vykonanie: motor ČKD.

37, z nichž na prvom byl docílen národní rekord na dálku, a posléze v soutěži poctěný návrh větrone DO-1. Doprovodili jsme ho na poslední cestě, dokončíme práci jím započatou a zachováme památku nejkrásnější.“ *Letic*, měsíčník věnovaný zpoučarizování letectví, 1937, ročník XIII, č. 9, s. 142.

⁵⁷ Prvý let má v zápisníku letov označený ako „okruh“, druhý ako „Basse“. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1067-1068, s. 153. Kópia v zbierke autora.

⁵⁸ Vzhľadom na strohý popis v Trnkovom zápisníku letov sa môžeme len domnievať, že mohlo ísť o niektorý z výrobkov nemeckej firmy Maximall-Apparatefabrik, Paul Willmann GmbH, Berlin.

⁵⁹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1069-1071, s. 153. Kópia v zbierke autora.

⁶⁰ Podľa ďalších záznamov v Trnkovom zápisníku letov išlo o motor HS 12Ydrs, ktorý vyrábala v sublicencii ČKD-Praga. NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1983, s. 127, s. 226.

⁶¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1074, s. 153. Kópia v zbierke autora.

⁶² Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1076-1079, s. 154. Kópia v zbierke autora.

⁶³ Do úvahy neberieme jeho lety vykonané v rámci kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov. ŠUMICHRASŤ, Peter. Rok 1937 – posledný rok služby Júliusa Trnku v leteckom pluku 3. (1937). In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 4, s. 127 – 148.

⁶⁴ Rozumej – skúška francúzskej kovovej vrtule spoločnosti Ratier. Bližšie k vrtuliam spoločnosti Ratier. Dostupné na: <<https://www.ratier.org/helmet.html>>.

Porovnaním týchto čiastkových informácií s údajmi o výrobkoch leteckého priemyslu a ich skúškach v čs. letectve v tomto historickom období však môžeme aspoň čiastočne konkretizovať niektoré z výskumných úloh, ktoré v tomto období plnili príslušníci a zamestnanci II. odboru (leteckého) Vojenského technického a leteckého ústavu. Napríklad v prípade skúšobného letu zo 6. septembra 1937 označeného ako „Ratier“ išlo o skúšky francúzskej kovovej vrtule spoločnosti Ratier, ktorú poháňal motor Letova Š-528.⁶⁵ V prípade skúšobného letu zo 7. septembra 1937 vykonaného s lietadlom A-100-1 zase išlo o skúšku niektorého z leteckých prístrojov, ktoré vyrábala firma Bratři Vinopalové, továrna na výrobu leteckých palubných prístrojů.⁶⁶ Nakoniec dňa 9. septembra 1937 sa podieľal na skúškach motora Avia HS 12Ydrs⁶⁷, ktorý vyrábala v sublicencii ČKD-Praga.⁶⁸

14. september 1937, v deň, keď sa Československo z dôvodu úmrtia Tomáša G. Masaryka⁶⁹, Prezidenta Osloboditeľa, zahalo do smútku, J. Trnka, tak ako v predchádzajúcich dňoch, vykonával službu skúšobného pilota.⁷⁰ Informácia o strate tejto dozaista jednej z najvýznamnejších osobností spoločných čs. moderných dejín ho pravdepodobne zastihla na materskom letisku v Letňanoch.⁷¹

J. Trnka v nasledujúcich dňoch, keď sa Československo pripravovalo na poslednú rozlúčku s prezidentom Tomášom G. Masarykom, opäť plnil služobné úlohy podľa pokynov

⁶⁵ VRANÝ, Jiří. *Letov Š-328. 1. díl. od Š-328 po Š-528*. Nevojice : Jiří Jakab, 2004, s. 22.

⁶⁶ Spoločnosť Bratři Vinopalové, továrna na výrobu leteckých palubných prístrojů zakúpila od britskej spoločnosti Sperry licenciu na výrobu horizontov a smerových zotrvačiek. Spoločnosť vyrábala aj vario-metre, dýchacie prístroje a ďalšie príslušenstvo vlastnej konštrukcie, ktoré svojimi parametrami odpovedalo výrobkom zahraničnej konkurencie.

⁶⁷ Motor Avia HS 12Ydrs bol známy aj ako Škoda. HS 12Ydrs.

⁶⁸ NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1983, s. 127, s. 216 a s. 226.

⁶⁹ Tomáš G. MASARYK (7. marca 1850, Hodonín – 14. septembra 1937, Lány). Jeden z troch zakladateľov Československej republiky, prvý prezident Československej republiky (14. novembra 1918 – 14. decembra 1935). FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 402 – 403.

⁷⁰ O vzťahu Tomáša G. Masaryka pozri napr.: HARTMAN, Antonín Robert. *Prezident – Osloboditeľ se zasloužil o naše letectví*. In: *Letecký*, měsíční ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII, č. 9, s. 382 – 384; SRBA, Antonín. *Masaryk a letectví*. In: *Letec*, měsíčník věnovaný zpopularizování letectví, 1937, roč. XIII, č. 9, s. 131; HARTMAN, Antonín Robert. *Vztah prezidenta – Osloboditele k našemu letectví*. In: *Letec*, měsíčník věnovaný zpopularizování letectví, 1937, roč. XIII, č. 9, s. 131 – 132.

⁷¹ V tento deň vykonával celkom šesť letov. S por. prez. sl. Ing. Otakarom Filipovským na sedadle pozorovateľa odlietali štvoricu skúšobných letov na E-39-104 v trvaní 9 minút, ktoré si do zápisníka letov označil ako „Meranie startu a pristátia“. Pre zaujímavosť možno uviesť, že pre O. Filipovského išlo o jeho rozlúčkové lety vo VTLÚ pred jeho odoslaním k materskému útvaru za účelom prepustenia z prezenčnej služby. S VTLÚ sa však definitívne nerozlúčil, pretože už dňom 1. októbra 1937 bol prijatý ako civilný zmluvný zamestnanec a zaradený k II./5.odd. VTLÚ. J. Trnka po týchto letoch „presedlal“ do kabíny Š-328-76-ky, s ktorou vykonával skúšku leteckého prístroja „Kolomann – Prema“. Výkonnú leteckú službu ukončil skúškou motora na B-534-139. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1118-1123, s. 159 – 160. Kópia v zbierke autora; VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 209 z 15. septembra 1937, čl. 6, šk. 3; VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 224 z 5. októbra 1937, čl. 12, šk. 3.

Na záver je potrebné uviesť, že v prípade poznámky „Prema“ išlo o vršovickú Továrňu na presnú techniku Prema Ing. Roudnický, Janáč a spol., so sídlom v Prahe – Vršoviciach, ktorá vyrábala letecké palubné prístroje a prístroje pre automobily. Továrňu pod týmto označením fungovala až do leta 1948, keď bola znárodnená na základe zákona č. 114/1948 Zb. o znárodnení podnikov. Znárodnenie bolo realizované na základe Vyhlášky ministra priemyslu č. 1254/1948 Ú.L.I. z 27. júna 1948. Dostupné na: <<https://www.aspi.sk/products/lawText/1/18448/1/2/vyhlasaka-c-1254-1948-uli-o-znarodneni-podniku-podle-zakona-c-114-1948-sb/vyhlasaka-c-1254-1948-uli-o-znarodneni-podniku-podle-zakona-c-114-1948-sb>>.

svojich nadriadených. Zároveň však disponoval rozhodnutím, že spoločne s ďalšími piatimi príslušníkmi Vojenského technického a leteckého ústavu bude členom čestnej stráže pri pozostatkoch prezidenta Tomáša G. Masaryka.⁷² Tento smutný, avšak dozaista výnimočný deň pre Trnku a jeho kolegov nastal 20. septembra 1937, keď v čase od 05.30 – 06.00 h stál čestnú stráž pri katafalku, na ktorom bola umiestnená truhla s vystavenými pozostatkami prezidenta Tomáša G. Masaryka. Na stanovenom mieste v strážnici pražskej Hradnej stráže sa dostavil už pred piatou hodinou v stanovenom ústroji: blúza, jazdecké nohavice bez kožených nášiviek rovnakej farby ako blúza, vysoké topánky, kordík, hnedé rukavice a biele mäkké manžety. Prilbu vz. 32, ktorú mal počas celého slávnostného pietneho aktu na hlave, obdržal na strážnici Hradnej stráže.⁷³ Okrem toho mal, tak ako aj ostatní dôstojníci a rotmajstri čs. brannej moci, na ľavom rukáve blúzy čiernu pásku.⁷⁴ Na druhý deň sa zúčastnil spoločne s ostatnými príslušníkmi Vojenského technického a leteckého ústavu na pohrebe prezidenta Tomáša G. Masaryka.⁷⁵

Po smutných udalostiach viažucich sa k úmrtiu Prezidenta Osloboditeľa sa vrátil do kabíny lietadla už na druhý deň po pohrebe, t. zn. 22. septembra 1937, keď vykonal dvojicu skúšobných letov na B-534-139. Počas nich zaznamenával všetky údaje potrebné pre vyhodnocovanie skúšok leteckého kompasu LK 20.⁷⁶ Na základe obsahu článku domáceho rozkazu veliteľa Vojenského technického a leteckého ústavu z 29. septembra 1937 je zrejmé, že jeho služba sa neskončila pristátím na letňanskom letisku, pretože spoločne s rtm. let. J. Pertlíčkom a rtm. let. zbój. V. Průchom vykonal služobnú cestu do Dolních Chabrov, kde núdzovo pristála hore uvedená „päťstovka“.⁷⁷

⁷² Spoločne s por. let. J. Trnkou sa tejto pocty dostalo aj nasledovným príslušníkom Vojenského technického a leteckého ústavu: mjr. let. Václav Graulich, mjr. Josef Formánek, por. let. Vladimír Hlavatý, rtm. Josef Petřík a rtm. Eduard Šimko. MAJTENYI, David. *Svědectví letových zápisníků. Ze života rotmistra polního pilota letce Eduarda Šimka (1903 – 1957)*. Cheb : Svět křídel, 2023, s. 100.

⁷³ MAJTENYI, David. *Svědectví letových zápisníků. Ze života rotmistra polního pilota letce Eduarda Šimka (1903 – 1957)*. Cheb : Svět křídel, 2023, s. 100 – 101.

⁷⁴ Počas armádneho smútku, ktorý bol nariadený od 14. septembra 1937 do 28. októbra 1937, boli v oblasti vojenskej posádky Veľká Praha nariadené nasledovné opatrenia: 1) Na všetkých vojenských budovách v oblasti veliteľstva 1. divízie spustiť štátne vlajky na pol žrde, tam, kde neboli vyvesené, vyvesiť čiernu vlajku. Predmetné nariadenie bolo platné do 20.00 h dňa pohrebu prezidenta T. G. Masaryka (t. zn. 21. septembra 1937 – P.Š.); 2) Na plukovních zástavách a štandardách zavesiť tri stuhy v štátnych farbách (na historických zástavách tri historické stuhy) a jednu čiernu stuhu; 3) Vojenské hudby hrajú týmto dňom po dobu trvania armádneho smútku len vážne a smútočné skladby. V deň pohrebu pokiaľ sa nezúčastňovali, nehrajú vôbec; 4) Dôstojníci a rotmajstri nosia po dobu smútku na ľavom záklatí čierne pásky; 5) Armádny smútok je nariadený od 14. septembra 1937 do 28. októbra 1937. V bode 6) nariadenia sa uvádzalo, že MNO vydá písomný rozkaz o organizácii a účasti na pohrebe. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 209 z 15. septembra 1937, čl. 2, šk. 3.

⁷⁵ Vojenský gážísti zúčastňujúci sa na pohrebe prezidenta T. G. Masaryka mali mať vychádzkový ústroj, šabl'u alebo kordík (príslušníci letectva), len čs. vyznamenania a hnedé rukavice. Ich účasť bola povinná. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 213 z 20. septembra 1937, čl. 2, šk. 3.

⁷⁶ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1143-1144, s. 162. Kópia v zbierke autora. Avii B-534-139 patrilo osobitné miesto medzi pokusnými lietadlami vo VTLÚ. Podľa dochovaných dobových fotografií mal tento stroj plytší, kratší aj oblejší chladič než mali štandardné „päťstovky“, motor poháňal kovovú vrtuľu. Stroj mal ostrohoové koliesko. Taktiež konštrukcia hlavného podvozku mala tvar používaný ako pri 1. prototype v jeho pôvodnej podobe, ale s kapotami kolies zvláštného tvaru. Konštrukcia hlavného podvozku zostala zachovaná aj potom, ako stroj dostal štandardný chladič, klznú pätku a drevenú vrtuľu. VRANÝ, Jiří. *Avia B-534*. Praha : MBI - Miroslav Bílý, 1994, s. 16.

⁷⁷ Z dostupných dobových dokumentov nie je zrejmé, kto núdzovo pristál s B-534-139 v Dolních Chabroch (dnes mestská časť Prahy, patriaca do obvodu Prahy 8 - P. Š.). J. Trnka to nebol, napriek tomu, že 22. septembra 1937 s týmto lietadlom vykonal dva skúšobné lety. Oba však ukončil pristátím na letisku v Letňanoch. VÚA

Jesenné počasie, ako aj enormná emocionálna a fyzická záťaž z predošlých dní si vyžiadali svoju daň na zdraví J. Trnku, pretože už 24. septembra 1937 hlásil svoje ochorenie.⁷⁸ Mimo službu však nezotrval nijak dlho, pretože už 27. septembra 1937 bol opäť v službe a spoločne s rtm. let. J. Pertlíčkom odletel skúšobný let na Š-328-76 označený ako „Zalietnutie motora a sklonomer „A-M“.“⁷⁹ Posledné lety v septembri 1937, keď bolo jeho pridelenie k výkonu služby vo Vojenskom technickom a leteckom ústave zmenené na premiestnenie⁸⁰, vykonal v dňoch 27. septembra 1937 a 30. septembra 1937. Osobitne bohatým na výkonnú leteckú prevádzku bol posledný z nich, pretože 30. septembra 1937 vykonal až osem skúšobných letov v trvaní 35 minút.⁸¹

Podľa záznamov v domácom rozkaze veliteľa Vojenského technického a leteckého ústavu zo 4. októbra 1937 je zrejmé, že svoj návrat do služby po chorobe „unáhlil“, pretože už dňom 1. októbra 1937 opäť hlásil ochorenie.⁸² Do služby sa však vrátil už po troch dňoch liečenia, keď 4. októbra 1937 hlásil svojmu nadriadenému svoje uzdravenie.⁸³ Rýchly návrat do služby „oslávil“ návratom na nebo, pretože v ten istý deň v lietadle Š-328-76 opäť skúšal sklonomer „A - M“. Po návrate z tohto skúšobného letu ešte absolvoval ako pozorovateľ s pilotom rtm. let. B. Bičistěm 210-minútový prelet s dvojmotorovým ťažkým bombardovacím MB-200-2 na trase Letňany – Malacky (pristátie), Malacky (štart) – Olomouc (pristátie) a Olomouc (štart) – Letňany (pristátie).⁸⁴

Aj v nasledujúcich dňoch sa ako skúšobný pilot podieľal na plnení čiastkových úloh vyplývajúcich pre II. odbor (letecký) Vojenského technického a leteckého ústavu zo študijných prác, ktoré boli ústavu uložené vo zvláštnom programe ministerstva národnej obrany. Okrem toho si udržiaval zručnosti ako nočný pilot, keď 6. októbra 1937 absolvoval päť nočných letov na B-534-75.⁸⁵ Neobvyklý let vykonal 12. októbra 1937, keď ako pilot „vyviezol“ na oblohu čat. Pavla Babáčka⁸⁶, budúceho príslušníka 311. čs. bombardo-

– VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 219 z 29. septembra 1937, čl. 3, šk. 3; Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1143-1144, s. 162. Kópia v zbierke autora.

⁷⁸ VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 219 z 29. septembra 1937, čl. 8, šk. 3.

⁷⁹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1145, s. 162. Kópia v zbierke autora.

⁸⁰ Digitálna knižnica MO ČR, Osobní věstník MNO z 18. septembra 1937, ročník XX, čís. 49. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:ee69c192=239-c4-16c-483a-a7b3f550bd1c?page-uuid:876955db-7a24-11ea-b2f5-001b63bd97ba>>; VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 210 zo 16. septembra 1937, čl. 10, šk. 3; VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 212 zo 18. septembra 1937, čl. 2, šk. 3.

⁸¹ V posledný septembrový deň vykonal tri skúšobné lety na Š-328-121, pri ktorých skúšal zatáčkomer „Levin“. Po splnení tejto úlohy pokračoval v lietaní, aby počas piatich letoch na B-534-11 skúšal kolieskovú ostruhu. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1147-1154, s. 163. Kópia v zbierke autora. Pre úplnosť možno uviesť, že za september 1937 vykonal počas 15 letových dní celkom 83 letov.

⁸² VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 223 zo 4. októbra 1937, čl. 9, šk. 3.

⁸³ VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 225 zo 6. októbra 1937, čl. 15, šk. 3.

⁸⁴ Prelety zapisal do zápisníka letov dodatočne. Ich realizáciu však potvrdzuje obsah článku 4 domáceho rozkazu veliteľa VTLÚ č. 231 z 13. októbra 1937, v ktorom sa uvádza: „Por. Jul. Trnka, rtm. let. Boh. Bičistě a čet. Arnošt Kavalec, II./LZO provedli přelet dne 4. října t. r. na trati Letňany – Nový Dvůr u Malacek – Olomouc – ležiště Praha, podle výn. MNO. čj. 15.704-III./3.odd.1937. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 231 z 13. októbra 1937, čl. 4, šk. 3; Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1170-1172, s. 166. Kópia v zbierke autora.

⁸⁵ Konkrétne absolvoval v poradí už svoj 105 až 109 nočný let. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1161-1164, s. 165. Kópia v zbierke autora.

⁸⁶ Pavel BABÁČEK (3. augusta 1914, Brno – Zábrdovice, dnes Česká republika – 20. júla 1941, Uithuizer meeden, Holandsko). Od 1. októbra 1933 do 30. septembra 1934 absolvoval Školu leteckého dorastu pri

vacej perute britského Kráľovského letectva, ktorý z priestoru pozorovateľa A-100-20-ky vyhotovoval ako fotograf Vojenského technického a leteckého ústavu fotografické zábery dokumentujúce zoskok parašutistu.⁸⁷ Z tohto obdobia služby J. Trnku vo Vojenskom technickom a leteckom ústave nachádzame v jeho zápisníku letov svojím spôsobom raritný zápis o verifikačnom lete v továrni Avia, keď zalietal Bš-122-ku. V tomto zápise je raritné to, že k zalietavanému stroju, s ktorým v ten deň vykonal tri verifikačné lety, nepriradil žiadne výrobné (kusové) číslo.⁸⁸

J. Trnka ako skúšobný pilot leteckého skúšobného oddielu absolvoval v októbri 1937 väčšinu svojich letov z letiska v Letňanoch, resp. Kbeloch. Výnimkou bol už spomenutý prelet zo 4. októbra 1937, ktorý vykonal spoločne s rtm. let. B. Bičíštem, resp. prelet v dňoch 21. – 22. októbra 1937 s čat. dšl. V. Grúňom⁸⁹, ďalším Slovákom v leteckom skúšobnom oddiele.⁹⁰ Týmito šiestimi preletmi s lietadlom Š-328-121 v trvaní 293 minút, ktoré vykonal ako pozorovateľ, ukončil výkonnú leteckú službu v októbri 1937. O dva dni neskôr odcestoval do rodného Zvolena na 5-dňovú dovolenku⁹¹, takže v materskej

Vojenskom leteckom učilišti – oddelenie fotografov – žiakov s dobrým hodnotením, v poradí ako 4. zo 14 žiakov. Od 1. októbra 1934 fotograf vo fotografickej skupine I./2.oddel. VTLÚ. Počas služby vo VTLÚ vykonával aj funkciu inštruktora nováčikov organizovaný pri pomocnej letke. Podľa hodnotenia mjr. let. Augustína Koláňa, prednostu fotografickej skupiny I./2.oddel. VTLÚ z 8. septembra 1937 ovládal obor leteckej fotografie úplne samostatne. Podľa jeho hodnotenia bol schopný ako zástupca veliteľa fotočaty. Predmetné hodnotenie si udržal aj v nasledujúcom kalendárnom roku, v ktorom ho jeho nadriadený hodnotil ako priameho, disciplinovaného, svedomitého a samostatného vojaka. Do čs. zahraničného odboja odišiel 11. júna 1939, keď ilegálne prešiel čs. hranice s Poľskom. Z Poľska sa presunul do Francúzska, kde bol po začiatku 2. svetovej vojny zaradený k čs. letectvu. Po porážke Francúzska odplával ako pasažier na lodi do Veľkej Británie, kde bol prijatý do britského Kráľovského letectva, tam vycvičený na palubného strelca (Air Gunner). Po teoretickom a praktickom výcviku zaradený k 311. čs. bombardovacej peruti. Nevrátil sa z operačného letu ako člen posádky Sgt V. Netíka z bombardovacieho náletu na Hannover (19. júla – 20. júla 1941). VHA Bratislava, archívna zbierka osobných spisov (kmeňových dokladov) vojenských osôb (vojakov a poddôstojníkov ročníkov narodenia 1911 – 1920); kmeňový list pplk. let. in memoriam P. Babáčka nar. 3. augusta 1914; LOUCKÝ, František. *Mnozí nedoleteli*. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 50; VÁŇA, Josef – SIGMUND, John – PADIOR, Emil. *Príslušníci československého letectva v RAF*. Praha : MO ČR – AVIS, 1999, s. 14; RAJLICH, Jiří. *Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva. 7. část (Černá kronika československého letectva v RAF 1940-1945)*. Cheb : Svět křidel, 2004, s. 253.

⁸⁷ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1178, s. 167. Kópia v zbierke autora.

⁸⁸ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1182-1184, s. 167 – 168. Kópia v zbierke autora.

⁸⁹ Viliam GRÚŇ (26. máj 1912, Bobrovec, okres Liptovský Mikuláš – dátum smrti neznámy). Absolvent oddelenia pilotov Školy leteckého dorastu v Prostějove (1931 – 1933). Po jej absolvovaní príslušník čs. vojenského letectva až do rozbitia Československa v marci 1939. Následne príslušník slovenského letectva, absolvent Vojenskej akadémie (1940 – 1941). Účastník protifašistického odboja. Po skončení 2. svetovej vojny pokračoval v činnosti v čs. vojenskom letectve. Od 1. augusta 1946 uvoľnený z činnosti služby ako dopravný pilot pre potreby ministerstva dopravy. Po dvojročnej službe ako civilný dopravný pilot požiadal o prepustenie do zálohy. Službu v čs. armáde ukončil v hodnosti škpt. let. VA – CR MO SR Trnava, osobný spis V. Grúňa narodeného 26. mája 1912; Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR, f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb., žiadosť V. Grúňa zo 6. decembra 1947.

⁹⁰ Prelet vykonali počas dvoch dní. Dňa 21. októbra 1937 na trase Letňany (štart) – Brno (pristátie); Brno (štart) – Tri Duby (pristátie). Dňa 22. októbra 1937 na trase Tri Duby (štart) – Bratislava (pristátie); Vajnory (štart) – Zlín (pristátie); Zlín (štart) – Vysoké Mýto (pristátie); Vysoké Mýto (štart) – Letňany (pristátie). Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1196 -1201, s. 169 – 170. Kópia v zbierke autora.

⁹¹ VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 243 z 27. októbra 1937, čl. 8, šk. 3.

pražskej posádke sa nezúčastnil na predposledných slobodných oslavách vzniku Československa pred rozpadom spoločného štátu v marci 1939.⁹²

Za riadiacu páku lietadla sa vrátil 2. novembra 1937, keď vykonal deväť štartov a pristátí na E-39-104.⁹³ Do svojho zápisníka letov ich zapísal takto: skúšobní, start z určeného miesta (4 lety) a okruh (4 lety).⁹⁴ Výkonnú leteckú službu ukončil po 35 minútach prežitých na krídlach tohto typu lietadla určeného na elementárny letecký výcvik.⁹⁵ Zaujímavým letom z hľadiska jeho zdokumentovania je skúšobný let zo 4. novembra 1937, keď J. Trnka vykonal skúšobný let za účelom skúšok kompasu LK 17, č. 3694. V tomto prípade zaznamenal nielen typ leteckého kompasu firmy Ing. Ladislav Kadlec, na ktorého testovaní sa podieľal, ale aj jeho výrobné číslo, čo bolo v prípade J. Trnku nezvyčajné.⁹⁶ K tejto štvorici letov do konca novembra 1937 pridal ďalších 151 úspešných štartov a pristátí. Poslednými letmi v tomto kalendárnom mesiaci bolo šesť cvičných letov s MB-200-44 s čat. dšl. Františkom Cháberom⁹⁷, ktoré vykonali 30. novembra 1937.^{98 99}

Vzhľadom na plánovanú dovolenku, ktorú mal stráviť v rodnom Zvolene, zostával pred J. Trnkom už len jeden letový deň roku 1937, ktorý spadal na stredu 1. decembra 1937. Ten sa začal päťcou letov v trojčlennom roji, ktoré absolvoval v kabíne B-534-244 počas 33 minút.¹⁰⁰ Po týchto letoch sa do kabíny lietadla vrátil až po zotmení, aby v rámci nočného lietania nacvičoval okruh. Motor jeho „päťstovky“ výrobného čísla 75 „zhasol“ po piatich

⁹² Zaradení gázisti Trnkovo materského ústavu sa podľa obsahu čl. 2 domáceho rozkazu veliteľa Vojenského technického a leteckého ústavu z 26. októbra 1937 s najväčšou pravdepodobnosťou zúčastnili na oslave organizovanej v Štefánikových kasárňach v Prahe XIV. Program bol vo všetkých siedmich určených objektoch – strediskách nasledovný: 1) Prehliadka najvyšším prítomným; 2) Slávnostný príhovor veliteľa; 3) Prisaha nováčikov; 4) Štátna hymna (tam kde je hudba); 5) Slávnostný pochod. Slávnostný ráz osláv mala umocňovať vlajková výzdoba na všetkých vojenských objektoch. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 242 z 26. októbra 1937, čl. 2, šk. 3; FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. s. 529 – 530.

⁹³ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1211, s. 171. Kópia v zbierke autora.

⁹⁴ Pre úplnosť treba uviesť, že mnohé zo zápisov v Trnkovom zápisníku letov nekorešpondujú ani so zásadami slovenského ani českého pravopisu.

⁹⁵ Produkcia lietadiel typu E-39 sa skončila po vyhotovení 139 kusov. NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1983, s. 162.

⁹⁶ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1211, s. 171. Kópia v zbierke autora.

⁹⁷ František CHÁBERA (5. január 1912, Lansberg, dnes Poľsko – 21. október 1999, Litoměřice, Česká republika). Absolvent oddelenia pilotov Školy leteckého dorastu v Prostějove (1930 – 1932). Po jej absolvovaní príslušník čs. vojenského letectva až do rozbitia Československa v marci 1939. V júni 1939 opustil ilegálne vlasť a zapojil sa do čs. zahraničného odboja. Po vojne príslušník čs. voj. letectva. Po februári 1948 väznený. Po prepustení z väzenia pracoval v robotníckych pozíciách. Rehabilitovaný v roku 1968. V roku 1970 povýšený na pplk. v zál. V roku 1990 povýšený na plk. v. v. Prezidentom Českej republiky vymenovaný dňom 8. mája 1995 za genmjr. v. v. *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Hl. red.: Láník, Jaroslav; ved. slov. časti: Čaplovič, Miloslav; Praha – Bratislava : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 108 – 109.

⁹⁸ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1360-1365, s. 190. Kópia v zbierke autora.

⁹⁹ Okrem plnenia služobných úloh v Letňanoch bol vyslaný v dňoch 19. – 20. novembra 1937 na služobnú cestu do obce Tišice (dnes okres Mělník). Spoločne s ním vykonali túto služobnú cestu aj rtm. let. zboj. V. Průcha, rtm. let. J. Pertlíček, čat. R. Kroupa a ďalších 12 mužov. Účel tejto služobnej cesty nie je z dostupných písomností známy. VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 277 z 9. decembra 1937, čl. 3, šk. 3.

¹⁰⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1366-1370, s. 190. Kópia v zbierke autora.

štartoch a pristátiach.¹⁰¹ O deň neskôr nastúpil na 30-dňovú dovolenku, ktorá trvala až do konca kalendárneho roka.¹⁰²

Rok 1937 bol pre por. let. J. Trnku určite rokom úspešným. Jeho pôvodne trvalé pridelenie k výkonu služby vo Vojenskom technickom a leteckom ústave dňom bolo vzhľadom na hodnotenie nadriadených po dvoch mesiacoch služby zmenené na premiestnenie. Počas ďalších mesiacov služby preukázal nielen to, že bol veľmi dobrým a húževnatým stíhacím pilotom a iniciatívnym a spoľahlivým podriadeným pri plnení zadaných úloh svojimi nadriadenými, ale aj to, že ako mladší dôstojník bol veľmi dobre upotrebiteľný pri vedení staršieho dôstojníka. Už v tomto období jeho služobnej kariéry ho hodnotili ako nadaného, snaživého dôstojníka letectva, so zmyslom pre povinnosť, slušného chovania (vystupovania) počas služby aj mimo nej, uzavretej povahy. Tieto osobnostné vlastnosti ho v jeho služobných hodnoteniach sprevádzali počas ďalších rokov jeho úspešnej vojenskej kariéry.¹⁰³

P. ŠUMICHRAS: ALS VERSUCHSFLIEGER IM MILITÄRTECHNISCHEN UND LUFTFAHRTINSTITUT PRAG (1937)

Die wissenschaftliche Studie „Als Versuchsflieger im Militärtechnischen und Luftfahrtinstitut Prag (1937)“ knüpft an die früheren Arbeiten des Autors an: „*Elegán so sokolími křídly. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1934–1935)*“ (deutsch „Ein eleganter Mann mit Falkenflügeln. Fliegerdienst von Oberst der Luftwaffe Július Trnka, 1934–1935“), „*Elegán so sokolími křídly. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1935–1936). 2. část*“ (deutsch „Ein eleganter Mann mit Falkenflügeln. Fliegerdienst von Oberst der Luftwaffe Július Trnka, 1935–1936. 2. Teil“), „*Elegán so sokolími křídly. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1936). 3. část*“ (deutsch „Ein eleganter Mann mit Falkenflügeln. Fliegerdienst von Oberst der Luftwaffe Július Trnka, 1936. 3. Teil“) und „*Rok 1937 – Posledný rok služby Júliusa Trnku v leteckom pluku 3 (1937)*“ (deutsch „Das Jahr 1937 – Das letzte Dienstjahr von Július Trnka im Fliegerregiment 3 (1937)“). Im vorliegenden Teil wird das erste Jahr seines Flugdienstes als Versuchsflieger am Militärtechnischen und Luftfahrtinstitut Prag näher beleuchtet.

Das vom Autor behandelte Thema basiert auf umfangreichen Recherchen zeitgenössischer Archivalien, ergänzt durch Erkenntnisse aus wissenschaftlicher, populärwissenschaftlicher und populärer Literatur sowie aus der damaligen Presse. Die Studie stützt sich primär auf die Ergebnisse einer eingehenden Analyse sowie einer anschließenden umfassenden Auswertung und Aufarbeitung von Informationen aus Quellen persönlichen Charakters. Eine besondere Rolle spielen dabei Angaben, die der Autor dem im Jahr 1934 ausgestellten Flugbuch von Oberst der Luftwaffe Július Trnka sowie dessen persönlichen Aufzeichnungen entnommen hat, die in in- und ausländischen spezialisierten Archiven fachgerecht verwahrt werden. Diese wertvollen Informationen über seinen Fliegerdienst in der tschechoslowakischen Militärluftfahrt in den letzten Jahren vor der Zerschlagung der Tschechoslowakei werden im weiteren historischen Kontext durch Archivdokumente aus dem Militärhistorischen Archiv Bratislava sowie dem Militärhistorischen Zentralarchiv – Militärhistorischen Archiv Prag

¹⁰¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 1371-1375, s. 191. Kópia v zbierke autora.

¹⁰² VÚA – VHA Praha, f. VTLÚ, Domáci rozkaz č. 271 z 1. decembra 1937, čl. 4, šk. 3.

¹⁰³ VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikační listina J. Trnku za kvalifikační rok 1937, část II, vložka, s. 2-3.

ergänzt. Das aufgearbeitete Thema stellt eine einzigartige Fallstudie dar, die die Laufbahn eines jungen Offiziers der tschechoslowakischen Militärluftfahrt in der Vorkriegszeit näher beleuchtet, mit besonderem Augenmerk auf die Tätigkeit der tschechoslowakischen Militärluftfahrt in der betreffenden historischen Periode.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and archives sources

Agentura personalistiky AČR Praha

- f. osobní spisy vojáků z povolání.

Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Bratislava

- f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb.

Vojenský archív – centrálna registratúra Ministerstva obrany SR Trnava

- f. osobných spisov, kmeňových listov.

Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha

- f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín;

- f. MNO, prezídium, ročník 1936;

- f. MNO, spisy důvěrné, ročník 1937;

- f. Vojenský technický a letecký ústav, Domáci rozkaz, ročník 1937.

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív Bratislava

- f. HVV 1939-1940, ročník 1940, spisy obyčajné;

- f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937;

- archívna zbierka osobných spisov (kmeňových dokladov) vojenských osôb (vojakov a poddôstojníkov ročníkov narodenia 1911 – 1920);

- špeciálne zbierky - zbierka spomienok a životopisov.

Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934 (kópia v zbierke autora).

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Dobové a súčasné periodiká/ Periodicals

Letec, měsíčník věnovaný zpopularizování letectví, 1937, ročník XIII;

Letectví + kosmonautika, 2008, roč. 84;

Letectví, měsíční ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII.

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

DUDA, Theodor. *Letecké přístroje. Díl I. Letecké palubní přístroje. (Přístroje pro kontrolu chodu motoru a vrtule)*. Praha : Česká matice technická, 1947. 173 s.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. 767 s. ISBN 80-7277-256-2.

LOUCKÝ, František. *Mnozí nedoleteli*. Praha : Naše vojsko, 1989. 287 s. ISBN 80-206-0053-1.

MAJTENYI, David. *Svědectví letových zápisníků. Ze života rotmistra polního pilota letce Eduarda Šimka (1903 – 1957)*. Cheb : Svět křídel, 2023. 142 s. ISBN 978-80-7573-122-7.

NĚMEČEK, Václav. *Československá letadla (I) 1918 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1983. 363 s.

RAJLICH, Jiří. *Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva. 7. část (Černá kronika československého letectva v RAF 1940-1945)*. Cheb : Svět křídel, 2004. 859 s. ISBN 80-86808-12-2.

RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939 – 1944. I. zv.* Bratislava : Magnet-Press Slovakia s MO SR, 1999. 159 s. ISBN 80-968073-2-3.

VÁŇA, Josef – SIGMUND, John – PADIOR, Emil. *Príslušníci československého letectva v RAF*. Praha : MO ČR – AVIS, 1999. 272 s. ISBN 80-86049-58-2.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Hl. red.: Láník, Jaroslav; ved. slov. části: Čaplovič, Miloslav; Praha – Bratislava : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005. 348 s., fotogr., pram. a lit., ISBN 80-7278-233-9.

VRANÝ, Jiří. *Avia B-534*. Praha : MBI - Miroslav Bílý, 1994. 62 s. ISBN 80-901263-6-7.

VRANÝ, Jiří. *Letov Š-328. I. díl. od Š-328 po Š-528*. Nevojsice : Jiří Jakab, 2004. 80 s. ISBN 80-219-3930-0.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

HARTMAN, Antonín Robert. *President – Osvoboditel se zasloužil o naše letectví*. In: *Letectví*, měsíční ilustrovaná revue, 1937, roč. XVII, č. 9, s. 382 – 384.

HARTMAN, Antonín Robert. *Vztah presidenta – Osvoboditele k našemu letectví*. In: *Letec*, měsíčník věnovaný zpopularizování letectví, 1937, roč. XIII, č. 9, s. 131 – 132.

KUČERA, Pavel. *Od pokusné letky VLÚS po Letecký zkušební oddíl VTLÚ. Letové zkoušky ústavu dvacátých a třicátých let a osobnosti pilotů*. In: PLAVEC, Michal a kol. *Než si podmaníme vzduch. Zalétávací a zkušební piloti a letecké výzkumné ústavy*. Praha : Národní technické museum, *Práce z dějin techniky a přírodních věd*, sv. 29, 2012, s. 57 – 82. ISBN 978-80-7037-211-1.

KUDLIČKA, Bohumír. *Exoti československého letectva. Curtiss N2C-1 Fledgling*. In: *Letectví + kosmonautika*, 2008, roč. 84, č. 9, s. 34 – 38. ISSN 0024-1156.

SRBA, Antonín. *Masaryk a letectví*. In: *Letec*, měsíčník věnovaný zpopularizování letectví, 1937, roč. XIII, čís. 9, s. 131.

STEHLÍK, Eduard. *Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938*. In: *Historie a vojenství*, 1997, roč. 46, č. 3, s. 102 – 132. ISSN 0018-2583.

ŠUMICHRAS, Peter – ANĎAL, Jozef. *Letov Š-328 a Š-528*. HT model speciál No 910.

Poprad : HT model, 2004. 70 s. ISSN 1335-3667.

ŠUMICHRAS, Peter: Rok 1937 – Posledný rok služby Júliusa Trnku v Leteckom pluku 3. In: *Vojenská história*, 2025, roč. 29, č. 4, s. 127 – 148. ISSN 1335-3314.

Internetové zdroje / Internet sources

Schematismus Československé branné moci. Praha : Nákladem Ministerstva národní obrany, 1938. Dostupné na: «<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:7becd0d4-327d-414b-8850-1512180b13a1?page=uuid:d1597dd0-c1a2-11df-bbff-000d606f5dc6&full-text=osobni%20vestnik/>».

Curtis N2C Fledgling. Dostupné na: «<https://www.valka.cz/Curtiss-N2C-Fledgling-t236179#652849/>».

Letecký vodorovný kompas vz. 34, výr. č. 5038. Dostupné na: «<https://www.vhu.cz/exhibit/letecky-vodorovny-kompas-vz-34-vyr-c-5038/>».

Osobní věstník Ministerstva národní obrany, 1937, roč. XX, č. 49. Dostupné na: «<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:ee69c192-239c-4c16-a483-ab7f3b550dc1?page=uuid:876955db-7a24-11ea-b2f5-001b63bd97ba>».

RAJLICH, Jiří. Příslušníci rakousko-uherského letectva z českých zemí. Univerzita Karlova, 2018. Disertační práce. Dostupné na: «http://www.vrtulnik.cz/y5/disertacni_prace_rajlich.pdf».

Les Compteurs Jaeger. Dostupné na: «<https://hrodanet.com/les-compteurs-jaeger/>».

Spolek pro vojenská pietní místa. Dostupné na: «<https://www.vets.cz/vpm/17377-hrob-jano-ocenas/>».

Prof. Ing. Dr. Václav Smolař. Encyklopedie dějin Brna. Dostupné na: «<https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil-osobnosti&load=21855/>».

1254/1948 Ú.I.I Vyhláška ministra průmyslu ze dne 27. června 1948. Dostupné na: «<https://www.aspi.sk/products/lawText/1/18448/1/2/vyhlasaka-c-1254-1948-uli-o-znarodneni-podniku-podle-zakona-c-114-1948-sb/vyhlasaka-c-1254-1948-uli-o-znarodneni-podniku-podle-zakona-c-114-1948-sb>».

O autorovi / About the author

plk. v. v. PhDr. Peter Šumichrast, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: peter.sumichrast@vhu.sk

<https://orcid.org/0009-0001-3516-3171>

JOZEF MORGENSTERN – MOREŇ (OSUD JEDNOHO SLOVENSKÉHO DŮSTOJNÍKA)

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: Jozef Morgenstern–Moreň (The Fate of a Slovak Officer). *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 117-124 Bratislava.

Jozef Morgenstern–Moreň was commissioned as a professional officer in the Slovak Army in 1939. He held several primarily administrative posts; according to his superiors' evaluations, he was not well-suited for frontline command responsibilities. His career was aided by his proficiency in foreign languages. He participated in the defence of eastern Slovakia against Hungarian forces in March 1939, the campaign against Poland later that year, and the invasion of the Soviet Union in the summer of 1941. Due to his Jewish ancestry, he fell under the scrutiny of anti-Semitic racial regulations; classified as a „Jewish Mischling“ (of mixed Jewish descent), he was demoted and dismissed from the Slovak Army in 1943. After the war, he served in the Czechoslovak Army with the rank of infantry first lieutenant, which he had originally attained during his service in the Slovak Army.

Keywords: Military history. Slovak Army. 1939–1943. Officer–Jewish mixed ancestry.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.6>

Židovskou populaci postihla v druhé světové válce tragédie, která vyústila v holocaust (šoa). Latentní antisemitismus se promítl do slovenské vládní politiky. Na diskriminačních opatřeních vůči židovské komunitě se podílela i slovenská armáda, která vyloučila Židy z branné moci a přeřadila je do zvláštních pracovních jednotek. Opatření se citelně dotkla vojáků z povolání (vojenských gážistů) židovského původu, kteří byli ze slovenské armády propuštěni. Jednou z možností, jak ve slovenské armádě zůstat, byla jejich momentální odborná nenahraditelnost. K tomu však potřebovali ministerskou výjimku z nařízení o vyloučení Židů z veřejných služeb, následně vládní výjimku z nařízení, které vymezovalo pojem Žida a usměrňovalo počet Židů v některých svobodných povoláních a nakonec prezidentskou výjimku z nařízení o právním postavení Židů, z tzv. židovského kodexu. Těmto otázkám se již věnoval kolektiv autorů v práci „Práca – česť, robota – povinnosť“.¹

Slovenská armáda zjišťovala ve svých řadách vojáky z povolání (vojenské gážisty) židovského původu, včetně jejich rodinných příslušníků, a vytvářela si vlastní seznamy osob s židovskými kořeny. Vše se skrývalo pod eufemistickým motivem vytváření kartotéky a statistiky důstojníků a rotmistrů z povolání a v záloze. Do 15. října 1940 se ministerstvu národní obrany předkládal výkaz, do kterého měli být zahrnuti vojenští gážisté židovského náboženství, stejně jako gážisté jiného náboženství, ale kteří měli za manželky Židovky, a také gážisté bez vyznání.² Následovalo založení kartotéky důstojníků a rotmistrů z po-

¹ BAKA, Igor a kol. „Práca – česť, robota – povinnosť“. *Vojensky organizované pracovné jednotky Židov na Slovensku v rokoch 1939 – 1943*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023.

² Výkaz měl vlastně dvě téměř shodné podoby, neboť první nařízení ministerstva národní obrany bylo v důsledku reorganizace armády spojené s přemístováním gážistů vzápětí opraveno novým nařízením, takže obsahovalo tyto rubriky: a) pořadové číslo, b) hodnost a stavovská skupina, c) jméno a příjmení, d) útvar, e) národnost (manžela – rozuměj gážisty - pozn. O. P.), f) náboženství (manžela – rozuměj gážisty - pozn. O. P.), g) datum pokřtění na jiné náboženství (původně datum pokřtění a jiné náboženství), h) na jaké náboženství přestoupil, ch) náboženství manželky, i) datum pokřtění manželky na jiné náboženství než židovské, j) na jaké náboženství přestoupila manželka, k) poznámka. Velitelé útvarů, ústavů a úřadů museli zvlášť hlásit, že otázka národnosti a náboženství jim podřízených gážistů, stejně jako příslušníků jejich rodin (včetně sebe a svých rodin) byly řádně přezkoumány na podkladě spolehlivých a hodnověrných dokladů (obecná svědectví, rodné

volání, stejně jako v záloze. Vyplňoval se kartotéční lístek, ve kterém musely být přesně a věrohodně zachyceny všechny důležité údaje, přičemž v pochybnostech (národnost, náboženství, domovská příslušnost atd.) se o pravdivosti udávaných údajů předkládaly originální dokumenty. Za přesně a správně vyplněné kartotéční listky byli osobně odpovědní velitelé příslušných jednotek, úřadů a ústavů, „*kedže evidencia vojenských gážistov musí byť vedená čo najpresnejšie, aby splnila dané jej úlohy.*“ Kartotéční listky se předkládaly ministerstvu národní obrany nejpozději do 1. prosince 1940.³

Na ministerstvu národní obrany se však zjistilo, že nařízení o přezkoumání národnosti a náboženství vojenských gážistů a jejich manželek nebylo provedeno důsledně. Někteří gážisté a civilní zaměstnanci vojenské správy měli za manželky Židovky, ale nenahlásili to osobní skupině ministerstva. Povinně se tak musely předložit rodné a křestní listy manželek vojenských gážistů a civilních zaměstnanců vojenské správy, aby se zkontrolovalo, zda manželky „*sú arijského alebo nearijského pôvodu.*“ Po dokonalém přezkoumání náboženství všech manželek se výkaz těch vojenských gážistů a civilních zaměstnanců vojenské správy, jejichž manželky se pokládaly za Židovky, předkládal do 15. února 1941.⁴

Vydání tzv. židovského kodexu 9. září 1941 o *právnom postavení Židov* postavilo důstojníky, rotmistry, poddůstojníky z povolání, dělesloužící a civilní zaměstnance vojenské správy před další kolo prověřování jejich židovského původu. Ministerstvo národní obrany k tomu vydalo zvláštní rozkaz, kterým požadovalo vyplnit dotazník a ten předložit „*obratom*“. Odpovědi se vyžadovaly na tyto otázky: 1) pocházíte nejméně od tří podle rasy židovských prarodičů?, 2) pocházíte od dvou podle rasy židovských prarodičů?, 3) pocházíte od jednoho podle rasy židovského prarodiče?, 4) jste nežidovským manželem Žida (Židovky)? Na dotazník každý odpovídal ano, ne nebo nevím. Pokud někdo dostal výjimku podle vl. nař. č. 63/1939 Sl.z. byl povinen tuto okolnost nahlásit ministerstvu a přiložit originál vyřízení příslušným úřadem. Pokud někomu nebyla dosud vyřízena tato žádost o výjimku, musel nahlásit, kdy žádost podal, u kterého úřadu, případně podací číslo příslušného úřadu. Ti, kteří nevyplnili dotazník, neboť byli v poli, na dovolené nebo jinak služebně vzdáleni, museli tak učinit v listopadu 1941.⁵

listy, oddací listy apod.). Velitelé jednotek byli dále upozorněni, aby při přezkoumání národnosti, náboženství a rodinného stavu gážistů zjistili, že jednotlivá hlášení gážistů souhlasí se zápisy v kmenových listech, a pokud zjistí nesrovnalosti (gážista se oženil, rozvedl, přestoupil na jiné náboženství, změnil národnost, narodily se mu děti, a tyto změny nebyly dosud v kmenovém listu provedeny), aby byl gážista vyzván předložit příslušné doklady a kmenový list se opravil. Vojenský historický archiv (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 35/1940, čl. VIII, Preskúmanie národnosti a náboženstva gážistov; f. Vyššie veliteľstvo I – Veliteľstvo divíznej oblasti I (1939 – 1945), šk. 90, Dôverný rozkaz veliteľstva I. divízie, č. 63/1940, čl. B-315, Preskúmanie národnosti a náboženstva gážistov, č. 64/1940, čl. C-325, Preskúmanie národnosti a náboženstva gážistov, č. 65/1940, čl. C-329, Preskúmanie národnosti a náboženstva – upozornenie.

³ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 45/1940, čl. V, Kartotéka dôst. a rtm. z povolania a v zál. - založení. Kartotéční lístek rotmistru z povolání se předkládal ministerstvu národní obrany nejpozději do 31. ledna 1941.

⁴ Výkaz měl obsahovat tyto rubriky: 1) pořadové číslo, 2) hodnost a stavovská skupina, 3) jméno a příjmení (manžela - rozuměj gážisty - pozn. O. P.), 4) jméno a rodné příjmení (manželky), 5) náboženství manželky (současně), 6) náboženství manželky (předeslé), 7) kdy byla pokřtěna (den, měsíc a rok), 8) zda se podle vl. n. č. 63/1939 Sl.z. má pokládat za Židovku (ano – ne), 9) poznámka. VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 4/1941, čl. III, Manželky voj. gážistov a civ. zamest. voj. správy - kontrola ich náboženstva - nariadenie.

⁵ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany - Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 51/1941, čl. I, Dotazníky podľa vlád. nariadenia č. 198 z roku 1941 – nariadenie, č. 59/1941, čl. VIII, Dotazníky podľa vládneho nariadenia č. 198 z r. 1941 – nariadenie.

Přibližme si osud jednoho slovenského důstojníka, který nakonec v důsledku diskriminačních opatření vůči vojenským osobám židovského původu musel opustit řady slovenské armády. Jozef Morgenstern se narodil 2. listopadu 1914 v Bratislavě. Uváděl, že je národnosti slovenské, náboženství římskokatolického, svobodný, domovsky příslušný do Bratislavy, jako gážista slovenské armády bydlel u rodičů, které finančně podporoval, což se týkalo i jeho bratra, který studoval. Morgenstern v mládí navštěvoval „*ľudovú školu a mešťanskú školu*“ s vyučovacím jazykem slovenským, dále školu uměleckých řemesel v Bratislavě (složil mistrovskou truhlářskou zkoušku) v roce 1933, dále dva roky státní odbornou dřevařsko-staviteelskou školu pro zpracování dřeva v Olomouci na Moravě s vyučovacím jazykem českým a čtyři semestry vnitřní architektury při státní ústřední škole pro bytový průmysl v Praze v Čechách. Odvodu se podrobil 30. března 1936. Prezenční vojenskou službu v československé armádě vykonával od 1. října 1937 u Pěšího pluku č. 17 v Trenčíně, kde ihned nastoupil do školy pro důstojníky pěchoty v záloze 15. divize do 30. dubna 1938. Školu dokončil s celkovým prospěchem dobrým a pořadím tři sta šedesátý mezi 410 frekventanty. Po jejím skončení byl přeložen k Pěšímu pluku č. 41 „*Dr. Edvarda Beneše*“, 7. rota, do Žiliny, kde absolvoval praktický výcvik s celkovým prospěchem dobrým a pořadím třicátý sedmý mezi 65 příslušníky u vojskového tělesa a hodnocením, že pracuje dobře pod dozorem, ale je domýšlivý. Ve výsledném prospěchu, který podepsal 2. září 1938 v Žilině brig. gen. František Marvan jako předseda zkušební komise, shrnující výsledky ze školy pro důstojníky pěchoty v záloze, z praktického výcviku, ze služebního jazyka, z osobní a vojenské hodnoty, ze zkoušky na důstojníka v záloze z pořadového a bojového, polního výcviku a taktiky, byl hodnocen jako dobrý s pořadím čtyřicátý devátý z 64 příslušníků. Pro funkci nižšího důstojníka pěchoty v záloze byl shledán jako dobře způsobilý.⁶ Na podzim 1938 proto bylo vyhověno jeho přihlášce do Vojenské akademie, ale přišla mobilizace s jeho přidělením k vojenské železniční policii a následně k Doplnovacímu okresnímu velitelství v Žilině do 18. března 1939. Bránil východní hranici Slovenska proti silám maďarského Honvédu v úseku Iňačovce, Senné, Stretava. Obdržel slovenskou *Pamätnú medailu za marec 1939*. Prezenční službu vykonával do 31. července 1939, byl přijat do slovenské armády jako vojenský gážista z povolání a jmenován dnem 1. srpna 1939 do první důstojnické hodnosti poručíka pěchoty a současně ustanoven čekatelem na služební místo v služební kategorii důstojníků absolventů vojenské akademie. Jeho prvním důstojnickým zařazením byla funkce velitele čtyř *Samostatného práporu VI* v Trebišově. Dnem 31. srpna 1939 se jeho kmenovým tělesem stal *Samostatný prápor IV*, ale byl před vojenským tažením proti Polsku od 20. srpna 1939 přidělen k 2. (zpravodajskému) oddělení štábu *Vyššieho veliteľstva 3* v Prešově (prováděl pro Němce výsledky ukrajinských utečenců), kde setrval i po skončení polního tažení. Ovládal totiž několik jazyků – dokonale německý, maďarský a český, částečně anglický a francouzský. Po reorganizaci pěchoty na podzim 1939 se jeho kmenovým tělesem stal *Peší pluk 9*.⁷

Ministerstvo národní obrany hledalo pro ministra národní obrany gen. I. tr. Ferdinanda Čatloše pobočníka. Ministr měl mít v kabinetu ministra dva pobočníky, kteří náleželi k jeho osobní službě. Funkce osobního pobočníka, který zároveň vykonával funkci osobního tajemníka ministra (do října 1939 vykonával funkci osobního tajemníka ministra Ondřej Nemček), byla obsazena por. pech. Jozefem Hrabkem, který byl od 25. května 1939 velitelem pomocné rotы ministerstva národní obrany, ale také do odchodu gen. Rudolfa Viesta do emi-

⁶ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA) Praha, f. Sbíрка kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1, inv. č. 87/39 (č.j. 273/39).

grace pôsobil jako jeho pobočník. Bylo třeba obsadit funkci II. pobočníka ministra, který by byl i velitelem pomocné rot. Velitelství 3. divize navrhlo 24. října 1939 mj. Morgensterna, jehož charakterizovalo jako inteligentního, pilného, pracovitého a důsledného, ustáleného a pevného charakteru, velmi dobrého vystupování, příjemného zevnějšku.⁸ Ukázalo se, že problémem není ani nevyhovující vyjádření 3. oddělení štábu hlavního vojenského velitelství z 8. listopadu 1939. Zde byl Morgenstern přezkoušený hlavně po stránce schopností při vybavování různých administrativních činností souvisejících s funkcí pobočníka ministra. Chyběla mu zběhlost, nutný úsudek a samostatnost k výkonu této funkce. „*Je na ňom patrné, že s funkciou pobočníka /a podobnou/ neprišiel do styku a musel by byť školený od základu.*“⁹ Morgenstern se ale navzdory tomu II. pobočníkem ministra stal a od 16. listopadu 1939 byl ustanoven za velitele pomocné roty ministerstva národní obrany.¹⁰ Krajiný úřad v Bratislavě povolil 28. listopadu 1939 Morgensternovi změnu příjmení na Moreň (v životopisu ze 7. listopadu 1939 uvedl, že jméno „*už v dobách študia a praxe robilo mi ťažkosti, moje meno není vhodné pre slov.[enského] dôstojníka, čo je môj názor*“).¹¹

Organizace ministerstva národní obrany z 16. ledna 1940, platná od 22. ledna 1940, zachovala u ministra národní obrany funkci dvou pobočníků, ale v rámci skupiny H (*osobná skupina*, přednosta stot. pech. Michal Lokšík), která byla přímo podřízena ministrowi národní obrany, vytvořila referát 48 „*Styk s nemeckou misiou, HG, FS*“, jehož vedením byl pověřen por. pech. Jozef Moreň. Popis výkonu jeho funkce: „*udrzuje so strany osobných vecí styk s nemeckou misiou, HG., FS. a ostatnými ministerstvami*“.¹² Moreň proto tuto funkci označoval jako „*styčný dôstojník medzi ministerstvom národnej obrany a nemeckou vojenskou misiou*“.¹³ Zde je namístě upozornit, že v okupovaném západoslovenském území, v tzv. ochranné zóně, vykonával funkci velitele cvičiště německých vzdušných zbraní (Kommandant des Luftwaffenübungsplatzes) v Malackách genmjr. Walther Wecke. Ministerstvo národní obrany netušilo, že nařízením Hlavního velitelství německé branné moci z 29. listopadu 1939 byl Wecke pověřen funkcí velitele ochranné zóny na Slovensku. Obdrželo však přípis německého vojenského atašé mjr. gšt. Heinricha Beckera z 8. ledna 1940, ve kterém Becker tlumočil požadavek Weckeho, aby mu byl k velitelství v Malackách přidělen slovenský styčný důstojník. Proto také ministerstvo národní obrany ve své organizaci z 16. ledna 1940 vytvořilo i funkci „*styčného dôstojníka pri veliteľstve strelnice v Malackách*“ podřízeného hlavnímu vojenskému velitelovi, tj. Čatlošovi, resp. jeho stálému (plnoprávnému) zástupci gen. II. tr. Alexandru Čunderlíkovi. Na ústní rozkaz Čatloše pak určilo 18. ledna 1940 zplnomocněného styčného důstojníka, jímž se stal mjr. jazd. Štefan Hrubisko. Beckerovi následně 22. ledna 1940 sdělilo, že Hrubisko byl přidělen k velitelství v Malackách a hlásil se Weckemu.¹⁴

⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 75, č.j. 211.180 Dôv./1.odd.1939.

⁹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1, inv. č. 87/39 (č.j. 273/39).

¹⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 127, č.j. 192018/osob.1940; f. Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy 1939 – 1942, šk. 1, č. 4/1940, čl. V, Moreň Jozef, por. pech., ustanovenie.

¹¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 81, č.j. 212.566 Dôv./osob.1939; f. Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1, inv. č. 87/39 (č.j. 273/39).

¹² VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 1, č.j. 150.159 Dôv./II.1940.

¹³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 135, č.j. 199.088/48.1940

¹⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 14, č.j. 150.820 Dôv./osob.1940.

Německé vyslanectví teprve nótou z 12. února 1940 oznámilo slovenskému ministerstvu zahraničních věcí, že genmjr. Walther Wecke byl pověřen funkcí velitele ochranné zóny na Slovensku, s tím bylo ministerstvo národní obrany seznámeno teprve 23. února. Následně se proto Hrubíško stal styčným důstojníkem u velitele ochranného pásma na Slovensku (Slowakischer Verbindungsoffizier beim Kommandanten der Schutzzone in der Slowakei).¹⁵ Styčný důstojník podléhal přímo hlavnímu vojenskému veliteli, tj. Čatlošovi, pokud šlo o čistě slovenské záležitosti a udržoval spojení mezi německým velitelem ochranného pásma a slovenským ministerstvem národní obrany, službu v Malackách však vykonával podle pokynů německého velitele ochranného pásma, kterého informoval o nařízeních, které dostal od slovenského ministerstva národní obrany.¹⁶

Moreň funkci velitele pomocné rotý prakticky nezládl, scházela mu autorita, v rotě vládla značná nekázeň a její příslušníci svého velitele v mnohém nerespektovali (mohla tomu přispívat i jeho malá postava 162 cm). Dne 20. dubna 1940 byl proto za velitele pomocné rotý ministerstva národní obrany ustanoven por. pech. Ignác Živčák, ve velení mu měl vypomáhat por. pech. Aurel Štefko. Dosavadní velitel roty Moreň měl urychleně odevzdat velení roty a nastoupit službu u *Pešieho pluku 7* v Žilině, kam byl dnem 30. dubna 1940 i přemístěn.¹⁷ Moreň však tuto službu nenastoupil a zůstal na ministerstvu národní obrany, neboť jak sám uvedl, „*nakol'ko som svojej dosavádnej služby sprostený nebol,*“ čímž myslel funkci styčného důstojníka k německé vojenské misi,¹⁸ kterou vykonával do září 1940. Musíme však dodat, že jeho dočasné nebo trvalé odvelení na ministerstvo národní obrany nebylo nikde uveřejněno, ale na druhé straně byl stále na ministerstvu veden, zde chodil i do služeb a podle potřeby zastupoval por. pech. Antona Petruláka, pobočníka armádního inspektora gen. Čunderlíka,¹⁹ stal se také 17. května 1940 i členem „*rovnošatové*“ komise ministerstva,²⁰ s účinností od 1. srpna 1940 získal služební místo v 8. platovém stupni.

Při celkové reorganizaci slovenské armády na podzim 1940 byl nakonec dnem 30. září 1940 oficiálně kmenově přemístěn od bývalého *Pešieho pluku 7* k ministerstvu národní obrany,²¹ zastával funkci pobočníka šéfa Vojenské správy. Šéf Vojenské správy zajišťoval podle pokynů ministra národní obrany osobní a materiální stav branné moci ve válce i v míru. Vedle toho se zabýval rozpočtem, správou branné moci ve všech oborech, dopravně-technickými záležitostmi branné moci, obranou, propagandou a politikou. Moreň však byl již 11. ledna 1941 trvale přidělen předpisové a názvoslovné komisi ministerstva národní obrany jako překladatel z němčiny a kreslič. Místo něho se pobočníkem

¹⁵ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 14, č.j. 160.475 dôv./17.1940.

¹⁶ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 14, č.j. 156.150 dôv./17.1940, č.j. 164.662 dôv./všeob.1940.

¹⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany - Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 14/1940, čl. I, Pom.rota MNO – zmena vo velení, č. 15/1940, čl. VII, Kázeň mužstva pom.roty – závädy.

¹⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 140, č.j. 210.312/H. 1940.

¹⁹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy 1939 – 1942, šk. 1, č. 28/1940, čl. V, Dovoľená.

²⁰ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy 1939 – 1942, šk. 1, č. 20/1940, čl. VII, Ustanovenie členov rovnošatovej komisie.

²¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 140, č.j. 216467/1940.

šéfa Vojenské správy stal por. pech. Ján Solár.²² V období od 2. května do 27. května 1941 Moreň absolvoval aplikační kurs pro aktivované důstojníky ve Vojenské akademii s celkovým prospěchem dobrým a pořadím třicátý sedmý mezi 41 frekventanty a byl charakterizován jako svědomitý, disciplinovaný, mnohořečný, rychlý v postřehu.²³

Moreň byl zařazen mezi důstojníky, kteří odcházeli do pole na východní frontu 27. června 1941 z Bratislavy rychlíkem směrem na Vrútky.²⁴ Dostal se 29. června 1941 do užšího štábu polního armádního velitelství (krycí jméno Ladislav) jako pobočník přiděleného důstojníka plk. aut. Benedikta Dúbravce.²⁵ Posléze byl zařazen do nově zřizovaného štábu velitelství Rychlé brigády,²⁶ od 5. července do 4. srpna 1941 působil ve 2. oddělení jako přidělený důstojník a současně jako tlumočnický německého jazyka a také byl velitelem Rychlé brigády plk. gšt. Rudolfem Pilfouskem určen od 14. září 1941 do funkce styčného důstojníka ke štábu německé 17. armády²⁷ i k německému XXXIX horskému sboru. Překládal z němčiny, neboť na rozdíl od jiných důstojníků velmi dobře ovládal německý jazyk. Podle Pilfouska se jako styčný důstojník osvědčil, pokud však měl převzít pěší čet, funkci se vyhnul onemocnění. Pilfousek zhodnotil Moreňa jako méně vhodného pro řadovou službu pro bojácnost a tělesnou slabost a navrhl jeho přeřazení k pracovnímu sboru.²⁸ Na návrh přednosta zdravotní správy polního armádního velitelství byl Moreň 6. srpna 1941 odeslán do zápolí po osmidenním léčení v polní nemocnici na „črevný katár“.²⁹ Vrátil se k práci v předpisové a názvoslovné komisi ministerstva národní obrany, aby byl 1. října 1941 zařazen do organizačního oddělení.

Ministerstvo národní obrany předložilo 16. září 1941, jak jsme uvedli výše, všem svým zaměstnancům, včetně důstojníků, dotazník podle vládního nařízení č. 198/1941 Sl. z., o právním postavení Židov, s těmito otázkami: 1./ *Pochádzate najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov?*; 2./ *Pochádzate od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov?*; 3./ *Pochádzate od jedného podľa rasy židovského starého rodiča?*; 4./ *Ste nežidovským manželom Žida /Židovky/*?. Na dotazník měl každý odpovědět *áno, nie, nebo neviem*.³⁰ Následně to ministerstvo národní obrany zopakovalo 14. listopadu 1941 pro zaměstnance, včetně důstojníků, kteří dosud dotazník nevyplnili, neboť byli v poli, na dovolené, nebo jinak služebně vzdáleni.³¹ Ministerstvo národní obrany vydalo 11. listopadu 1941 nařízení: „*Židovské miešanci podliehajú brannej povinnosti ako ostatní Árijci. Môžu byť príslušníkmi*

²² VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 1/1941, čl. V, Pridelenie personálu pres. .komisii.

²³ VÚA - VHA Praha, f. Sbírka kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

²⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 33/1941, čl. II, Odchod do poľa.

²⁵ VÚA - VHA Praha, f. Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, kart. 29, inv. č. 25/4, Veliteľstvo Ladislav, Domáci rozkaz č. 2, čl. VI, Části stanu vel. armády – určenie.

²⁶ *Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941*. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1941, s. 54. Dosavadní Rychlá skupina byla od 5. do 7. července 1941 doplněná a reorganizovaná a 7. července 1941 přejmenovaná na Rychlou brigádu.

²⁷ *Ťaženie*, s. 69.

²⁸ VÚA – VHA Praha, f. Sbírka kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

²⁹ VÚA – VHA Praha, f. Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, kart. 29, inv. č. 25/4, Veliteľstvo Ladislav, Domáci rozkaz č. 33, čl. III, Gázisti – odoslanie do zápolia.

³⁰ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 51/1941, čl. I, Dotazníky podľa vlád.nariadenia č. 198 z roku 1941 – nariadenie

³¹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 59/1941, čl. VIII, Dotazníky podľa vládneho nariadenia č. 198 z r. 1941 – nariadenie.

*brannej moci, nemôžu sa však stať ani dôstojníkmi ani poddôstojníkmi brannej moci /: § 15 vl.nar.č.198/1941 Sl.z.:/. Podľa toho židovský miešanec môže byť len strelníkom alebo pracovníkom, nie však hodnostníkom brannej moci.*³² Jak se Moreňovi dařilo těmto rozkazům dosud vyhýbat, není známo, ale v jedné věci se mu to nepochybně podařilo, byl svobodný, takže nemusel původ manželky uvádět.³³ Moreň byl také s účinností od 1. ledna 1942 povýšen do hodnosti nadporučíka pěchoty a bylo mu propůjčeno služební místo 7. platové stupnice systemizované pro nadporučíky v služební kategorii důstojníků absolventů vojenské akademie. Služebně již působil ve Všeobecném vojenském úřadu, v jeho referátu *Organizácia* jako přidělený důstojník.³⁴ Rovněž byl počátkem roku 1943 Tisem vyznamenán *Pamätným odznakom 1. stupňa*.³⁵ V jeho hodnocení se však již objevilo, že je iniciativní, ale „*vlivom rasového zákona trochu ľahostajný v konaní povinností*“.³⁶

Nakonec se i on dostal do hledáčku protizidovských opatření. Ve smyslu § 15 odst. 2 vládního nařízení č. 198/1941 Sl. z., *o právnom postavení Židov*, byla Moreňovi dnem 15. května 1943 odňata hodnost nadporučíka pěchoty a tím stejným dnem byl propuštěn z činné vojenské služby, naopak podle § 2 písm. b) citovaného vládního nařízení byl „*židovským miešancom*“. Dnem 15. května 1943 byl přemístěn jako *strelník v zálohe* od ministerstva národní obrany k Doplňovacímu okresnímu velitelství Bratislava, a dnem 31. května 1943 mu bylo zastaveno vyplácení služebních požitků.³⁷

V poválečných letech mu na základě zák. č. 116/1947 Sb., *o úpravě některých právních poměrů důstojníků, rotmistřů a poddůstojníků aspirantů v záloze*, byla v československé armádě ponechána hodnost nadporučíka pěchoty v záloze s pořadím od 1. ledna 1942.³⁸ Dekret mu byl doručen.

O. PEJS: JOZEF MORGENSTERN – MOREŇ (DAS SCHICKSAL EINES SLOWAKISCHEN OFFIZIERS)

Jozef Morgenstern – Moreň wurde im Jahr 1939 Berufsoffizier der slowakischen Armee. Er durchlief eine Reihe von Funktionen, die überwiegend administrativen Charakter hatten. Laut den Beurteilungen seiner Vorgesetzten eignete er sich nur begrenzt für eine führende Offiziersfunktion. Seine Fremdsprachenkenntnisse kamen ihm in seiner Karriere zugute. Im März 1939 nahm er an der Verteidigung der Ostslowakei gegen den Angriff ungarischer Truppen teil. Ebenso beteiligte er sich am Feldzug gegen Polen in der zweiten Jahreshälfte

³² VHA Bratislava, f. Zbierka „53“, fasc. 53-41-88/1/1, č.j. 280.494/15-1941.

³³ Podrobně se otázkou židovských manželek vojenských gážistů slovenské armády zabýval BAKA, Igor. Postavenie vojakov z povolania s manželkami židovského pôvodu v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1944. In *Historický časopis*, 2025, roč. 73, č. 2, s. 351 – 375.

³⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverně domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 34/1942, čl. 13, Telef. soznam.

³⁵ Udělení medaile bylo teprve uveřejněno 22. dubna 1943. VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverně domáce rozkazy 1939 - 1945, šk. 2, č. 18/1943, čl. 1, Slovenské vyznamenanie – udelenie. Moreň se ještě 13. března 1943 v podvečer povinně účastnil slavnostní vojenské akademie v Slovenskom národnom divadle k 4. výročí vyhlášení slovenské samostatnosti jako člen deputace gážistů MNO za účasti Jozefa Tisa, členů vlády a diplomatického sboru. Tamže, č. 12/1943, čl. 2, Vojenská oslava dňa 14. marca 1943 v Bratislave – nariadenie.

³⁶ VÚA – VHA Praha, f. Sbírka kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

³⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverně domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 26/1943, čl. 14, Moreň Jozef, npor. pech. – odňatie hodnosti a prepustenie z činnej služby.

³⁸ Osobní věstník ministerstva národní obrany, ročník 1948, č. 54, s. 446.

1939 sowie am Feldzug gegen die Sowjetunion im Sommer 1941. Aufgrund seiner jüdischen Herkunft geriet er in das Visier der antisemitischen Rassegesetze. Er wurde als „jüdischer Mischling“ degradiert und 1943 aus der slowakischen Armee entlassen. Nach dem Krieg behielt er in der tschechoslowakischen Armee den Rang eines Oberleutnants der Infanterie, den er während seines Dienstes in der slowakischen Armee erworben hatte.

Seznam použitých pramenů a literatury/List of reference and Literature

Primární zdroje/Primary sources

Archivy a archivní prameny/Archives and Archives sources:

Vojenský historický archiv Bratislava (VHA Bratislava):

Fondy: Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra (1939 – 1944); Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy (1939 – 1942); Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy (1939 – 1945); Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné (1940 – 1944); Hlavné vojenské veliteľstvo (1939 – 1940); Vyššie veliteľstvo I – Veliteľstvo divíznej oblasti I (1939 – 1945).

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA – VHA Praha):

Fondy: Sbíрка kvalifikačních listin; Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky (1939 – 1945).

Dobový tisk/Period print

Osobní věstník ministerstva národní obrany (1948).

Sekundární zdroje/Secondary sources

Monografie a sborníky jako celek/Monographs

BAKA, Igor a kol. „*Práca – česť, robota – povinnosť*“. *Vojensky organizované pracovné jednotky Židov na Slovensku v rokoch 1939 – 1943*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023. 316 s. ISBN 978-80-89523-96-2.

Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1941, 87 s., mapové prílohy.

Studie a články v časopisech a sborníkch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, chapters in Monographs

BAKA, Igor. Postavenie vojakov z povolania s manželkami židovského pôvodu v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1944. In: *Historický časopis*, 2025, roč. 73, č. 2, s. 351 – 375. ISSN 0018-2575.

O autorovi/ About the Author

JUDr. Oldřich PEJS

Penzionovaný

e-mail: pejs@post.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0567-2311>

ANOTÁCIE

SEGEŠ, Vladimír. *KEĎ RACHOTILI ZBRANE A ZVUČALI POLNICE. VOJNY, BOJE A BITKY V NAŠEJ MINULOSTI OD NAJSTARŠÍCH ČIAS DO KONCA STREDOVEKU.* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2024, 271 s. ISBN 978-80-69060-04-3.

Vladimír Segeš je autorom známym (nielen) z prostredia vojenských dejín. Už jeho kniha *Od rytierstva po žoldnierstvo* z roku 2004 je dôležitým vedeckým spracovaním dejín stredovekého vojenstva na území Slovenska. Jeho najnovšia kniha je v istom zmysle podrobnejšia, vychádza z veľkého množstva jeho starších prác a článkov venujúcich sa vojenským dejinám územia Slovenska. Je napísaná príťažlivým štýlom a nájde v nej svoj čitateľský úžitok tak laická, ako aj odborná verejnosť.

Kniha je štruktúrovaná chronologicky a jej ťažiskom je vývoj stredovekého vojenstva na území dnešného Slovenska. Prológ knihy tvorí vývoj vojenstva v praveku a v staroveku. Pokiaľ ide o antické dejiny, územie Slovenska zohráva skôr epizodickú úlohu, keďže v knihe sú opísané najdôležitejšie vynálezy starovekého sveta v oblasti vojenstva. Význam územia Slovenska potom narastá s ohľadom napríklad na prítomnosť Keltov u nás alebo na markomanské vojny (166 – 180). Predsa však pozastavenie sa pri období pravekého Slovenska ukazuje, akou prirodzenou súčasťou ľudskej prirodzenosti je výroba zbraní a napokon aj násilné konflikty medzi ľuďmi a skupinami ľudí navzájom. Aj archeologický materiál je tak zaujímavým prameňom pre poznanie dejín vojenstva a majme na pamäti, akou dôležitou súčasťou života boli vojny hoci aj v dobe bronzovej a v dobe železnej.

Omnoho väčšia pozornosť je v knihe venovaná obdobiu stredoveku, čo v podstate v dejinách Slovenska znamená obdobie po objavení sa Slovanov od prelomu 5. a 6. storočia. Vladimír Segeš si tu dobre všima ťažkosti s periodizáciou stredoveku, ktorý ako pojem je síce dostatočne vžitý, no predsa len nereprezentuje logicky určené historické obdobie. Aj podrobnejšie triedenie stredoveku (raný, vrcholný, neskorý) zásadne nelicuje s etapami

vo vývoji vojenstva, ale mohli by sme rovnako poznamenať, že táto periodizácia nie je veľmi nosná ani z pohľadu hospodárskych a sociálnych dejín. Napriek tomu by sa dalo zamýšľať nad istou väzbou medzi sociálnymi a hospodárskymi dejinami na strane jednej a vojenskými na strane druhej. Spomeňme len vytvorenie „barbarskej“ Európy raného stredoveku, budovanie nových mocenských štruktúr 9. – 11. storočia či vznik šľachty a feudalizáciu spoločnosti v 13. storočí. To všetko malo nespochybniteľný význam pre organizáciu vojenstva v našom priestore. V. Segeš preto do rozpravy o dejinách vojenstva v 13. storočí veľmi logicky zaradil aj analýzu Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222 určenú pre servientov (s. 108 – 111).

Zlatá bula z roku 1222 akoby nasmerovala knihu V. Segeša do druhej polovice, ktorú odštartoval pustošivý vpád Mongolov do Uhorského kráľovstva v rokoch 1241 – 1242. Tento zničujúci konflikt je zaujímavou ukážkou kontrastu medzi európskym a cudzím vojenstvom. Už v predošlých kapitolách zmienené krížové výpravy boli presne takýmto príkladom, hoci tu boli protivníkmi turecké (seldžucké), prípadne iné (egyptské) jednotky s odlišnou taktikou boja, s inými zbraňami a inou kultúrou vojny. Dominancia ľahkej jazdy a boja z diaľky predstavovala pre európske jednotky navyknuté na kontaktný súboj tvrdý oriešok, no napriek tomu bol výsledkom dočasný úspech križiakov vo Svätej zemi. V Uhorsku to boli práve mongolské jednotky, ktoré predstavovali takúto novú a mimoriadne ničivú skúsenosť pre dezorganizovanú domácu obranu. Tá si mohla vyskúšať v Zlatej bule ustanovenú povinnosť brániť krajinu pred nepriateľmi v praxi. Výsledok bitky na rieke Slanej je notoricky známy, kniha však pomerne podrobne mapuje taktiku oboch vojsk, prípravu na boj i jeho priebeh. Najmä výsledok bitky bol tristný a viedol k vyše roka trvajúcemu pustošeniu krajiny. To malo za následok množstvo zmien v uhorskej spoločnosti i v organizácii obrany celej krajiny.

Niektorí historici veľmi správne poznamenávajú, že vojna bola natoľko bežnou a priro-

dzenou súčasťou stredoveku, že rok bez vojny sa mohol zdať zaznamenaniahodnou zvláštnosťou. Konflikty sa tak nevyhli ani druhej polovici 13. storočia, pričom – čo je asi pre toto obdobie typické – dominovali vojenské strety vo vnútri Uhorska medzi členmi vládnucej dynastie a neskôr medzi jednotlivými oligarchickými skupinami. Tým sa dostávame k obdobiu uhorského vojenstva v rámci tzv. feudálnej anarchie.

Nasledujúcim podkapitolám je tak venovaná ďalšia časť vojenských dejín Uhorska, a tým bol súboj o trón po smrti Ondreja III., víťazná vojna Karola Róberta proti uhorským oligarchom, a potom aj jeho početné reformy, ktoré mali svoje dôsledky aj pre vojenstvo a obranyschopnosť krajiny. Azda najdôležitejším medzníkom vo vývoji vojenstva v neskorom stredoveku sa tak stal súmrak rytierstva a presadenie sa husitskej bojovej taktiky, ktorá umožňovala menej početným husitom víťaziť nad presilou katolíckych jednotiek. To už Uhorsku vládol Žigmund Luxemburský, počas vlády ktorého sa po dlhých desaťročiach preniesli vojny priamo na domáce územie. Husitské vojny reprezentovali len časť týchto stretov, Uhorsko zasiahli od začiatku roka 1428 a pokračovali šesť dlhých rokov.

Napokon, aj žigmundovské obdobie je obdobím pokusov o vojenské reformy. Ich neúspech akiste prispel k tomu, že po smrti najdlhšie vládnuceho stredovekého kráľa v Uhorsku (1437) pokračovali v krajine vnútorné rozbroje i neschopnosť zabrániť vojenským intervenciám zvonka. Konsolidácia pomerov tak na rozdiel od začiatku 14. storočia prišla zvnútra Uhorska v podobe Jána Huňadyho a jeho syna Mateja, z ktorého sa stal v roku 1458 kráľ. Jeho vojenské a organizátorské schopnosti prezentuje autor knihy pasážami z Bonfiniho knihy *Rerum Hungaricarum decades* i z kráľovskej korešpondencie.

Epilógom uhorského stredoveku je potom obdobie vlády kráľov z Jagellovskej dynastie. V. Segeš ukazuje, ako sa sčasti neschopnosť a sčasti zastaranosť a nepružnosť organizácie vojenstva prejavili na rozvrate moci v podobe povstania a napokon katastrofálnou porážkou Uhorska pri Moháči 29. augusta 1526. Tá zmiotla nielen uhorské vojsko, ale aj celú v bitke zúčastnenú elitu

krajiny. Tým sa symbolicky končí uhorský stredovek, nekončia sa však ani zďaleka dejiny vojenstva.

Pri predmetnej knihe V. Segeša treba okrem jej obsahu spomenúť aj grafickú stránku diela, ktoré obsahuje veľké množstvo obrázkov, fotografií, máp či rôznych schém, z ktorých azda najdôležitejším obohatením sú schémy významnejších stredovekých bitiek. Autorovi sa tak darí plastickejšie čitateľovi opísať, ako približne stredoveká bitka vlastne vyzerala. Napriek obmedzeným možnostiam aj v stredoveku existoval široký priestor pre plánovanie, stratégiu bojov, lešť či predstierané útoky.

Na knihe je pomerne zreteľne vidieť, že ambíciou jej autora nie je iba deskriptívny popis dejín vojenstva, vojen a bitiek, ale aj vzťah vojenstva a politických, sociálnych a sčasti aj hospodárskych dejín. Dejiny vojenstva môžeme v istom ohľade vnímať aj cez stredovekú každodennosť, ak uvážime, že pre úzko profilované skupiny obyvateľstva išlo o obživu, prípadne pre šľachtu išlo o otázku cti, povinnosti, vernosti a napokon aj možnosti nadobudnúť majetok vo forme darov či (bežnejšie) koristi. Význam hospodárskej podpory vojny, vplyvu ročných období či dobovej sociálnej mentality si môžeme uvedomiť v úvode 2. kapitoly (s. 39 – 45).

Autorova kniha zároveň nie je, ako sám upozorňuje, oslavou vojenstva (s. 7), ale zdrojom poznania o dejinách vojenstva. Skúmanie vojenských dejín je dôležité pre nadobúdanie skúseností jednotlivými armádami celého sveta. Aj súčasné vojny vo svete, z ktorých najbližšie nášmu priestoru prebieha na Ukrajine, sú vo výsledku ťažko predpovedateľné, no pri ich plánovaní – či už zo strany agresora alebo obeť – dochádza k spracováaniu najnovších technologických vymožeností i historických poznatkov. To všetko ukazuje na význam dejín vojenstva. Pri náraste významu vojenstva v budúcnosti tak bez pochyb narastie aj dopyt po prácach, ako je táto. Medzi nimi by malo byť, ako píše autor v závere (na s. 247), aj pokračovanie knihy V. Segeša o vojenstve v novoveku a v modernej dobe.

Miroslav Lysý

СТАМБОЛИЈА, Небојша. *СПИСКА ДРЖАВНА СТРАЖА 1942-1944*. Београд : Институт за савремену историју, 2021, 445 стр., илустр., ISBN 978-86-7403-257-2.

Autor Nebojša Stambolija patří mezi srbské historiky střední generace (nar. 1982). Jeho zájmem jsou vojenské formace kolaborantů na území okupovaného Srbska v druhé světové válce, historie lékařství a jugoslávsko-polské vztahy. Kniha *Srbská státní stráž 1942-1944* přináší detailní obraz o Srbské státní stráž jako specifické bezpečnostní formaci srbské vlády generála Nediće podřízené německým okupantům, kteří ji nikdy plně nedůvěřovali. Srbská státní stráž se pokoušela zavést pořádek na území okupovaného Srbska. V této snaze sváděla boje s prokomunistickými partyzány, ale také i s ravnogorským hnutím odporu srbských četníků, i když mezi nimi činila podstatné rozdíly. Autor zvolil chronologicko-tématický princip a rozdělil knihu na šest ucelených celků. *Srbsko za okupace koncem roku 1941 a začátkem roku 1942* (s. 15-64), zde je analyzována situace od počátku války v dubnu 1941 do vybudování Srbské státní stráže v březnu 1942, německý okupační režim a příčiny, které vedly k povstání. Zvláštní pozornost je věnována kolaborantským ozbrojeným formacím a jejich úloze při potlačení povstání. Autor se věnuje zřízení srbské rady komisařů, která vyústila do vytvoření „autonomní“ vlády národní spásy pod vedením arm. gen. Milana Nediće, nevynechává počátky odboje komunistů a srbských četníků ravnogorského hnutí ústící do ozbrojeného boje proti německým okupantům a srbským kolaborantům. Ozbrojené síly srbské vlády národní spásy tvořily žandarmerie a policie, k nim se postupně přidružilo 23 srbských tzv. poddůstojnických ozbrojených oddílů a 12 dobrovolnických oddílů tvořených omladinou národního hnutí „Sbor“ Dimitrije Ljotice. Po uzavření dohody s Němci 26. srpna 1941 část srbských četníků pod velením vojvody Koste Pečanace začala koordinovat své akce s Nedičovými silami, vzdala se sabotáží a soustředila se na boj s partyzány, část odmítla dohodu s Němci a přidala se k srbským četníkům Dragoljuba Mihailoviće.

Zřízení a organizace Srbské státní stráže (s. 65-173), zde se autor detailně zabývá okolnostmi, za jakých byla stráž formována a jakou úlohu v tom hráli němečtí okupanti. Stráž vznikla koncem února 1942 a postupně se podle válečných podmínek v terénu skládala z velitelství, polní stráže jako náhrada žandarmerie, městské stráže (včetně Srbské státní stráže správy města Bělehrad), pohraniční stráže, hasičské stráže, hospodářské policie, stráže železniční bezpečnosti, rychlých jednotek (motorizovaného oddílu, prvního praporu, druhého praporu, druhého železného pluku), táborových jednotek. Disponovala službami soudnictví, zdravotnictví, intendantura, hudba, zpravodajská služba. Teritoriálně se dělila na oblastní, krajské a okresní velitelství. Vydávala vlastní Věstník Srbské státní stráže. Disponovala vlastními školami.

Srbská státní stráž v okupovaném Srbsku 1942-1944 (s. 175-280), zde autor chronologicky popisuje změny ve struktuře a organizaci stráže a nejdůležitější bojové akce. Stráž provázelo slabé vybavení a vyzbrojení. Byla pomocnou formací německých okupantů a byla jim plně podřízena. První větší ofenzíva v období červenec-srpen 1942, na které se podíleli příslušníci stráže, tzv. Aćimovićeva ofenzíva (podle jména srbského ministra vnitra), měla za cíl eliminovat partyzánské síly v jižním a jihovýchodním Srbsku. Dosáhla polovičného úspěchu. Autor se dále zabývá Srbskou státní bezpečností, která vznikla v srpnu 1942 jako policejní formace, do níž byly začleněny všechny kolaborantské bezpečnostní síly a jejímuž šéfovi bylo podřízeno i velitelství stráže. Německé okupační orgány se rozhodly v roce 1942 pro jejich nespolehlivost a nedisciplinovanost rozpustit četnické oddíly Koste Pečanace. Někteří jejich příslušníci vstoupili do polní nebo pohraniční stráže, jiní se přidali k četnickým oddílům Draže Mihailoviće, nebo skončili v zajetí, část byla poslána domů. Kosta Pečanac se odebral do Soko Banja (vých. Kruševac), kde byl v květnu 1944 zlikvidován srbskými četníky na přímý rozkaz Mihailoviće. Stráž byla schopna reálně fungovat pouze pod německým velením proti partyzánům (tzv. partyzánským-komunistickým bandám), jinak se množily dezertéry a infiltrace Mihailovićových četníků (tzv. ilegálních oddílů) do je-

jích řad, takže stráž nebyla způsobilá proti nim bojově vystoupit a byla od nich odzbrojována. Tomu se snažili Němci zabránit zatýkáním příslušníků stráže a širokou akcí proti ravnogorským silám četníků. Největší samostatnou akcí stráže během války se stala v červnu 1944 bitva u vesnic Vrelo, Kravlje a Gojmanovac u Aleksince (sev. Niš), která skončila její plnou porážkou. V září 1944 již partyzánské síly ovládaly jižní, západní a východní Srbsko a blížily se k Bělehradu. Všechny kolaborující „nacionální“ srbské síly, četníci, příslušníci stráže a dobrovolnických oddílů se rozhodly společně proti partyzánům vystoupit. Němci však 1. října 1944 rozpustili vládu gen. Nediće a zbylí příslušníci stráže vstoupili do Mihailovičova četnického Jugoslávského vojska ve vlasti a vytvořili Srbský úderný sbor. Autor se dále zabývá zločiny, kterých se dopustili příslušníci stráže: zabili 2554 osob, 11 245 zranili a 41 654 zbavili svobody.

V sestavě Jugoslávského vojska ve vlasti – Srbský úderný sbor (s. 281-306), autor se zde zabývá dalším osudem bývalých příslušníků stráže, kteří se počátkem října 1944 připojili k četnickému Jugoslávskému vojsku ve vlasti a vytvořili Srbský úderný sbor o třech neúplných divizích. Sbor byl z velké části zničen koncem roku 1944 partyzány v západním Srbsku a východní Bosně, jeho zbytek se přesunul do Vídně, následně se připojil k „nacionalistickým“ silám ve Slovinsku a na konci války se vzdal spojeneckým vojskům v Itálii. *Mezi válečnými spojenci a politickými a vojenskými protivníky* (s. 307-330), zde se autor snaží objasnit komplikovanou úlohu stráže mezi svými spojenci a nepřáteli. V jedné části se zabývá vztahy se spojenci, stupněm závislosti na německých okupantech a ilustruje i vztahy se Srbským dobrovolnickým sborem, četníky Koste Pečanace a bulharskými okupačními silami. V druhé části podává obrázek o složitých vztazích s četnickým Jugoslávským vojskem ve vlasti, které bylo jednou spojencem a jednou nepřítel. Třetí část je věnována jedinému skutečnému nepříteli, a tím bylo partyzánské hnutí. *Portréty* (s. 331-373) přináší biografie dvou velitelů stráže, pak je zde analyzován důstojnický sbor ve svém celku za využití 664 dochovaných zápisů důstojníků, jeho početní stav, životní standard,

morálka, soukromí a každodenní život. Dále si autor všímá obdobně poddůstojnického sboru a strážníků. Přílohy knihy (s. 383-424) obsahují jmenovitě složení velitelského sboru stráže za období její existence.

Oldřich Pejs

BINAR, Aleš. *BITVA O MORAVSKOU OSTRAVU. POSLEDNÍ NASAZENÍ NĚMECKÉ 1. TANKOVÉ ARMÁDY (1945).* Hlučín : Muzeum Hlučínska, 2025, 351 s., ISBN 978-80-907054-5-6.

V loňském roce jsme si připomínali kulaté výročí řady událostí spojených s koncem druhé světové války. Uvedené příležitosti využilo množství autorů a vydavatelství a na knižní trh se tak dostala řada publikačních titulů věnujících se souvisejícím tématům této novodobé vojenské historie. Knižní produkci na jaře roku 2025 zajímavě obohatilo taktéž Muzeum Hlučínska, a to publikací historika Aleše Binara z brněnské Univerzity obrany s názvem *Bitva o Moravskou Ostravu – Poslední nasazení německé 1. tankové armády* (1945).

Samotná problematika moravsko-ostravské operace, tedy největšího vojenského střetnutí druhé světové války na českém území, se již v minulosti stala s různou kvalitou a intenzitou předmětem zájmu jak ze strany profesionálních historiků, tak laických badatelů. Pro obě skupiny pak bylo ale společné, že celou kampaň popisovaly a hodnotily především pomocí československých (méně pak také sovětských) zdrojů, což na průběh válečných operací nemohlo přinést komplexní pohled.

Aleš Binar si v nově vydané monografii na rozdíl od stávající produkce vytyčil jednoznačný a současně též nesnadný úkol, a to představit a zhodnotit průběh bitvy právě s ohledem na bojové nasazení německého protivníka, tedy 1. tankové armády. Sám autor není na poli uvedené problematiky žádným nováčkem. Nepřekvapí nás tak, že představovaná publikace staví na jeho doplněné a upravené habilitační práci, která byla v roce 2021 úspěšně obhájena na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě. Jak habilitace, tak nově vydaná publikace staví na mnohaletém a původním archivním

výzkumu, který Aleš Binar realizoval (a stále v rámci dalších výzkumů realizuje) v archivní instituci, která je pro poznání německých vojenských dějin stěžejní – v německém Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg im Breisgau.

Práce s autentickou materií německé provenience z konce druhé světové války však sebou bohužel přináší úskalí, jež je dané především jistou torzovitostí dochované pramenné základny. Mnoho důležitých dokumentů zničili v dubnu 1945 sami Němci v důsledku pro ně značně nepříznivého vývoje na frontě. Zvláště je to podle Binara patrné u závěrečných pěti dnů poslední fáze bitvy o Moravskou Ostravu, kdy je pramenný nedostatek již silně patrný a dokumenty, které se zachovaly, se vyznačují značnou stručností.

Binarova kniha disponuje všemi atributy odborné monografie. Autor patřičně rozebírá dosavadní stav studia, pramennou základnu, možnosti a limity poznání a jasně formuluje svůj výzkumný záměr. Pro celkové pochopení seznamuje v prvních kapitolách čtenáře obecně s poměrně složitou problematikou německé branné moci (její organizací, taktikou, velitelským sborem, dalšími ozbrojenými formacemi atd.). Další nezbytné kapitoly se věnují východní frontě v roce 1945, sovětské generální ofenzivě a pak již konkrétně v celé možné komplexnosti 1. tankové armádě a samotnému bojišti. Podstatnou část monografie pak zaujímá popis a hodnocení všech tří fází bitvy.

V knize jsou také průběžně, na rozdíl od původní habilitační práce, zvláště představovány osobní medailony (včetně fotografií) příslušníků velitelských struktur 1. tankové armády z dob trvání moravsko-ostravské operace. Taktéž uvedené biogramy staví na původním archivním výzkumu v personálních materiálech zainteresovaných vojenských osob. Souběžně je autorem představována také klíčová výzbroj a technika německé armády užívaná v průběhu operace. Publikace navíc disponuje jak bohatým obrazovým doprovodem, názornými mapkami, tak také různými přehledovými tabulkami.

Samotná bitva o Moravskou Ostravu probíhala od 10. března do 30. dubna 1945 a měla mnohem větší význam než prosté osvobození širší oblasti tohoto průmyslového centra. Rudá

armáda si od ofenzivy v uvedeném směru slibovala především zajištění nástupišť pro útok proti hlavnímu městu nacistického Německa – Berlínu. Síly německého protivníka, představované v tomto prostoru 1. tankovou armádou (po určitou dobu označovanou též jako armádní skupina „Heinrici“), v této době patřily k nejsilnějším formacím skupiny armád „Střed“ polního maršála Ferdinanda Schörnera. Množství úkolů, kterým musela 1. tanková armáda v průběhu bitvy o Moravskou Ostravu čelit v prostoru Horního Slezska, jihozápadního Slovenska a jak se následně dovíme, tak i v oblasti jižní Moravy, si podle Binara u ní vynutilo postupně vzrůstající početní stav, kdy se počty 1. tankové armády pomalu vyrovnávaly některým německým skupinám armád. Přes to všechno německé síly musely čelit protivníkovi, který disponoval nejenom větším množstvím lidských i materiálních zdrojů, ale také, a to není podle autora knihy nepodstatné, početnějšími velícími strukturami.

1. tanková armáda navzdory tomu prokázala jistou odolnost. Zvláště první fáze bitvy totiž Rudé armádě nepřinesla výsledky, ve které doufala. V prvé řadě kvůli tomu, že Němci odhalili záměry 4. ukrajinského frontu a do prostoru chystaných úderů přesunuli posily. Zde Binar také vzpomíná na využití bývalého československého pohraničního opevnění. Němci ho sice k obraně připravovali, avšak podle autora v konečném důsledku sehrálo, navzdory celkem zažitému mínění, pouze lokální význam. Narychlo aktivované objekty předmnichovského opevnění se tak rozhodně nestaly bezprostřední příčinou pomalého postupu Rudé armády. Podobně autor bourá zažité představy o účasti příslušníků Waffen SS. Právě ty měly u 1. tankové armády pouze okrajový význam, přičemž v bitvě o Moravskou Ostravu se pak nenacházely vůbec.

K obratu dochází v polovině dubna roku 1945. Dne 15. dubna Rudá armáda nasadila v rámci třetí fáze bitvy doposud největší síly. Německé velení, ačkoli opětovně sovětské záměry znalo, již nemělo prostředky novému náporu účinně čelit. Situaci na německé straně navíc zkomplikoval fakt, že 1. tanková armáda přebrala zodpovědnost za jihozápadní Slovensko a taktéž za jižní Moravu. Zvláště brněnské bojiště spotřebovalo jak dostupné

zálohy a nakoniec také frontové svazky, ktoré museli Nemci vyvážať od Moravskej Ostravy.

Práve průnik Rudé armády na jižní Moravu, jež bytostně postavení 1. tankové armády ohrozil, měl pro průběh bitvy o Moravskou Ostravu rozhodující význam. Podle autora nejpozději 19. dubna 1945 německé velení uznalo obranu prostoru Moravské Ostravy za neúčelnou a začalo na Brněnsko přesouvat všechny disponibilní jednotky. Poslední fáze bitvy o Moravskou Ostravu tak z německé strany měla charakter boje na zdrženou s cílem zajistit spořádaný ústup. Ztráta Moravské Ostravy byla z německé strany podle Binara plánována, o čemž svědčí také připravená záchytná linie na jihozápad od města.

V závěru publikace Binar přichází také s odhadem ztrát německých sil, které navzdory jisté pramenné nouzi shledává nižší, než dosavadní tuzemská historiografie. Současně jako neudržitelnou označuje tezi, že Rudá armáda podnikla útok proti Moravské Ostravě tak, aby zachovala její průmyslové možnosti. Binar uvádí, že rozvíjet nepřímé úder proti větším městským sídlům byla v té době zavedená sovětská praxe.

Taktéž Sověti museli v průběhu operace čelit řadě limitů. Prioritou byl již zmíněný postup na Berlín, čemuž se musely přizpůsobovat také ostatní sovětské formace. Aleš Binar uvádí, že navzdory stereotypům o Rudé armádě jako o vojsku disponujícím nevyčerpatelnými zdroji, byly pro 4. ukrajinský front tenčíci se prostředky podobně tíživé jako pro síly německého protivníka. Převaha Sovětů postupně klesala, a to z 2,5 ku 1 na počátku bitvy, až po 1,6 ku 1 v závěru střetnutí. Moravsko-ostravská operace se v rychlosti postupu také řadí k jednomu z nejpomalejších sovětských ofenziv závěru druhé světové války.

Práce historika v podstatě nikdy nekončí. Ani autor nepovažuje své dílo za konečnou syntézu bitvy o Moravskou Ostravu. Navíc přiznává, že z objektivních důvodů nemohl rovným dílem stavět na německých a sovětských pramenech. Nicméně doufá, že se k výše uvedenému cíli alespoň přiblížil. Nám nezbyvá nic jiného než publikaci popřát čtenářský zájem a v blízké budoucnosti také podrobnou recenzi.

Milan Vyhliďal

ONDREJÁK, Peter – HÁJEK, Miroslav – BENKO, Erik. *PALUBNÁ LETECKÁ VÝZBROJ A VÝSTROJ 20. STOROČIA V ZBIERKACH STM – ML V KOŠICIACH.* Košice : Slovenské technické múzeum, 2024, 282 s. ISBN 978-80-8290-013-5.

Od okamihu, keď bolo lietadlo primárne použité k bojovej činnosti, predstavujú zbraň, zbraňové systémy a prístroje s tým súvisiace, umiestnené na palube lietadla, špecifickú oblasť, ktorá je vo vojenských dejinách ľudstva síce mladá, ale čoraz rozmanitejšia. Vzhľadom na geopolitické postavenie Československa po roku 1945 a naše členstvo vo Varšavskej zmluve letecká výzbroj počas studenej vojny vychádzala z požiadaviek sovietskeho letectva.

Pre verejnosť boli v minulosti odhalené čiastkové informácie v tomto smere v rôznych odborných periodikách. Sústredenejší pohľad prišiel vo forme známejších publikácií od rešpektovaného českého autora Ľubomíra Popelínskeho, ktorý pôsobil ako konštruktér, vysokoškolský učiteľ a zároveň aj ako spisovateľ. Tento autor so svojimi spolupracovníkmi priniesol ako prvý v našich podmienkach detailnejší, ucelený pohľad na streleckú a raketovú výzbroj lietadiel.

Zo zahraničných publikácií treba spomenúť diela ruského autora Alexandra Borisoviča Širokorada, ktoré aj napriek ich obmedzenej dostupnosti pre česko-slovenských čitateľov mohli byť bohatým zdrojom informácií, hoci sa prekladu do českého alebo slovenského jazyka nedočkali. Avšak v danom čase, ako i dnes, ponúkajú komplexný historický prehľad svetovej, ale najmä sovietskej leteckej hlavňovej výzbroje spolu s muníciou, z ktorej sa mnoho dostalo do služby čs. povojnového letectva, so zvýšeným nárastom v období studenej vojny.

Pri podrobnejšom skúmaní vojenskej časti leteckého parku v rôznych obdobiach kdekoľvek na svete sa vynárajú zbraňové systémy, kanóny, guľomety, bomby, neriadená a riadená raketová výzbroj, zameriavače a ďalšie predmety súvisiace s bojovou funkciou leteckého prostriedku.

Túto skutočnosť si všímajú aj špecializované múzeá a snažia sa v rámci svojich mož-

ností na danú problematiku reagovať. Kolekcia lietadiel prirodzene priťahuje pozornosť hneď na prvý pohľad v akomkoľvek múzeu, avšak vojenská časť letectva sa odlišuje charakterom bojovej funkcie a využitím lietadla ako nosiča zbraní či zbraňových systémov. A práve tejto podstate je venovaná nová publikácia *Palubná letecká výzbroj a výstroj 20. storočia v zbierkach STM - ML v Košiciach*, vydaná odborným kolektívom autorov z Múzea letectva v Košiciach, jednej z pobočiek Slovenského technického múzea. Odborní zamestnanci tu využili svoje vedomosti z predchádzajúcich povolaní vo vojenskom letectve a teraz ich zhodnocujú v múzejnej praxi. Prinášajú podrobnejší pohľad do sveta výzbroje lietadiel s dôrazom na naše domáce podmienky a odкрývajú podstatu vojenskej časti letectva a mnohé nepoznané v tomto odvetví. Kniha dokumentuje vývoj vojenského letectva, druhy lietadiel a ich určenie na bojisku – od vzniku prvých mechanických zbraní použitých v prvej svetovej vojne až po súčasné, moderné a sofistikované systémy.

Po úvode je kniha členená na štyri hlavné kapitoly, pričom prvá je venovaná vývoju v období prvej svetovej vojny. Čitateľ sa dozvie aj to, čo zásadne ovplyvnilo charakter a taktiku vzdušného boja na jej frontoch. V druhej kapitole sa postupne oboznámi s tým, čo ďalej vplývalo na vývoj čs. vojenského letectva od medzivojnového obdobia až po prelomové obdobie druhej svetovej vojny, ktorá zásadným spôsobom ovplyvnila smerovanie tejto špecifickej oblasti. Tretia kapitola prináša pohľad na automatické palubné zbrane nemeckého vojenského letectva počas druhej svetovej vojny na príklade stíhacieho lietadla Messerschmitt Me 109 G14/AS, ktoré má svoj konkrétny príbeh a je jednou z atrakcií tamojšieho múzea. Pri povojnových dejinách začína nová éra vývoja čs. vojenského letectva, odkiaľ najrozsiahljšia nosná časť knihy čitateľa chronologicky prevedie až k prelomu 80. a 90. rokov 20. storočia. Čitateľ sa tu postupne, okrem prehľadu leteckej techniky a informácií o časovom období jej nástupu do výzbroje čs. vojenského letectva, oboznámi aj s prehľadom pridelennej výzbroje. Obsah je navyše doplnený tabuľkami s údajmi o palubných zbraniach

a systémoch rádioelektronického boja, ktoré boli v čs. vojenskom letectve ako najmodernejšia výzbroj. Spracovadné grafické spracovanie a množstvo fotografií prinášajú tejto publikácii výrazný vizuálny prínos, pričom autori všetko zhrnuli do prívetivého rozsahu 282 strán. Kniha na konci obsahuje aj prehľad použitých skratiek a zoznam obrázkov. Pokiaľ ide o spomenuté grafické spracovanie knihy, bohatý obrazový materiál je prednosťou a zároveň aj nevyhnutnosťou, pretože čitateľ má potrebu danú tému si aj vizualizovať. Pri štúdiu postupne dospeje k tomu, že v knihe nájde iba malé množstvo strán bez vizuálneho prvku. Zvolenú tému by bez tejto stránky nebolo možné spracovať rovnako zmysluplne.

Nezanedbateľným zdrojom podkladov pri vzniku publikácie sa stali aj zbierkové predmety z Vojenského historického múzea v Piešťanoch, ktoré spravuje Vojenský historický ústav Bratislava. Autorský kolektív tak prispel na základe dobrej spolupráce so zamestnancami tejto inštitúcie k pestrému obohateniu novej publikácie. Pri tvorbe knihy sa cenným zdrojom stala aj dokumentácia, dobové predpisy a ďalšie materiály, ktoré neboli bežne dostupné a určené boli iba povolaným osobám. Odstupom času neúprosný vývoj technológií však tieto informácie postupne posunul do roviny sprístupnenia, čo prinieslo možnosť priblížiť túto špecifickú tému širšiemu okruhu záujemcov.

Osobitnú tému takto predstavuje pohľad do sveta riadených a neriadených rakiet. Ako ďalší príklad možno uviesť časť „Bombardovacia výzbroj a jej delenie“, kde čitateľ dostane informácie o základných, pomocných a špeciálnych leteckých bombách. V týchto skupinách nájde konkrétne druhy s popisom ich určenia spolu s fotografickým znázornením. Dozvie sa nielen to, pri akom type lietadiel vo výzbroji existovali napríklad agitačné alebo imitačné letecké bomby, ale aj to, na aký účel slúžili a ako fungovali. Samozrejme, publikácia prináša pohľad aj na menej známe typy výzbroje a výstroje. Ďalšie štúdium poodhalí, že vo výzbroji existovala aj „Nočná orientačno-sigálna letecká bomba, farebná navigačná letecká bomba, fotografická bomba...“.

Bola by škoda ďalej prezrádzať ďalšie podrobnosti, s ktorými sa čitateľ môže stretnúť.

Uvedená kniha predstavuje určite zaujímavý súbor informácií pre nejedného priaznivca vojenského letectva či leteckej techniky. Okrem prehľadu prostriedkov vojenského letectva a existujúcej leteckej munície je v nej ukryté množstvo údajov o zariadeniach a prístrojoch súvisiacich s danou problematikou.

Dielo môže poslúžiť odborným zamestnancom v špecializovaných múzeách, modelárom, zberateľom streliva a deaktivovanej munícii, čiastočne pre orientáciu i špecializovaným zložkám štátu, ako napríklad vybraným oddeleniam Kriminalisticko-expertízneho ústavu PZ SR.

Predstavená publikácia prináša pohľad na výstroj a výzbroj lietadiel od obdobia prvej svetovej vojny takmer až po súčasnosť s dôrazom na zbierkotvornú činnosť Múzea letectva v Košiciach. Prináša pohľad na neznáme skutočnosti, ktoré v minulosti patrili pod označenie „prísne tajné“, pričom nový vývoj v tomto smere bude aj naďalej sprevádzať rúško tajomstva. Pri štúdiu publikácie čitateľ načrie nielen do histórie, ale môže komplexnejšie pochopiť existenciu a význam tejto špecifickej oblasti. Zostáva už len dúfať, že to nie je posledná kniha z tejto dielne, a autori do budúcnosti ešte vyťažia podobným spôsobom potenciál, s ktorým pracujú.

Tomáš Hanich

MATĚJKOVÁ, Viera – PROKŠ, Petr (eds.). *NÁVRAT : ČESKÁ RODINA NA ÚTĚKU ZE SIBIŘE DO VLASTI V LETECH 1919 – 1920.* Praha : Academia, 2023, 117 s., fotogr. ISBN 978-80-200-3432-8.

Vnučka českého repatrianta spolu s historikom Petrom Prokšom edične pripravili vydanie autentických spomienok na zlomovú etapu jednej rodiny na pozadí vojnových a revolučných udalostí v Rusku. Sú to dve verzie spomienok – spomienky matky a dcéry, pochádzajúce z pozostalosti rodiny Kačírkovej.

Samotným spomienkam predchádza odborná stať Petra Prokša, v ktorej sa prierezo-vo zaoberá udalosťami prvej svetovej vojny, aktivizovaním krajanského hnutia Čechov a Slovákov v zahraničí a formovaním vojenských jednotiek ako významnej súčasti čs.

zahraničného odboja. S primárnym zameraním na Rusko pripomína organizovanie Českej družiny, významný úspech čs. streleckej brigády v bitke pri Zborove, vytvorenie armádného zboru, úspešnú účasť v ťažkých bojoch pri Bachmači proti presile nemeckých a rakúsko-uhorských jednotiek, vplyv ruskej revolúcie a bolševického prevratu na čs. zahraničný odboj, spory čs. legionárov s miestnymi sovietskymi orgánmi, vojenské konflikty s Červenou armádou a nakoniec udalosti počas presunu čs. jednotiek cez Transsibírsku magistrálu do Vladivostoku.

S legionármi sa do vlasti vracali aj mnohí Česi a Slováci, ktorí pôvodne žili a podnikali v Rusku, ale po zmene situácie utekali pred bolševikmi. A jednou z rodín, ktoré boli nútené opustiť svoj novovybudovaný domov a vydať sa na strastiplnú cestu do českej vlasti, bola aj rodina Vojtěcha Kačírku. V. Kačírek odišiel z rodnej stredočeskej obce na konci 19. storočia a vo Volynskej oblasti sa oženil s dcérou českých emigrantov pochádzajúcich z Českej Třebovej. Mladá rodina sa usadila v Kazachstane, v meste Semipalatinsk (dnes Semej), kde sa narodili štyri deti a Kačírek postupne úspešne rozvinul svoje podnikateľské aktivity (sódovkáreň, pivovar). Keďže rodina patrila k bohatšej spoločenskej vrstve a v dôsledku politických zmien po revolúcii v roku 1917 jej hrozilo nielen zabavenie majetku, ale aj perzekúcie, rozhodla sa pre návrat do pôvodnej vlasti.

Spomienky matky a manželky Ruženy Kačírkovej sú obsiahlejšie ako jej dcéry Ludmily. Postupuje striktné chronologicky, začínajúc rýchlym balením najnutnejších vecí a opustením domova koncom októbra 1919. Opisuje začiatok cesty v jedinom zo Semipalatinska vypravenom vlaku, ktorý mal na východ prepraviť srbskú posádku. Nasledovalo trojtýždňové cestovanie v rytme niekoľkohodinovej jazdy a niekoľkohodinového státia, lebo železničná trať bola zatarasená vagónmi bez lokomotív. Keď vlak dohonil súpravu čs. legionárov, rodine sa podarilo prestúpiť do ešalónu 6. pluku (6. čs. strelecký pluk – hanácky). Rodina tak unikla smrti, keďže predchádzajúci vlak potom prepadli a vyrabovali bolševici, srbskí vojaci sa rozutekali a uzamknúť ruskí emigranti

pravdepodobne zamrzli. Ružena Kačírková opisuje päťmesačnú cestu v tepluške s niekoľkými 2- až 3-dňovými zastaveniami na doplnenie paliva, potravinových, prípadne iných zásob. Všima si meniaci sa prírodný kolorit, pri zastávkach domáce obyvateľstvo, spomína na zariaďovanie a zútulňovanie priestoru teplušky, organizáciu práce, spolunažívanie s ďalšími rodinami, spôsob trávenia času detí a mládeže, na nádeje a očakávania detí i dospelých. Napriek tomu, že spomienky zapisuje až v roku 1943, pôsobia živo, zaujímavo, kontinuálne a dávajú tušiť, že ich pisateľka bola odvážnou, húževnatou, starostlivou a inteligentnou osobnosťou.

Koncom marca 1920 docestovali Kačírkovci do Vladivostoku, kde sa po trojtýždňovej pauze a obávannej vojenskej lekárskej prehliadke nalodili na jednu z najväčších lodí prepravujúcich českých legionárov (America). Po prestávkach v Hongkongu, Singapure, Kolombe, Port Saide loď vplávala do Stredozemného mora a začiatkom júna do terstského prístavu. O prestup do vlaku sa postarali ústretové zdravotníčky Červeného kríža a cez čs. hranice vlak prešiel 10. 6. 1920. Rodinu umiestnili do vojenských kasární v Českých Budějoviciach, odkiaľ po deviatich dňoch cestovala do vytúženého konečného cieľa – rodnej obce Neumětely.

Spomienky dcéry Ludmily Kačírkovej sú podobné ako matkine – obidve zaznamenávajú osobné prežívanie na pozadí politického, spoločenského a vojnového vývoja v Rusku. Gymnazistka sa vracia k bolestnej spomienke na požiar budovy gymnázia, keď hasiči nestíhali hasiť, nepostačovala ani pomoc študentov a prostí ľudia neboli ochotní pomôcť, keďže v dôsledku razantnej propagandy považovali inteligenciu za svojho nepriateľa.

Okrem fotografických príloh z rodinného archívu publikácia obsahuje aj ďalšie dve spomienky Ruženy Kačírkovej – na zoznámenie s budúcim manželom a na svojich rodičov. Nasledujú rodinné medailónky a záver vnučky Viery, ktorý je stručným dopovedaním životného osudu navrátilca. Tak ako musel v sovietskom Rusku zanechať poctivo nadobudnutý majetok, tak prišiel po roku 1948 aj o ten novonadobudnutý v Československu.

Útla knižka vychádzajúca zo známej, veľa-

krát publikovanej faktografie sprostredkúva zaujímavé svedectvo osobného a rodinného prežívania udalostí v historicky závažnom období československých dejín.

Božena Šedová

MANIAK, Marcel. *OSLOBODZOVANIE SLOVENSKA. 226 DNÍ OD KALINOVA PO MAKOV.* Poprad : TabitaArt. 2025. 304 s. ISBN 978-80-973804-5-8.

V Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici sa v dňoch 8. – 9. novembra 2023 uskutočnila konferencia s medzinárodnou účasťou „*Druhá svetová vojna a spoločnosť*“, na ktorej historik Jozef Bystrický poukázal na doterajšiu absenciu vedeckej monografie o oslobodzovaní Slovenska v septembri 1944 až máji 1945 na knižnom trhu. Túto medzeru vhodne pri príležitosti 80. výročia skončenia druhej svetovej vojny vyplnila monografia populárneho vojenského historika Marcela Maniaka venovaná práve výseku našich národných dejín od 21. septembra 1944 do 3. mája 1945. Plodný autor viacerých publikácií o vojenských dejinách Slovenska z obdobia druhej svetovej vojny rozdelil svoju knihu po úvode na 20 kapitol, záver, zoznam použitých skratiek, pramene a použitú literatúru.

Úvod monografie obsahuje údaje o stratách sovietskych (63 517), nemeckých (42 000), rumunských (10 435), československých (2 790) a maďarských (1 725) vojakov pri oslobodzovaní Slovenska.

Východokarpatská operácia zahŕňajúca 360 000 vojakov 1. a 4. ukrajinského frontu prebiehala v dňoch 8. septembra – 28. októbra 1944 v snahe prekonať prírodné prekážky aj opevnenia postavené Východoslovenskou armádou a Maďarskou kráľovskou armádou (Hunyadyho a Árpádova línia). V rámci tejto operácie došlo 21. septembra 1944 k oslobodeniu prvej slovenskej obce Kalinovo, 27. októbra 1944 sa slobody dočkala aj bývalá metropola Podkarpatskej Rusi Užhorod.

Karpatsko-duklianska operácia sa odohrávala od 8. septembra do 28. októbra 1944 za súčinnosti 4. ukrajinského frontu arm. gen. I. J. Petrova a 1. ukrajinského frontu mrš. I. S. Koneva, v zostave ktorého bojoval tiež 1. československý armádny zbor (ČSAZ) brig.

gen. L. Svobodu. Jej protivníkom bola Skupina armád Severná Ukrajina, premenovaná 23. septembra 1944 na Skupinu armád „A“ pod velením genplk. J. Harpeho. Autor označil operáciu za najväčšiu vojenskú pomoc Spojencov poskytnutú SNP. Straty Osi predstavovali 52 000 vojakov, sovietskej 38. armády 62 329 bojovníkov a 1. ČSAZ 5 690 vojakov. Priblížené sú v kapitole aj pamätníky 1. ČSAZ vo Vyšnom Komárniku a RKKA vo Svidníku, ako i blízke údolie smrti.

Východoslovenská operácia, nazývaná archaicky Užhorodsko-ondavská operácia, bola realizovaná vojskami 4. ukrajinského frontu bojujúceho proti nemeckej 1. tankovej armáde a maďarskej 4. armáde od 20. novembra do 31. decembra 1944. Táto najúspešnejšia spojenecká operácia v rámci oslobodzovania Slovenska viedla k oslobodeniu Sniny 25. novembra 1944, Humenného a Michaloviec o 2 dni neskôr, Trebišova v prvý decembrový deň a napokon 2. decembra 1944 aj Sečoviec, ktoré boli na 75 % zničené. Po krutých bojoch v Ruskom sedle mala obec Zvala štyroch Hrdinov Sovietskeho zväzu, najviac zo všetkých sídiel Československa.

Vysoký počet obetí si vyžiadali aj *Boje o Dargovský priesmyk* odohrávajúce sa v dňoch 9. decembra 1944 až 18. januára 1945. Príslušníci 4. ukrajinského frontu tu prerazili nemeckú obranu Skupiny armád „A“ sústredenú v líniiach Gisela-Stellung, Franz-Stellung a Karl-Stellung. Koncom bojov boli 19. januára 1945 oslobodené aj Košice 18. armádou RKKA genmjr. A. J. Gastiloviča. Vojenským veliteľom mesta sa stal pplk. L. N. Dvorkin a správcom miestnej posádky plk. Ždanov. K spomienkam na vojnové zápolenia slúži Sieň bojovej slávy i pamätník Víťazstvo v Dargovskom priesmyku.

V období 12. januára – 18. februára 1945 sa uskutočňovala *Západokarpatská operácia* 2. a 4. ukrajinského frontu, výsledkom ktorej bolo o. i. oslobodenie Vranova nad Topľou 18. januára 1945 a miest Svidník, Bardejov i Prešov o deň neskôr. Okrem bardejovského Pamätníka vďaka a priateľstva boje pripomína Pamätná izba v Lenartove či pamätník v prešovskom Lesiku delostrelcov.

Podľa oblastí ďalších krutých bojov je pomenovaná kapitola *Branisko a Spiš*.

Vojnové zápasy tu aj v nízkych teplotách – 20° C prebiehali od 11. do 29. januára 1945. Postupne došlo k oslobodeniu Starej Ľubovne (24. januára), Spišskej Novej Vsi, Levoče a Kežmarku (27. januára), o deň neskôr Popradu a napokon 29. januára aj Vysokých Tatier. Autor spomenul tiež existenciu vojenských pamätníkov v Kežmarku a Poprade, ako aj Vojenskú expozíciu Michala Strenka pod Ľubovnianskym hradom.

Výše 2 mesiacov trvala *Bitka o Liptovský Mikuláš* (2. februára – 4. apríla 1945) medzi vojakmi 4. ukrajinského frontu arm. gen. I. J. Petrova a Skupiny armád Stred genplk. F. Schörnera. Aj keď k oslobodeniu Liptovského Svätého Mikuláša došlo už 3. marca 1945, nemeckým vojskám sa podarilo mesto znovu obsadiť už 11. marca, a tak metropola Liptova sa svojho definitívneho oslobodenia dočkala až 4. apríla. V tejto 2. najväčšej bitke 1. ČSAZ na Slovensku padlo 819 jeho príslušníkov.

Budapeštianska operácia z 29. októbra 1944 až 13. februára 1945 bola zverená 2. ukrajinskému frontu pod velením mrš. R. J. Malinovského. Jeho protivníkom bol veliteľ Skupiny armád Juh genplk. J. Frießner a po ňom od 28. decembra 1944 gen. pech. O. Wöhler. Po oslobodení Šiah 14. decembra 9. gardovým mechanizovaným zborom, ktorého výzbroj tvorili výhradne vozidlá dodané západnými spojencami vrátane tankov M4A2 Sherman, došlo na oslobodenie Levíc 20. decembra a Štúrova (vtedy Parkaň) 28. decembra. Toto mesto však 20. februára 1945 znovu dobyli Nemci a konečnou platnosťou sa miestni obyvatelia dočkali oslobodenia až 28. marca 1945.

Oslobodenie južného Slovenska sa odohrávalo v dňoch 15. decembra 1944 až 11. januára 1945. Po obsadení Tornale 19. decembra sovietske vojská o 2 dni neskôr oslobodili aj Rimavskú Sobotu, 30. decembra zase Filakovo a 5. januára 1945 Veľký Krtíš. V týchto mestách sú umiestnené aj pamätníky venované obetiam druhej svetovej vojny obdobne ako v obciach Cerovo z krupinského a Klenovo z rimavskosobotského okresu.

Časovo kratšia *Komárňanská operácia* (6. – 14. januára 1945) sovietskych a rumunských vojsk 2. ukrajinského frontu útočiacich proti 3. maďarskej armáde predchádzala Zápa-

dokarpatskej operácii. Porazené jednotky Osi v nej stratili 10 000 mužov, 200 tankov a samohybných diel, 180 kanónov a mínometov, 140 automobilov i 100 obrnených vozidiel. Pamiatky na vtedajšie boje sa nachádzajú vo Vojenskom historickom múzeu Pohronský Ruskov.

Miestom ďalších zápolení zo 17. až 24. februára 1945 sa stalo *Hronské predmostie*. Od 17. februára tu prebiehala operácia nemeckej 8. armády a 6. tankovej armády Südwind (Južný víťor) namierená proti 7. gardovej armáde RKKA. V tejto poslednej úspešnej ofenzíve Nemcov vo vojne a najväčšej tankovej bitke na Slovensku (Soviety stratili 90 tankov a obrnených vozidiel, Nemci zase 156 tankov a stíhačov tankov) došlo k zlikvidovaniu sovietskeho predmostia na Hrone.

V rámci Západokarpatskej operácie sa v dňoch 12. januára – 25. marca 1945 uskutočnila *Stredoslovenská operácia* sovietskych a rumunských vojsk 2. ukrajinského frontu proti nemeckej a maďarskej obrane. O úpornosti bojov svedčí aj skutočnosť, že pokiaľ nemecké jednotky postúpili v októbri 1944 v bojoch proti povstalcovi z Lučenca do Zvolena za 4 dni, sovietskym vojakom tá istá cesta trvala v roku 1945 až 2 mesiace. Postupne boli oslobodené mestá Lučenec (14. januára), Rožňava (23. januára), Revúca (25. januára), Brezno (30. januára) a Banská Štiavnica (6. marca).

Banskobystrická operácia ako súčasť Viedenskej operácie RKKA a Rumunskej kráľovskej armády prebiehala od 10. do 30. marca 1945. Po oslobodení Zvolena 14. marca vojská Osi využili na obranu žienijné opevnenia vybudované povstalcami i obyvateľstvom počas SNP v prístupoch k Banskej Bystrici, ktorá slobodu privítala až 25. marca. Oslobodenia sa dočkal 1. apríla aj Žiar nad Hronom a 4. apríla Prievidza. O priebehu dobových bojov sa možno viac dozvedieť v Múzeu SNP v Banskej Bystrici.

Ostravsko-opavská operácia (10. marca – 5. mája 1945) bola zverená príslušníkom 4. ukrajinského frontu, ktorí museli prekonať nemecké opevnenia naväzujúce na predvojnovú československú betónovú Sliezsku bránu. Dňa 26. marca vymenil na čele frontu arm. gen. I. J. Petrova arm. gen. A. I. Jeremenko, ktorému sa po získaní Opavy 22. apríla podarilo 30. apríla obsadiť aj Ostravu.

Najrozsiahlejšia kapitola knihy je nazvaná *Orava, Turiec, Horné Považie a Kysuce* (28. marca – 3. mája 1945). Do týchto zápolení sa zapojili aj príslušníci 1. ČSAZ s novým veliteľom brig. gen. Karlom Klapálkom. Oslobodené boli mestá Dolný Kubín (5. apríla), Turčiansky Svätý Martin (11. apríla), Žilina a Považská Bystrica (30. apríla), ako aj Čadca (1. mája). Vojenské pamätníky oslobodzovacích bojov sa nachádzajú o. i. v Blatnici, Bystričke, Turanoch, Vrútkach a Stráňavách.

Bratislavsko-brnianska operácia v dňoch 25. marca až 5. mája 1945 predstavovala stret 2. ukrajinského frontu mrš. R. J. Malinovského a Skupín armád Stred mrš. F. Schörnera i Juh gen. pech. O. Wöhlera nahradeného 6. 4. genplk. L. Renduličom. Po oslobodení Nitry 30. marca, Galanty o deň neskôr, Trnavy 1. apríla a Topoľčian 2. apríla, prebiehali najťažšie boje o Bratislavu. Zapojili sa do nich aj námorníci Dunajskej vojnovnej flotily kontradm. G. N. Cholost'jakova.

Boje medzi Hronom a Váhom sa odohrávali od 25. marca do 30. apríla 1945, pričom jednotkám 2. ukrajinského frontu pozostávajúcimi zo sovietskych a rumunských vojsk sa podarilo v ich priebehu oslobodiť Zlaté Moravce (28. marca), Nové Zámky (29. marca), Komárno (30. marca), Piešťany (4. apríla), Bánovce nad Bebravou (5. apríla), Nové Mesto nad Váhom (7. apríla) i Trenčín (10. apríla). Zaujímavé vojenské pamiatky sú umiestnené v Zliechove, Starom Tekove a Kalnej nad Hronom.

Aprílový prechod frontu západným Slovenskom je predmetom kapitoly *Cez Považie a Záhorie na Moravu* (1. – 11. apríla 1945). Z moci ustupujúcich nemeckých a maďarských vojsk sa postupne oslobodenia dočkali v rámci oslobodzovacích bojov 5. apríla Malacky, 7. apríla Senica, o deň neskôr Myjava a nakoniec 11. apríla Skalica. Z pamiatok vojnových udalostí boli textovo i fotoreprodukciami spomenuté vojenské pamätníky v Jánovciach, Jablonici a Borskom Mikuláši.

Predposledná kapitola *Oslobodenie Bratislavy* (2. – 4. apríla 1945) zachytáva priebeh bojov o slovenskú metropolu. Táto bola vyhlásená za „Pevnosť Bratislava“ (Festung Pressburg) s veliteľom plk. C. von Ohlenom, jej obranné pásmo pozostávalo z 3 línii. Jednotkám sovietskej 46. armády, 7. gardovej

armády, 5. leteckej armády, 1. gardovej jazdecko-mechanizovanej skupiny. Dunajskej vojrovej flotily i 2. rumunskému tankovému pluku sa podarilo hlavné mesto Slovenska oslobodiť 4. apríla, o deň neskôr svojich osloboditeľov uvítala aj Petržalka.

Záverečná kapitola *Vojnové cintoríny na Slovensku* uvádza údaj o 9 179 vojnových hroboch registrovaných z obdobia 2. svetovej vojny v ústrednej evidencii Ministerstva vnútra SR. Na našom území spí podľa autora svoj večný sen 93 000 padlých vojakov druhovojnového globálneho konfliktu na 22 vojnových cintorínoch. Najväčší cintorín vojakov ZSSR je v Michalovciach (17 748 pochovaných), Rumunsko vo Zvolene (10 382 obetí), Nemecko vo Važci (7 839 padlých) a ČSR v Liptovskom Mikuláši (1 361 mŕtvych).

Prínos prezentovanej monografie spočíva predovšetkým v prvom komplexnom zábere priebehu oslobodzovania územia dnešnej Slovenskej republiky v našej posttotalitnej historiografii. Z textu publikácie je zrejmý dlhodobý záujem autora o skúmanú problematiku zdôraznený aj množstvom použitej primárnej aj sekundárnej literatúry vrátane verejných i súkromných archívnych zdrojov, dobových kroník miest a obcí či značného penza internetových prameňov. Bez okolkov možno sumarizovať, že medzera v opise priebehu oslobodzovacích bojov na Slovensku z rokov 1944 až 1945 zvýraznená nedávno historikom Jozefom Bystrickým bola knižkou Marcela Maniaka práve pri okrúhlom výročí od skončenia predmetných vojnových zápolení vyplnená.

Rudolf Manik

KRONIKA

STÁLA VOJENSKÁ EXPOZÍCIA HISTORICKÉHO MÚZEA KRÉTY

Návštevník gréckeho ostrova Kréta a záujemca o tamojšie vojenské dejiny môže príjemnú dovolenku pri mori spojiť aj s návštevou Historického múzea Kréty, ktoré sa nachádza v jej hlavnom meste Heraklion (Iraklio, Ηράκλειο). Múzeum je situované v blízkosti prístavu s pevnosťou vybudovanou Benátskou republikou, ktorá si takisto zaslúži pozornosť. Od starého mesta je pritom vzdialené len niekoľko minút chôdze.

Historické múzeum návštevníkom ponúka možnosť zoznámiť sa s históriou ostrova prostredníctvom stálych i dočasných expozícií. V rámci stálych expozícií sú v múzeu prítomné trojrozmerné i dvojrozmerné predmety z rôznych oblastí poznania, ako sú napríklad archeológia, história, výtvarné umenie, geografia alebo etnografia. Vojenské dejiny sú návštevníkovi prezentované stálou expozíciou Od Merkúru po Ariadne (Kréta 1941 – 1945). Pútavý názov odkazuje jednak na krycí názov nemeckej výsadbkovej operácie v roku 1941 a jednak na vilu Ariadne, v ktorej bola v roku 1945 podpísaná kapitulácia tamojšej nemeckej vojenskej posádky. Expozícia bola inštalovaná v roku 2010 a je situovaná na druhom poschodí múzea. Na ploche niekoľkých desiatok štvorcových metrov má tak návštevník možnosť zoznámiť sa s vojenskými dejinami Kréty v sledovanej etape.

Predmetnému obdobiu sa svojho času venovalo aj osobitné vojenské múzeum v Heraklióne, ktoré je však aktuálne (august 2025) zatvorené.

Ak sa bližšie zameriame na formálnu stránku expozície, popisy pod jednotlivými expozitami sú vytlačené v gréckom i v anglickom jazyku. Okrem toho je v múzeu dostupný katalóg (opäť v oboch spomínaných jazykových mutáciách), ktorý si možno zakúpiť. Výstava sama pritom ponúka najmä dvojrozmerné predmety, ako sú fotografie, plány, mapy alebo dokumenty; trojrozmerné predmety (zbrane a výstroj) sú zastúpené len v menšej miere.

Vo vstupnej časti sa táto expozícia podrobne zaoberá už rokom 1940, keď fašistické Taliansko napadlo Grécko (v gréckej historiografii je toto obdobie nazývané ako tzv. albánska vojna). V súvislosti s vtedajšou úspešnou obrannou vojnou Grékov treba spomenúť, že prvé jednotky britského Commonwealthu sa na ostrove vylodili už v novembri 1940 (približne 5000 mužov). Ďalšie sem boli prevelené po porážke Grécka v apríli 1941 a ich počet presahoval 20 000. Veliteľom spojeneckých síl na Kréte v predvečer nemeckej invázie v roku 1941 bol novozélandský generálmajor Bernard Freyberg. Ten mal pritom na ostrove k dispozícii nielen rozličné jednotky z britského impéria, ale aj príslušníkov tu dislokovaných gréckych vojenských jednotiek, ďalej kadetov gréckej vojenskej akadémie (známej ako Evelpidon), kadetov policajnej akadémie, policajtov slúžiacich na ostrove alebo záložníkov. Proti nemeckým agresorom sa však na ostrove postavili aj miestni civilisti bez ohľadu na vek, pohlavie, politické presvedčenie a sociálny status (vrátane kňazov).

Nemecká vojenská operácia na Kréte nadväzovala na predchádzajúcu porážku pevninského Grécka. V tejto súvislosti je zaujímavé, že napríklad grécka vláda na čele s premiérom Emmanouílom Tsouderosom spolu s kráľom Jurajom II. sa na Krétu presunula 23. apríla 1941. O mesiac neskôr (v noci z 22. na 23. mája 1941) bola odtiaľ evakuovaná na britskom torpédoborci HMS Decoy do Egypta.

Už od 14. mája 1941 bola Kréta systematicky bombardovaná nemeckým letectvom, pričom samotná operácia začala v skorých ranných hodinách 20. mája 1941. Prvá vlna parašutistov vtedy zaútočila na severe v oblasti Chania, zatiaľ čo popoludní vysadené sledy výsadbárov dostali rozkaz dobyť lokalitu Heraklion a Rethymnon. Rozhodujúcim pre osud ostrova sa

ukázalo dobytie letiska v Maleme už 22. mája 1941, hoci pozície v spomínaných lokalitách Heraklione a Rethymnone spojenci držali až do 29. mája 1941. V tento deň zároveň skončila evakuácia jednotiek. Ostrov sa Nemcom za cenu veľkých strát napokon podarilo dobyť.

Výstava, ako už bolo spomenuté, nie je zameraná len na túto operáciu. V ďalších paneloch zobrazuje krétske hnutie odporu, ktoré reagovalo aj na popravy civilistov a rukojemníkov. Miestny odboj pritom využíval ťažko prístupný, pomerne členitý horský terén ostrova, pričom postupne dochádzalo aj k stmefovaniu a lepšej koordinácii rozličných partizánskych skupín.

S týmto momentom úzko súvisia aj spojenecké spravodajské operácie. Počas okupácie ostrova sa naň infiltrovali desiatky spojeneckých agentov s vysielacími stanicami. K úspechom, na ktorých však mala podiel práve spolupráca s miestnym hnutím odporu, patrili napríklad zničenie niekoľkých lietadiel Luftwaffe na letisku Heraklion päťčlenným tímom SAS v roku 1942 alebo únos generála Heinricha Kreipeho v roku 1944. Výstava nezabúda ani na tragický osud miestnej židovskej komunity. Symbolom toho je napríklad aj potopenie lode Tanais, na ktorej boli transportovaní tamojší Židia (udialo sa tak paradoxne po zásahu britskej ponorky). Každodennému životu spojenému aj s nútenou prácou je venovaná ďalšia časť výstavy. V poslednej časti sa autori výstavy zamerali na postupné oslobodenie ostrova v rokoch 1944 – 1945. Ku kapitulácii nemeckej posádky došlo vo vile Ariadne v Knossose 9. mája 1945. Na záver výstavy sú ako určitá kuriozita umiestnené informácie o zbraniach a výstrojných súčiastkach, ktoré boli na Kréte dlhé dekády využívané na iné, civilné účely. Výstavu rozhodne odporúčame navštíviť. V múzeu je možné si okrem toho pozrieť aj dielo slávneho rodáka Doménikosa Theotokópulosa (prezývaného El Greco). V čase návštevy (august 2025) bol vystavovaný jeden obraz, druhý bol zapožičaný.

Peter Chorvát

VÝSTAVA CHLADNÉ ZBRANE – CESTA DEJINAMI V BALNEOLOGICKOM MÚZEU IMRICHA WINTERA V PIEŠŤANOCH

11. septembra 2025 bola vo vile Liska v Piešťanoch slávnostne otvorená výstava Chladné zbrane – cesta dejinami s podtitulom Chladné zbrane v zbierkach Balneologického múzea Imricha Wintera. Je potešiteľné, že hoci sa v tomto známom kúpeľnom meste nachádza Vojenské historické múzeum, aj Balneologické múzeum reflektuje témy z vojenstva a vojenských dejín vôbec. Nestalo sa to pritom prvýkrát.

Samotná výstava je umiestnená v dvoch miestnostiach na poschodí vily a ponúka chronologický prehľad používania chladných zbraní počínajúc pravekými bronzovými sekerkami a končiac novodobými kordíkmi slovenskej brannej moci z obdobia druhej svetovej vojny. Autori výstavy vhodne využili vlastné militáriá, ktorými Balneologické múzeum disponuje. Tie doplnili etiketážnymi textami (popismi), ktoré bližšie vysvetľujú, ako sa daná chladná zbraň používala, ošetrovala, nosila v rámci výstroja atď. Zaujímavé sú aj tematické presahy. Autori napríklad v jednom paneli zobrazujú činnosť klubu športového šermu Spadafora, ktorý bol v Piešťanoch aktívny v 30. rokoch minulého storočia. Ďalšou púťavou odbočkou sú exotické zbrane domorodcov, ktoré si z ciest po Indii doniesli manželia Lubošinskí. V tejto osobitnej časti sú zastúpené bojové tesáky, kopije, sekeromlaty a ďalšie zbrane.

Erudovaný sprievodný výklad a odpovede na otázky nám počas návštevy múzea poskytol historik Mgr. Andrej Bolerázsky.

Peter Chorvát

PREDNÁŠKA „AGENTÚRA ČESKOSLOVENSKÉHO VOJENSKÉHO SPRAVODAJSTVA 1945 – 1989“

Dňa 23. októbra 2025 sa v priestoroch reštaurácie Toto La Pergola v Bratislave uskutočnila odborná prednáška k problematike československého vojenského spravodajstva. Zorganizovali ju tri občianske združenia, ktorých členmi sú bývalí príslušníci bezpečnostnej a spravodajskej komunity (vojenskej a civilnej). Podujatia sa zúčastnil aj bývalý minister obrany Pavol Kanis.

Vedecký pracovník Vojenského historického ústavu Dr. Miloslav Púčik, CSc. vo svojej prednáške „Agentúra československého vojenského spravodajstva 1945 - 1989“ prezentoval najnovšie poznatky z archívneho výskumu a dosiahnutú úroveň vedeckého poznania o tejto doposiaľ málo známej problematike. V rámci diskusie priblížil dobovú atmosféru aj ukážkou relevantných archívnych dokumentov a komentárom o životných príbehoch niektorých predstaviteľov vojenského spravodajstva. Predsedovia plk. v. v. Jaroslav Goľjár (Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov), plk. v. v. Eduard Csonga (Vojenská spoločnosť Karpaty) a plk. v. v. Vladimír Samek (občianske združenie Veteranis Militum Nuntium Muneris) vystúpenie vojenského historika vysoko ocenili a poukázali na fakt, že prednáška poskytla účastníkom objektívny pohľad na zložitú problematiku budovania a činnosti výkonného prvku vojenského spravodajstva - agentúrneho úseku. Na záver vyslovili želanie zorganizovať podobnú akciu aj v budúcnosti. Plukovník v. v. Vladimír Samek pri tejto príležitosti ocenil prednášajúceho Dr. Miloslava Púčika, CSc. pamätnou medailou, ktorá bola vydaná pri príležitosti 30. výročia vzniku Vojenskej spravodajskej služby.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 27. 10. 2025

KONFERENCIA O KONCI DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

V dňoch 12. a 13. novembra 2025 sa v priestoroch Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia „Na rozvalinách vojny“, ktorej cieľom bolo priblížiť nové poznatky o posledných mesiacoch druhej svetovej vojny a období, ktoré nasledovalo bezprostredne po jej ukončení. Konferencia sa konala pri príležitosti 80. výročia ukončenia tohto najničivejšieho vojnového konfliktu v dejinách ľudstva. Jedným z jej spoluorganizátorov bol aj Vojenský historický ústav. Dvojďňový program pozostával zo zaujímavých príspevkov usporiadaných do šiestich blokov. Za VHÚ tu výsledky svojho vedeckého výskumu prezentovali traja pracovníci Odboru vojensko-historických výskumov. PhDr. Igor Baka, PhD. vystúpil s príspevkom „K postaveniu civilného obyvateľstva v Pevnosti Bratislava“, Mgr. Zdenka Hešterová, PhD. s témou „Nemecký hospodársky poverenec Theobald Keyser a jeho činnosť na Slovensku v záverečných mesiacoch vojny (január – apríl 1945)“ a Mgr. Matej Medvecký, PhD. predniesol referát o povojnovom osude konfidenta Ústredne štátnej bezpečnosti Štefana Handera „Koniec ilegálnej kariéry – Štefan Handera po roku 1945“. Súčasťou podujatia boli aj podnetné diskusie na konci každého bloku. V závere prvého dňa konferencie sa uskutočnila panelová diskusia s historikmi na tému „Prach a krv – Európa a Slovensko na pomedzí dvoch epoch“ a po nej premietanie dokumentárneho filmového príbehu 18-ročnej francúzsko-slovenskej partizánky s názvom „Naša Liza“. Po filmovom dokumente bola diskusia s režisérkou Veronikou Homolovou-Tóthovou. V rámci programu druhého dňa sa uskutočnilo aj spomienkové podujatie pri príležitosti Dňa vojnových veteránov. Spoločne s predstaviteľmi Ministerstva obrany Slovenskej republiky a Ozbrojených síl Slovenskej republiky bola v areáli Pamätníka SNP zasadená ruža vojnových veteránov a odhalená Lavička cti generála Milana Rastislava Štefánika.

Text: VHÚ

*Foto: VHÚ, Múzeum SNP
www.vhu.sk 17. 11. 2025*

PREDNÁŠKA VOJENSKÉHO HISTORIKA NA SPOMIENKOVOM STRETNUTÍ V PEZINKU

Dňa 16. novembra 2025 bola v evanjelickom kostole v Pezinku pietna rozpomienka pri príležitosti 240. výročia úmrtia rakúskeho generálmajora Juraja Augusta (Georg August) von Mecklenburg-Strelitz. Spomienkovej bohoslužby sa zúčastnili viacerí významní hostia, súčasná hlava rodu, vojvoda Georg Borwin von Mecklenburg-Strelitz s manželkou, v sprievode primátora Pezinka Romana Mácsa a veľvyslanca Mgr. Ľubomíra Reháka, PhD.

Súčasťou spomienky bola aj prednáška historika Vojenského historického ústavu v Bratislave, PhDr. Michala Duchoňa, PhD., ktorý priblížil nielen život Juraja Augusta, ale predovšetkým jeho vojenskú kariéru. Jeho príbeh je príkladom rôznorodosti habsburskej armády, v ktorej službách sa ocitli nielen predstavitelia národov a národností monarchie, ale aj cudzinci. Ich životné osudy tak môžu byť zaujímavé aj v lokálnom kontexte.

Po skončení bohoslužieb, za hudobného sprievodu C. a k. orchestra, hostia položili veniec k epitafu, ktorý sa nachádza v areáli pezinského evanjelického kostola.

Juraj August, vojvoda von Mecklenburg-Strelitz sa narodil 16. augusta 1748 v severonemeckom meste Mirow ako najmladší syn kniežaťa Karola von Mecklenburg-Strelitz a knážnej Alžbety Albertíny von Sachsen-Hildburghausen. Mecklenbursko-strelický dvor bol známy rodinnou atmosférou a veľmi dobrou protestantskou výchovou. Vojvoda Karol sa obklopoval množstvom mladých vzdelaných šľachticov, učencov a bol podporovateľom pietizmu.

Pretože vládu nad vojvodstvom prevzali starší bratia, najmladší syn bol predurčený na vojenskú službu. Jeho setra Šarlota (1744 – 1818) sa v roku 1761 vydala za britského kráľa Juraja III. A Juraj August ju sprevádzal na britský kráľovský dvor. Tu sa naučil jazyk a vstúpil do služieb kráľovského námorníctva. Vzhľadom na zdravotný stav a aj ťažké

podmienky na lodi, námorníctvo opustil. Po odchode z britských služieb krátko študoval v Leidene, navštívil Paríž a predovšetkým dlhší pobyt strávil v Ríme.

Následne vstúpil do rakúskej armády. V čase, keď pod vplyvom sedemročnej vojny došlo k ochladeniu vzťahov medzi habsburským Rakúskom a Veľkou Britániou, bol ako mladší brat britskej kráľovnej jedným z možných komunikačných kanálov, ktoré mohla využívať rakúska diplomacia. Cisárovná Mária Terézia ho menovala podplukovníkom jazdeckta a neskoršie získal aj hodnosť plukovníka. V roku 1769 mu dánsky kráľ udelil Rad slona, najvýznamnejšie dánske ocenenie. Dňa 3. mája 1771 bol Juraj August povýšený na generálmajora, pričom toto povýšenie nadobudlo platnosť 14. marca 1772.

Od roku 1778 bol majiteľom 12. kyrysnického pluku (neskôr v roku 1802 prečíslovaný na 4. dragúnsky regiment). V tom čase už bolo vlastníctvo pluku viac formálnejšie a majiteľ nemal také veliteľské a rozhodovacie právomoci, ako tomu bolo v minulosti. Pluk prevzal 23. októbra 1778 v čase prebiehajúcej vojny o bavorské dedičstvo, ktorá sa odohrávala medzi Pruskom a Rakúskom. Reálne prevzatie pluku nastalo 30. októbra 1778 v dolnorakúskom meste Retz, kde bol pluk po skončení vojenských udalostí umiestnený na zimné ubytovanie. Po podpísaní tešínskeho mieru, ktorým sa skončila vojna o bavorské dedičstvo (1779), bolo mierovým pôsobiskom uhorské mestočko Mór (v dnešnom severozápadnom Maďarsku).

Z vojenskej kariéry Juraja Augusta sa zachovali viaceré vojenské anekdoty, ktoré nám približujú aj jeho ľudskú stránku. Jednou z nich je príhoda, ktorá sa mala uskutočniť v roku 1782 počas manévrov v Prahe. Tu si získal za svoje veliteľské schopnosti ocenenie cisára Jozefa II. a poľného maršala Ernsta Gideona von Laudon, ktorý sa k pochvalným vyjadreniam cisára vyslovil s humorom jemu vlastným: „ak by bol Juraj August oddaný boju tak ako pekným ženám, tak by mal pre Vaše veličenstvo hodnotu desaťtisíc mužov.“

Juraj August sa výrazne angažoval v slobodomurárskom hnutí, istý čas bol aj provinčným veľmajstrom v Prahe. Zomrel bezdetný 6. novembra 1785 v Trnave, pochovaný bol v Pezinku. Pretože v takmer rovnakom čase (7. novembra) zomrel významný člen slobodomurárskeho hnutia, uhorský aristokrat a chorvátsky bán František Esterházy, úmrtie oboch si uctili vo významnej viedenskej lóži Zur gekrönten Hoffnung 17. novembra 1785 za znenia tónov pohrebnej skladby, ktorú na tento účel zložil W. A. Mozart (Maurerische Trauermusik, in C minor. K. 477).

Vzhľadom na nedostatok historických podkladov nie je objasnený vzťah Juraja Augusta von Mecklenburg-Strelitz k Pezinku a uloženie jeho telesných ostatkov na tunajšom cintoríne. Možným vysvetlením je bližší vzťah so šľachtickou rodinou Bojanowskych, žijúcich v Pezinku, ktorej príslušníci slúžili v 12. pluku. Vojvoda mohol byť tiež donátorom výstavby nového evanjelického kostola, ktorý bol dokončený v roku 1783, keďže je doložená jeho podpora evanjelikov v armáde. To by dosvedčovalo práve vyhotovenie epitafu zo strany evanjelickej obce, ktorý sa zachoval do dnešných čias.

Telesné pozostatky vojvodu boli v roku 1852 prenesené do Meklenburska, kde je pochovaný v rodinnej hrobke v Mirowe.

Text: VHÚ

Foto: Mgr. Lubomír Rehák, PhD.

www.vhu.sk 04. 12. 2025

KONFERENCIA „KORENE POZNANIA – VZDELÁVANIE V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH“

V dňoch 13. – 14. novembra 2025 sa v priestoroch Koncertnej sály Západoslovenského múzea v Trnave konala pri príležitosti 390. výročia založenia Trnavskej univerzity vedecká konferencia „Korene poznania – vzdelávanie v historických súvislostiach“. Na príprave podujatia participovali Západoslovenské múzeum v Trnave, Trnavský samosprávny kraj, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, Múzeum školstva a pedagogiky, Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity a Spolok trnavských historikov SHS pri SAV – Tyrnavia.

Hlavným zámerom konferencie bolo upriamiť pozornosť na dejiny vzdelávania na Slovensku a faktory, ktoré ho ovplyvňovali v kontexte historického vývoja. Cieľom bolo najmä doplniť a rozšíriť informácie o vzdelávaní a jeho spôsoboch naprieč storočiami, priniesť nové informácie o význame a pôsobení Trnavskej univerzity v rokoch 1635 – 1777 i o iných vzdelávacích inštitúciách, ktoré v minulosti na našom území pôsobili.

Odborníci z rôznych vedeckých, univerzitných, archívnych i múzejných inštitúcií postupne vo vyše 30 konferenčných príspevkoch rozdelených do piatich tematických blokov predstavili svoje témy a pokryli tak obdobie dejín vzdelávania od stredoveku až po súčasnosť.

Prvý blok prednášok bol venovaný stredovekému a ranonovovekému školstvu s dôrazom na úlohu cirkevných rádov, ktoré tvorili základ pre šírenie vzdelanosti v Uhorsku ako aj dejinám školstva v Trnave.

Druhý prednáškový blok nadviazal na túto tému a zdôraznil bohaté kultúrne pozadie Trnavskej univerzity, jej pôsobenie v barokovej Trnave ako aj vplyv na regionálne knižné a jazykové prostredie.

Posledný blok prvého dňa konferencie bol venovaný uhorskému školstvu v 15. – 18. storočí, s dôrazom na jedinečné postavenie a úlohu jezuitov v tejto oblasti.

Druhý deň konferencie odštartoval blok prednášok venovaný novovekému školstvu v Uhorsku, v ktorom prednášajúci priblížili pestrú škálu tém od konfesijného školstva až po sociálnu oblasť vzdelávania.

Posledný blok prednášok bol venovaný dejinám školstva v 20. storočí. Jednou z tém tohto bloku bolo aj československé vojenské školstvo ako súčasť vzdelávacieho systému v 20. storočí. PhDr. Viera Jurková, kurátorka VHM Piešťany, predstavila vo svojom vystúpení tento osobitý typ vzdelávacích inštitúcií v kontexte historického, ideologického i spoločenského vývoja spoločnosti v medzivojnovom i povojnovom Československu. Po každom bloku nasledovala bohatá odborná diskusia.

Všetky prednesené príspevky budú publikované v zborníku Západoslovenského múzea v Trnave, ktorý vyjde v budúcom roku. Súčasťou programu bola aj dramatizovaná prehliadka dejín Trnavy v podaní Divadla z Malého Ríma.

Konferencia vytvorila priestor pre reflektovanie dejín školstva od stredoveku až po moderné vzdelávacie inštitúcie 20. storočia. Jednotlivé príspevky ukázali, že vývoj vzdelávania bol vždy úzko prepojený s politickými, náboženskými a kultúrnymi procesmi svojej doby, a že školské prostredie zároveň formovalo identitu miestnych komunít i intelektuálne smerovanie krajiny.

Trnavský samosprávny kraj
Západoslovenské múzeum v Trnave
Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave

a spoluorganizátori
Múzeum školstva a pedagogiky
Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave
Spolok trnavských historikov SHS pri SAV - Tyrnavia

Vás pozývajú na vedeckú konferenciu

Korene poznania

vzdelávanie v historických súvislostiach

Pri príležitosti 390. výročia založenia Trnavskej univerzity (1635)

Piest hanby, ktorý slúžil študentom Trnavskej univerzity ako hračka počas imatrikulácií (zo zbierok ZsM v Trnave)

V dňoch 13. a 14. novembra 2025
v koncertnej sále Západoslovenského múzea v Trnave
Múzejné námestie 3

www.zsmuzeum.sk

partneri

TRNAVSKÉ

Región
Trnava

Muzeum.SK

Zaži!
Trnava

REPORT TRNAVA

TRNAVSKÝ HLAS

DOMESTA SK

Informujeme návštevníkov, že priestory sú monitorované a podujatie je snímané na propagačné účely

Text: VHÚ

Foto: Martin Jakubčín, Západoslovenské múzeum v Trnave

www.vhu.sk 27. 11. 2025

MUZEOLOGICKÝ SEMINÁR MUZEUM A KULTURNÍ PAMĚŤ

V dňoch 25. – 26. novembra 2025 sa v Masarykovom múzeu v Hodoníne konal Muzeologický seminár na tému Muzeum a kulturní paměť, ktorý organizovalo múzeum v spolupráci s Asociácií muzeí a galerií České republiky a s podporou Ministerstva kultúry ČR. Seminár sa zameriaval na kľúčovú úlohu múzeí v uchovávaní, interpretácii a odovzdávaní kultúrnej pamäte, ktorá formuje identitu spoločnosti a spája nás s našou minulosťou. V sále Evropa sa predstavilo viacero odborníkov z prostredia českých i slovenských vysokých škôl (Univerzita Tomáše Baťu v Zlíne, Univerzita Karlova v Prahe, Univerzita Palackého v Olomouci, Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave) a múzeí (Národní zemědělské muzeum v Prahe, Moravské zemské muzeum v Brne, Vlastivědné muzeum Jeseníka v Jeseníku, Muzeum romské kultury v Brne, Technické muzeum v Brně, Múzeum SNP v Banskej Bystrici a iné). Vojenský historický ústav - Vojenské historické muzeum Piešťany na seminári zastupoval Mgr. Lukáš Danko.

Prvý deň pozostával z troch blokov a kultúrneho programu. Na úvod mala príhovor riaditeľka Masarykova muzea v Hodoníne, Mgr. Irena Chovančíková a vedúci Odboru kultúry a pamiatkovej péče Jihomoravského kraja, Mgr. Petr Fedor. Následne odznelo v troch blo-

koch pätnásť príspevkov. Program pokračoval komentovanou prehliadkou výstavy Dárky, které pobaví, potěší a poučí s Mgr. Tomášom Grónským. Účastníci mali tiež možnosť navštíviť Zámeček, v ktorom bola pripravená ukážka edukačného programu Masaryk Světoběžník s Mgr. Dagmar Martinkovou, PhD. Záver prvého konferenčného dňa spestrilo divadelné predstavenie hodonínskej divadelnej partie Teatrál s názvom Archivářka, ktorá sa zaoberala tragédiou bombardovania Hodonína v roku 1944.

Druhý deň sa predstavilo svoje príspevky ďalších päť prednášajúcich, medzi ktorými bol aj príspevok Mgr. Lukáša Danka s názvom Prezentácia a popularizácia vojenských dejín Slovenska vo Vojenskom historickom múzeu Piešťany. Príspevok sa zameriaval na analýzu foriem a metód, ktorými múzeum sprostredkúva vojensko-historické témy širokej verejnosti. Diskusiu ku každému bloku obidva dni

moderoval PhDr. Marek Vařeka, Ph.D. Druhý deň bol následne zakončený návštevou Lednicko-valtického areálu. Účastníci si prezreli zámok Valtice a jeho interiérové priestory, kde bol sprístupnený aj vianočný okruh. Posledným bodom programu bola návšteva Národního zemědělského muzea - Muzea vinařství, zahradnictví a krajiny vo Valticiach, kde si návštevníci prešli modernou expozíciou plnou interaktívnych prvkov.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 10. 12. 2025

XIX.

Masarykovo muzeum v Hodoníne
ve spolupráci s Asociací muzeí a galerií České republiky, z. s.,
a s podporou Ministerstva kultury České republiky

pořádá muzeologický seminár
MUZEUM A KULTURNÍ PAMĚŤ

25.—26. 11. 2025
Sál Evropa | Národní třída 21, Hodonín

Seminár sa zamieňa na roli muzea
v dobe digitálnej transformácie a spo-
lečenských polarizácií – na spôsoby,
jimiž dnes inštitúcie pracujú s pamätí,
autenticitou a verejným priestorom
interpretácie.

Hlavní témata

- Jak kulturní paměť funguje a čím může být ovlivňována?
- Jakou má funkci a vlastnosti?
- Jak s kulturní pamětí pracují muzea a jaké prostředky k tomu využívají?
- Jak se daří interpretovat komplikovaná a emotivně zabarvená témata jako jsou války, holocaust, komunismus aj.?
- Kromě teoretické roviny bychom se rádi zaměřili také na konkrétní příklady: Například zkušenosti muzeí, která se zabývají prezentací historie 20. století, paměti národa či ukázky konkrétních edukačních programů k těmto tématům a zpětnou vazbu návštěvníků.

PŘIHLÁŠENÍ pouze e-příhláškou
forms.gle/cZeNoXjW7ekAGsh7

- do 20. 9. 2025 účastníci s příspěvkem
- do 7. 11. 2025 běžní účastníci

MASARYKOVÉ MUZEUM V HODONÍNĚ | Jihomoravský kraj | MINISTERSTVO KULTURY

PREDNÁŠKY VEDECKÉHO PRACOVNÍKA VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO ÚSTAVU V JAPONSKU

O vojenské dejiny Slovenska je záujem aj v Japonsku. Pracovník OVHV VHÚ Mgr. Peter Chorvát, PhD. absolvoval v dňoch 2. a 3. decembra 2025 dve prednášky na Fakulte urbánnych vied Univerzity Meijo v meste Nagoya. Celé spomínané podujatie inicioval a organizačne pripravil profesor Chiharu Inaba pôsobiaci na spomínanej univerzite a špecializujúci sa primárne na rusko-japonskú vojnu. Obe prednášky na seba tematicky nadväzovali. Autor v nich japonských študentov zoznámil s viacerými témami, ako sú československé zahraničné vojsko (légie), tzv. prvý zahraničný odboj, vznik Československa, ďalej vojenské súvislosti jeho obrany v 30. rokoch 20. storočia až po rozpad štátu v roku 1939 a vznik Slovenskej republiky.

Počas zahraničnej pracovnej cesty Peter Chorvát zároveň absolvoval viaceré bilaterálne rokovania s japonskými kolegami. Okrem spomínaného profesora Inabu sa ich zúčastnili aj Susumu Nagayo (významný japonský slovakista), Tadashi Kano (odborník na ruské dejiny) alebo Radomír Compel (rodák z Kežmarku pôsobiaci na univerzite v Nagasaki). Témou rozhovorov bola najmä potenciálna spolupráca a vzájomné publikačné možnosti v budúcnosti.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 15. 12. 2025

ÚČASŤ NÁŠHO VEDECKÉHO PRACOVNÍKA NA MEDZINÁRODNOM SYMPÓZIU SPRAVODAJSKÝCH DÔSTOJNÍKOV

Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov (ABSD) zorganizovala XVII. medzinárodné sympóziu „OSINT v prostredí spravodajských služieb“. Sympóziu sa uskutočnilo dňa 17. 12. 2025 v priestoroch Paneurópskej vysokej školy v Bratislave.

Sympózia sa zúčastnil aj samostatný vedecký pracovník Vojenského historického ústavu Miloslav Půčík. Vo svojom príspevku „Historické súvislosti budovania OSINT-u (Open Source Intelligence – Spravodajstvo z otvorených zdrojov) v československom vojenskom spravodajstve“ prezentoval odbornej a laickej verejnosti súčasnú vedeckú úroveň poznania o jednom z druhov spravodajskej spôsobilosti vojenského spravodajstva.

S príspevkami vystúpili tiež bývalí vysokí funkcionári vojenského výzvedného spravodajstva, Slovenskej informačnej služby a Úradu pro zahraniční styky a informace České republiky.

Príspevkom predchádzal príhovor predsedu Osobitného kontrolného výboru na kontrolu Vojenského spravodajstva NR SR Tomáša Valáška.

Sympózia sa zúčastnili aj predsedovia partnerských subjektov - Vojenské združenie Karpaty a Veteranis Militum Nuntium Muneris.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 07. 01. 2026

HODINA DEJEPISU V TERÉNE A SPOMIENKOVÉ STRETNUTIA PRI PRÍLEŽITOSTI 81. VÝROČIA OSLOBODENIA MESTA SVIDNÍK

V pondelok 19. januára 2025 sa konali spomienkové stretnutia pri príležitosti 81. výročia oslobodenia mesta Svidník. Pietne akty pripomínajúce hrdinstvo a obete československých a sovietskych vojakov sa podľa štandardného scenára uskutočnili najskôr v areáli Pamätníka 1. československého armádneho zboru na Dukle, potom pokračovali kladením vencov pri Pamätníku sovietskej armády vo Svidníku a napokon boli ukončené pri soche armádneho generála Ludvíka Svobodu vo Svidníku. Mestský úrad vo Svidníku v spolupráci s Vojen-

ským múzeom opäť zorganizoval dňa 20. januára 2026 už štvrtý ročník úspešného podujatia Hodina dejepisu v teréne, v rámci ktorého sa mohli žiaci základných škôl vo Svidníku zúčastniť netradičného vyučovania v priestoroch múzea. Podujatie pútavou a netradičnou formou priblížilo históriu Karpatsko-duklianskej operácie a oslobodenia mesta v druhej svetovej vojne. Počas akcie žiaci spolu s učiteľmi absolvovali najskôr podrobnú komentovanú prehliadku Centrálnej expozície s názvom Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945. Počas prednášky sa oboznámili s priebehom bojov v prvej a druhej svetovej vojne na našom území. Následne v zmodernizovaných priestoroch múzea mali možnosť pozrieť si prvú časť vojnového dokumentu s názvom Dukla – krev a mýtus: Osudný obzor a získať množstvo informácií súvisiacich s predpokladmi a priebehom Karpatsko-duklianskej operácie na území dnešnej Poľskej republiky a Slovenskej republiky. Netradičnú hodinu dejepisu napokon zakončila komentovaná prehliadka Parku bojovej techniky a Pamätníka sovietskej armády nachádzajúcej sa v tesnej blízkosti budovy múzea. Získané poznatky počas akcie budú môcť žiaci využiť v rámci pripravovanej vedomostnej súťaže s názvom Svidník a okolie v čase druhej svetovej vojny, realizovanej pri príležitosti 81. výročia ukončenia druhej svetovej vojny a Dňa víťazstva nad fašizmom už začiatkom mája.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ, mesto Svidník
www.vhu.sk 22. 01. 2026

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte v textových editoroch **Word**. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu Word vkladaním poznámok/ odkazov pod čiarou – nie mechanickým spôsobom.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. Zoznam je potrebné štruktúrovať podľa typu zdroja na:

„Archívne pramene“;
 „Publikované pramene“;
 „Dobová tlač“;
 „Monografie a zborníky ako celok“;
 „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“;
 „Internetové zdroje“.

K štúdiu je potrebné pripojiť **abstrakt** (v slovenčine, do 10 riadkov), **5 kľúčových slov** v slovenskom jazyku; **resumé** v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany.

Prosíme zaslať **osobné údaje** o autorovi/autorku: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zasláním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa posíla **bez zalamovania a špeciálnych úprav**, odstavce bez tabulátora. Písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. V prípade citácií prameňov sa text píše kurzívou, pri citovaní sekundárnej literatúry bez kurzívy. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10.

Obrazové prílohy poprosíme zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (Excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah **štúdií** by mal mať minimálne 27 000 znakov (15 normostrán) a maximálne 72 000 znakov (40 normostrán) vrátane poznámkového aparátu a medzier.

Recenzie môžu byť v rozsahu od 7200 (4 normostrany) do 27 000 znakov (15 normostrán).

Anotácie a správy majú mať rozsah do 5400 znakov (3 normostrany).

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať kompletnú bibliografickú informáciu o diele.

Citačná norma STN ISO 690

Základnou citačnou normou je **STN ISO 690** – Dokumentácia. Bibliografické odkazy.

Všeobecné pravidlá

Jazyk. Väčšina údajov pre bibliografický odkaz sa uvádza v *jazyku citovaného dokumentu*, pretože sa preberá z citovaného dokumentu. Existujú však aj výnimky v prípade údajov, ktoré nepreberáme priamo z informačného zdroja, ale ich dopĺňame: rozsah strán, formát a typ nosiča, dostupnosť, údaj o citovaní. Tieto údaje zaznamenávame v jazyku citujúceho dokumentu (slovenčine).

Príklady:

- anglický zdroj: MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In: *East Central Europe*, 2010, Vol. 37, s. 334 – 337. [v slovenčine údaj o stranách]

- nemecký zdroj: LIEB, Peter. Täter aus Überzeugung? Oberst Carl von Adrian und die Judenmorde der 707. Infanteriedivision 1941/1942. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 50, Heft 4, s. 523 – 557. Dostupné na: «
https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_4_1_lieb.pdf». [v slovenčine údaj o stranách a dostupnosti]

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz.

Zdroj, ktorý bol už v texte citovaný, uvádzame v skrátenej podobe obsahujúcej údaje:

priezvisko, skrátený názov diela, strana. Príklady:

LIEB, *Täter aus Überzeugung?*, s. 526.

MORGAN, *Studying fascism*, s. 336.

Názvy zdrojov ako celkov sa píše kurzívou. Pri častiach z tradičných informačných zdrojov uvádzame kurzívou názov hostiteľského informačného zdroja.

Ak nie je **vydavateľ** známy, použije sa medzinárodne zrozumiteľný tvar [s. n.].

Ak nie je uvedený **rok** vydania, ale vieme si ho odvodiť, uvedieme ho v hranatých zátvorkách [1980], ak nie je možné rok vydania dohľadať, uvedieme [s. a.].

Ak nie je uvedené **miesto** vydania, uvedieme [s. l.].

Ak sa vyskytne **viac vydavateľstiev** s rozličným rokom vydania, zápis je: Blackburn, 1998; Oxford University Press, 2003.

Na vymedzenie časového, dĺžkového, rozsahového aspektu sa používa **pomlčka** ako znamienko vety. Príklady: v rokoch 1848 – 1865, dosah 200 – 300 metrov, 15 – 20 mužov, na stranách 238 – 239.

ISBN a ISSN uvádzame až v záverečnom zozname literatúry, nie v poznámkach pod čiarou.

Bibliografický odkaz končí vždy bodkou, aj ak je posledným údajom dostupnosť online zdroja.

Ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri **online zdrojoch** uvádzame „Dostupné na:“ a hyperlink ako https alebo https URI, napr. Dostupné na: « <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/nemeckeebezpecnostni-a-represivni-slozky/> ».

Dátum citovania/zobrazenia/sprístupnenia je povinný len pre tzv. dynamické online informačné zdroje, tzn. pre zdroje, ktoré menia (aktualizujú, revidujú) svoj obsah, príp. ho dopĺňajú (= zdroje na pokračovanie). Príklad zápisu: [cit. 12. 12. 2023].

Vzory bibliografických odkazov

Archívne pramene

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, č. 447 291, štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939.

Archív Múzea SNP, f. XII (Dokumenty memoárového charakteru), S 490/93, Xerokópia spomienok, Alfréd Rusnák /Rosenbaum/: VI. pracovný tábor, Hajfa, október 1977, s. 18.

Národní archiv Praha (NA), f. 136 – Auswertiges Amt Berlin, sig. 136-71-3, č. 588 785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, č. 626 803, č. 627 023-35, správa o činnosti DHM od apríla do septembra 1940.

Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclutae Familiae Kossuth de Udvard.

Príklad na citovanie **telefonického rozhovoru**: STRMEŇ, Vladimír – VARGA, Peter. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor. 10. 10. 2015, 10:25.

Publikované pramene

BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRAS, Peter (eds.). *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2004. 120 s. ISBN 80-89169-02-3.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska 1387 – 1526. Zv. I/3*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985. 552 s.

Príklady na citovanie **mapy**:

BAŇACKÝ, Vladimír – ŠABOLA, Anton. *Geologická mapa Záhorkej nížiny*. 1 : 50 000. Kartografický ústav, 1973. 500 x 420 mm.

Príklad na citovanie **zaznamenaného telefonického rozhovoru**: NIXON, Richard Milhous

– COLSON, Charles. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor; online. 18. 7. 1972, 07:58– 08:18. Prepis dostupný na: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/forresearchers/find/tapes/watergate/trial/exhibit_01.pdf>. [cit. 19. 11. 2022].

Dobová tlač

Výcvikovní dôstojníci Hlinkovej gardy. In: Slovák, 1938, 18. decembra, č. 288, s. 1.
Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov, 1931, roč. 5, 30. októbra, č. 7 – 10, s. 14.

Monografie a zborníky ako celok

ZATKOVA, Jana. *Zabudnutí vojaci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 175 s. ISBN 978-80-89523-21-4.

HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava : Albert Marenčin, 2020. 368 s. ISBN 978-80-569-0588-3.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články

ČAPLOVÍČ, Miloslav. Milan Rastislav Štefánik. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica a kol. *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*. Praha : Historický ústav, 2015, s. 145 – 159. ISBN 978-80-7286-259-7.

CHORVÁT, Michal. „Die Katze muss weg!“ Odchod českého obyvateľstva zo Slovenska 1938. In: *Právněhistorické studie*, 2018, roč. 48, č. 2, s. 75 – 92. ISSN 0079-4929.

MEDVECKÝ, Matej. Československí vojenslí diplomati po skončení 2. svetovej vojny. In: BINAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020, s. 275 – 286. ISBN 978-80-7582-353-3.

Elektronické zdroje

SKRAMOUŠSKÝ, Jan. *Pušky rakousko-uherské branné moci – 1. díl*. Zverejnené 2. 3. 2015. Online. Dostupné na: <<https://www.vhu.cz/pusky-rakousko-uherske-branne-moci-1-dil/>>.

SCULLION, Séan F. *Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945*. Online. Dostupné na: <<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-britisharmy-1939-1945/>> [cit. 9. 11. 2023].

Príklad na citovanie **podcastu**: OLIVER, Zajac – VALENT, Jaroslav. *Napoleon svojich súperov ničil s mechanickou presnosťou*. Podcast. SME, zverejnené 5. 11. 2023. Dostupné na: <<https://podcasty.sme.sk/c/23240172/napoleon-svojich-superov-nicil-s-mechanickou-presnostou.html>>. [cit. 3. 3. 2024].

Príklad na citovanie **blogu**: STEHLÍK, Michal. *Zápotocký a válečné zločiny? Mezi fámou a realitou*. Blog. Zverejnené: 19. 3. 2021. Dostupné na: <<https://blog.aktualne.cz/blogy/michal-stehlik.php?itemid=39313>>. [cit. 4. 8. 2022].

Príklad na citovanie **online mapy**: GIS mesto Nitra. Mapa; online. Verzia 0.0.5.1. [s. n.]. Dátum aktualizácie 23. 04. 2019. Dostupné na: <<https://gis.nitra.sk/>>. [cit. 25. 8. 2022]. GOOGLE. Google maps. Online. 2023. Dostupné na: <<https://www.google.sk/maps/@48.3125969,18.0182667,12z?hl=sk>>. [cit. 25. 2. 2023].

Príklad na citovanie **príspevku na sociálnej sieti**: POST BELLUM SK. *Ďalší pokus o odkúpenie Tisovho domu*. Príspevok na Facebooku. Zverejnené 22. 4. 2024. Dostupné na: Facebook <<https://www.facebook.com/postbellumsk>>. [cit. 25. 4. 2024].

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 1/2026

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takácsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD., Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közsztalgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Uniwersytet Warszawski, Warszawa; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 16. marca 2026

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: DMC s.r.o., J. Murgaša 100, 940 64 Nové Zámky

Predná strana obálky: Fotografia - Bitka pri Moháči (1526) znázornená na dobovej rytine.

(Foto: VHÚ-VHA Bratislava).